

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Кафедра всесвітньої історії і міжнародних відносин
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Кафедра історії та етнології України
Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
Кафедра менеджменту та публічного врядування

Матеріали II Всеукраїнської наукової онлайн конференції
здобувачів вищої освіти та молодих вчених
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ»
(м. Житомир, 5 листопада 2024 р.)

Збірник наукових праць

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Кафедра всесвітньої історії і міжнародних відносин
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Кафедра історії та етнології України
Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
Кафедра менеджменту та публічного врядування

Матеріали II Всеукраїнської наукової онлайн конференції
здобувачів вищої освіти та молодих вчених
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ»
(м. Житомир, 5 листопада 2024 р.)

Збірник наукових праць

Житомир
ЖДУ ім. І. Франка
2024

УДК 94(100):378.22

М 32

Затверджено Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 21 від 25 листопада 2024 р.)

Редакційна колегія збірника:

Голова редакційної колегії:

к. і. н., доц. Гуцало Л. В.

Заступник голови редколегії:

к. і. н., доц. Власюк І. М.

Члени редакційної колегії:

д. і. н., проф. Стародубець Г. М.

д. і. н., проф. Буравський О. А.

Відповідальний секретар редколегії:

к. і. н., доц. Маркевич О. В.

Рецензенти:

Баран В. К., доктор історичних наук, професор

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кізлова А. А., доктор історичних наук, ст. наук. співробітник

Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»

Суліменко О. Г., кандидат історичних наук, доцент

Поліський національний університет (м. Житомир)

М 32 **Матеріали II Всеукраїнської наукової онлайн конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні проблеми всесвітньої історії» (м. Житомир, 5 листопада 2024 р.):** збірник наукових праць. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024. 247 с.

Збірник сформовано за матеріалами II Всеукраїнської наукової онлайн конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні проблеми всесвітньої історії» (м. Житомир, 5 листопада 2024 р.). У ньому вміщено наукові розвідки здобувачів вищої освіти та молодих вчених історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, інших вищих навчальних закладів України, присвячені актуальним проблемам світової та вітчизняної історії і культури.

УДК 94(100):378.22

Редакція може не поділяти точки зору авторів тез.

Відповідальність за викладений матеріал, правильність фактів, посилань, наведених у тезах, несуть їх автори.

© Житомирський державний університет
імені Івана Франка, 2024
© Колектив авторів, 2024

ЗМІСТ

Секція № 1. Проблеми давньої, середньовічної та нової світової і вітчизняної історії та культури

Марина Лисак. Матеріальна культура ранньоземлеробських поселень Анатолії.....	8
Тетяна Дзямко. Військова справа стародавніх римлян.....	10
Оксана Гіс. Жінки в Середньовіччі: роль, права та обов'язки.....	13
Артем Слобожан. Кримське ханство в XV – наприкінці XVI ст.: Зовнішня політика та внутрішня боротьба за владу.....	15
Оксана Радько. Роль Мартіна Лютера в протестантській Реформації: революція в релігії чи політиці?.....	19
Анастасія Хойда. Вплив Реформації на суспільно-політичне життя Англії та Франції в XVI ст.	21
Марина Колесюк. Реформаторська діяльність Єлизавети I Тюдор.....	24
Євгенія Ткаченко. Еволюція військової справи в Османській імперії.....	27
Ярослав Гусаківський. Вплив Кесем-султан на політику Османської імперії у першій половині XVII ст.	30
Юлія Поліщук. Становлення сьогунату Токугава в Японії та його наслідки...32	
Олена Пасічник. Ахмед-Шах в історії Афганістану: утворення держави Дурані (1747-1818).....	35
Софія Тишкевич. Перша опіумна війна: злам могутності імперії Цін.....	37
Яна Марчевська. Тайпінське повстання та його наслідки для китайського суспільства.....	40
Віталій Тимошук. Реставрація Мейдзі як каталізатор модернізації Японії....	43
Микола Білик. Зигмунд Врублевський та Кароль Ольшевський в історії польської та світової науки.....	46
Олена Мутовкіна. Гейші у культурній традиції Японії у XVII–XIX ст.	48
Микола Маляров. Предмети озброєння з пам'яток черняхівської культури в Україні.....	51
Ілля Копалін. Давня історія села Плужне Хмельницької області.....	54
Марія Медвідь. Політична культура козаків I половини XVII століття.....	57
Вадим Шевченко. Соціально-економічні причини першої хвилі української міграції в Російській імперії другої пол. XIX ст.	59
Денис Малий. Основні тенденції художньо-культурного процесу Нового часу.....	61
Юрій Бідун. Причини виключення учнів з Київської духовної семінарії (друга половина XIX – початок XX ст.).....	63
Світлана Борисюк. Розвиток торгівлі на Правобережній Україні у XIX ст.....	66

Секція 2. Проблеми світової історії та культури у XX – XXI ст.

Марта Бахурчук. Діяльність “Національної спілки жіночих суфражистських товариств” та “Жіночого соціально-політичного союзу” як двох найбільш впливових суфражистських організацій у Великій Британії кінця XIX – початку XX ст.	69
Наталія Воловіковська. Вступ Османської імперії у Першу світову війну....	72
Максим Нагорний. Міжнародний Комітет Червоного Хреста в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.)	75
Ольга Чеберяка. Аналіз суспільно-політичної ситуації у світі на початку 1922-го року у газеті «Діло».....	77
Тетяна Цюпра. Відновлення промисловості за часів «Нового Курсу» Франкліна Делано Рузвельта.....	80
Василь Кішлар. Японський милітаризм 20-30 рр. XX ст.: зовнішньополітичний аспект.....	82
Тамара Гаєвська. Ян Падеревський – відомий польський піаніст та державний діяч.....	85
Євгеній Пантус. Мистецтво на службі радянської влади 1930-х-1940-х років.....	88
Дарина Бачманюк. Відображення міжнародної ситуації напередодні Другої світової війни на сторінках газети «Діло».....	90
Едуард Ходун. Стан релігійної свободи в окупованих СРСР країнах Балтії (1940-1941).....	93
Олексій Царук. Італійські війська на радянських територіях в роки Другої світової війни.....	96
Андрій Марков. Ейно Ілмарі Юутілайнен (1914-1999 рр.) – фінський льотчик-ас Другої світової війни.....	98
Богдана Чернега. Японський «божественний вітер» на завершальному етапі Другої світової війни (1944 –1945 рр.).....	101
Ганна Миколюк. Східні робітники у світлі досліджень радянської історичної науки.....	104
Катерина Остапенко. Ідеологія Чучхе у Північній Кореї.....	106
Ілона Зав’язун. Тоталітаризм як ідеологія та практика: історіографія проблеми.....	110
Дмитро Назарчук. Національна політика в СРСР у роки «перебудови» (1985-1991 рр.).....	112
Віталій Толкач. Політичні режими в Угорщині та Румунії у другій половині 1940-х - 1980-х рр: порівняльний аналіз.....	115
Назарій Новицький. Соціально-економічний аспект євроінтеграційних процесів в країнах Центрально-Східної Європи.....	117
Марина Лисак. Місце ЄС у врегулюванні ізраїльсько-палестинського конфлікту.....	120
Ганна Кулеш. Сучасні прояви сепаратизму в Європі (на прикладі Іспанії)...	122
Ангеліна Петрук. Методологічні засади вивчення проблеми зовнішньої політики Хорватії (1991-2024 рр.).....	125

Віталій Гербеда. Суспільно-політичні процеси у Чехії та Словаччині в першій чверті ХХІ ст.	127
Ангеліна Петрук. Зовнішня політика Хорватії у контексті югославських війн: історіографічний погляд на проблему.....	129
Владислав Якименко. Сучасне європейське місто як феномен культури.....	132
Михайло Івахнюк. Європейське глобальне місто в структурі постіндустріального суспільства.....	135

Секція 3. Проблеми історії та культури України ХХ – ХХІ ст.

Анастасія Олінчук. Відображення підготовки виборів до Державної думи в 1907 році у газеті «Рада».....	138
Людмила Данильчук. Особливості реклами в історичному аспекті у газеті «Рада» в червні 1914 року.....	140
Олена Мордас. Економічна ситуація в Україні у 1914 р. у висвітленні газети «Рада».....	142
Станіслав Мартинюк. Газета «Рада» як відображення суспільно-політичної ситуації в Україні напередодні Першої світової війни.....	144
Інна Котолюз. Повсякденне життя мешканців Рівного в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.).....	146
Анастасія Жиганюк. Роль української еліти у моделюванні національної державності у 1917-1921 рр.	149
Андрій Сидоренко. Крим в 1917-1918 роках у працях представників української військової еміграції.....	151
Артем Семененко. Донецько-Криворізька Республіка як спроба більшовицького сепаратизму.....	154
Олексій Чухомець. Причини “проугорської” політичної орієнтації А. Волошина в 1918 р. та її трактування в українському та угорському історичних поглядах.....	156
Ганна Ясельна. Від Варшавського договору до Ризького миру: деякі аспекти українсько-польських взаємин.....	159
Ілля Шамало. Вибори до парламенту Польщі у воєводствах Галичини у 1922 р.	162
Марія Стретович. Вплив українського театру та музичних колективів на культурне життя українців на чужині у міжвоєнний період.....	164
Роксолана Мазурок. Боротьба з неписьменністю у Волинському воєводстві у міжвоєнний період.....	167
Богдана Васевич. Розвиток української культури в умовах радянської влади.....	169
Каріна Долюк. Суспільно-релігійна реакція населення на антирелігійну політику 1920-1930-х рр. (на прикладі Житомирщини).....	172
Яна Бондарчук. Роль православних братств у боротьбі з голодом на Житомирщині у 1930-х роках.....	175
Мирослава Дубина. Тенденції розвитку освіти в радянській Україні наприкінці 1920-х - 1930-ті роки: історіографія проблеми.....	177

Дар'я Порохнава. Створення та діяльність жіночих громад в Україні у першій половині ХХ століття.....	180
Ольга Брижицька. Карально-репресивна діяльність більшовицького режиму в Західній Україні у 1939-1941 рр.	182
Наталія Дзюба. Боротьба ОУН з більшовицьким режимом на Волині у період з вересня 1939 по червень 1941 рр.	185
Олександра Троценко. Бабин Яр – символ геноциду євреїв в Україні під час Другої світової війни.....	187
Валерія Марціновська. Українська історіографічна наука: погляд на проблему волинської трагедії.....	190
Світлана Гей. Мовна політика окупаційної влади в Україні в часи Другої світової війни (1941-1944).....	192
Людмила Григораш. Становище сільського господарства на Вінниччині у 1945 році.....	195
Тетяна Пархомчук. Проблема свободи творчості у тоталітарну епоху на прикладі Алли Горської та Тетяна Яблонської.....	198
Павло Клапцуняк. Роль родини, соціального середовища у становленні особистості і у формуванні світоглядних цінностей майбутнього українського митця Володимира Івасюка.....	201
Анатолій Конончук. Європейський вектор зовнішньополітичної стратегії України у 1990-х рр.	204
Світлана Кальчук. Історичні паралелі: вплив минулого на сучасні державно-політичні процеси в Україні та Республіці Молдова.....	206
Віталій Майстренко. Благодійність в сучасному українському суспільстві: історіографія проблеми.....	209
Марія Плисак. Еміграція як наслідок військових конфліктів та окупацій.....	211
Віталій Бочковський. Позиція США, Канади та країн ЄС щодо російсько-української війни (2014-2024 рр.).....	214
Ігор Цейгер. Формування сучасного молодіжного сленгу покоління «зумерів» в умовах російсько-української війни (2014-2024 рр.).....	216

Секція 4. Актуальні проблеми методики навчання історії

Юлія Гаврилюк. Особливості застосування математично-статистичних методів в історичних дослідженнях.....	220
Даріна Бінковська. Методика використання мозкового штурму для розвитку критичного мислення у здобувачів освіти вищої школи.....	223
Віталій Гарячий. Інформаційно-комунікативна компетентність сучасного вчителя історії.....	226
Альона Талько. Розвиток критичного мислення школярів засобами шкільного підручника.....	228
Ольга Дупелич. Особливості використання наочних засобів навчання на уроках історії.....	230
Наталія Кулибаба. Використання інтерактивних технологій у викладанні історії.....	233

Анастасія Кулікова. Застосування технології проблемного навчання на уроках історії в умовах сучасного закладу загальної середньої освіти.....	236
Ілля Оболешев. Головнокомандуючий ЗСУ, генерал В.Залужний: методика використання сучасної пісенної творчості при формуванні уявлень про історичну персоналію.....	239
Юрій Тітов. Формування уявлень про народну артистку України Аду Роговцеву сучасними візуальними засобами навчання: методика використання художніх фільмів на уроці історії України.....	241
Юлія Поліщук. Епоха Просвітництва в історії Нового часу та вивчення її на уроках історії.....	244

СЕКЦІЯ № 1

ПРОБЛЕМИ ДАВНЬОЇ, СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ТА НОВОЇ СВІТОВОЇ І ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Марина Лисак,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: ст. викладач **М. В. Хададова**)

МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА РАННЬОЗЕМЛЕРОБСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ АНАТОЛІЇ

Ранні землероби Анатолії створили свою унікальну культуру, принісши у світ зразки архітектури, настінного розпису, мозаїки, скульптури. Вивчення матеріальної культури сприяє глибшому розумінню не лише місцевого, а й світового культурного контексту, оскільки неолітизація Європи відбувалася безпосередньо з території Анатолії.

Дослідження ранньоземлеробських поселень Анатолія було висвітлено в роботах таких авторів, як Дж. Мелларт [1], А. Сагона [2] та К. Шмідт [3]. Вони підкреслюють значення археологічних знахідок у розумінні соціального, культурного та духовного життя населення.

Метою дослідження є всебічне дослідження матеріальних традицій населення ранньоземлеробських поселень Анатолії.

На прикладі найбільшого ранньоземлеробського поселення Анатолії розглянемо архітектурні традиції населення регіону. У Чатал-Гююку (VIII-VI тис. до н. е.) не знаходимо окремих монументальних будівель, проте можна говорити про монументальний вигляд самого поселення. Нагромадження будинків з сирцевої цегли утворили замкнуту систему і уподібнювалися неприступній фортеці. Деякі будівлі поселення є святилищами, які можна розпізнати за багатством внутрішнього декору. У Чатал-Гююку широко застосовувався настінний живопис, рельєфна штукатурка, вставки у формі бичачих рогів у лавах тощо.

Розпис стін був досить різноманітний: окрім червоних стін, як в святилищі, так і в будинках, зустрічаються чорні. В настінних розписах присутній символізм в зображеннях рук, хрестів, рогів, що виконували захисну функцію. Більшість настінних сцен пов'язані з похоронним культом. Фрагменти розпису зберегли зображення людини, ймовірно, чоловіка, що несе дві голови – червону (рідше, чорну) бика та чорну грифона. Однак, з повним одомашненням тварин з настінного розпису зникають мисливські зображення [1, с. 93-94].

Серед матеріальних знахідок часто зустрічаються зоо- та антропоморфні статуетки. Так, їх можна поділити на наступні групи: маленькі глиняні фігурки людей і тварин, великі глиняні фігури людей та кам'яні статуетки людей. Маленькі глиняні фігурки, злегка обпечені, знаходили в стінах будинку або сміттєвих ямах. Серед фігурок зустрічаються люди із стиснутими головами та циліндричними тілами з витягнутими руками, а також сидячі фігури з витягнутими ногами, рогатими тваринами та тваринами з яскраво вираженими кистями [1, с. 90-91].

Великі глиняні фігурки, ймовірно, зображають божества. Найбільша глиняна фігура з Чатал-Гююка, майже 20 см заввишки, була знайдена в зерновому сховищі. На фігурі зображена повнотіла жінка, що сидить у кріслі, між її ніг маленька людська голова, імовірно дитина, яку вона щойно народила. Серед інших виробів – фігура молодої дівчини в одязі із шкіри леопарда. Поширення кам'яних фігур доповнюють глиняні фігурки. Серед них жіночі статуетки з реалістичними або схематичними деталями [4, с. 277-279].

Вражаючі пам'ятки архітектури та монументальної скульптури представлені в двох ранньоземлеробських поселеннях Гебеклі-Тепе та Невалі-Чорі, що датуються IX тис. до н.е. Їх унікальність полягає у наявності найдавніших храмових комплексів, зокрема Гебеклі-Тепе визначають як головний культурний центр Південно-Східної Анатолії. Монументальні розміри, Т-подібні стовпи (деякі досягають висота 5 м), лавки, що проходять уздовж стіни, і використання скульптури як невід'ємної архітектурної риси – все це характеризує ці комплекси.

Не менш захоплюючі культові споруди в Невалі-Чорі. Під час археологічних розкопок була виявлена побілена, квадратна будівля, збудована з каменю. 13 монолітних стовпів з Т-подібними капітелями були встановлені в широку лаву, що проходила вздовж внутрішньої стіни. Серед інших особливостей – подіум, на якому, як вважають дослідники, містилася культова статуя і ніша. Серед статуеток виявлено вапнякова голова та лисиця з прикріпленою до спини змією.

Скульптура з Невалі-Чорі завжди оброблена з м'якого вапняку та формувалася за допомогою крем'яних знарядь. Символічне значення часто передавали через гібридів – істоти, що поєднують риси тварин і людини – чоловіків-змій і жінок-пташок. Більше того, композиції нагадують тотемні стовпи з фігурами, накладеними та злитими одна в одну [2, с. 57-59].

Різноманітністю особливих будівель славиться поселення Чайоню. Відома споруда, підлога якої складається з вапнякових плит, а в центрі будівлі розміщувалися кам'яні блоки. Друга спеціальна споруда отримала назву «Будинком черепів», оскільки в підвальних, перекритих кам'яними плитами, приміщеннях зберігалася велика кількість людських кісток та черепів. У самій споруді виявлено схожу на вівтар кам'яну плиту.

Ще одна споруда поселення є фактом найдавнішого складання мозаїчних підлог в Анатолії. Щоб зробити цей спеціальний тип підлоги, яка містить вапнякову крихту, шар розчину після затвердіння шліфувався так, що виникало гладке покриття. Для виготовлення мозаїчної підлоги в Чайоні щоразу

використовувався червоний вапняк. На цій поверхні за допомогою включення білого вапна було створено паралельні смуги, що відрізняються за кольором від основного фону [3, с. 62-63].

Таким чином, матеріальна культура ранньоземлеробських поселень Анатолії характеризується монументальною архітектурою, де нагромадження будинків формує укріплені системи. Важливими елементами є релігійні практики, які відображаються в культах, статутах і настінних розписах, які вказують на складні вірування та символізм. Різноманітність матеріалів і художніх форм виробництва свідчать про високу технічну майстерність населення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Mellaart J. Earliest civilizations of the Near East. New York : McGraw-Hill, 1965. 143 p.
URL: https://books.google.com.ua/books/about/Earliest_Civilizations_of_the_Near_East.html?id=fa4NAQAAMAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 15.10.2024).
2. Sagona A., Zimansky P. Ancient turkey. New York : Routledge, 2009. 432 p. URL: https://www.academia.edu/6915831/A_Sagona_P_Zimansky_Ancient_Turkey_Antiquity_ (дата звернення: 15.10.2024).
3. Schmidt K. Sie bauten die ersten Tempel Das rätselhafte Heiligtum der Steinzeitjäger. Die archäologische Entdeckung am Göbekli Tepe. München : Beck, 2006. 283 p.
URL: https://beckassets.blob.core.windows.net/product/readingsample/661280/9783423344906_excerpt_001.pdf (дата звернення: 15.10.2024).
4. Voight. Mary M. Çatal höyük in context: ritual at early neolithic the sites in central and eastern turkey. *The pottery neolithic period*. 2002. P. 253–295.
URL: https://www.academia.edu/4758479/The_Pottery_Neolithic_Period (дата звернення: 15.10.2024).

Тетяна Дзямко,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Л. В. Гуцало**)

ВІЙСЬКОВА СПРАВА СТАРОДАВНІХ РИМЛЯН

Постановка проблеми. Військова справа стародавніх римлян, хоч і добре задокументована, потребує глибшого вивчення конкретних чинників, які сприяли їхньому стабільному успіху протягом століть. Розуміння того, як римські військові адаптувалися до різноманітних ворогів, географічних

викликів та внутрішньої політичної динаміки, є важливим для розуміння розширення та оборони їхньої імперії. Незважаючи на значний історичний аналіз, певні аспекти римської військової організації, зокрема взаємозв'язок між військовими практиками та суспільними структурами, залишаються недостатньо вивченими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження римської військової історії охоплюють тактичні інновації, роль допоміжних сил і значення римської інженерії. Наприклад, Едвард Луттвак та Едріан Голдсуорсі [2, с. 448, 1, с. 324] аналізують стратегічні підходи римлян та їхню здатність до адаптації, тоді як Саймон Джеймс [5, с. 320] через археологічні знахідки розкриває логістичні аспекти та побут римських солдатів на завойованих землях. Пітер Хізер [3, с. 576] досліджує вплив політичної нестабільності на військову ефективність Риму. Археологічні відкриття українських і закордонних науковців поступово заповнюють прогалини в розумінні римської військової стратегії та її впливу на місцеві народи.

Метою цього дослідження є всебічний аналіз адаптивності римської армії, зосереджуючись на тому, як її організаційна структура, дисципліна та стратегічні інновації сприяли розширенню та збереженню Римської імперії. Крім того, це дослідження прагне дослідити ширші суспільні та політичні наслідки діяльності римської армії, підкреслюючи її подвійну роль як інструменту завоювання, так і засобу управління та романізації провінцій.

Виклад основного матеріалу. Військова справа стародавніх римлян була невід'ємною частиною піднесення і домінування Риму як однієї з найбільших імперій в історії. Римська військова організація, стратегія і дисципліна були запорукою їхньої здатності завойовувати і керувати величезною територією, що простягалася від Британії на заході до Близького Сходу на сході, і від річок Рейну і Дунаю на півночі до пісків Північної Африки на півдні [5, с. 320]. Еволюція римських військових практик відображає їхню адаптивність та інноваційність, як у відповідь на зовнішні загрози, так і в прагненні до імперської експансії.

Основою римського військового успіху був римський легіон, високоорганізована і професійна бойова сила, яка слугувала основою римської військової могутності. Спочатку сформовані з громадян-солдатів за часів ранньої Республіки, легіони перетворилися на професійні армії за часів пізньої Республіки та Імперії. Римські легіони поділялися на когорти і центурії, що забезпечувало структуру, яка полегшувала командування і контроль над великою кількістю солдатів. Легіони також підтримувалися допоміжними військами, часто негромадянами, які забезпечували спеціалізовані навички, такі як кавалерія, лучники та інженери [2, с. 324]. Таке поєднання важкоброньованої піхоти з допоміжними військами дозволяло римлянам застосовувати гнучку тактику на полі бою, пристосовуючись до різних ворогів і місцевостей.

Римські інженери розробили складні методи прориву стін, включаючи будівництво облогових веж, таранів і прокладання тунелів. Вони також використовували передові знання військової архітектури при будівництві фортів і прикордонних оборонних споруд, таких як Стіна Адріана в Британії та

вапняні вали вздовж річок Рейн і Дунай. Ці укріплення відігравали вирішальну роль у контролі над завойованими територіями та захисті кордонів імперії від вторгнень варварів [1, с. 448].

Римська військова стратегія не була статичною, а розвивалася у відповідь на зміну характеру ворогів та географічних викликів, з якими вони стикалися. За часів ранньої Республіки римська військова тактика перебувала під сильним впливом фаланги греків, але незабаром вони перейшли до більш гнучкої системи маніпулятивних формувань, що дозволило досягти більшої мобільності та адаптивності на полі бою. З розширенням Римської імперії римляни все частіше стикалися з супротивниками, які використовували інші методи ведення війни, такі як високомобільна кавалерія парфян або партизанська тактика германських племен. У відповідь римські полководці, такі як Юлій Цезар і Траян, адаптували свої стратегії, залучаючи більше кавалерії та допоміжних військ і використовуючи поєднання дипломатії, інженерії та грубої сили для забезпечення перемоги.

Військова служба спочатку була обов'язком римських громадян, а успішні полководці могли отримати значний політичний вплив. Розширення Римської імперії часто зумовлювалося амбіціями воєначальників, а винагороди за завоювання - землі, багатства і раби - допомагали підтримувати лояльність солдатів і римського населення [3, с. 576]. Однак цей тісний зв'язок між військом і політикою також призводив до періодів нестабільності, особливо за часів пізньої Республіки, коли полководці-суперники, такі як Цезар і Помпей, використовували свої армії для боротьби за владу, що призводило до громадянських воєн.

Римська армія також була важливим інструментом романізації, оскільки відігравала ключову роль у поширенні римської культури та інфраструктури по всій імперії. Римські солдати, які часто перебували у віддалених провінціях протягом тривалого часу, діяли як агенти романізації, будуючи дороги, мости та акведуки, а також взаємодіючи з місцевим населенням. У багатьох випадках ветерани отримували землю в провінціях, що ще більше зміцнювало римський контроль і вплив на новозавойованих територіях.

Занепад римської військової справи віддзеркалював загальний занепад Римської імперії. Наприкінці імперії римська армія зіткнулася зі зростаючими проблемами, включаючи внутрішню корупцію, логістичні труднощі та постійний тиск варварських вторгнень [4, с. 245]. Колись дисципліновані легіони стали залежати від найманців і страждали від браку згуртованості. Величезні розміри імперії ускладнювали її оборону, а нездатність римських військових ефективно контролювати свої кордони сприяла остаточному розпаду Західної Римської імперії у V столітті.

Список використаних джерел та літератури

1. Голдсуорсі Е. Римська армія на війні 100 р. до н.е. – 200 р. н.е., пер. з англ. Львів: Книги для майбутнього, 2018. 448 с.
2. Люттвак Е. Стратегія Римської імперії. Київ: Видавництво Академія, 2020. 324 с.

3. Heather P. The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians. Oxford University Press, 2005. 576 p.

4. Mommsen Th. Das römische Militärwesen seit Diokletian. Gesammelte Schriften. 1910. № 6. S. 206–283.

5. Simon J. Rome and the Sword: How Warriors and Weapons Shaped Roman History. London: Thames & Hudson, 2011. 320 p.

Оксана Гіс,
здобувачка II курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту
економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
*(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент Н. В. Плюта)*

ЖІНКИ В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ: РОЛЬ, ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Актуальність теми пов'язана з необхідністю переосмислення становища жінок у середньовічному суспільстві, їхніх прав і обов'язків, а також впливу релігійних і феодальних структур на їхнє життя. Дослідження дозволяє краще зрозуміти еволюцію соціальних і правових норм, що сформували сучасне суспільство, зокрема роль жінки в історичному контексті.

Мета: визначити особливості статусу жінок у Середньовіччі, проаналізувати їхні права та обов'язки залежно від соціального класу, а також розкрити вплив релігійних переконань і культурних традицій на їхні можливості та обмеження.

В період Середньовіччя життя жінок значною мірою контролювалося релігійними та феодальними структурами. Церква встановлювала моральні стандарти та обмеження, де жінка розглядалася як одночасно символ гріха (Єва) і чистоти (Марія). Жінки нижчих класів, особливо кріпачки, працюють нарівні з чоловіками на полях і в ремісничих цехах, маючи більше свободи при виборі роботи. Жінки у вищому класі мали можливості, пов'язані з управлінням маєтками або вступом до монастиря, але їх соціальне становище було значно обмежене шлюбними угодами [5, с.140-145].

Права та можливості жінок значно відрізнялися від їх соціального статусу. Жінки мали владу над своїми маєтками і могли управляти ними у разі смерті чоловіка або під час його створення. Проте, їхня свобода в значній мірі залежала від того, скільки землі вони внесли у шлюб через посаг. Для жінок нижчого класу, навпаки, земля була засобом до створення, але вони мали певну свободу в управлінні господарством [1, р. 95].

Від XII століття значний вплив на права жінок мав розвиток культу Діви Марії та куртуазного кохання. Культ Марії сприяв покращенню соціального

сприйняття жінок, особливо в аристократичних колах. Еліта почала розвивати уявлення про жінок як об'єкти поклоніння та захисту, що відобразилося в поезії та мистецтві того часу. Знатні жінки, такі як Елеонора Аквітанська, активно впливали на політику і були покровителями мистецтва.

Жінки вищого класу : Вони могли мати значний вплив, особливо у випадку вдовства, коли їм дозволялося керувати маєтками. Їх шлюб часто укладали за політичні і економічні угоди, і це впливало на їхній статус. Знатні жінки також брали участь у благодійності, релігійних заходах і були меценатками.

Жінки нижчого класу : Були зайняті до важкої фізичної праці, працюючи як на полях, так і в домашньому господарстві. Хоча їхні права були значно обмежені, вони мали певну свободу в межах своєї спільноти, допомагаючи своїм чоловікам у роботі та веденні господарства [5, с.146-154].

Спустошення населення після Чорної смерті призвело до дефіциту робочої сили, що відкрило нові можливості для жінок. Вони почали успадковувати і керувати бізнесом своїх покійних чоловіків, особливо в середньому класі. Жінки все частіше ставали головними виконавцями фінансових справ та активно залучалися до ремесел і торгівлі. У цей період жінки також стали числом учасників гільдій і навіть створили свої ремісничі об'єднання.

Попри окремі успіхи, суспільство залишилося патріархальним, і жінки продовжували стикатися з численними обмеженнями. Церква пропагувала підпорядкування жінок, посилаючись на біблійні тексти, такі як 1 Коринтяна 11:3 та 1 Тимофія 2:11-15, які підкреслювали, що чоловік є головою жінки, а жінка повинна бути підпорядкованою.

Після Чорної смерті жінки отримали більше можливостей в економічній сфері. Наприклад, вдови могли успадкувати підприємства своїх чоловіків, що дозволило їм керувати власними справами без чоловічого контролю. Однак ця тенденція почала знижуватися, коли патріархальні інститути знову обмежили права жінок наприкінці Середньовіччя.

Для жінок, які не могли або не хотіли вступати у шлюб, релігійні ордени часто були єдиною можливістю для здобуття освіти та низької автономії. Черниці іноді мали можливість здобувати знання, займатися наукою або мистецтвом, частіше обмежувалося . Деякі жінки досягли визначальних успіхів, як-от св. Гільда з Вітбі, повідомляє своїм монастирем та участю в релігійних дискусіях [3 с. 213].

Література, мистецтво та поезія відігравали важливу роль у формуванні образу жінки в суспільстві. Розвиток куртуазної поезії в 12 столітті, яку підтримували такі жінки, як Елеонора Аквітанська та її дочка Марія де Шампань, сприяла створенню ідеалу «жінки-дамі», об'єкта поклоніння та натхнення для лицарів. Через поезію та літературу цей образ закріплювався в суспільстві і впливав на поведінкові норми серед знаті. Жінки могли бути покровительками мистецтв і навіть брали активну участь у культурному житті, як Крістін де Пізан, перша жінка-письменниця, яка професійно заробляла літературною діяльністю [2, р. 133].

Деякі жінки були тісно пов'язані з єретичними рухами, такими як катаризм. Катарська релігія, що поширювалася в Південній Франції, надавала жінкам значно більші права, ніж це було в католицькій традиції. Наприклад, у катарській традиції жінки могли бути проповідниками та навіть керівниками релігійних громад, що суперечило католицьким догмам. Існують припущення, що культ куртуазного кохання, який підкреслював піднесення жінки, міг бути пов'язаний з катарськими релігійними переконаннями, де шанували божественну жіночу мудрість – Софію [4, р. 67].

Отже, жінки в середньовіччі не були пасивними жертвами релігійної та патріархальної системи. Хоча їхні права були обмежені, вони постійно шукали способи самовираження та досягнення певної автономії. Багато з них керували бізнесом, займалися ремеслами, брали участь у суспільному та релігійному житті. Повною мірою вони вдавалися до обхідних шляхів, щоб отримати незалежність. Однак, у цілому, патріархальні та релігійні структури зберігали контроль над жінками, що позначилося на подальшому обмеженні їхніх прав у період Ренесансу.

Список використаних джерел та літератури:

1. De Hamel, C. A History of Illuminated Manuscripts. Phaidon Press, 1997. 272 p.
2. Loyn, H. R. The Middle Ages: A Concise Encyclopedia. Thames & Hudson, 1991. 352 p.
3. Nardo, D. Living in the Middle Ages. Thomson Gale, 2004 . 364 p.
4. Teresa of Avila. The Interior Castle. Riverhead Books, 2004. 299 p.
5. Александрович В. С., Балушок В. Г., Боянівська М. Б. та ін. Історія української культури, т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. Київ, 2001. 848 с.

Артем Слобожан,
здобувач III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. В. Маркевич**)

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО В XV – НАПРИКІНЦІ XVI СТ.: ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ВНУТРІШНЯ БОРОТЬБА ЗА ВЛАДУ

Актуальність теми. Крим є невід'ємною частиною українських територій, але водночас має свою специфічну історію та культуру. Одним з державних утворень на цій території було Кримське ханство, яке представляє собою цікавий приклад держави, яка, перебуваючи у васальній залежності від Османської імперії, проводила активну зовнішню політику, спрямовану на

відновлення спадщини Золотої Орди. Вивчення зовнішньої політики та внутрішньої боротьби за владу допоможе краще усвідомити історичні традиції регіону, формування кримськотатарської ідентичності, а отже зрозуміти сучасні процеси національного самовизначення та ідентичності.

Золота Орда на початку XV ст. вже не була жорстко централізованою державою, а конгломератом більш-менш самостійних областей (зокрема Криму). Першою з причин цього можна назвати послаблення особистої влади правителів, які засідали в центрі. Друга – складність в управлінні віддаленими регіонами імперії. До цього можна додати і політичні кризи через боротьбу за престол між одразу декількома претендентами. Всі вони прагнули захопити Сарай – символ повної влади над імперією – тож у цьому місті часто змінювалися правителі. Уже в цей час простежується відносна «самостійність» Криму, його окремішність від Золотоординської імперії [1, с. 36-37].

Велике геополітичне значення мало входження до важливих торговельних шляхів. Ці обставини сприяли економічній стабільності Кримського улусу. Найчастіше ті претенденти на трон Золотої Орди, які зазнали невдачі у столиці, вирушали в Крим для того, щоб накопичити матеріальні, людські ресурси і з новими силами знову намагалися захопити владу в Сараї. Такі процеси лягали важким тягарем на населення Криму. Іноді саме кримська земля ставала центром запеклих боїв за ханський престол. Отже, бажання вийти з боротьби за Сарай та зберегти надбане торгівлею багатство наштовхнули частину еліт Криму на сміливий і рішучий вчинок – відокремлення від Золотої Орди [1, с. 37].

Першу спробу відділення Криму від Золотої Орди здійснив Таш-Тимур – нащадок Чингісхана. У 1395 році він проголосив себе ханом Криму, але його самостійне правління продовжилось лише декілька років. Діти – Девлет-Берді та Гіяс-ад-дін – продовжили справу батька. Проти синів Таш-Тимура виступив один із золотоординських ханів Улу-Мухаммед. У цих довгих і кровопролитних війнах загинув Гіяс-ад-дін, а Девлет-Берді все ж став правителем Криму в 1427 році. Здається, Девлет-Берді вчинив велику помилку, переоцінивши свої сили і вирушивши до Сараю, щоб заволодіти усією державою. Йому вдалося захопити столицю на певний період, після чого він був убитий. Півостровом знову почали правити із Сараю [1, с. 39].

1441 року відносини вкотре загострилися і кримські беї вирішили запросити на правління Хаджі-Гірея, племінника Девлет-Берді, котрий перебував у політичній еміграції у Великому Князівстві Литовському та Руському. Навесні 1442 року вже в Криму місцева знать урочисто присягнула на вірність новому хану. Той влітку розгромив свого суперника і остаточно утвердився на престолі. На півострові, окрім Кримського ханства, співіснували ще два державних утворення: князівство Феодоро і генуезькі колонії. Правителі князівства розглядали новостворену державу як сильного союзника у запеклій боротьбі зі своїми затятими супротивниками-генуезцями за вплив на південному березі Криму. Хан Криму, як спадкоємець ханів Орди, був верховним володарем землі, на якій будувалися генуезькі міста. Відносини між новим правителем і генуезцями складно назвати дружніми. Хаджі Гірей не вів

жодних військових дій проти них, але усіма способами намагався показати, що тримає Кафу «під контролем». І хоча кримський хан вимагав від італійців сплачувати данину, але у час реальних військових загроз вступав на захист мешканців Кафи - центру генуезьких володінь в Криму [1, с. 39].

У 1452 році кримський хан розбив військо володаря Золотої Орди Саїда-Ахмата і тим самим, за давніми чингізидськими звичаями, Хаджі Гірей перебрав титул свого супротивника і став (хоча і номінально) правителем усієї колись могутньої Золотої Орди.

1466 року помирає Хаджі Гірей, що призвело до боротьби за владу, в результаті якої Менглі Гірей, за допомогою генуезців посів ханський престол. Згодом в політичних колах Криму, особливо серед представників однієї із найавторитетніших бейських династій – Ширинів, – розгорілася справжня запекла боротьба за місце голови цього роду. Менглі Гірей був теж залучений до міжусобиць Ширинів, і, врешті-решт, для нього це закінчилося сумно. Один із кандидатів на місце голови династії звернувся за військовою допомогою до турецького султана Мехмеда II, який, своєю чергою, залюбки був готовий зробити усе можливе, щоб взяти під контроль Крим. Менглі Гірей, якого 1475 року скинули з престолу, був захоплений у полон турками, що здобули Кафу, і доставлений у Стамбул, де через декілька років він був примушений підписати васальську угоду з Османською імперією. За умовою угоди залежність ханства від Туреччини зводилася до права султана міняти ханів на свій розсуд, в найбільш великих містах були турецькі гарнізони, напад на ханство вважалось нападом на Османську імперію, а хан брав участь у війнах імперії. Проте хани могли карбувати свою монету та здійснювати самостійну зовнішню політику [1, с. 41-45].

Зовнішню політику Кримського ханства з Литвою, Польщею, московією, Сараєм, Казанню впродовж XV–XVI ст. варто розцінювати не як загарбницьку агресію, а намагання підкорити всю територію колишньої Золотої Орди. У цьому хитросплетінні суперники утворювали найдивовижніші союзи: кримські хани з'єднувалися то з запорожцями проти Москви, то з Литвою проти запорожців, а в союзі з тими й іншими прагнули доконати Велику Орду [4, с. 152].

Кримське ханство неодноразово вступало в союз із Литвою проти Московії: 1521 року – з допомогою литовського війська на чолі з козацьким ватажком Остафієм Дашкевичем кримські татари розгромили московитів та посадили на Казанський престол представника династії Гіреїв, замість промосковського претендента. А у 1571 році – за відмову платити данину та напад на володіння ханства, кримці спалили Москву. Промовистим є факт, коли після розорення Девлет-Гіреєм Москви, хан вимагав у Івана IV Грозного, який, до речі, утік під час цього нападу, полишивши свою столицю напризволяще, саме повернення Казані й Астрахані. Так, у своєму листі він «шляхетно» писав, що спалює і руйнує землі через Казань і Астрахань, порівнюючи багатства світу з прахом. Він заявив, що хотів його корони й голови, але Іван не виступив на захист. Хан також додав, що, якби Іван мав сором і силу волі, то вийшов би проти нього. Взамін за дружбу хан вимагав повернути Астрахань і Казань,

відкинувши пропозиції скарбів, оскільки його бажання полягає саме в цих містах. Внаслідок погрому Іван IV змушений був клястися у вірності та знову платити данину кримському ханові (яку Московія сплачувала аж до підписання Константинопольського договору у 1700 році) та віддати йому Астрахань та заручників. Варто зауважити, ханство дотримувалося певної зовнішньополітичної концепції: не тільки самостійність, але і відродження золотоординської спадщини під егідою Гіреїв [3, с. 149-152; 2].

Отже, до кінця XVI століття Кримське ханство закріпилося як важливий політичний гравець у Східній Європі, незважаючи на залежність від Османської імперії. Його зовнішня політика була спрямована на відновлення спадщини Золотої Орди під владою династії Гіреїв. Хани прагнули контролювати великі території, включаючи Україну, Казань, Астрахань та Південний Кавказ, що часто призводило до конфліктів із Московією та Литвою (згодом Річчю Посполитою), активно використовуючи набіги та данину як інструмент утримання впливу, розглядаючи ці дії як спадок золотоординської практики.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С., Аблаєв Б. Історія Криму та кримськотатарського народу. Навчальний посібник. К.: «Кримська родина»; «Майстер Книг», 2020. 200 с.
2. Галенко О.І. Кримський ханат. *Енциклопедія історії України*: Т. 5: Кон – Кю. К.: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Krimskii_Hanat (дата звернення: 03.11.2024).
3. Івангородський К. В. Геополітичний простір націогенезису Кримського ханства XV–XVI ст. *Одинадцяті Богданівські читання : матеріали Всеукраїнської наукової конференції : збірник наукових праць*. 2021. С. 144-154.
4. Храбан І.А. Зовнішня політика кримського ханства як васала Османської імперії. *Збірник тез III-IV Конгреса сходознавців Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6445e8ea-e8bb-48c1-832b-19c5dc23c696/content#page=151> (дата звернення: 01.11.2024).

Оксана Радько
здобувачка II курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту
економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент *Н.В. Плюта*)

РОЛЬ МАРТИНА ЛЮТЕРА В ПРОТЕСТАНТСЬКІЙ РЕФОРМАЦІЇ: РЕВОЛЮЦІЯ В РЕЛІГІЇ ЧИ ПОЛІТИЦІ?

Проблема дослідження ролі Мартіна Лютера в протестантській Реформації полягає у визначенні, чи була його діяльність виключно релігійною чи мала політичні наслідки. Аналіз його критики католицької церкви, зокрема індульгенцій, вказує, що це вплинуло на релігійні, політичні та соціально-економічні процеси в Європі. Лютер вважається релігійним реформатором, але його дії ослабили папську владу, зміцнили національні держави і сприяли розвитку капіталізму. Таким чином, дослідження ставить питання, чи був він свідомим політичним революціонером.

Актуальність теми ролі Мартіна Лютера в протестантській Реформації полягає в його впливі на формування релігійної свободи та соціально-політичних змін в Європі. У сучасному контексті його ідеї залишаються важливими для обговорення свободи совісті та критики влади, що підкреслює значення його внеску в історію.

Мартін Лютер відіграв центральну роль у протестантській Реформації, і його діяльність стала об'єктом різних інтерпретацій. Традиційні історики, такі як Філіп Меланхтон, розглядали його як релігійного реформатора. Макс Вебер у праці «Протестантська етика і дух капіталізму» пов'язав його ідеї з формуванням капіталістичної економіки. Ерік Еріксон акцентував на психологічних мотиваціях і політичних наслідках діяльності Лютера, а Гайнц Шиллінг у книзі «Мартін Лютер: бунт проти Риму» підкреслив його роль у зміцненні національних держав і ослабленні папської влади [4, с. 32].

Метою дослідження є комплексний аналіз ролі Мартіна Лютера в протестантській Реформації з точки зору його впливу на релігійні та політичні процеси в Європі.

Мартін Лютер народився у 1483 році в Айслебені, Німеччина, був провідним релігійним реформатором, чия ідеї кардинально змінили християнський світ. Університетський професор і монах, він спочатку прагнув реформувати Католицьку Церкву зсередини. Його найвідоміший вчинок — оприлюднення 95 тез у 1517 році, які засуджували індульгенції та церковні зловживання. Цей протест спричинив релігійну революцію та глибокі політичні і соціально-економічні зміни в Європі, формуючи нову епоху – Реформацію [2, с. 136].

Лютер спрямував свої тези архієпископу Альбрехту Майнцькому, і вони швидко розповсюдилися через друковані листівки. Цей резонансний протест став іскрою, що запалила полум'я Реформації. У 1520 році він спалив папську буллу про відлучення у дворі Віттенберзького університету, що стало поштовхом для написання «Звернення до християнського дворянства німецької нації» — програми суспільних змін [1, с. 263]. Якщо в 1517 році протест був просто емоційним вибухом, то тепер Лютер пропонує конкретні кроки. Він безжально критикує папську владу за перевищення духовних повноважень і захищає національні інтереси Німеччини, стверджуючи, що церковна система паразитує на ресурсах держав. Лютер не проти церкви як інституту, а виступає за її оновлення, вважаючи, що римська влада не повинна втручатися у світські справи та контролювати суспільство. Це веде його до програми національного розвитку [3, с. 85].

Лютер вважав, що духовне відродження суспільства можливе через повернення до Святого Письма. Він акцентував увагу на освіті молоді, вбачаючи в ній основу соціальних змін, адже нові люди з новим світоглядом зможуть реформувати суспільство. Лютер також підкреслював важливість сільського господарства, вважаючи його більш побожним заняттям, ніж торгівлю, пов'язану з фінансовими спекуляціями. Він стверджував, що кожен має відповідати за свій добробут і добробут своєї родини, а держава повинна створювати умови для праці [4, с. 342].

Отже, лютеранська Реформація суттєво вплинула на розвиток суспільства та капіталізму безпосередньо. По-перше, центральною ідеєю Лютера була доктрина про спасіння тільки через віру — тобто виправдання людини перед Богом ґрунтується виключно на вірі в жертву Ісуса Христа. По-друге, Реформація підкреслювала, що добрі справи є свідченням справжньої віри. Його рішучий виступ проти зловживань католицькою церквою не тільки призвів до релігійної Реформації, але й змінив соціальні, політичні та економічні структури Європи. Завдяки їх щирому посвяченню і ревній місіонерській роботі змінилося саме римське суспільство. Уже в IV столітті імператор Костянтин мусив рахуватися з тим, що значна частина його підданих — християни. Він підтвердив, що поступова Реформація приносить більше користі, ніж стрімка революція.

Список використаних джерел та літератури:

1. Докаш В. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації. Київ-Чернівці: Книги-XXI, 2007. 544 с.
2. Мак-Грат А. Інтелектуальні витоки Європейської Реформації. Київ: Ніка-центр, 2008. 344 с.
3. Шафф Ф. Історія християнської церкви. Том 7. Сучасне християнство. Реформація у Німеччині. Спб: "Біблія для всіх", 2009. 464 с.
4. Hendrix S. Martin Luther, the Reformer *The Cambridge History of Christianity*. Vol.6. Reform and Expansion, 1500-1660. Cambridge University Press, 2008. 752 p.

Хойда Анастасія,
здобувачка ІV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ АНГЛІЇ ТА ФРАНЦІЇ В XVI СТ.

Реформація, також відома як Протестантська Реформація та Європейська Реформація, являє собою великий богословський рух, становлення якого стало переломним моментом у суспільно-політичному житті Північно-Західної Європи XVI століття, який став релігійним і політичним викликом папству та владі католицької церкви в цілому. Наприкінці епохи Відродження Реформація поклала початок протестантизму і, в свою чергу, призвела до великого розколу в західному християнстві.

До даних подій у західному християнстві існували реформаторські рухи. Однак, зазвичай вважається, що протестантська Реформація почалася 31 жовтня 1517 року з публікації теологічного твору «Дев'яносто п'яти тез», автором яких є Мартін Лютер. Більш ніж через три роки, 3 січня 1521 року, Лютер був відлучений від церкви Папою Левом X. 25 травня 1521 року на сеймі у Вормсі Лютер був засуджений Священною Римською імперією, яка офіційно заборонила громадянам захищати або пропагувати ідеї Лютера. Поширення друкарського верстата Гутенберга забезпечило засоби для швидкого розповсюдження релігійних матеріалів народною мовою.

Метою даної роботи є дослідження впливу Реформації на суспільно-політичне життя країн Західної Європи, а саме Франції та Англії, її перебіг та які вона мала наслідки для подальшого існування даних країн.

Реформація в Англії та Франції в XVI столітті мала суттєві відмінності, зокрема в мотивах та наслідках. В Англії процес розпочався під керівництвом Генріха VIII, який, прагнучи розірвати шлюб з Катериною Арагонською, ініціював створення англіканської церкви. Ця реформація була більше політичною, ніж релігійною, оскільки король хотів зміцнити свою владу і зменшити вплив католицької церкви. В результаті, англіканство стало домінуючою конфесією, яка зберегла багато католицьких обрядів, але з відмінною верхівкою у вигляді монарха.

Після смерті Генріха в 1547 році трон успадкував його дев'ятирічний син Едуард VI. Протягом семи років правління Едуарда протестантський істеблїшмент поступово впроваджував релігійні зміни, які були покликані знищити одну Церкву та побудувати іншу [1, с. 14]. Коли новий парламент зібрався в листопаді 1547 року, він почав скасовувати закони, прийняті під час правління Генріха VIII для захисту традиційної релігії. Було прийнято Закон

про храми 1547 року, який ліквідував католицькі храми і конфіскував їхнє майно. В подальшому кількість реформ лише збільшувалася. Була повністю переглянута перебіг Літургії, значення та необхідність Таїнств, видано новий молитовник. У 1549 році було легалізовано шлюби для духівництва. Такі радикальні реформи погано приймалися великою частиною вірян, що призвело до повстань на заході Англії.

Після смерті Едуарда VI на престол сіла Марія I, яка під час свого правління проводила політику примирення з Католицькою церквою. Всі попередні антикатолицькі закони було скасовано, католицизм знову став легальним завдяки прийняттю «Статутів про скасування» у 1553 та 1554 роках. З одного боку, її спроби реставрації католицизму в Англії були успішними, дана релігія повернула своє домінування в країні, проте хороші відносини з Папством так і не вдалося відновити [2].

Після смерті Марії I у 1558 році королевою стає її сестра-протестанка Єлизавета I, яка повернулася до реформування церкви. У 1558 році було прийнято «Акт про верховенство», який відновив незалежність англіканської церкви від Риму. Парламент присвоїв Єлизаветі титул верховного правителя англіканської церкви [3, с. 187].

В Франції, навпаки, Реформація була переважно соціальним і релігійним рухом, спровокованим ідеями Жана Кальвіна і зростанням протестантизму. Кількість гугенотів швидко зростала між 1555 і 1561 роками, головним чином серед дворян і міських жителів. У цей час їхні противники вперше охрестили протестантів гугенотами, але вони називали себе «реформовані». Вони організували свій перший національний синод у 1558 році в Парижі.

До 1562 року оціночна кількість гугенотів досягла максимуму приблизно в два мільйони, зосереджених головним чином у західній, південній та деяких центральних частинах Франції, порівняно з приблизно шістнадцятьма мільйонами католиків за той самий період. Переслідування зменшили кількість гугенотів, які залишилися у Франції [4, с. 217].

Протестанти (гугеноти) стикалися з жорстокими переслідуваннями з боку католицької влади, що призвело до серії релігійних війн у країн, які отримали назву Гугенотські війни та тривали з 1562 по 1598 рік. На відміну від Англії, де реформаторські зміни відбувалися зверху вниз, у Франції протестантські ідеї мали популярність серед різних соціальних верств, що сприяло загостренню конфлікту.

Однією з найкривавіших сторінок даного релігійного протистояння стала Варфоломійська ніч, що відбулася 24 на 25 серпня 1572 року. У цю ніч, під час весільного святкування між Генріхом Наваррським (майбутнім королем Генріхом IV) та Маргаритою де Валуа, католицька влада Франції за ініціативи матері тогочасного короля Карла IX Катерини Медічі, яка мала величезний вплив на владу, організувала масове вбивство гугенотів, які зібралися в Парижі на святкування [5, с. 326]. За різними оцінками, кількість жертв коливалася від 5 до 30 тисяч. Цей акт насильства спровокував подальші хвилі переслідувань протестантів по всій Франції та загострив релігійний конфлікт, що тривав кілька десятиліть. Варфоломійська ніч назавжди позбавила короля Франції та

його двір легітимності в очах його протестантських підданих. Із їхніми намаганнями встановити в країні релігійний мир та віротерпимість було покінчено на довгий час. Монархія змушена була стати на шлях повного викорінення протестантизму.

Зрештою, наслідки Реформації в цих двох країнах були дуже різними. В Англії реформація призвела до зміцнення монархії та створення нової ідентичності, яка відокремила країну від католицької Європи. У Франції ж, навпаки, релігійні війни залишили глибокі рани в суспільстві, і лише згодом, коли Генріх Наваррський, який успадкував французький престол як Генріх IV і відмовився від протестантизму на користь католицизму, щоб отримати французьку корону, видав Нантський едикт 1598 року. За ним гугеноти отримали певні права, що стало кроком до релігійного миру. Таким чином, англійська Реформація мала більше політичних мотивів, тоді як у Франції вона була глибоко вкорінена в соціальні та релігійні конфлікти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ціватий В. Європейська Реформація та особливості процесів інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії ранньої модерної доби: теоретико-методологічний аспект. *Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі): матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 8 лют. 2017 р.)*. Запоріжжя: АА Тандем, 2017. С. 10 – 28.
2. Крамар Ю. Реформація як чинник європейської історії Нового часу (до 500-річчя Реформації в Європі). URI: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13180/1/17.pdf> (дата звернення: 26.10.2024).
3. Дженкінс С. Стисла історія Англії. Київ: КМ-Букс, 2023. 336 с.
4. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Серія “Історія країн світу”. Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.
5. Нестеренко Л. Проблема королівської влади в історичних умовах Франції другої половини XVI століття. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/1684/1566> (дата звернення: 29.10.2024).

Марина Колесюк,
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор С.А. Копилов)

РЕФОРМАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄЛИЗАВЕТИ I ТЮДОР

Актуальність теми. Правління Єлизавети I Тюдор має особливе значення в історії Англії та Європи, оскільки її реформи заклали основи англійської державності, що значно вплинуло на подальший розвиток Британської імперії. Епоха Єлизавети є знаковою і з точки зору політичної стабільності, і з погляду культурного розвитку, який сприяв формуванню англійської національної ідентичності.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі правління Єлизавети I, визначенні основних напрямів її реформ і зовнішньополітичних рішень, що вплинули на формування Англії як європейської держави.

Аналізуючи історіографію даного питання, можна виділити те, що тема правління Єлизавети I Тюдор вже багато століть залишається у фокусі уваги різного кола дослідників. У ХХ ст. історіографія Єлизаветинської епохи збагатилася дослідженнями, що аналізували її політику з точки зору економічних реформ, розвитку суспільних інститутів та впливу на міжнародну політику. Зокрема, важливий внесок у сучасне розуміння досліджуваного періоду зробили роботи таких дослідників, як Дж. Гай,[5] С. Дорран [8], та Е. Сомерсет [13], які акцентують увагу на особистій ролі Єлизавети, дипломатичній майстерності та її вмінні вирішувати внутрішні конфлікти, зберігаючи стабільність країни.

Єлизавета I Тюдор увійшла в історію як одна з найвидатніших правительок Англії, чие правління часто називають «золотим віком». Її 45-річне перебування на троні (1558-1603 рр.) ознаменувалося глибокими реформами у всіх сферах життя країни та заклало фундамент для перетворення Англії на світову державу. Коли в листопаді 1558 р. 25-річна Єлизавета зійшла на престол, вона отримала країну в складному становищі. Правління її попередників – брата Едуарда VI та сестри Марії I – залишило Англію розколотою релігійними конфліктами, з виснаженою скарбницею та значними зовнішньополітичними викликами. [10, с. 128-130]. Католики і протестанти перебували у стані протистояння, економіка потребувала реформування, а зовнішні вороги були готові скористатися нестабільністю в державі.

Проте молода королева мала серйозні переваги: блискучу освіту, політичний досвід (набутий за часів вимушеного усамітнення при дворі сестри), природний розум та рішучість [9, с. 67-69]. Вона залучила до управління

талановитих радників, серед яких особливо виділявся Вільям Сесіл, лорд Берлі, який став її головним міністром і залишався ним упродовж 40 років [16, с. 117].

Одним з перших і найважливіших кроків Єлизавети стало врегулювання релігійного питання. У 1559 р. парламент прийняв два ключових акти: Акт про верховенство, який відновлював незалежність англійської церкви від Риму і проголошував монарха її верховним правителем, та Акт про одноманітність і єдність віри, що встановлював єдиний порядок богослужіння [4, с. 245].

Єлизавета успадкувала від Марії I порожню скарбницю і знецінену монету. Її економічна політика була спрямована на стабілізацію фінансової системи та стимулювання торгівлі [6]. У 1560 р. було проведено грошову реформу, випущено нову повноцінну монету. Королева активно підтримувала розвиток мануфактур і торгівлі. Були створені нові торговельні компанії, найвідомішою з яких стала Ост-Індська компанія (1600) [3, с. 345-347]. Англійські купці отримали монопольні права на торгівлю з різними регіонами світу. Особлива увага приділялася розвитку флоту – як торгового, так і військового. Важливим економічним заходом стало прийняття «Статуту про ремісників» (1563), який регулював трудові відносини і встановлював систему учнівства. Було також прийнято «Закони про бідних», які створили систему парафіяльної допомоги нужденним [12, с. 256-258].

Єлизавета провела значну роботу з удосконалення системи управління державою. Була посилена роль Таємної ради як головного дорадчого органу при монарху. Розширено повноваження мирових суддів на місцях, які стали ключовою ланкою місцевого управління. Особливу увагу приділено розвитку судової системи. Зросло значення судів загального права, удосконалено роботу спеціалізованих судів. Суд Зоряної палати став ефективним інструментом боротьби зі зловживаннями місцевої знаті. За правління Єлизавети значно розширилася система освіти. Засновувалися нові «граматичні» школи, розвивалися університети. Особлива увага приділялася підготовці державних службовців та юристів. У цей період сформувався новий соціальний прошарок – освічене дворянство («джентрі»), яке стало однією з опор монархії [14, с.223-225].

Єлизаветинська епоха стала періодом небувалого розквіту англійської культури. Розвивалася література, театр, музика, архітектура [11, с. 128-130]. Творчість Вільяма Шекспіра, Крістофера Марлоу, Філіпа Сідні та інших авторів прославили англійську літературу [2]. Королева особисто покровительствувала мистецтвам, при її дворі регулярно влаштовувалися театральні вистави, музичні концерти, поетичні читання.

Крім того, зовнішньополітичні успіхи Єлизавети мали величезний вплив на внутрішній розвиток країни. Перемога над Іспанською Армадою (1588), підтримка протестантів у Європі, розвиток колоніальної експансії – все це сприяло зростанню міжнародного престижу Англії та її економічному процвітання [15, с. 324].

Правління Єлизавети стало періодом формування англійської національної ідентичності. Розрив з Римом, створення національної церкви, розвиток англійської літератури та мистецтва – все це сприяло усвідомленню англійцями своєї національної особливості. Сама королева стала символом національної єдності. Її образ «королеви-діви», відданої лише своєму народу,

мав величезний вплив на суспільну свідомість. Культ Єлизавети, що склався за її життя, відображав зростання національної гордості та патріотизму [1].

Отже, Єлизавета I постає як правитель, що зумів провести глибокі реформи у всіх сферах життя країни, зберігаючи при цьому суспільну стабільність. Її політика характеризувалася поєднанням рішучості у досягненні цілей з гнучкістю у виборі засобів, вмінням знаходити компроміси між різними суспільними силами [7, с. 456]. Результатом елизаветинських реформ стало перетворення Англії з порівняно периферійної європейської держави на одну з провідних країн світу. Було закладено фундамент для подальшого розвитку англійської державності, економіки та культури. Досвід реформ Єлизавети I демонструє важливість системного підходу до перетворень, необхідність враховувати взаємозв'язок різних сфер суспільного життя. Її правління доводить, що сильний лідер, попри кризову ситуацію, здатний здійснити необхідні зміни і модернізувати країну.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білоконенко І. Тюдорівська «пропаганда» образу королеви Єлизавети. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2014. № 3. С. 182–188.
2. Скриль О. Шекспірівський блазень як мовна особистість. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 110. Т.2. С. 187-189.
3. Brenner R. *Merchants and Revolution: Commercial Change, Political Conflict, and London's Overseas Traders 1550-1653*. Princeton: Princeton University Press, 2003. 734 p.
4. Dickens A. *The English Reformation*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2013. 388 p.
5. Doran S. *Elizabeth I and Foreign Policy 1558-1603*. London: Routledge, 2002. 414 p.
6. Doran S. *Elizabeth I and Religion 1558-1603*. Preston: Routledge, 1993. 73 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203130063> (дата звернення: 27.10.2024)
7. Elton G. *Studies in Tudor and Stuart Politics and Government*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974. 492 p.
8. Guy J. *Elizabeth: The Forgotten Years*. New York: Viking, 2016. 388 p.
9. Guy J. *Tudor England*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 582 p.
10. MacCaffrey W. *Elizabeth I: War and Politics 1588-1603*. Princeton: Princeton University Press, 1992. 528 p.
11. Rowse A. *The England of Elizabeth*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2003. 648 p.
12. Slack P. *Poverty and Policy in Tudor and Stuart England*. Princeton: Longman, 1988. 242 p.
13. Somerset A. *Elizabeth I*. London: Phoenix, 1997. 351 p.
14. Stone L. *The Crisis of the Aristocracy 1558-1641*. Oxford: Oxford University Press, 1967. 842 p.
15. Wernham R. *The Making of Elizabethan Foreign Policy 1558-1603*. California: University of California Press, 1980. 468 p.
16. Yates F. *Theatre Of The World*. London: A Publication Of Barnes & Noble Inc, 2009. 228 p.

Євгенія Ткаченко
здобувачка ІІ курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Проблеми еволюції та формування війська Османської імперії у XIII–XX ст. н. е. залишаються актуальними для дослідження сучасної історії. Тому що вони дають нам повне уявлення того, як розвивалася й існувала Османська імперія у різних століттях, а також ця тема має небагато досліджень у нашій країні. Ґрунтовні дослідження в цій сфері з українських істориків проводили — Срібняк І. В. та Дудар Р. В. [4; 5; 6], М. Ковальчук [2]. З іноземних дослідників описували статус та діяльність Османської імперії: Іналджик (турецький дослідник) [1] та Стенфорд Джей Шоу (англійський історик) [7; 8].

Метою статті є дослідження розвитку війська Османської імперії, як воно з невеличкого ополчення переросло в найкращу армію світу, а згодом занепало.

На початку свого існування Османська імперія не мала регулярної армії, зазвичай її складало кочове плем'я кайє, яке зі своїми сім'ями нападали на територію Візантії для захоплення землі. Оскільки це плем'я вело кочовий спосіб життя, то всі його представники з раннього віку володіли мистецтвом стрільби з лука та їзди верхи на конях [4, с. 6].

Взагалі заснування імперії пов'язують з ім'ям Османа I (Газі), який під час свого правління значно розширив Османський бейлик через приєднання завойованих грецьких міст в Азії та інших територій, зокрема він тримав у облозі Нікею (Ізнік) колишню столицю Візантії, а також розбив армію візантійського імператора. Вдалі військові дії підняли його авторитет і люди почали навіть себе називати османли [2, с. 16]. Він перший зрозумів важливість армії для своєї держави й тому він мав військо кіннотників, інша їхня назва акинджи, але воно було не регулярним. За правління Орхана I Газі основою війська залишалася кіннота кавалеристи (сюварі) та учасники набігів (акинджи). Це військо не було досить ефективним, адже воно не було спроможним довго вести війни чи облоги, та було не регулярним. Розуміючи цю проблему султан та його найближче оточення почали розробляти план майбутнього війська. І так виникло нове військо, тобто військо яничарів (яя ве муселлем). Перший в історії Османської імперії регулярний корпус війська було створено у 1329 р., до нього входило приблизно 1000 тис. вояків.

Найбільшого реформування та вдосконалення османська армія зазнала за часів правління Мурада (Мурата) I. Він один з перших султанів котрий дав розпорядження віддавати частину військової здобичі у державну казну. Під час його правління в історії розпочався період «timor Turcogum» («турецький

страх»), тобто значна частина країн, особливо Балканських в той час почала боятися Османської імперії, через її велику військову могутність. Султан Мурад I розпочав формування пішого корпусу війська (азапів), це було селянське ополчення, яке охоче йшло в бій. Зазвичай їх використовували для того, щоб брати в облогу фортеці й згодом цей корпус формували вже регулярно та в нього вже була встановлена чітка кількість осіб, яких потрібно було набирати з різних місцевостей держави. Звісно на відміну від яничарського корпусу, військо азапів було не підготовлене до ведення бойових дій тому наступні султани намагалися більш урегулювати питання набрання цих осіб (азапів) у рекрути [4, с. 11]. Яничарський корпус активно розвивався, адже султани розуміли, що їм потрібно мати військо, яке буде віддане лише їм. До речі, корпуси яничарів активно почали формувати з полонених християнських хлопчиків (по суті це податок кров'ю «девширме»). Цих хлопчиків навчали турецької мови та звертали увагу на їхні здібності, наприклад, чи має він хист до стрільби з лука, чи навпаки краще вміє битися на мечех.

Наступний етап розвитку війська був за Баязида I. Під час його правління яничарський корпус зріс до 6-7 тисяч осіб [4, с. 12]. І він зміг на решті за допомогою різних законів урегулюватися рекрутський набір азапів (з 20 сімей могли призвати лише 1 азапа, але його земляки повинні були зібрати на його утримування 300 акче). Зрозуміло, що азапи не були ефективними тому згодом вони почали виконувати просто, якісь дорадчі функції у війську.

Взагалі за період XV-XVI століття військо Османської імперії знову зазнає низки змін. Наприклад, за правління Мехмеда II Завойовника взагалі армія почала переходити на вогнепальну зброю, та під час облоги Константинополя у 1453 році було застосовано гарматну зброю. Внаслідок цього Візантійська імперія припинила своє існування. [3, с. 80-81] На завойованих територіях султан залишав постійні облогові війська для регулювання ситуації в тих місцях. Також нових маневрів та тактики ведення війни османське військо зазнало за управління імперією Сулеймана Пишного. Також необхідно відзначити, що утверджується у цей час військово-ленна система (або її ще називали тімарною), тобто воїн міг отримати землю за свою службу. [1, с. 119]

Новий етап реформування війська розпочався наприкінці XVIII у першій половині XIX ст. Зокрема, султан Селім III для того, щоб зміцнити свою владу запровадив низку реформ (його курс політики отримав назву Нізамі джедід або Нізам-і джедід ("Новий порядок")): він видав низку наказів про вилучення ленних володінь в осіб, які ухилялися від військової служби (хто сплачував дуже великі податки у державну скарбницю, той міг зробити ці землі приватною власністю); створено новий корпус регулярних військ, який був сформований за європейським прикладом та був чисельністю 12 тисяч осіб; будувалася велика кількість військових поселень; військовими командирами ставали європейці, які прийняли іслам (або турки, які проходили військові навчання чи служили в Європі); активно розбудовувався флот; було відкрито військово-інженерне училище; почали у великих масштабах будуватися

порохові заводи та інші установи, які потрібні для ефективного функціонування війська; підвищився рівень дисципліни у війську; відливалися гармати за французьким зразком. Зрозуміло, що яничари чинили дуже великий опір цим реформам [7, р. 260-264]. На початку ХІХ ст. яничари почали підіймати велику кількість повстань. Тож султану Махмуду ІІ довелося формувати нову армію, зокрема, наймаючи туди велику кількість європейських артилеристів. Проти нього був піднятий бунт столичних яничарів у 1826 р., але він був жорстоко придушений. Значна частина яничарів загинула під артилерійським вогнем, а інша страчена і їхнє майно було конфісковане. Ці події призвели до повного знищення корпусу яничарів.

На кінець ХІХ – початок ХХ ст. імперія починає поступово занепадати, військо весь час зазнає низки змін у зв'язку з російсько-турецькими війнами. А також на початок ХХ ст. на османське військо великий вплив мала Німеччина, османська армія в багатьох аспектах стала дуже схожою на німецьку. Під час Першої світової війни Османська імперія воювала на боці Німеччини та Австро-Угорщини, але через виснаження та великі втрати зазнала поразки й так у 1923 р. припинила своє існування колишня могутня імперія, яка своєю військовою могутністю тримала у страху всю Європу та Азію.

Отже, ми можемо зробити висновок, що османська армія відіграла дуже важливу роль на формування, розвиток та занепад Османської імперії. Від періоду не регулярних ополчень, до найсильнішої армії світу ця військова структура відображала всі виклики, які стояли на певному етапі існування перед імперією. І зникнення війська у ХХ ст. стало кінцем Османської імперії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300-1600; пер. з англ. О. Галенко; Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Київ: Критика, 1998. 284 с.
2. Ковальчук М. Включення нових територій до складу Османської імперії та формування її територіального устрою у ХІV–ХVІ ст. *Український історичний збірник*. 2015. Вип. 18. С. 40.
3. Кримський А. Історія Туреччини. Київ; Львів: Олір, 1996. 287 с.
4. Срібняк І. В., Дудар Р. В. Збройні сили Османської імперії (ХІV–ХVІІІ ст.): історія розвитку, структура, бойові кондиції. Київ: Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра, 2018. 50 с.
5. Срібняк І. В., Дудар Р. В. Військово-морські сили Османської імперії (ХV – початок ХІХ ст.). *Українська орієнталістика: [збірник наукових праць]*. Вип. 6: *Матеріали міжнародної наукової конференції "Кримські татари: етногенез, історія державних інституцій, міграційні процеси, культурна спадщина"* (Київ, 20 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 138-141.
6. Срібняк І. В. Військо капикулу в Османській імперії: особливості формування, організаційна структура, номенклатура офіцерських посад. *Українська орієнталістика: [збірник наукових праць]*. 2009-2010. № 4-5. С. 93-109.

7. Shaw, Stanford J. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280–1808. Cambridge University Press, 1976. 352 с.
8. Shaw, Stanford J. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975. Cambridge University Press, 1977. 548 с.

Ярослав Гусаківський,
здобувач I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка)
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Буравський**)

ВПЛИВ КЕСЕМ-СУЛТАН НА ПОЛІТИКУ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати період «Жіночого султанату» в історії Османської імперії, його значення для розвитку турецької держави. Дослідженням цього періоду займалися переважно турецькі історики, зокрема Ахмет Алтинай [1], Керолайн Фінкель [2], Леслі Пірс [3], Люсьєн Тіс-Сеночак [4] та ін. У вітчизняній історіографії зазначену проблему розглядали Агатангел Кримський [6], Олексій Мустафін [7], Вадим Рубель [8], Ярослав Гусаківський [5].

У сучасній історіографії поняття "Kadınlar saltanatı" трактується як «особливий» період в історії Османської імперії. Саме тоді посилилася роль жінок у питанні престолонаслідування, що, відповідно, мало значний вплив на державну політику [5, с. 1].

Хронологічними рамками для «Жіночого султанату» прийнято вважати 1550-1656 роки. Визначення "Kadınlar saltanatı" було вперше введено на початку XX ст. турецьким істориком Ахметом Рефіком Алтинаєм. У своїй праці він стверджував, що цей період в історії Османської Порти можна вважати початком кінця імперії [1, с. 10].

В історію Кесем Султан увійшла як найвпливовіша і наймогутніша султанша династії османів. За всю історію правління жінок, саме Кесем Султан одноосібно керувала імперією як регент. Вона була вмілим дипломатом, листувалася з послами і монархами інших держав, приймала сановників, брала участь у засіданні «дивана», вирішувала питання внутрішньої і зовнішньої політики імперії.

Дочки султанів в Османській імперії, як правило, ставали розмінною монетою у політичних інтригах. Такої тактики дотримувалася і сама Кесем. Вона видавала своїх малолітніх дочок (однієї з них на момент заміжжя було

всього два роки) за впливових державних діячів, надаючи їм надалі підтримку та зміцнюючи власні позиції. Амбітна султанша не забувала і про простий народ. Під час її правління у Стамбулі було організовано безліч безкоштовних місць харчування для бідняків. Кесем Султан всіляко допомагала дітям-сиротам та жінкам. Безперечно, історія життя наймогутнішої султанши була сповнена потрясінь, таємниць та інтриг, але її далекоглядна політика призвела до великих змін у країні та важливих стратегічних перемог на міжнародній арені [7, с. 268-269].

Узагальнюючи зазначимо, що нині відсутня єдина історична оцінка впливу жіночого султанату на еволюцію Османської імперії. З одного боку, цей феномен сприяв загибелі імперії, її політичній роздробленості та хаотичності. Була підірвана сама влада султана, перетворившись на бюрократичний апарат. Жінкам, які керували країною в зазначений період, вдалося зберегти усталений монархічний порядок.

Враховуючи сукупність позитивних та негативних наслідків, можна вважати, що «Жіночий султанат» в Османській імперії став стабілізуючим політичним чинником.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ahmet Refik Altınay. *Kadınlar Saltanatı*. Istanbul: Tarih Vakfı, 2005. 400 p.
2. Finkel Caroline. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. Hachette UK, 2007.
3. Leslie P. Peirce. *The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*. Oxford University Press, 1993. 374 p.
4. Lucienne Thys-Senocak. *Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Hadice Turhan Sultan (Women and Gender in the Early Modern World)*. New York: Taylor&Francis, 2007. 346 p.
5. Гусаківський Я. Жіночий султанат в історії Османської імперії. *Україна у світовому просторі: минуле і сучасність: зб. мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 25 травня 2023 р.)*. 2023. Р. 114-116. <http://eprints.zu.edu.ua/37166/1/114-116.pdf>
6. Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах. Т. 4: Сходознавство. Київ: Наукова думка, 1974. 640 с.
7. Мустафін О. *Справжня історія раннього нового часу*. Харків: Фоліо, 2014. 416 с.
8. Рубель В. А. *Історія Середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія: Навч. посіб. Вид. 3-тє, доп. і перероб.* Київ: Либідь, 2011. 792 с.

Юлія Поліщук
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. В. Маркевич**)

СТАНОВЛЕННЯ СЬОГУНАТУ ТОКУГАВА В ЯПОНІІ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

Сьогунат Токугава – японський самурайський уряд авторитарного типу під керівництвом сьогунів з родини Токугава з центром у місті Едо. Існував 265 років, а саме від часу проголошення Токугави Іеясу сьогуном (1603 р.) до реставрації прямого імператорського правління в Японії (1867 р.). За всю політичну історію самурайства він вважається найпотужнішим центральним урядом з високим рівнем внутрішньої організації. Вивчення цього періоду дозволяє краще зрозуміти специфіку японської політичної культури, економічної моделі та соціальної структури.

Мета розвідки полягає в тому аби з'ясувати ключові характеристики та принципи функціонування сьогунату Токугава як системи управління, проаналізувати політичний та економічний стан Японії наприкінці середньовічної доби, що передував встановленню сьогунату Токугава, дати оцінку впливу його на подальший розвиток японської держави та суспільства.

Із завершенні епохи середньовіччя під воєнно-політичним контролем японської держави перебувала більша частина території її островів за винятком північної частини острова Хонсю, землі якого японці продовжували освоювати й заселяти до кінця XVIII ст., витісняючи звідти аборигенні племена айнів. За основними параметрами соціально-економічного та культурно-ідеологічного устрою тогочасне японське суспільство все ще мало багато спільного з його найближчими сусідами – Китаєм і Кореєю, що пояснювалося схожістю природно-кліматичних умов, а також тривалим цивілізаційним впливом материкових країн конфуціанського світу на розвиток традиційної японської цивілізації [3, с.79].

Японська держава активно розвивалася. Найбільш розвинутим було сільське господарство (було зайнято близько 80% трудових ресурсів країни), завдяки якому вирощувалося багато зернових культур. Також високим залишався рівень розвитку ремесел (найбільш розвинутим було виробництво фарфору, паперу та гончарних виробів). Активно розвивалася японська національна культура і наука, зокрема історична наука (Араї Хакусекі), драматургія (Чікамацу Мондзаемон), філософія (Муро Косю) тощо.

Доволі своєрідними за європейськими мірками, навіть унікальним (*автор. – П. Ю.*), видається суспільно-політичний устрій тогочасної Японії. Офіційним главою японської держави вважався «небесний монарх» (тено),

якого європейська історіографія традиційно іменує імператором. На зламі XVII – XVIII ст. цю посаду обіймав 116-й представник династії «нащадків богині Сонця Аматерасу» Хігашіяма (1687 – 1709 рр.). Імператорський двір, при якому функціонував підконтрольний аристократичному роду Фудживара імператорський уряд із відповідним штатом придворних чиновників, розташовувався в місті Кіото [3, с. 81].

Незважаючи на всю значимість, імператорська влада була досить умовною та носила церемоніальний, номінальний характер. Реальна ж влада та військово-політичні повноваження належали військово-самурайському диктатору, що носив титул сьогун. Від 1603 р. посаду сьогуну контролював найвпливовіший самурайський рід Токугава. На зламі XVII – XVIII ст. військовим диктатором Японії був п'ятий представник династії сьогун Токугава Цунайоші (1680 – 1709) [3, с. 81].

Виникнення та безпосереднє становлення сьогунату Токугава в Японії мало тривалу історію безпосередньо пов'язано з імператорським двором, а саме із Тойотомі Хідейосі (1536 – 1598) – одним із головних військово-політичних лідерів Японії епохи «воюючих країн».

Незадовго до смерті Тойотомі Хідейосі, переживаючи за долю свого сина й спадкоємця Хідейорі, утворив регентську раду з п'яти найвпливовіших даймьо, з яких узяв письмову клятву на вірність Хідейорі. Але після смерті диктатора ця клятва перетворилася на «простий шматок паперу». Першими претензії на владу висунули ветерани корейської війни, яких очолив Ісіда Міцунарі, але перемогу здобув лідер «диких» самураїв північного сходу Токугава Іеясу. Токугава зумів дотепно уникнути широкої участі у корейській авантюрі, зберігши сили, а коли Хідейорі не стало – розпочав боротьбу за владу. Заморська війна коштувала дорого, податки сягнули 80-90% урожаю селян, що довело населення до голоду. Проте клан Токугава вів свій родовід від славетного роду Мінамото та мав певний авторитет, а також значний воєнно-економічний потенціал і міцну базу – північний схід Хонсю, що мало славу кубла «диких, кровожерливих і лютих» самураїв. Конкурентів відповідного масштабу у вождя «східних бусі» не залишилось – отожд і ризик було зведено до мінімуму [2, с. 206].

21 жовтня 1600 р. відбулася вирішальна битва поблизу Секігахара (провінція Міно), в якій 140-тис. військо Токугава вщент розбило 95-тис. коаліцію Ісіди, який загинув у бою. У переможених ворогів Іеясу конфіскував усе майно і родина Токугава стала найбагатшою в Японії [2, с. 207].

Завдяки цій перемозі у 1603 р., «з санкції імператора», Іеясу зумів проголосити себе сьогуну, започаткувавши третій сьогунат – Токугава чи Едо. В 1605 р. він відмовився від посади сьогуну на користь свого сина Хідетади. Насправді ж, Іеясу залишався до самої смерті (1616 р.) диктатором, але, легітимно закріпивши за сином сьогунську владу, він підкреслив її спадковий характер [2].

Варто зазначити, що встановлення сьогунату Токугава мало значні політичні, соціальна та економічні для держави наслідки, головним із яких стало те, що представники династії Токугава зуміли об'єднати роздрібнену

численними міжусобицями країну в єдиний політичний моноліт. Окрім цього, саме за часів правління сьогунату Токугава відбулося «закриття» Японії, що забезпечило її від проникнення колонізаторів і позбавило зовнішніх культурних впливів, завдяки чому японська національна культура мала змогу формуватися та розвиватися відокремлено, набуваючи специфічних особливостей та унікальних рис [4, с. 241].

Аналізуючи діяльність сьогунату Токугава, варто звернути увагу на два важливих аспекти у контексті його служіння нації. По-перше, було суттєво зменшено роль імператора в політично-суспільному житті Японії, а його функції, фактично, перейшли до сьогуна. По-друге, відбулося зменшення впливу синтоїстської релігії, позбавлення її політичного впливу, відбувся відхід від християнства. Синтоїзм та християнство були заміщені конфуціанством, яке вбачалося найбільш зручною релігією для сьогунської держави.

Важливим у діяльності сьогунату Токугава є й те, що за його доби відбулася поступова розрядка внутрішньої напруженості в країні, що створювалася у зв'язку із селянськими бунтами і амбіціями вельмож. Сьогунат опинився у складній ситуації, що вимагала чіткої економічно-політичної стратегії, що включала потребу нейтралізувати войовничі прагнення самураїв. Це стало можливим завдяки пропагуванню нових концепцій буддизму, синто та конфуціанства, які були використанні військовим урядом. Окрім того, Ієясу Токугава активно зайнявся упорядкуванням податків та повинностей у своїх провінціях. Він уважно стежив за надходженням податків до державної казни. Також ужив низку заходів для запобігання надмірному оподаткуванню на місцях, не допускав, щоб податок не відповідав установленій нормі. Це дозволяло утримувати постійний контроль над фінансовою системою та не допускати зловживань місцевих чиновників [4, с. 242].

Отже, становлення сьогунату Токугава мало важливе значення як для самої японської держави, так і для всього світу. З приходом до влади сьогунату відбулося об'єднання країни, сприяння її економічному, соціальному та політичному зростанню, а також «закриття» від інших держав. Період Токугава вважається останнім періодом японського традиційного правління – сьогунату, що передував початку вестернізації Японії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кондратенко Д. Організація влади як чинник модернізації країни: (приклад Японії). *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 6. С. 345-353.
2. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу: підручник. Київ: Либідь, 2002. 370 с.
3. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 2002. 560 с.
4. Шереметева А. Політичні та соціальні трансформації Японії в епоху сьогунату Токугава. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. С.

Олена Пасічник,
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. В. Маркевич**)

АХМЕД - ШАХ В ІСТОРІЇ АФГАНІСТАНУ: УТВОРЕННЯ ДЕРЖАВИ ДУРАНІ (1747-1818)

Вивчення історії Афганістану є важливим для істориків-науковців, а також вчителів історії, оскільки регіон у різні періоди відігравав помітну роль у міжнародних економічних та культурних аспектах. Через країну вбачали легку дорогу до Середньої Азії та Індійського моря, тому багато держав ставили за ціль заволодіти цими територіями.

Дослідження країн Сходу, зокрема, Афганістану у епоху Нового часу не надто популярне серед українських істориків. Проте, варто згадати Вадима Рубеля, до наукових інтересів якого належить історія та культура Класичного Сходу [4]. Серед закордонних дослідників, вивченням Афганістану займаються – Джавад Мусаві Даліні [3], Абдул Валі Амін [1], Біджан Омрані [2], які в своїх працях приділяли увагу і Державі Дурані.

Мета дослідження полягає у висвітленні передумов утворення Держави Дурані; постаті Ахмед – шаха і його ролі в історії країни, зокрема розглянути територіальні надбання та адміністративні реформування.

На початку Нового часу території сучасного Афганістану були слабо розвинені та перебували на родоплемінному рівні розвитку. Племена об'єднувалися лише в разі зовнішньої небезпеки, а в мирний період між абдалі та гільзаями велися постійні сутички, які не дозволяли консолідуватися в єдину державу [1, с. 442-443]. Землі цих племен протягом століть перебували під владою сильних сусідів: на сході – Імперії Великих Моголів, а на заході – Перської імперії [3]. Ахмед-шаху Абдалі вдалося об'єднати території Афганістану та Пакистану в єдину державу. В наш час постать Ахмеда з роду Садозаїв є доволі шанованою серед афганців, його називають «Батьком нації», а пишний колос, яким у 1747 році його коронував дервіш, зустрічається і в сучасній національній символіці [3].

Шах Ірану – Надір набирає у своє військо, за фінансову винагороду, афганців, зокрема туди входив майбутній шах, який мав звання полковника. Через протиріччя в релігійних міркуваннях та користуючись вбивством Надір – шаха, Ахмед захотів укріплення своєї влади [1, с. 443]. Він заволодів Алмасом

Ко Нуром з табору Парс і рушив до Кандагару. Разом із своїми загонами перегородив шлях каравану, який віз скарби. Цей караван перевозив річний дохід регіону Сінд, який становив 20 мільйонів рупій [3]. Завдяки великим фінансам та артилерії, які зосереджувалися в його руках, зумів переконати місцевих ханів присвоїти йому звання шаха. З 1747 по 1772 рр. розпочинається правління Ахмед – шаха Баба Абдалі, столицею якого був Кандагар [2]. Одразу після призначення вожді присвоїли йому титул дур-дурані, що означало «перлина серед перлин», звідки і походить назва Держави Дурані, яка існувала з 1747 по 1818 рік.

Маючи фінанси та можливості, шах розпочинає зовнішню експансію, зокрема, на територію Індії. Мусульманські правителі Північної Індії, які боялися посилення влади маратхів «запросили» його. Також він здійснив похід та захопив Лахор, вирушивши до Делі, Івад Мулк Вазір втік, а афганці завоювали Делі. 1761 році Ахмед–шах переміг маратхів і до його рук потрапила велика здобич. Битва при Баніпаті вважається однією з ключових, адже в результаті відбулося вигнання маратхів з Індії та послаблення уряду Горкана [4]. Якщо узагальнити його територіальні надбання, то під контролем було 2 млн. км.

Щоб утримувати таку величезну територію, потрібно було зміцнювати державний апарат. Ахмед-шах поділив імперію на провінції, які мали назву віласти, на чолі яких стояли сардари. Влада шаха була формальною, адже племінний уклад давав про себе знати, тому щоб прийняти важливе рішення потрібно було скликати лой-джиргу або консультуватися зі знаттю, цей факт непокоїв владну верхівку, тому за можливості монарх намагався зміцнити свою владу. До свого ополчення він не брав етнічних афганців, а формував з найманців основні загоны, даючи їм кошти з державної скарбниці. Командував військом призначений шахом сипагсалар. Податки сплачували тільки жителі приєднаних територій, сума яких становила з десятини до третини прибутку [1, с. 444-445].

Отже, держава Ахмеда-шаха Дурані була винятковим утворення та попри намагання об'єднання, родоплемінна ворожнеча взяла верх і імперія почала розпадатися майже одразу після його смерті, в 1772 році. На сучасному етапі ця історична постать має двоякий характер, адже для Афганістану – це «батько нації», а для сусідніх територій – ватажок племен, які здійснювали варварські набіги, грабежі та вбивства. Але без заперечно Ахмед – шах зробив великий внесок у формування афганської нації та країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Абдул Валі Амін. Біографія та вчинки Хазрата Ахмед Шаха Баби. 2005. Взято з: <https://www.benawa.com/fullstory.php?id=3250> (дата звернення: 05.10.2024).
2. Біжан Омрані. Ахмед Шах Дуррані та його зустріч з Перською та Монгольською імперіями. 2019. Взято з: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-50689791> (дата звернення: 05.10.2024).
3. Нізамі Ахмед-шаха Дуррані та аналіз його політичної діяльності -

Джавад Мусаві Даліні. 2014. Взято з: <https://journal.isihistory.ir/article-1-161-fa.pdf> (дата звернення: 05.10.2024).

4. Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII - друга половина XIX ст.): Навч. посібник. К.: Либідь, 2007. 560 с.

Софія Тишкевич
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. В. Маркевич**)

ПЕРША ОПІУМНА ВІЙНА: ЗЛАМ МОГУТНОСТІ ІМПЕРІЇ ЦІН

Новий час в історії Китаю почався з приходу до влади нової правлячої династії та утворення могутньої імперії Цін. Імперія стала найбільшою та наймогутнішою державою в Азії. Їм вдалося приєднати такі території як Тибет, Джунгарське ханство, Монголія та утримувати фактично все населення імперії в покорі. Проте, становище змінилося з початком Першої опіумної війни, яка показала, що у світі є сильніші у військовому плані держави. Війна фактично стала початком кінця могутності імперії Цін. Завдання нашої розвідки полягає у тому, щоб визначити основні причини виникнення конфлікту між країнами, з'ясувати особливості англійської контрабандної торгівлі опіумом в Китаї та наслідки цього воєнного протистояння для Китаю.

Передумовами війни можна вважали заходи китайського імператора Айсінгьоро Хунлі, який здійснив фактичну «ізоляцію» країни від зовнішнього світу. Імператор заборонив в'їзд до імперії іноземцям, закривав більшість портів, через які здійснювалася торгівля з іншими країнами. Єдиним відкритим портом залишився порт Гуанчжоу, але навіть там іноземці мали суворі обмеження. В політиці «ізоляції» країни Ціни вбачали єдиний найефективніший засіб порятунку від колонізації західноєвропейськими країнами. Проте, наслідки були неоднозначними. З одного боку, китайці зберігали свою культуру та традиції, а з іншого, були дезінформовані в міжнародній політиці, вважаючи свою країну найпотужнішою [4, с.1].

Якщо говорити про сам опіум, то ще починаючи з VII ст., китайці використовували його в медицині. У XVI ст. іноземні торговці провезли до Китаю тютюн, внаслідок цього тютюнокуріння дуже швидко поширилось серед населення імперії. З плином часу, все більше китайців почали курити опіум, що стало загальнодержавною проблемою, адже опіум курило не тільки просте населення, а передусім чиновники, міністри та члени імператорської родини. З цієї причини, офіційно курити опіум в Китаї було заборонено, а в 1729 р. ввіз

опіуму в країну обмежили. Представники Англійської Ост-Індійської компанії ввозили опіум у Китай незаконно, тобто це була контрабандна торгівля.

Влада дедалі більше посилювала антиопіумну політику. З 1822 по 1834 рр., імператор видав п'ять законів, якими намагався загальмувати ріст імпорту наркотиків та куріння опіуму. Поступово ціна на товар зростала. Опіумокуріння до кінця 30-х років, поширилося практично на всю територію Китаю. Залежними були від 10 до 20% столичних чиновників, і від 20 до 30% провінційних [4, с. 4].

Станом на 1835 р. покупка опіуму обійшлась Китаю більш ніж в 72 мільйони лян, що в десять разів перевищувало річну вартість всього легального імпорту англійців в Гуанчжоу, в сім разів – річну виручку від усього експорту Китаю і більше ніж в два рази – податкові надходження в центральну Пекінську казну. До 1830 рр. ввіз срібла із Англії, США та Індії в Китай перевищував над його вивозом із Гуанчжоу, згодом настав переломний момент – надходження срібла до Китаю зменшилось, а вивіз в рази збільшився, це стало загрозою для економіки країни. Так звані «справжні» конфуціанці, стали борцями із опіумом. Лінь Цзесюй – намісник Хугуан, очолив це угруповання, він та його прибічники вимагали введення смертної кари за куріння і продаж опіуму. Була спроба адміністративним шляхом вирішити цю проблему, однак більшість чиновників країни були проти будь-якого втручання.

В 1838 р. імператор направив Лінь Цзесюя, який був автором найбільш ефективної програми по боротьбі з опіумом, в порт Гуанчжоу в якості уповноваженого. Він здобув репутацію борця з опіумом, а також заборонив поширення опіуму в провінції Хубей і Хунань. Прибувши в порт Гуанчжоу, Лінь Цзесюй найперше вимагав, щоб капітан Чарльз Еліот – головний інспектор англійської торгівлі в Китаї, прибув в Гуанчжоу для припинення торгівлі опіумом. Згодом, він оголосив його та інших англійських купців полоненими аж доти, доки вони не видадуть весь опіум китайському уряду. Натомість, китайська влада обіцяла компенсувати опіум чаєм, тобто відкупити збитки. Після того, як опіум було знищено, Ч. Еліот не йшов ні на які поступки. Протягом осені 1839 р. британські торговельні фірми, які були пов'язані з торгівлею в Китаї, вимагали від англійського уряду негайного втручання в торгові стосунки між Англією та Китаєм [1, с. 6]. Варто сказати, що китайський уряд був готовий до протистояння, адже вважав себе непереможним. Військове втручання стало неминучим.

Ще одним приводом до війни стала бійка між англійськими матросами та місцевими китайцями 1839 р., в якій вбили китайця. Восени 1839 р. розпочалися зіткнення на морі китайськими та англійськими силами [3, с. 45].

Англійська влада під загрозою втрати китайського ринку, в 1840 р. направила в район конфлікту свої війська, а вже в червні розпочала агресію проти Китаю. З цього почалася англо-цінська війна 1840-1842 рр., яка увійшла в історію під назвою «першої опіумної».

На початку (серпень 1840 – лютий 1841 рр.) війна офіційно не оголошувалася, військові дії поєднувалися з дипломатичним та силовим тиском. Активним бойовим діям передували кілька перестрілок між цінськими і

британськими військовими кораблями. Британцям знадобилося кілька місяців, щоб доставити десантними кораблями в район конфлікту свою сухопутну армію, тому на масовані наступальні дії, так і не оголосивши війну Цінам офіційно, зважилися тільки в червні 1840 р.

За кілька тижнів якісні переваги в озброєнні (уніфіковані і значно ефективніші рушниці-дробовики з циліндричними кулями проти «ковзаючих» китайських гвинтівок різних калібрів з круглими кулями; бойові пароплави і фрегати проти вітрильних джонок; мобільні стандартизовані польові гармати проти важкої і мало кому відомої цінської артилерії) дозволили британцям швидко і без особливих зусиль випередити китайську армію і вивести її з-під удару в наступ. Британці на чолі з адміралом Дж. Елліоттом легко заблокували порт Гуанчжоу, Сямйнь і Нінбо, а також гирло р. Янцзи, окупували острови Чжоушань із портом Дінхай і вже в серпні увійшли до північного китайського порту Тяньцзінь, розташованого в кількох десятках кілометрів від столичного Пекіна. «Знаменні» армії Цінів виявилися абсолютно неспроможними протистояти агресорові. Уряд богдыхана Мінньніна змушений був піти на поступки: Лінь Цзесюя був зміщено з посади генерального комісара з боротьби з контрабандою опіумом, а в Гуанчжоу прибув новий намісник – Ци Шань, який уже в листопаді 1840 р. скасував усі обмеження на торгівлю опіумом у Китаї. Мінньнін не міг визнати цей ганебний крок: богдыхан наказав заарештувати Ци Шаня і конфіскувати все його майно. Бойові дії відновилися.

У січні 1841 р. Англіїці окупували й розграбували Гуанчжоу. У відповідь Мінньнін офіційно оголосив війну Британії, закликавши громадян до всенародного опору. У провінціях Гуандун, Фуцзянь і Цзянсу почали формувати народне ополчення, яке прозвали «загони для приборкання англійців». Бойова активність китайських ополченців змусила британців покинути Гуанчжоу. Тим часом «знаменні» армії продовжували зазнавати поразки до кінця 1841 р. Англіїці захопили Сямйнь і Нінбо, у червні 1842 р. – форти Усун (поблизу Шанхая) та Чженьцзян. Англійський флот вирушив по Янцзи углиб Китаю і досягнув Нанкіна, після чого Ціни капітулювали. Завершив Першу Опіумну війну підписаний 29 серпня 1842 р. нерівноправний Нанкінський договір [2, с.46].

За угодою п'ять китайських портів: Гуанчжоу Кантон Сямйнь Фуцжоу, Нінбо і Шанхай проголошувалися вільними для торгівлі й поселення британців, а порт Сянган переходив у цілковите англійське володіння. Ціни мали сплатити Англії солідну контрибуцію за знищений опіум (у розмірі майже річного бюджету Маньчжуро-Китайської імперії). Британці здобули відтоді право торгувати в Китаї «з будь-якими особами, з ким вони забажають» [3, с.103-105]. Окрім цього, було підписано ще один- Хуменський договір, згідно з яким іноземці отримали право створювати в Китаї поселення з власною системою управління, армією, поліцією та ін. Також англійці отримували всі привілеї, які були отримані внаслідок укладення договорів інших країн з Китаєм.[1, с.67].

Отже, ця війна, фактично стала каталізатором занепаду могутності імперії Цін. Вона показала значну військову та технологічну відсталість Китаю від західних держав. Контрабандна торгівля опіумом, політика ізоляції Китаю та

військове переважання Великої Британії над Китаєм призвели до поразки Китаю та підписання Нанкінського договору. Цей договір наклав на Китай ряд не вигідних умов, що значно ослабили імперію, та відкрило двері для подальшої колонізації та втрати суверенітету країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Булик М.В., Гаврилова Н.В. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі: Навч. посібник. Маріуполь, 2019. 234 с.
2. Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII — друга половина XIX ст.): Навч. посібник. К.: Либідь, 2007. 560 с.
3. Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи: Практикум: Навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 329 с.
4. Скрипник О. М. Перша опіумна війна: початок занепаду могутності Імперії Цин. *Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 7. С. 342-345.

Яна Марчевська
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. В. Маркевич**)

ТАЙПІНСЬКЕ ПОВСТАННЯ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ КИТАЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становище населення Китаю після Першої опіумної війни було надзвичайно складним. Виплата контрибуції, тягар якої був покладений на китайське суспільство, дефіцит землі, занепад промисловості як кустарної, так і мануфактурної, призвели до економічної кризи в країні. Такий соціально-економічний стан у державі викликав невдоволення правлінням Цинської династії серед населення. Ситуацію в країні ускладнили і природні катаклізми 1843 року. Іригаційні системи не витримали повені, як наслідок в Хуанхе прорвало дамби, що призвело до затоплення великої заселеної території. При цьому загинуло майже 1 млн. осіб [4, с.106].

В умовах соціально-політичної та ідеологічної кризи на чолі повстання став талановитий сільський вчитель Хун Сюцюань із закликами до побудови нового суспільства. Він організував в провінції Гуансі товариство «Вшанування Небесного Владика». Хун Сюцюань написав для прибічників гімни і повчання релігійного характеру. Учасники товариства вважали себе християнами. Біблійного Ісуса вони прирівнювали до давньокитайського Шанді, а його синами від діви Марії окрім Ісуса Христа проголосили самого Хун Сюцюаня і

найближчого соратника Ян Сюцина. Зі змісту проповідей зрозумілий заклик Хун Сюцюаня до знищення конфуціанських, буддиських та даоських храмів. Також вказано, що владу потрібно повернути китайцям, а манчжурів, винних у занепаді держави, вигнати.

Повстанці готувалися кілька років, влітку 1850 року зосередивши всі свої сили біля села Цзіньтянь в провінції Гуансі, Хун Сюцюань з військом від 10 до 20 тис. виступив проти династії Цинів [3, с. 49-50].

Влада намагалася придушити повстання власними силами, територіальними «військами зеленого прапора». Частина вояків перейшла на бік повсталих, а решта розбіглася. Цим самим вони проторували Байшандіхуюю шлях до заволодіння районом Цзіньтянь. Саме в Цзіньтяні 11 січня 1851 року Хун Сюцюань на офіційному рівні проголосив початок повстання тайпінів, задля встановлення «Небесної держави великого благоденства» [3, с. 49-51].

Ідеологія повстанців становила синтез китайської і західної релігії: конфуціанської моралі з давніми соціальними утопіями. Поєднання вчення про шляхи великої рівності і концепції ідеального суспільства «Великого єднання». Основою ідеології стала китаїзована християнська релігія протестантського типу. Хун Сюцюань вважав себе законним правителем не лише Китаю, але й усіх інших країн і народів. Перевага Китаю над усім світом тепер пояснювалася не конфуціанським «мандатом неба», а християнським божественним походженням Хун Сюцюаня [2, с. 71-71].

Після створення Тайпінської держави зі столицею в місті Нанкін, Хун Сюцюань став запрошувати місіонерів із заходу для проповідей, а згодом і поширенні християнської релігії. 11 травня 1854 року він запросив у столицю місіонера з Америки Іссакара Робетса. Священик дістався столиці держави в 1861 році. Він мав значний вплив на Хун Сюцюаня і був проголошений міністром закордонних справ. Розповсюдити християнську релігію Іссакару не вдалося через відмінність у поглядах з Хун Сюцюанем, а релігійні догмати тайпінів він вважав ерессю [1, с. 71].

В Нанкіні повстанці проголосили програмний документ – «Земельну систему небесної династії», який можна вважати «Конституцією Тайпін Тянго». У сільському господарстві була введена система рівноправного розподілу земель між селянськими родинами відповідно до кількості утриманців. При цьому вперше в історії Китаю жінкам надавали стільки ж землі, скільки й чоловікам. Надлишкову продукцію родини повинні були здавати в державні комори, з яких забезпечували сиріт, людей з інвалідністю та людей похилого віку. Вводилася обов'язкова трудова повинність, за яку кожен отримував від держави продукти харчування та одяг. Тайпіни замінили традиційний інститут сім'ї на систему добровільного спільного проживання. Паралельно здійснювали боротьбу з розпустою та проституцією.

З політичної точки зору Тайпін Тянго була воєнно-теократичною деспотичною монархією з елементами тоталітаризму, яку очолював «небесний государ». Тяньван, тайпінські вани, хоу та інші керівники держави не були обраними на посади. Вони розділялися між керівниками Байшандіхуей на основі «божественного рішення».

Невдачі в північних походах, втома населення від реформ повстанців і зменшення довіри до керівників держави призвели до конфлікту між самими повстанцями. Внаслідок усобиць влада перейшла до рук Вей Чанхоя, а Тяньван Хун Сюцюань потерпів крах планів. Усобиці тривали і влада опинилася в руках родичів Хун Сюцюаня, які проголосили програму кардинальної перебудови Тайпін Тянго. В свою чергу це означало крах тайпінської ідеї і відповідно самої держави.

Паралельно нестабільною ситуацією серед повсталих скористувалася цинська влада, яка разом з союзниками: Англією, Францією та США почала входити в міста. 19 липня 1864 року Нанкін було захоплено військами імперії. Військові почали жорстоко розправлятися з повстанцями. Лідерів повстання було четвертовано, жителів міста вирізано. Невдовзі війська повстанців, що перебували в інших містах були розбиті. Так завершилося тайпінське повстання, а держава Тайпін Тянго перестала існувати [3, с. 52-55].

Слабка Цинська династія намагалася відновити позиції Китаю у світі, хоча це було робити дуже складно після виснажливих війн з тайпінами і натиску держав-союзників [2, с. 78].

Отже, спроба побудови Держави великого благоденства, яка б базувалася на принципах рівності та братерства виявилася нездійсненою. Незважаючи на це Тайпінське повстання відіграло важливу роль в історії Китаю. Воно стало одним з перших серйозних викликів імператорському правлінню та дало поштовх для розвитку демократичних ідей в суспільстві. Це повстання стало передвісником майбутніх революційних подій, зокрема буржуазно-демократичній революції, а також вплинуло на національно-визвольну боротьбу, пробудивши в китайському суспільстві прагнення до змін і боротьби за свободу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Набока О.В. Участь США в розгромі тайпінського повстання в Китаї (1858-1864). *Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті*. Матеріали 9 наук. Конф./ Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Київ :КНЕУ; ІВО, 2015. С.70-72.
2. Поп Ю.І. Нова історія країн Азії та Африки (16-поч.20 ст.). Київ: Академія, 2012. 376 с.
3. Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки. Постсередньовічний Схід (18-поч.19 ст.). К.: Либідь, 2007. 560 с.
4. Чистякова К. В., Іржавська А. П. Роль Англії, Франції та США у придушенні повстання тайпінів у Китаї. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженні молодих учених "Родзинка."*:XII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. 2021. С. 106-107.

Віталій Тимощук
здобувач III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. В. Маркевич**)

РЕСТАВРАЦІЯ МЕЙДЗІ ЯК КАТАЛІЗАТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯПОНІЇ

Реставрація Мейдзі – це історична подія, що тривала в Японії з 1868 по 1889 роки. Вона характеризується як період глибоких політичних, соціальних і економічних реформ, що розпочався в країні у 1868 році, після повалення сьогунату Токугава і відновлення імператорської влади. Це було не просто повернення до старих централізованих імперських традицій, а початок нової історії держави, якій вдалося поєднати передовий прогрес з традиціями минулого, що і стало ключем до величі Японської імперії на ціле століття. Вивчення цього періоду дозволить зрозуміти суть проведених реформ, їх сильні та слабкі сторони, усвідомити як Японії вдалося швидко модернізуватися, щоб врахувати цей досвід, в тому числі для відбудови післявоєнної України.

Передумовою до ліквідації сьогунату та відновлення влади імператора стали дві ключові події – «Ансейські договори» 1854 року та реакція на них японського суспільства. Прогресисти усвідомили кризу сьогунського режиму, який себе вичерпав і не міг захистити державу від втручання іноземців. Стани японського суспільства готові були підтримати будь-які політичні рухи, щоб вивести Японію з економічної та політичної кризи. У наростанні протиріч в середині країни в період середини XIX століття особливу роль зіграв політичний табір монархістів (теноїсти), які підтримували імперську династію, бажали модернізувати Японію та бачили у відкритті портів Японії, не трагедію, а шанс використати західний досвід для реформування країни [3, с. 154].

Прихід до влади імператора чотирнадцятирічного Муцухіто у жовтні 1868, який тоді ж взяв собі нове ім'я Мейдзі («Освічене правління»), не було різким і простим. До цього Японія, перебуваючи у кризі зазнала тяжкої боротьби за владу, яка вилилась в громадянську війну з втручанням іноземних країн, охопила третину Японської території та тривала з 1867 по 1868 роки. Конфлікт виник між двома основними політичними таборами: прихильниками сьогуната Токугави Йошінобу та теноїстами (прихильниками імперської влади). Перших, підтримували іноземні колоніальні країни (Велика Британія, Франція, США, росія), які вбачали в сьогунаті, можливість розвинути в подальшій перспективі, раніше укладені нерівноправні договори та економічно та політично підкорити Японію. Теноїстів же, підтримувало, майже все японське суспільство.

6 квітня 1868 р. в ході перевороту до влади прийшов імператор Муцухіто. Він оприлюднив «Клятвену хартію п'яти суспільних принципів», що визначила головні напрями зовнішньої й внутрішньої політики країни другої половини XIX століття: «1. Ми будемо скликати наради й управляти народом, зважаючи на суспільну думку. 2. Люди вищих і нижчих класів, без винятку, будуть мати однакові права у всіх підприємствах. 3. Віджилі методи й звичаї будуть знищені, і нація піде по великому шляху неба й землі. 4. Знання будуть запозичуватися у всіх націй світу, і Імперія досягне вищого ступеня розквіту» [2, с. 142]. У результаті перевороту Мейдзі в Японії встановилася абсолютна монархія, яка шляхом ряду реформ змогла створити стабільну централізовану сильну державу, що змогла претендувати на роль світового лідера. Однак реформи в Японії мали специфічний характер: з одного боку, всі прошарки суспільства, у тому числі й військовий стан, були зацікавлені в зростанні економіки країни, але з іншого боку – самураї й великі землевласники, відновивши владу імператора й повернувши собі частину споконвічних привілеїв, не бажали втратити їх знову. Новий уряд намагався зберегти феодальні порядки, але погроза захоплення Японії західними країнами обумовила прихід нових капіталістичних порядків, що гарантували зростання впливу й незалежності Японії. Для подальшого розвитку країни необхідним стало проведення реформ, які були здійснені в 1868-1873 роках [2, с. 143].

Першим серйозним ударом по старому феодальному устрою й привілеям самурайства було те, що імператорський уряд змусив дайме (князів) відмовитися від їхніх феодальних прав у керуванні кланами. У 1869 р. відбулося так зване добровільне повернення країни й народу імператору. Дайме спочатку були залишені на чолі їхніх колишніх володінь, як спадкоємні губернатори, але після повного знищення розподілу Японії на князівства їх зовсім відсторонили від справ керування. Замість князівств був уведений новий імперський адміністративно-територіальний поділ з 72 кен (префектур) і 3 фу (столичних округів) [2, с. 142].

Найуспішнішою реформою, яка мала прихильників, як серед поміщиків, так і серед дрібних селян-орендарів була аграрна реформа. Були скасовані заборони на продаж і купівлю земель, що існували з 1643 року; проведене межування земель, у ході якого власникам стали видавати особливі посвідчення про права на землю. Для покращення економіки та переведенню її на буржуазні відносини, була проведена фінансово-грошова реформа. Після уніфікації грошових знаків у 1869 році й спрощення податків була введена єдина загальнодержавна монета – іена. Відповідно, у 1872 році був організований перший державний банк, а в 1876 р. – перший приватний банк купецького дому Міцуї. Завдяки встановленому законами особливому державному протекціонізму й майже регулярним бюджетним дотаціям такі доми, як Міцуї, стали перетворюватися в найбільші корпорації, які мали не тільки економічне, але й політичне та ідеологічне значення, оскільки вони всіляко підтримували імперську владу.

У 1872 році почалася реформа в армії. Збройні сили Японії створювалися на основі принципу загальної військової повинності з використанням досвіду

організації ударних загонів з народу. Всі офіцерські посади закріплювалися за дворянством, особливо з представників тих родів, які підтримали антисьогунське повстання. По суті, створення в Японії регулярної армії, до складу якої входили селяни й городяни, і призвело до формального припинення існування самурайства, як особливого військового стану [4, с. 134]. Факт зникнення самурайства мав негативні наслідки лише в культурному плані, оскільки руйнувалися старовинні традиції японського військового мистецтва та особливостей привілеїв і традицій самураїв. Однак дана реформа була вкрай необхідна і важлива, оскільки Японія на той час не встигала за світовим прогресом, і її армія була вкрай відсталою і не спроможною захистити державу від іноземних загарбників. Створення регулярної армії західноєвропейського зразка змогло не тільки збільшити ефективність обороноздатності країни, а також давало змогу імперському уряду самим проводити загарбницьку політику щодо слабких сусідів, наприклад: ефективність реформ в армії була підтверджена в ході японо-китайської війни.

У Японії в 1889 р. було прийнято першу конституцію за європейським зразком, яка юридично закріпила новий державний устрій. Вона проголошувала особу імператора «священною й недоторканою», надавала йому необмежені права глави держави. Однак імператорська влада частково обмежувалася парламентом. Верхня палата складалася із членів імператорського роду, титулованої аристократії, власників великих капіталів або земельних ділянок. Виборче право було обмежено віковим (не молодше 25 років), гендерним (тільки чоловіки) і фінансовим цензом (дохід від 15 йєн). Функції парламенту були незначні: вони могли схвалити або не схвалити те чи інше рішення кабінету міністрів, але з їхньою думкою мало рахувалися, оскільки міністри підпорядковувалися безпосередньо імператорові [4, с. 146].

Отже, прагнучи якнайшвидше наздогнати Захід, було проведено модернізацію, не порушивши культурних і релігійних традицій того часу. За 31 рік проведених реформ і змін, Японія змогла не тільки вижити у світі колоніалізму і глобальних імперій, але й сама стала активним гравцем на міжнародній арені. Відновивши централізовану владу, впровадивши загальнонаціональну систему освіти, створивши сучасну армію та індустріальну базу, країна відкрила двері до нового рівня розвитку. Вона змогла гармонійно поєднати свої традиції з інноваціями, залишаючись вірною культурі, але водночас приймаючи нові ідеї та технології, що врешті решт і дало їй подальше панування в Азії та підвищувало авторитет у світі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Карпенко В.О. Японія в глянці і без нього. К.: Молодь, 1989. 117 с.
2. Мар'янюк О.В. Реставрація Мейдзі 1868 року: буржуазна революція чи формування абсолютистського режиму. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. 2009. Вип. 108. Вип. 121. С. 142-145.
3. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу: підручник. Київ: Либідь, 2002. 370 с.

4. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 2002. 560 с.
5. Черкун Н. А. Кризові явища сьогунату Токугава напередодні реставрації Мейдзі. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія.* 2013. Вип. 6. С. 74-79.

Микола Білик
здобувач II курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **В.А. Тучинський**)

ЗИГМУНТ ВРУБЛЕВСЬКИЙ ТА КАРОЛЬ ОЛЬШЕВСЬКИЙ В ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ НАУКИ

В історії світової науки значне місце посідають праці польських вчених Зигмунта Врублевського та Кароля Ольшевського, чий дослідження та зрідження газів, а саме: кисню, азоту, аргону, вуглекислого газу, були революційними. Проблематикою є те, що серед, саме української історіографії, цю тему висвітлено не надто добре, що не дає повноцінної картини розвитку науки Польщі періоду нового часу [1, с.381].

Мета даної розвідки полягає у висвітленні праць Зигмунда Врублевського та Кароля Ольшевського, осмисленні внеску їхніх досягнень у науку Польщі та світу, а також провести паралель з сучасним світом і цінностями праць цих вчених для сучасного людства.

Почати потрібно, звісно, з ранніх років учених, але висвітливо і загально їхній життєпис. Зигмунт Врублевський народився 1845 року в Гродно, навчання розпочав у Києві, але змушений полишити навчання, бо приєднався до Січневого повстання та був засланий до Сибіру. Після того, як він закінчив навчання в Берліні, через два роки в Мюнхені отримав докторський ступінь в галузі електрики. Здійснив кілька наукових поїздок Європою, мав контакти з провідними європейськими вченими, та збирав обладнання, яке було недоступне в Польщі. Потім оселився в Кракові, де йому запропонували посаду завідувача кафедри фізики в Ягеллонському університеті. Там він потоваришував з Каролем Ольшевським, й надалі працювали разом. Щодо Кароля Ольшевського, то він народився 1846 р. в Бронішуві, випускник гімназії Казімежа Бродзінського у Тарнуві. Вивчав хімію і фізику в Ягеллонському університеті (1866-72рр.), потім у Гейдельберзі. Повернувшись до Кракова, він отримав звання професора, очолив кафедру загальної хімії, потім кафедру неорганічної хімії. Був членом багатьох міжнародних організацій[2].

Після знайомства вчені, разом досліджували властивості газів у Ягеллонському університеті, 5 квітня 1883 року вони здійснили перше у світі зрідження кисню, а 13 квітня 1883 року – азоту. Пізніше двоє вчених також зрідили вуглекислий газ і метанол. Вони використовували каскадний метод зрідження газів при зниженому тиску, при якому послідовні зріджені і киплячі гази знижували температуру для подальшого зрідження при більш низьких температурах. У 1895 році здійснили зрідження аргону [3].

Завдяки дослідженням обох науковців, лабораторії Ягеллонського університету були одними з небагатьох місць в світі, де досягали температури нижче -100 градусів, а після вдосконалення обладнання збільшили діапазон до -160 градусів [4].

Також потрібно відзначити, що після відкриття «Рентгенівських променів» Вільгельма Рентгена, це широко висвітлювалося в щоденній пресі. На основі повідомлень преси Ольшевський та його помічники сконструювали власний примітивний генератор рентгенівського випромінювання на хімічному факультеті Ягеллонського університету, та провели серію експериментів, отримавши фотографії різних об'єктів. Незабаром Ольшевський зробив перший рентгенівський знімок у Польщі з медичною метою на прохання професора Альфреда Обалінського, хірурга з Кракова. Він отримав зображення пошкодженого ліктьового суглоба, що дозволило лікарю поставити правильний діагноз [5].

Загалом, значення досліджень по зрідженню кисню й азоту було надзвичайно важливим досягненням в історії фізики та хімії, оскільки воно довело можливість перетворювати гази на рідини, що раніше вважалося неможливим для деяких речовин. Завдяки цим дослідженням ми маємо важливі науки, наприклад кріотехніка, застосування низьких температур у повсякденні: збереження органів і тканин для трансплантації; кріохірургія для видалення пухлин і мозолів; кріоконсервація репродуктивних клітин; зберігання продуктів харчування; загартування сталі; виробництво мікросхем; дослідження властивостей матеріалів при низьких температурах; створення надпровідних матеріалів; симуляція космічних умов; та багато іншого.

Підсумовуючи, варто зауважити, що внесок у фізику та хімію, медицину, Зигмунта Врублевського та Кароля Ольшевського є надзвичайно суттєвим, вони були першими у сфері зрідження газів, стали фундаторами нових наук, пов'язаних з низькими температурами і дали поштовх до розвитку багатьох сферах людської діяльності. Праця Кароля Ольшевського у сфері рентгенівських променів зробила прорив у медицині Польщі, дозволяючи тодішнім медикам простіше і чіткіше встановлювати діагнози, здійснювати лікування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 752 с.

2. Dr Monika Wiśniewska. Zygmunt Wróblewski (1845–1888) - pionier kriogeniki. 14.06.2023. URL: <https://nauka.tvp.pl/70366550/zygmunt-wroblewski-18451888-pionier-kriogeniki> (дата звернення: 20.10.2024)
3. Wróblewski Zygmunt Florenty. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wroblewski-Zygmunt-Florenty;3998280.html> (дата звернення: 20.10.2024)
4. Zygmunt Wróblewski. Pierwszy skroplil tlen. 28.10.2024. URL: <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1536809,Zygmunt-Wroblewski-Pierwszy-skroplil-tlen> (дата звернення: 25.10.2024)
5. To on wykonał pierwsze w Polsce zdjęcia rentgenowskie. Antoni Adamski. 03.08.2024. URL: <https://biznesistyl.pl/ludzie/to-on-wykonal-pierwsze-w-polsce-zdjecia-rentgenowskie-2.html> (дата звернення: 28.10.2024)

Олена Мутовкіна,
здобувачка І курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: канд. іст. наук,
професор **Ю. А. Зінько**)

ГЕЙШІ В КУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ ЯПОНІЇ У XVII – XIX СТ.

Постановка проблеми. Феномен гейші, як унікальне соціокультурне явище Японії XVII – XIX століть, залишається малодослідженим і складним для розуміння у сучасному глобалізованому суспільстві. Гейші втілювали ідеали жіночності, краси та витонченого мистецтва, виконуючи не лише естетичні, але й соціальні функції. Проте з плином часу їхній образ часто ставав об'єктом стереотипізації й спрощення, що призвело до втрати глибини розуміння їхньої справжньої ролі в японському суспільстві.

Проблема також полягає у недостатньому усвідомленні зв'язку гейш із загальносвітовими традиціями жіночої художньої діяльності. Хоча в культурах Китаю, Кореї, В'єтнаму і навіть деяких європейських країн існували аналоги гейш, що виконували подібні функції, вивчення подібних явищ здебільшого обмежене етнографічними або мистецькими підходами, що не завжди дозволяє побачити феномен у його повному культурному контексті.

Таким чином, стаття ставить за мету висвітлення культурного феномену гейші у контексті східних традицій XVII – XIX століть, аналіз його впливу на інші світові культури.

Аналіз історіографії проблеми. Історіографія феномену гейші як об'єкта культурних та історичних досліджень відзначається значною різноманітністю підходів, обумовлених специфікою регіональних і національних досліджень, а також методологічними рамками, в яких вивчався цей феномен.

Леслі Даунер пропонує глибокий історико-культурний аналіз, який руйнує поширені стереотипи навколо гейш, детально висвітлюючи їхню справжню соціальну і мистецьку роль у японському суспільстві. Авторка робить наголос на відмінностях між уявленнями західної культури про гейш і реальністю їхнього життя та обов'язків, пропонуючи глибокий міжкультурний аналіз цього феномену [2, р. 56].

Значний внесок у дослідження проблеми належить праці Лізи Далбі "Geisha". Далбі, яка мала можливість навчатися в середовищі гейш, розглядає феномен гейші зсередини, спираючись на особистий досвід і глибокі етнографічні спостереження, що дозволяє їй уникнути поширених стереотипів та висвітлити нюанси соціальних ролей гейш у японському суспільстві [1, р. 112].

У підсумку, історіографічний аналіз демонструє, що західні джерела, пропонують глибокий етнографічний і мистецтвознавчий аналіз.

Виклад основного матеріалу. Феномен гейш є однією з найвідоміших і водночас найзагадковіших традицій Японії, яка виникла у XVII столітті та продовжує захоплювати як східних, так і західних дослідників. Гейші представляють унікальне соціокультурне явище, де поєднані мистецтво, етикет та соціальні функції. У своїй діяльності вони вдосконалювали різні форми мистецтва — традиційний спів, музику, танець, каліграфію та поезію — зберігаючи естетичну сутність японської культури і її класичні стилі.

Проте в західному суспільстві часто виникають стереотипи, які спотворюють уявлення про гейш. Одним із найпоширеніших є асоціація гейш з ескортними послугами, що не відповідає дійсності та принижує їхню культурну значущість. Гейші є насамперед берегинею традиційних мистецтв, а не об'єктом для розваг, як це інколи помилково тлумачать. Леслі Даунер та Ліза Далбі у своїх дослідженнях зосереджують увагу на розвінчанні цих міфів, показуючи, що гейші пройшли тривале навчання, аби опанувати мистецтвом віртуозної комунікації та естетичними формами вираження. У японському суспільстві вони мають високий соціальний статус і користуються повагою як втілення національної культурної спадщини.

Гейші як соціокультурне явище виникли в період Едо (1603-1868), коли в Японії відбувалися значні соціальні та політичні зміни. Це період був часом стабільності та культурного зростання, зумовленого суворою ізоляцією країни від решти світу [4, р. 45]. У цей період популярними стали розважальні райони, або "квартали задоволень" (юкаку), де гейші поступово почали відігравати важливу роль. За свідченням дослідників Лізи Далбі та Леслі Даунер, перші гейші були чоловіками, які виступали як артисти та музиканти в цих районах, але з часом їхня роль трансформувалася [3, р. 223].

Гейші розвивалися в умовах урбанізації та економічного процвітання японського суспільства, задовольняючи зростаючий попит на естетичні та інтелектуальні розваги. Їхня головна роль полягала не лише в розважанні, а й у підтримці тонкої форми комунікації, де поєднувалися витончений етикет, традиційні форми мистецтва (музика, танець, поезія) та висока освіченість [4, р. 50].

З розвитком професії, гейші стали своєрідними зберігачами традиційних мистецьких форм, відомих як "класичні мистецтва" (гайкейбу), які включали музичні інструменти (шанісен), пісню, танець і каліграфію [4, р. 51]. Вони пройшли суворе навчання, що тривало роками, і могли професійно працювати лише після здобуття майстерності у своїй сфері. На думку Леслі Даунер, гейші задовольняли потребу в естетичній красі та спілкуванні, де гармонія, вишуканість і витонченість ставали головними цінностями.

У період Мейдзі (1868-1912), коли Японія відкрилася світу і розпочала процес модернізації, роль гейш частково змінилася, але вони залишалися символом національної ідентичності [1, р. 120]. Вони продовжували виступати носіями культурних традицій в умовах західного впливу, що ставало ще актуальнішим у суспільстві, яке прагнуло зберегти свою унікальність. Гейші зберегли свою незалежність від шлюбних та інших соціальних обов'язків, що також робило їх унікальними та надавало свободу вибору у своєму професійному розвитку.

Висновки. Феномен гейш став важливим культурним явищем, що залишив глибокий слід у японській історії та досі захоплює світ своєю унікальністю. Виникнувши у період Едо, гейші швидко еволюціонували від розважальників і музикантів до носіїв традиційної японської культури, стаючи символами вишуканості, естетики та глибоких мистецьких традицій. Завдяки своїм знанням і вмінням гейші стали носіями класичного японського мистецтва, зберігаючи його автентичність навіть у часи соціальних та політичних змін.

Відкидаючи поширені західні стереотипи про гейш, дослідники, такі як Леслі Даунер та Ліза Далбі, підкреслюють, що гейші ніколи не були пов'язані з ескортними послугами чи проституцією. Вони були митцями та інтелектуалками, які пройшли багаторічне навчання і здобули майстерність у співі, танцях, каліграфії та інших мистецтвах. Саме ця багатогранність допомогла гейшам зберегти високий соціальний статус і значущість навіть у сучасному світі, де автентичність традиційних японських цінностей продовжує бути важливою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Dalby L. Geisha. Berkeley: University of California Press, 2008. 374 p.
2. Downer L. Geisha: The Secret History of a Vanishing World. London: Headline, 2000. 370 p.
3. Downer L. Madame Sadayakko: The Geisha Who Seduced the West. London: Review, 2003. 336 p.
4. Foreman K. M. The Gei of Geisha: Music, Identity and Meaning. Taylor & Francis Group, 2016. 160 p.

Микола Малярів,
здобувач III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: ст. викладач **М.В. Хададова**)

ПРЕДМЕТИ ОЗБРОЄННЯ З ПАМ'ЯТОК ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Дослідження пам'яток черняхівської культури на території України було розпочато в кінці XIX ст. та не втрачає своєї актуальності і досьогодні. Результати досліджень вказаних пам'яток дозволяють уявити ступінь розвитку археологічної культури, розвиток ремесел і торгівельних зв'язків в її середовищі. Предмети матеріальної культури, які походять з досліджених пам'яток, зокрема предмети озброєння, допомагають реконструювати побут, соціальний та етнічний склад носіїв археологічної культури.

В багатьох наукових публікаціях про результати досліджень пам'яток черняхівської культури фіксується наявність предметів озброєння на поселеннях або в похованнях. Згадки про знайдені предмети озброєння є в працях Є. Махно, М. Брайчевського, І.Винокура, О.Петраускаса. Але безпосередньо вивченню цього виду предметів матеріальної культури окремі праці присвятили Б.Магомедов, Д. Козак Д., М. Левада та ін.

Метою даної статті є визначення основних видів озброєння, які зустрічаються в черняхівських пам'ятках на території України.

Слід зазначити, що знахідки предметів озброєння розташовані на всій території черняхівської культури неоднорідно. Більша частина подібних знахідок походить із південно-західного регіону. Все озброєння поділяють на універсальне та бойове, або професійне. Універсальне озброєння могло використовуватись для різних потреб – полювання, або захисту, за потреби – для нападу. До цієї категорії відносять лук і стріли, списи та дротики.

Більша частина наконечників стріл призначалася для полювання. Вони черешкові або втульчасті, листовидної або ромбічної форми. На території України знайдено більше ніж 100 наконечників стріл [3].

Списи та дротики мають свою спеціалізацію за видом наконечника - бойового чи мисливського. Дротики є металюною зброєю і їх робили легкими, а списи були більш масивними та виконували функції колючого удару з коня або в пішому бою. Бойові дротики були важчими за мисливські та мали 22-24 см у довжину, за формою листовидні або ланцетоподібні. Довжина дротиків з поселення Михайлівка складала 24-34 см. На черняхівських поселеннях знайдено більше ніж 25 списів, довжина яких від 18-24 см. до 48-52 см. За формою вони листовидні з добре виділеним ребром [2, с.94].

Серед найпоширеніших знахідок на черняхівських поселеннях представлені ножі. Вони були універсальним знаряддям праці і широко

використовувалися в господарстві. Так на Ріпнівському поселенні знайдено 24 ножі, на Черепинському - 17, Бовшівському - 8, Дем'янівському – 6. Рукояті ножів виготовлялися із дерева, рідше кістки, довжина леза складала від 5 до 18 см. Ножі мають дугоподібну спинку та клиноподібний переріз леза. Деякі ножі могли бути в спорядженні воїнів, але виконували допоміжну функцію[1, с.111].

Більшість носіїв черняхівської культури рідко використовували зброю в бою. Про це свідчить незначна кількість поховань, де вона присутня серед поховального інвентарю. Але в черняхівському середовищі виділяється елітний прошарок професійних воїнів, які користувалися іншим набором зброї. Свідченням того є одне із поховань Компаніївського могильника, де разом з поховальною урною з рештками кремації знаходився меч, наконечники списа та дротика, сокира, ніж та рештки щита – фрагменти умбона та накладнеє руків'я. Предмети озброєння знаходили також і в інших похованнях могильника [4, с.92].

До професійного набору озброєння відносять мечі та кинджали. Мечі були виявлені біля поселень Компанійці, Оселівка, Ягнятин. Вони поділяються на декілька типів. Найраніший меч – вузький клинок із гострим кінцем. Такий меч мав довжину близько 70-80 см, ширина клинка сягала 4 см (Перепельники, Петрівка). Ці мечі схожі на римські “гладіуси”, якими можна рубати та колоти ворога, можна припустити, що ці мечі виникають від впливу Римської імперії на територію Черняхівської культури. Пізніші мечі мають довгий та широкий клинок із загостреним кінцем. У деяких мечях можна зустріти держак, який закінчується шишечкою. Ці мечі 80 см у довжину та 6 см у ширину (Добростани). Їх відносять до типу двосічних довгих мечів із широким лезом, частіше за все вони використовувалися для рубання. У другій половині II ст. мечі цього типу починають замінювати та витіснити попередній тип мечів. Меч із Ягнятина характеризується широким клинком із заокругленим кінцем завдовжки 43 см. Меч із Оселівки має середню довжину 54 см, широкий клинок біля основи, а далі рівномірно звужується. Клинок має перехід у держак із двома уступами, а в кінці держак має пласку шишечку [2, с.94-95].

Майже всі кинджали, знайдені на черняхівських пам'ятках в Україні, мають характерні вирізи біля леза. Розміри кинджалів могли коливатись від 19-23 см, до 34-44 см. меч”. На думку М. Щукіна, такі кинджали могли використовуватися як допоміжна зброя у лівій руці. Це, у свою чергу, могло бути використано як захист від удару та одночасно для нанесення удару іншою зброєю [3].

Сокири в пізньоримській час були поширеними в європейських варварів у якості зброї. Для сокир використовували найкращу сталь та гарно її проковували, такі сокири славилися та цінувалися завдяки якісній роботі коваля. Майже всі сокири схожі між собою, лише є деякі розбіжності. Більша частина сокир з прямим верхнім краєм та великим асиметричним лезом. Розміри цих сокир були від 7,5 до 18 см. Але деякі сокири були менші: від 7,5-13 см, а рукоять сокири була тонкою, близько 2 см [3].

До професійного набору черняхівського воїна входило і захисне озброєння, зокрема щити. Вони виготовлялися з дерева та обтягувалися шкірою.

конструкція включала в себе металеві деталі – умбони та рукояті. Залізні деталі використовувалися для закріплення окремих частин щита. Іноді дерев'яні щити оббивали бронзою чи іншими металами, але таких знахідок майже немає на території України. Діаметр щита сягав 50-60 см, а в центрі розміщувався бронзовий або залізний конусоподібний умбон, який використовувався для відбивання удару противника [2, с.95].

Отже у висновку можемо зазначити, що предмети озброєння, що походять з території розповсюдження пам'яток черняхівської культури, можна поділити на універсальні та професійні. предмети універсальної зброї могли використовуватися як для побутових потреб, так і у військових сутичках, в яких більшість черняхівців могли брати участь у якості ополчення. Але за матеріалами поховальних пам'яток виділяють групу професійних вояків, які мають інший набір озброєння як наступального, так і захисного.

Ореал розташування черняхівських пам'яток, з яких походять знахідки предметів озброєння, тяжіє до південно-західної частини території поширення культури. До того ж більшість зразків черняхівської зброї має аналоги в пшеворській та вельбарській культурах, які належать германським племенам вандалів, лугіїв, вестготів та остготів. Це, в свою чергу, дозволяє визначити пам'ятки зі знахідками предметів професійного озброєння як пам'ятки германської складової у поліетнічній черняхівській культурі.

Список використаних джерел та літератури

1. Баран В.Д. Черняхівська культура, за матеріалами Верхнього Дністра та Бугу. Київ: Наукова думка, 1981. 113 с.
2. Козак Д.Н. Військова справа давніх германців на території України. *Військово-історичний альманах*, 2000. С. 90-98.
3. Магамедов Б.В., Левада М.Е. Зброя черняхівської Культури. [URL:http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/169876/31-Magomedov.pdf?sequence=1](http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/169876/31-Magomedov.pdf?sequence=1) (дата звернення: 15.10.2024).
4. Махно Є.В. Типи поховань та планування Компаніївського могильника. Середні віки на Україні. Київ: Наукова думка, 1971. Вип. 1. С. 87-95.

Ілля Копалін
здобувач II курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту
економіки і менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Б. А. Прищепя**)

ДАВНЯ ІСТОРІЯ СЕЛА ПЛУЖНЕ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Історія населених пунктів України продовжує викликати інтерес як у краєзнавців, так і дослідників, які працюють на ниві історичної регіоналістики, що дозволяє останнім розглядати такі об'єкти дослідження ширше – у порівняльній площині конкретного історико-географічного регіону, а то й усього простору українських етнічних земель. І все ж першу сходинку до осмислення поселенських структур конкретного регіону України, зокрема, історичної Волині, складає краєзнавче дослідження.

Що відомо про давню історію села Плужне Хмельницької області краєзнавцям? Спробуємо узагальнити про це інформацію на основі опублікованих археологічних досліджень та історичних джерел. Назва цього села вказує на давню традицію місцевого населення обробляти землю плугом – сільськогосподарським знаряддям з широким металевим лемешем або диском для оранки землі. І хоча територія сучасного села була заселена ще в часи неолітичної доби (6–4 тис. до н.е.), коли на території України почало поширюватись землеробство, такими знаряддями праці тоді ще не користувалися, як і в добу бронзового віку (3 тис. до н.е.), коли тут також проживало населення, про що засвідчують підкурғанні поховання цієї доби, виявлені у 80-х рр. минулого століття археологами [1, с. 41].

Про давню історію Плужного дізнаємось із опублікованих матеріалів польових розвідок, які проводили тут археологи та краєзнавці, починаючи ще з середини XIX ст. Найбільш відомою археологічною пам'яткою Плужного є городище, яке розміщується на північно-східній окраїні села, в межах сільського кутка Підграбівець, в урочищі Замчисько. Про нього є згадки у публікації відомого волинського краєзнавця Рафальського [2, с. 153] та українського історика Володимира Антоновича в «Археологической карте Волынской губернии» [3, с. 95]. Фіксується це городище і в Довіднику з археології Хмельницької області [1, с. 41].

У 2008 році цю пам'ятку обстежували рівненські та острозькі археологи Богдан Прищепя, Олександр Позіховський, Василь Чекурков, за результатами проведеного дослідження був опублікований деталізований опис городища. Із нього дізнаємось, що давнє укріплення було збудоване на мисі лівого корінного берега невеликої річки, правобережного допливу р. Вілії. Із північного сходу і півдня мис обмежений глибокими балками, вільний доступ на майданчик був

лише із напільної західної сторони. Майданчик городища підвищується над долиною річки на 20–24 м, у плані має форму неправильного чотирикутника з довжиною сторін 30 (напільна)×40×50×55 м (площа 0,35 га). На майданчику виділяються дві тераси: південна (висока) і північна (на 1,0–1,5 м нижче за південну). Із напільної сторони вздовж краю майданчика проходить дугоподібний вал заввишки до 1 м від рівня площадки. Невеликий відрізок валу завдовжки близько 15 м простежується в східному куті майданчика, де, вірогідно, був давній в'їзд.

Схили мису, на якому було збудоване укріплення, у верхній частині були ескарповані (вертикально підрізані), а на 6–8 м нижче рівня площадки городища проходить тераса завширшки 4–5 м. Тераса не простежується лише з південної сторони мису, де він мав природний стрімкий схил. Майданчик городища із східної сторони відокремлений від стрілки мису ровом завширшки до 15 м, дно його знаходиться на рівні тераси. Із напільної сторони було прокопано два дугоподібних у плані рови, а між ними насипано вал заввишки до 3 м від дна рову. Тоді ж під час обстеження Плужнинського городища археологами культурному шарі зібрано уламки глиняних гончарних горщиків X – початку XI ст. та матеріали XVII–XVIII ст. [4, с. 211].

Окрім археологічних джерел про історію Плужного пізнього середньовіччя дізнаємось із писемних джерел. Однак в опублікованих документах XIV–XV ст. згадок про Плужне немає, вони з'являються лише в XVI ст., коли село стає власністю князів Острозьких. Зокрема, у 1543 р. польський король Сигізмунд I доручає княгині Беаті Ілліній Острожській – дружині померлого князя Іллі Острозького (він був сином Костянтина Івановича Острозького – відомого військового і державного діяча Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського), щоб вона заборонила своїм підданам Борисовським, М'якотським і Плужненським забирати землі, які належали князю Кузьмі Івановичу Заславському [5, с. 366].

Потому через три роки (серпень 1546 р.) польським королем Сигізмундом Августом було подано три позови до княгині Беати Ілліної Острожської у зв'язку із захопленням землі та грабунком підданими княгині володінь князя Кузьми Івановича Заславського, в яких брали участь і люди з Плужного [5, с. 468, 474, 479].

Згадується Плужне і серед сіл, спалених татарами у первинному поборовому реєстрі Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. [6, с. 66].

Розлогий опис села знаходимо в акті поділу володінь Василя-Костянтина Острозького між його синами в 1603 р. В Плужному на той час нараховувалось 109 господарів, 40 підсусідків, 19 коморників, серед них названі ремісники – Мартин Швець, Трохим Швець, Петро Коваль, Васько Коваль, Олешко Бондар. У селі був шинок (орендар Борох), жили парубки жидовські, винники, пивовари [7, с. 141–145]. Поміж сусідніми селами Плужне вирізнялось залюдненістю, а ще замешканням згадуваних ремісників, які вочевидь могли обслуговувати потреби князівської резиденції – Острозького замку, який розташовувався на відстані від нього трохи більше десяти кілометрів.

Цікаву інформацію про Плужне містить також фрагмент ревізії володінь О. Острозького перед їх поділом між його дочками 1620 р. [8, с. 199–204].

Село Плужне з фільварком описані також у ревізії острозьких маєтків княгині А.-А. Ходкевич 1654 р. [9, с. 376–377].

На сьогодні давня історія села Плужне Хмельницької області потребує подальших досліджень як методами археології, так і шляхом поглибленого опрацювання вже відомих писемних джерел, а також розширенням пошуку нових документальних матеріалів.

Список використаних джерел та літератури

1. Винокур І.С., Гуцал А.Ф., Пеняк С.І., Тимощук Б.О., Якубовський В.І. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. Київ: Наукова думка, 1984. 224 с.
2. Рафальський Л. Путешествие по Острожскому уезду Волынской губернии в 1864–1865 году. Біла Церква, 2012. 182 с.
3. Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии. Київ: «Стародавній світ», 2013. 138 с.
4. Прищепа Б. Погоринські міста в X–XIII ст. Рівне: ПП Дятлик М., 2016. 298 с.
5. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Przez B. Gorczaka. Tom IV. 1535–1547. We Lwowie, 1890. 680 s.
6. Первинний поборовий реєстр Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. // Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упор. В. Атаманенко; Редактор Л. Винар. Острог, 2004. С. 47–68.
7. Первинний поборовий реєстр Острозької волості 1604 р. // Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упор. В. Атаманенко; Редактор Л. Винар. Острог, 2004. С. 105–184.
8. Фрагмент ревізії володінь О. Острозького перед їх поділом між його дочками 1620 р. // Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упор. В. Атаманенко; Редактор Л. Винар. Острог, 2004. С.185–231.
9. Ревізія Острозьких маєтностей княгині А.А. Ходкевич 1654 р. // Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упор. В. Атаманенко; Редактор Л. Винар. Острог, 2004. С. 363.

Марія Медвідь
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент С. О. Візер)

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА КОЗАКІВ І ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. З початку XVII ст., коли козацькі збройні об'єднання виявили себе як потужна військова сила, політичні аспекти діяльності козацтва мали вагомим значення для життя українського суспільства в усіх аспектах його розвитку. Аналіз історико-культурних фактів першої половини XVII ст. свідчить про те, що українське козацтво мало високий статус у суспільному житті, підтвердило свою соціальну належність до лицарського стану, обороняючи свою рідну землю від зовнішніх ворогів. Козаки вважали себе стійкими оборонцями православної віри.

Історіографія та джерельна база питання. Питання політичної культури українського козацтва стало предметом наукових досліджень українських істориків лише в 90-х роках XX ст. Однією з перших праць в цьому напрямку стала робота П. Саса, присвячена аналізу політичного світогляду різних верств українського суспільства у вказаний час [4]. Важливою для нас також стала праця С. Плохія, яка висвітлює питання релігійності козацтва та його ставлення до православної церкви [3]. Джерельною базою роботи став твір Гійома Левассера де Боплана [1], що подає свідчення про внутрішню організацію козацтва, традиції та побут.

Виклад основного матеріалу. Козацтво на початку XVII ст. стало потужною ланкою в тогочасному суспільстві і з часом почало усвідомлювати себе як окремий суспільний стан. «Перші десятиріччя відзначаються бурхливим ростом не лише військової, а й політичної ваги козацької організації. Її керівники не визнають численних «заборонних» постанов сеймів Речі Посполитої (1604, 1605, 1607, 1609, 1611, 1613, 1616 рр.) щодо обмеження свого внутрішньополітичного статусу. Починає проявлятися певна декларативність підданства королівській владі, адже незважаючи на універсали Сигізмунда III, тривали «самочинні» походи на Туреччину, Крим, Молдавію та інші володіння Османської імперії» [5, с. 88].

Однією із причин того, що козаки почали себе усвідомлювати як окремий соціальний стан і окрім того, що козаки вміли воювати та заробляти собі на хліб, вони почали проводити дипломатичні переговори із іншими країнами. Однією з таких держав було Кримське ханство. Угода 1624 року - це перший політико-правовий акт, який встановлював союзні взаємини Війська Запорозького та Кримського ханства та започаткував столітню традицію

козацько-кримських союзів. Згідно договору Військо Запорозьке визнавалося міжнародним партнером та рівноправною стороною переговорів між двома політичними утвореннями. Також було домовлено про взаємний ненапад та воєнно-оборонний союз, що викликало значний резонанс у відносинах між країнами тогочасної Європи та країнами Близького Сходу. Водночас наслідки договору дозволи козакам зміцнити своє становище у взаєминах з королем і Річчю Посполитою. До того ж козаки продовжили виправи, які були економічно вигідними, на Чорне море проти османців.

На думку Т. Чухліба, «цей акт оцінювався саме як союзницький і фактично міждержавний договір, який у правовому відношенні був вищим за попередні домовленості козацтва з іноземними володарями про військову службу» [5, с.36]. Ще один цікавий нюанс, що в подальшому укладення козацько-татарського мирного договору в 1624 р. значно вплинуло на плани Богдана Хмельницького під час підготовки ним збройного виступу проти Речі Посполитої.

У своїх політичних орієнтирах козаки спиралися на засади прямої демократії, вітчизняні гуманістичні традиції, а для захисту своїх вольностей і природних політичних прав покладалися на силу зброї. Вони поступово оружною рукою, але також і часто шляхом переговорів завойовували політичну свободу, виборюючи своє місце в становому суспільстві Речі Посполитої. Якщо раніше у політичних програмах козаків йшлося про руський народ як один із трьох народів – співзасновників Речі Посполитої, то згодом, із наближенням часів Хмельниччини, українська ідея набувала революційного, самодостатнього і політичного, національно-державницького напрямку, утверджувала необхідність для козацької нації повної свободи української держави. Між іншим, Г. Боплан говорить, що «козаки надзвичайно кохаються у своїй свободі, без якої не уявляють життя» [1, с.40].

Висновки. З початку XVII ст. прослідковуються чіткі ознаки перетворення козацтва в окремий суспільний стан Речі Посполитої, формування його політичного світогляду. Відбувається зростання політичного іміджута авторитету козацтва як державотворчої сили українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боплан Г. Опис України. Переклад Я.І. Кравця, З.П. Борисюк. Київ: Каменяр, 1990. 301 с.
2. Кралюк П. Козацька філософія. Філософська та історіософська думка України XVII-XVIII ст. Острого: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. 442 с.
3. Плохій С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. Київ: Критика, 2006. 494 с.
4. Сас П. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.). Київ: Либідь, 1998. 296 с.
5. Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500-1700 рр. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 446 с.

Вадим Шевченко
здобувач IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент *К. П. Двірня*)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИЧИНИ ПЕРШОЇ ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. У другій половині ХІХ століття почалася перша велика хвиля міграції українського населення з територій Наддніпрянщини, підконтрольних Російській імперії, до інших її регіонів, включаючи Урал, Сибір та в основному Далекий Схід. Причинами цього явища стали значні соціально-економічні труднощі в Україні, які створювали умови для відтоку населення. Вивчення цих факторів допоможе краще зрозуміти демографічні та соціальні зрушення того часу, а також особливості процесу адаптації українців у нових умовах.

Аналіз історіографії проблеми. Вивчення української міграції другої половини ХІХ століття було предметом досліджень багатьох науковців. Серед них: В. Й. Борисенко [2], О. М. Субтельний [4], В. А. Смолій [3], В. С. Шандра [5]. Історіографія питання включає праці, що аналізують соціально-економічні, політичні та культурні чинники міграції цього часу.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є виявлення основних соціально-економічних факторів, що стали передумовою міграції українців у другій половині ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. Скасування кріпацтва у 1861 році формально звільнило селян Російської імперії від залежності від поміщиків, однак їхнє економічне становище суттєво не покращилося. Замість цього реформи наклали на селян значний фінансовий тягар при катастрофічно малій кількості землі. Вони були обтяжені численними виплатами за свої наділи, подушним податком та іншими непрямими податками на повсякденні товари. Під кінець ХІХ ст. урядова комісія доповідала, що з урахуванням компенсації за землю селяни сплачували у 10 разів більше податків, ніж дворяни [4, с. 231].

Великі податки не були найголовнішою проблемою селянства в той період. Нею стало аграрне перенаселення, через яке велика частина українського населення не мала достатньої кількості землі для ведення господарства. Більшість селян не могли дозволити собі придбати додаткову землю або сільськогосподарське обладнання, що знижувало продуктивність праці. На Лівобережжі та Правобережжі близько половини селян не мали ні коней або іншої тяглової худоби, поголів'я якої зростало повільніше, ніж приріст населення [3, с. 382], ні залізного реманенту, і саме тому вони часто

обробляли землю дерев'яним плугом. Демографічний вибух, що стався в цей час, не покращував і так скрутного становища населення України, яке виросло майже вдвічі [4, с. 232].

Через усі ці фактори воно почало шукати вихід із ситуації, в якій опинилося. Одним із рішень могло стати переселення у місто, як це відбувалося в інших індустріальних країнах того часу. Однак цьому став на заваді низький рівень індустріалізації в Російській імперії та сама ментальність українського селянина, що здавна був прив'язаний до землі, вважаючи її основним джерелом добробуту. Селяни звикли до сільськогосподарської праці та не прагнули долучатися до промислового розвитку. Атмосфера міста з його незвичним ритмом життя і виробництва, викликала у них недовіру і навіть страх. До їхньої низької освіченості та загалом політичної байдужості додавалась і наївність, що активно підживлювалась розповідями (які не в останню чергу розповсюджувала сама влада – прим.авт.) про казкові багатства Сибіру, де, як вважалося, можна дешево придбати вільні землі, знайти ріки, багаті на рибу, і пасовиська з пишною травою для худоби.

Ще одним важливим стимулом до переселення стала побудова транссибірської залізничної магістралі, що з'єднувала європейську частину Росії та Далекий Схід, що ще більше спростило та покращило умови переїзду для українців на нові землі [2, с. 507]. До цього вони діставалися туди за допомогою океану, перепливаючи майже весь світ.

Висновки. Отже, перша хвиля української міграції в Російській імперії в другій половині XIX століття була наслідком низки соціально-економічних та культурних факторів, які вплинули на життя селянства. Скасування кріпацтва не принесло очікуваних поліпшень, а навпаки, створило нові труднощі через обтяжливі податки та обмежені земельні наділи. Брак ресурсів, хронічна бідність і швидкий приріст населення призводили до зростання конкуренції за землю та до економічного безвиходу. У цьому контексті міграція стала для багатьох селян єдиним способом покращити умови життя, попри міфи та сподівання на краще. Цей процес відображає не лише прагнення до матеріального добробуту, а й глибокі культурні та соціальні зміни, що відбувалися в українському суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бойко О. Д. Історія України. 5-те вид. Київ : Академвидав, 2014. 717 с.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX століття. 2-ге вид. Київ : Либідь, 1998. 614 с.
3. Смолій В. А. Історія українського селянства : нариси: в 2 т. Київ : Наук. думка, 2006. Т. 1. 631 с.
4. Субтельний О. М. Україна: історія / пер. з англ Ю. Шевчук. Київ : Либідь, 1991. 509 с.
5. Шандра В. С. Переселення українців у Російській імперії. URL: http://www.history.org.ua/?termin=pereselennja_ukrajnciv_u_rosij (дата звернення: 25.10.2024).

Денис Малій
здобувач III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Л. А. Фицик**)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ХУДОЖНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ НОВОГО ЧАСУ

Художнє життя суспільства - це сфера духовної діяльності, що охоплює створення, поширення, освоєння, накопичення художніх цінностей, яка набуває в кожному історичному епоху особливу структуру, форму та зміст, які залежать від рівня цивілізації, соціального складу, ідеологічних установок суспільства, характеру художньо-естетичного пізнання дійсності.

Художнє життя європейських країн Нового часу вивчали М. Левицька, О. Ганцька, С. Лупій, З. Пахалюк. Зокрема, мистецьке життя Польщі досліджували К. Бартніцька, С. Козакевич, та ін.

У зазначену епоху в європейській культурі все інтенсивніше розвивалися дві, здавалося б, протилежні, але діалектично пов'язані тенденції: з одного боку, яскраво виявилось прагнення кожної національної культури виділитися як цілком самостійної та своєрідної частини світової культури, а з другого - спостерігався доцентровий рух до міжнародного культурного зближення. На думку М. Левицької, вони відображали загальну закономірність національного розвитку, виникнення особливого типу культурних взаємодій окремих народів та призвели до формування системи європейської культури Нової доби [1, с. 400].

Ознаки Нової доби проявились у культурі європейських народів неодноразово, однак у XVIII ст. стали домінувати скрізь. Саме у цей період культурний процес у Європі, раніше досить різко розчленований на окремі регіони, все більше почав набувати справді загальноєвропейського характеру. Це було насамперед пов'язано з такими важливими соціально-економічними змінами як розвиток капіталістичних відносин та формування націй. У XVIII ст. у всій Європі йшла руйнація феодальної структури суспільства, що супроводжувалося зростанням населення, міграціями, зміцненням загальноєвропейських економічних, політичних та культурних зв'язків, покращенням системи комунікацій, інформаційної мережі.

Поглибленням національної самосвідомості спостерігалося у XVIII ст. і в польському суспільстві. Як зазначив С. Козакевич, це особливо проявилось у культурному житті країни, розвиток якого в епоху Просвітництва став важливим чинником модернізації Польщі [4, с. 123].

Процес зростання національної свідомості був характерним і для німецької культури: з одного боку, з неї поступово починає відділятися

австрійська, а з іншого – проявляється тенденція до подолання локальної роздробленості, національної консолідації, підсиленої рухом «бурі та натиску». Становлення національної самосвідомості відбувалося також і в культурах народів Скандинавії, Південної Європи та інших європейських країн.

Пробудження та піднесення слов'янських і балканських культур, вирівнювання їх рівнів, стали необхідною передумовою «добудовування» системи європейської культури, що, власне, і забезпечило дійсно загальноєвропейський масштаб її функціонування у XVIII - XIX ст. Особливістю європейської політики стало те, що її центр у зазначений період став дедалі більше концентруватися на Балканах, а загальноєвропейський характер набувало, особливо у XIX ст., польське питання. Можна погодитися з думкою К. Бартніцької, що у європейській культурі все більше посилювалася роль народів Центральної та Південно-Східної Європи. Це проявлялося, зокрема, у зростанні інтересу до їх фольклору та проблем, пов'язаних з побутом та історією, що знайшло втілення у творчості митців різних країн та відобразилося у безпосередньому внеску письменників, художників, композиторів регіону в європейську культуру та їх активній участі у європейському художньому житті [2, с. 67].

Водночас народи Південно-Східної та Центральної Європи виступили у ролі посередників культурних взаємозв'язків між Сходом та Заходом, були провідниками європейських культурних впливів в Азії та Східній Європі. Це сприяло подоланню європоцентричності культурного мислення, зміцненню європейського характеру культурного процесу.

Такі були, в основних рисах, фактори, що визначали становище окремих національних мистецьких культур у системі загальноєвропейської культури. Проте, разом з тим, у художньому житті окремих народів виникли нові явища, які призводили до внутрішньої національної консолідації, становлення його структури, яка відповідала потребам буржуазного суспільства, що формувалося.

У Новий час відбувається автономізація художнього життя, його структура виокремлюється із соціальних, загальнокультурних інститутів. Це було наслідком як суспільно-історичних, так і філософсько-естетичних факторів, що відобразило процеси подальшої спеціалізації та професіоналізації людської діяльності та розвиток сфери товарно-грошових відносин [2, с. 79].

Зазначені обставини визначили новий статус мистецької діяльності у системі культури. Зокрема, структура художнього життя у зазначений період почала розгалужуватися, змінюється зміст та співвідношення її компонентів, які існували раніше, виникають нові, які активно розвивалися, набували поліфункціональності, та почали вступати у складні взаємозв'язки як усередині системи художньої культури, так і поза нею.

Важливі зміни відбуваються і у сфері художнього виробництва: розширюється його соціальна база, змінюються джерела та форми фінансування, виникає індивідуальне та колективне меценатство, посилюється роль держави як замовника та регулятора художньої діяльності; розвивається художній ринок; спостерігається зростання чисельності художників,

розширюються соціальні джерела їхнього поповнення, витісняються з ринку іноземці та затверджується провідна роль вітчизняних майстрів [1, с. 402].

Змінюється і географія творчої діяльності - вона зосереджується у містах, які перетворюються на основні культурні центри, змінюючи у цій ролі королівський двір, маєтки та монастирі. Змінює свій зміст і сфера освоєння художніх цінностей. Це відбувається за рахунок зміни змісту художніх творів та адресатів художньої творчості. Їхній склад демократизується, поповнюючись новими соціальними групами; підвищується освітній рівень мистецької аудиторії, змінюється соціальна психологія.

Отже можна констатувати, що у зазначений період художня культура окремих народів тісно увійшла в систему європейської культури; в результаті національно-консолідаційних процесів змінилася соціально-просторова характеристика кожної з них, а також їх становище в системі «своєї» національної культури. Разом з тим, зазнав трансформації зміст окремих сфер художньої культури, виникли її нові галузі. Все це разом призвело до формування художнього життя нового, буржуазного типу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Левицька М. Герой нового часу: романтична інтерпретація особистості в українському малярстві. *Народознавчі зошити*. 2004. № 3–4. С. 397 - 413.
2. Ганцька О. А. Народне мистецтво Польщі. Київ: Знання, 1970. 183 с.
3. Bartnicka K. Polskie szkolnictwo artystyczne na przelomie XVIII-XIX w. Wrocław, 1971. 260 s.
4. Kozakiewicz S. Malarstwo warszawskie w latach 1815-1850. Podloze rozwoju. *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*. T.VI. Warszawa, 1962. S.189-357.

Юрій Бідун,
аспірант кафедри історії та етнології України
історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **С. О. Візер**)

ПРИЧИНИ ВИКЛЮЧЕННЯ УЧНІВ З КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У ХІХ ст. провідне місце в освітніх процесах на українських землях належало церковним інституціям. Значно вагомішими, ніж тепер, були духовні заклади освіти. Одним з них була Київська духовна семінарія (далі – КДС). Тут готували нових священнослужителів (переважно для Київської єпархії). Навчання і виховання молодих священників, визначення їхньої ролі в суспільстві – це проблеми, що залишаються важливими й сьогодні. До того ж православ'я в сучасній Україні не є монолітним. Нині між різними конфесіями

йде потужна боротьба за вплив на українське суспільство, тому проблеми, що пов'язані з вихованням молодих священників, актуальні як ніколи.

Метою цієї наукової розвідки є визначення причин, через які учнів виключали з Київської духовної семінарії.

Обрана тема нова і науковцями не досліджувалася. Ґрунтовний огляд діяльності КДС у 1817-1867 рр. здійснив С. Ільчишин. Духовну освіту на українських землях в синодальний період вивчали такі сучасні науковці: В. Борисенко, В. Бурєга, С. Візер, К. Двірна, М. Журба, Л. Іванова, Т. Ковальчук, В. Перерва, В. Рожко, Р. Сєґеда, А. Сєргієнко, Г. Степаненко, І. Телегуз (І. Нєвінчана), О. Федорчук, Н. Ципляк, Н. Шип та ін. Величезний обсяг неопублікованого матеріалу по цій темі знаходиться в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (далі – ЦДІАУ, м. Київ).

Протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. часто траплялися випадки, коли учні просили «звільнити» їх з Київської духовної семінарії. Мається на увазі «звільнити в Єпархіальне відомство», тобто «виключити» через якісь матеріальні труднощі. Настановою Св. Синоду від 27 вересня 1861 р. передбачалося, що правління семінарій мали право звільняти учнів після їхніх письмових заяв в будь-який час. Семінаристи цим вміло користувалися.

Покидаючи семінарію учні посилалися на найрізноманітніші причини. Траплялося, що вказували на нестачу коштів, через нестачу засобів на утримання себе на квартирах. Аристарх Базаринський і Василій Пленецький подали прошення про це у лютому 1868 р. [1, арк. 21]. У 1869 р. учні подали заяви на виключення з Київської духовної семінарії через те, що були не в змозі платити за приватні квартири [3, арк. 62-63, арк. 126]. Інколи учні не маючи засобів на своє особисте утримання, змушені були працювати. У 1919 р Іван Синельников просить звільнити його з КДС, оскільки він почав працювати вчителем [6, арк. 2]. Бувало й таке, що учні просили звільнити їх з семінарії оскільки не мали коштів для утримання себе в ній «по слабкості здоров'я». Ось приклад подібної заяви учня нижчого відділення К. Шулькевича: «Прошение. Рѣшительно, я нѣмеею никакихъ средствъ содержать себя на квартирѣ – даже куска хлѣба неимѣю; при томъ же сдоровье мое очень неблагонадежное. По этому покорнѣйше прошу, Правленія Кіевской Семінарії, уволить меня в Епархіальное вѣдомство съ выдачею свидетельства» [2, арк. 116].

Звертає на себе увагу, що найчастіше заяви про звільнення з КДС подавали учні нижчого відділення (двох наймолодших класів). Часто траплялося, що учні подають заяви на виключення їх з семінарії, а через півмісяця-місяць передумували і просили прийняти їх назад. Зокрема, так було з учнем А. Левицьким. 13 лютого 1868 р., «чувствуя себя не способнымъ продолжить долѣе» своє навчання в КДС, він «решился прекратить оно» [2, арк. 65]. Пізніше, 5 березня 1868 р., А. Левицький подає ще одну заяву, в якій вказує, що подав попереднє «прошення» без відома батьків і коли вони дізналися про це, то змусили його отямитися і передумати; через це учень просить не приймати до уваги попередню заяву [2, арк. 66]. Так само 27 квітня 1913 р. Іван Скаржановський, колишній учень 1-го класу КДС, подає повторне

прохання про прийом його на навчання після здачі екзаменів в травні того року [5, арк. 14].

Очевидно, що прохання учнів виключити їх без відома їхніх батьків були непоодинокими випадками не лише в Київській єпархії. У 1870 р. Св. Синод, після письмового звернення одного з єпархіальних з'їздів, видав указ про заборону звільняти вихованців з семінарій без відома їхніх опікунів [7].

Якщо учнів примусово виключали з КДС, то вище синодальне керівництво вимагало в поясненнях вказувати детальну причину виключення вихованців з духовно-учбових закладів, описуючи детально всі обставини (а не просто за «грубость», «дерзость», «своеволие») [4, арк. 5]. Також в цьому 1870 р. Св. Синодом було прийнято рішення негайно виключати вихованців з семінарії за пиятику.

Отже, було лише два формати виключення учнів з КДС: за їхнім власним бажанням і за волею керівництва.

Семінаристи просили виключити їх через такі причини: бідність, нестачу коштів на власне утримування; через те, що надто дорого обходилося орендування житла (приватних квартир); через роботу, працевлаштування; через проблеми зі здоров'ям. Як би там не було, але в основі усього вищепереліченого лежить незадовільне матеріальне становище учнів.

Найчастіше такі прохання надавали молодші учні. Часто траплялося, що вони робили це не виважено і без відома своїх батьків. Такі звернення були непоодинокими. Про це свідчить постанова Св. Синоду (найвищий орган Церкви Російської імперії) 1870 р., за якою заборонялося звільняти вихованців з духовних семінарій без згоди їхніх опікунів.

Примусове виключення з КДС здійснювалося вкрай нечасто і було найвищою формою покарання за якісь важкі проступки. Негайно виганяли за пиятику. Нечасто, та все ж траплялося, що виключали за грубу непокору інспектору чи ректору семінарії.

Список використаних джерел та літератури:

1. ЦДІАУ, м. Київ (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 712. Оп. 3 (1868 р.). Спр. 1. 149 арк.
2. ЦДІАУ, м. Київ. Ф. 712. Оп. 3 (1868 р.). Спр. 29. 129 арк.
3. ЦДІАУ, м. Київ. Ф. 712. Оп. 3 (1869 р.). Спр. 1. 148 арк.
4. ЦДІАУ, м. Київ. Ф. 712. Оп. 3 (1870 р.). Спр. 24. 9 арк.
5. ЦДІАУ, м. Київ. Ф. 712. Оп. 4. (1913 р.) Спр. 726. 252 арк.
6. ЦДІАУ, м. Київ. Ф. 712. Оп. 4 (1913-1919 рр.). Спр. 718. 30 арк.
7. Київські єпархіальні відомості. 1870 р. № 11 (1 червня).

Світлана Борисюк,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ХІХ СТ.

Актуальність дослідження: зумовлена значними економічними та соціальними змінами, які відбувалися у досліджуваний період, а також їх впливом на формування сучасної економіки. Протягом ХІХ ст. розвиток індустріалізації, залізничного транспорту та міської інфраструктури суттєво вплинув на торговельні зв'язки, сприяючи зростанню обсягів внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Дослідження даної теми дозволяє глибше зрозуміти процеси економічної інтеграції, що відбувалися в ХІХ ст., і оцінити їхній вплив на формування сучасної торговельної системи, підкреслюючи стратегічну роль інфраструктури як ключового чинника економічного розвитку.

Мета дослідження: аналіз розвитку торговельних відносин на Правобережній Україні у ХІХ ст.

Торговельні контрагенти, потребуючи коштів, необхідних для здійснення операцій, зверталися до приватних осіб, державних та самоврядних кредитних закладів. У Київській губернії кредит надавали обмежена кількість установ: губернський «Приказ громадського піклування», «Московська ощадна скарбниця», «Петербурзька ощадна скарбниця», «Державний позичковий банк», які мали свої контори в Києві. Більше могли скористатися послугами кредитних установ поміщики, які володіли твердою заставою, а саме нерухомою власністю (землею) та живою власністю (кріпацькими душами).

Кризові явища банківської системи колишньої Речі Посполитої породжували залишкові явища у суспільному та економічному житті наприкінці ХVІІІ ст. Вимоги банкірських домів до боржників тривали десятиліттями, щонайменше до 1797 р. Вказані проблеми неповернення коштів відчували банківські дома Тенера, Шульца, Кабрита, Прота Потоцького, Гайслера та Лишкевича [3, с. 156]

Діяльність приватних банкірів особливо посилювалася під час Київської контрактної ярмарки, де можна було сплачувати борги і брати нові позики, вносити платежі за позику в установи, оформляти угоди на наймання керуючих маєтками і промисловими та торговельними підприємствами. Зважаючи на високу мобільність купців Київської губернії, вони могли скористатися кредитом Державної облікової контори в Одесі, Одеського комерційного банку, у банку містечка Браїлів [3, с. 156]

Інформацією про вільні кошти та цінні папери державних органів та приватних осіб володіла Київська казенна палата. Зокрема, 1825 р. такі кошти розміщувались у Державному позичковому, Державному комерційному банку,

Санкт-Петербурзькій ошадній скарбниці, Московській ошадній скарбниці. У Київському казначействі зберігалися різні білети як то: Київського наказу суспільного піклування на суму 26 тис., Державного позичкового банку на 53 761 крб. 8 коп., різних зобов'язань на 59 780 крб., Ошадної скарбниці - на 10 914 крб. [5, с. 9].

Міністр внутрішніх справ 1826 р. ініціював створення при Приказах громадського піклування ошадних кас. Київський війт Киселевський повідомив, що нарада купецтва і міщанства узгодила наступний крок: купецтво та реєстрові товариші виявили згоду жертвувати щорічно в ошадну касу як статутний капітал, зокрема, купецтво при внесенні капіталів 1-й гільдії по 15 крб., 2-й гільдії по 10 крб., 3-й гільдії – по 5 крб., а реєстрові товариші з кожної душі по 10 коп., а з 16 цехів 15 також по 10 коп. з душі. Але ініціатива київських купців та міщан не реалізувалася відразу. Маємо право стверджувати про існування вказаної ошадної каси, але аж у 1853 р., на рахунках якої було внесків 269 крб. коштів, повернуто назад з відсотками 699 крб. Наприкінці року внесковий капітал ошадної каси становив 2 192 крб. 50 коп., а кількість внескових книжок 37 [1, с. 132]

Кошти для торговельних оборудок окрім російських державних та приватних банків надавали банківські доми та польські банківські установи. В Бердичеві було «8 банківських домів та агентство Польського банку». Контора Польського банку почала діяти в Бердичеві з 1834 р. Агенти Бердичівської контори у 1838 р. здійснили на Київських контрактах операцій на суму 3 321 689 крб. 40 коп. асигнаціями [4, с. 165].

Згідно з Указом Сенату, підписаного російським імператором Миколою I 24 травня 1839 р. у Києві була створена Контора Державного Комерційного банку. Зростання довіри до установи призвело до зростання внесків - на 1 січня 1852 р. в ній було 10 113 753 крб. 50к. (а на асигнації 3 5391 137 крб. 25 к.) [1, с. 65].

Таким чином, мережа банків Київської губернії в основному обслуговувала потреби шляхетства, у тому числі, торговельні. Кошти на комерційні оборудки купці та інші торговельні стани могли отримати у приватних кредитних установах, або під вагому заставу в іноземних банківських конторах, як Бердичівській конторі Польського банку.

Кредит на розвиток власної справи, що відповідала інтересам держави, міг бути наданий державними структурами. 1804 р. імператор дозволив уряду після перевірки надавати євреям необхідну землю і щорічно капітал 20 000 крб. при створенні сукняних, полотняних, шкіро переробних фабрик.

Менші за сумами інвестиції могли собі дозволити купці та підприємці, якщо зверталися за кредитом до приватних осіб. Кошти надавалися під відсотки визначені законом. У певних випадках кредитори дозволяли собі завищувати кредитну ставку, але держава встановлювала правила, які обмежували таку діяльність. У випадку появи інформації про завищення відсотків кредитор оголошувався лихварем і міг позбутися своїх коштів, які надходили на рахунки приказу суспільного піклування [5, с.11]

Поширеною формою застави під позичені кошти купці використовували товар або нерухомість. Ще одним чинником, що дозволяв отримувати кошти в кредит було поручительство. Такі заходи застереження були необхідними, оскільки

повернення боргів затягувалися у окремих випадках на десятиліття, за певних обставин здійснювалися після смерті позичальника.

Кредитування підприємництва залишалося прибутковою справою навіть в умовах війни. У 1853 р. Приказ суспільного піклування залишався найстаршою та найнадійнішою в Київській губернії кредитною установою. Згідно із звітом губернатора, стан капіталів, загальний обіг Приказу в 1853 р. з причини значного повернення приватних вкладів і сум за позовними справами зменшився майже на 2%, але у власному його капіталі після всіх видатків на утримання всіх установ Приказу виявилось чистого прибутку майже на 1,25%. Попит на вільні кошти лише зростав. На 1854 р. позичальники Київської губернії заборгували суму 337 318 крб., приватним особам - 1 533 760 крб., кредитним установам - 14 243 911 крб. Серед перелічених коштів позики купцям становили лише 340 300 крб. Якщо основною причиною зростання боргів у шляхти був їх привілейований спосіб життя, то такою причиною для купців в основному був невважений ризик при веденні справ. Результатами зростання заборгованості для купця за певних обставин ставало банкрутство. У 1854 р. у Київській губернії через неплатоспроможність оголошено 7 купців банкрутами. А також однією із найвагоміших причин банкрутств ставала жадібність лихварів [2, с.264].

Таким чином, як бачимо впродовж XIX ст. розвивалася торгівельна справа, великою мірою цьому сприяла наявність значної кількості фінансових установ, які займалися кредитуванням торговельних операцій. При цьому варто відзначити, у порівнянні з іншими привілейованими групами населення купці брали значно менші суми, що свідчило про те, що вони намагалися оперувати власними капіталами, а позики брали лише у виняткових випадках.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бровер І.М. Україна на переломі до промислового капіталізму. Соціально-економічні нариси і матеріали. Т.1. Одеса: Пролетар, 1931. 175 с.
2. Гуржій І.О. Місце України в зовнішній торгівлі Росії кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Український історичний журнал*. 1960. № 5. С. 35 – 47; Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року). Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1962. 207 с. Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX століття: В 2-х т. Одеса: Держ. вид-во України, 1925. Т. 1. 318 с.
3. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін. Т. 1. Київ: Ніка- Центр, 2011. 696 с. Оглоблин О. Нариси з історії капіталізму на Україні. Харків; Київ: ДВОУ, 1931. 174 с.
4. Казьмирчук М.Г. Соціально-економічний розвиток Київської губернії (1861-1917 рр.): монографія. Київ: Логос, 2011. 399 с.
5. Реєнт О.П. Загальні тенденції розвитку, найголовніші осередки та реверсні особливості української торгівлі в XIX – на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2017. Вип. 26. С. 7-26.

СЕКЦІЯ № 2
ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ У ХХ – ХХІ СТ.

Марта Бахурчук,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент *Н. А. Григорук*)

ДІЯЛЬНІСТЬ “НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ЖІНОЧИХ
СУФРАЖИСТСЬКИХ ТОВАРИСТВ ” ТА ЖІНОЧОГО СОЦІАЛЬНО-
ПОЛІТИЧНОГО СОЮЗУ ” ЯК ДВОХ НАЙБІЛЬШ ВПЛИВОВИХ
СУФРАЖИСТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Проблема рівності прав жінок та чоловіків є актуальною навіть у сучасному світі. Жінки змушені боротися заради зміни стереотипів, які досі поширені у суспільстві. Велике значення для сучасної боротьби жіноцтва мають англійські суфражистки, адже саме вони, завдяки своїй наполегливій праці підняли це питання на світовий рівень.

Аналіз історіографії проблеми. Дану проблему розглядала велика кількість дослідників із багатьох країн світу. Проте, найбільш детально рух суфражисток досліджений в працях британських дослідників. Серед них Сандра Стенлі Холтон, Софія ван Вінгерден, Джойс Марлоу тощо.

Мета дослідження. Метою даної роботи є дослідження діяльності та методів боротьби двох найбільших суфражистських організацій в Великій Британії, а саме “Національної спілки жіночих суфражистських товариств” та “Жіночого соціально-політичного союзу”.

На кінець ХІХ століття у Великій Британії існували дві основні найбільші організації, які зосереджували свою діяльність на боротьбі за права жінок. Основною їхньою метою було досягнення надання жінкам виборчого права. Однією з таких організацій була “Національна спілка жіночих суфражистських товариств”, яку очолювала відома британська суфражистка Міллісент Фосетт. Перш за все організація відстоювала ідею мирної боротьби, що відрізняло її від інших більш радикальніших організацій у цей час [1].

Методи боротьби учасниць цієї організації включали збір підписів для петицій, написання листів парламентарям та урядовцям, проведення мирних мітингів. Таким чином, вони намагалися змінити думку суспільства та влади щодо надання жінкам виборчих прав. Також, вони поширювали листівки, буклети та газети. Це об’єднання користувалося великою довірою та

підтримкою серед населення та складало декілька тисяч членів по всій країні [5, с. 147].

Проте, часто діяльність “Національної спілки жіночих суфражистських товариств” піддавалася критиці інших учасників боротьби за права через те, що їхні дії не давали очікуваних результатів. Через відсутність змін у становищі жінок, деякі активісти почали сумніватися в результативності таких методів боротьби. Саме це стало однією із найголовніших причин появи більш радикальних рухів, які були готові вдаватися до рішучих дій заради досягнення своїх цілей [3, с. 57].

Ще однією великою та не менш впливовою організацією, яка активно боролася за права жінок у Великій Британії, був “Жіночий соціально-політичний союз”, заснований у 1903 році сім’єю Панкхерстів. Організація була всесвітньо відома, адже вона прославилася завдяки застосуванню радикальних методів боротьби [1].

“Жіночий соціально-політичний союз” відрізнявся від інших організацій. Учасники цього об’єднання вважали, що мирні протести та демонстрації не змінять ситуації, а зміни на краще можливі лише через сильний тиск. Серед методів, які вони використовували були підпали, нищення майна розбиття вікон, напади тощо. Зазвичай до таких радикальних дій долучалася найбільш войовнича частина “Жіночого соціально-політичного союзу” [4].

Найбільш поширеним серед методів було голодування. Першою суфражисткою, яка застосувала голодування, як форму протесту, вважається Меріон Уоллес Данлоп. Під час ув’язнення до неї ставилися як до звичайної злочинниці, піддаючи тиску та приниженням. Для того щоб, висловити свій протест у відповідь на таке поводження і привернути увагу до несправедливості, вона оголосила голодування. Меріон Уоллес Данлоп стала прикладом для інших суфражисток, які пізніше також використовували голодування як інструмент боротьби. Для того, щоб протидіяти цьому, влада застосовувала примусове годування [4].

Такі дії були надзвичайно жорстокими та принижували протестуючих. Примусове годування завдавало серйозної фізичної та психологічної шкоди. Це ще більше фокусувало увагу суспільства до цієї проблеми та викликало обурення не лише у прихильників суфражисток, але й серед іншої частини громадськості.

Ще однією відомою представницею “Жіночого соціально-політичного союзу”, яка оголосила голодування була Еммелін Панкхерст. Після свого чергового затримання, вона щоб покращити умови утримання для інших суфражисток оголосила голодування. До неї приєдналися і інші ув’язненні суфражистки.

Оскільки, Еммелін Панкхерст була однією з найбільш відомих лідерок “Жіночого соціально-політичного союзу”, користувалася великим авторитетом та мала вагомий вплив на рух суфражисток, англійська влада остерігалася, що її примусове годування може викликати ще більший суспільний розголос, а разом із ним хвилю протестів. Голодування Панкхерст привертало значну увагу, а репресивні методи могли лише покращити ставлення до неї та руху загалом.

Через це, влада вирішила не вдаватися до її примусового годування, побоюючись ще більшого опору серед прихильників суфражисток [1].

У відповідь на масові мітинги, що розгорнулися через примусове годування ув'язнених англійський парламент у 1913 році ухвалив “Закон про кота та мишку”. Згідно закону дозволялося тимчасово звільняти ув'язнених, коли через їхнє голодування погіршувався стан здоров'я. Після звільнення жінки одержували певний період часу для того щоб відновитися. Після покращення самопочуття, їх знову заарештовували та повертали до в'язниці [2].

Висновки. На початку ХХ століття у Великій Британії оформилися дві найбільші організації, які боролися за виборче право жінок. Опіраючись на їхню діяльність, з'являлися інші організації, які долучалися до всенационального жіночого руху. Незважаючи на різні підходи до боротьби, вони працювали заради досягнення спільної мети, а саме отримання виборчих прав. “Національна спілка жіночих суфражистських товариств” під керівництвом Міллісент Фосетт надавала перевагу використанню лише мирних методів, адже вважала, що тільки через діалог можливо досягнути успіху. На протипагу їй діяв “Жіночий соціально-політичний союз”, лідером якого виступала Еммелін Панкхерст. Учасники цієї організації вважали мирні підходи до боротьби малоефективними та діяли більш радикально. У своїй діяльності як найбільш дієвий метод боротьби вони обирали голодування, тим самим привертаючи велику увагу преси та громадськості до цієї проблеми.

Список використаних джерел та літератури:

1. BBC Bitesize. Womens struggle for the right to vote. *BBC Bitesize*. URL: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/articles/z6gh6g8#z736m39> (date of access: 24.10.2024).
2. Cat and Mouse Act 1913. *UK Parliament*. URL: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/winson-green-forcefeeding/cat-and-mouse-act/> (date of access: 24.10.2024).
3. Marlow J. *Suffragettes: The fight for votes for women*. London : Virago, 2015. 298 p.
4. Suffragists used hunger strikes as tool of resistance. *University at Buffalo*. URL: <https://www.buffalo.edu/ubnow/stories/2020/08/wolcott-conversation-suffragists.html> (date of access: 24.10.2024).
5. Wingerden S. A. V. *The women's suffrage movement in Britain, 1866-1928*. New York : St. Martin's Press, 1999. 227 p.

Наталія Воловіковська,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. М. Кравчук**)

ВСТУП ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Постановка проблеми. Дослідження початку Першої світової війни є актуальним завданням для сучасних істориків. Зокрема, важливо з'ясувати причини вступу Османської імперії у цю жорстоку війну двох воєнно-політичних блоків – Антанти та Троїстого союзу.

Мета дослідження – показати політичне становище Туреччини у Першій Світовій війні та з'ясувати причини, що змусили Османську імперію відкинути нейтралітет та вступити у війну на боці Німеччини.

Основний виклад матеріалу. На початку ХХ століття Османська імперія перебувала у складному економічному та політичному становищі. Після молодотурецької революції (1908 р.) до влади прийшли молодотурки. Саме молодотурецький уряд у 1909-1914 р. провадив реформи, намагалась врятувати імперію та зберегти її територіальну цілісність [2, с. 13]. Проте, уряди не сформував дієвої програми економічних реформ, які б змінили ситуацію. Крім того, на складне економічне становище імперії повпливали три війни, які вона змушена була вести у 1911-1913 рр. Загалом, Османська імперія була теократичною державою з відсталими суспільними відносинами. Молодотурецькому уряд так і не спромігся змінити державу та вивести її на шлях прогресу [3, с. 96-97].

На початку квітня 1913 р. великий візир Махмуд Шевкет-паша звернувся за посередництвом німецького військового аташе в османській столиці майора фон Штемпеля до кайзера Вільгельма II з проханням *«відразу після укладання миру надіслати до Туреччини пруського офіцера, який подбав би про створення нових укріплень Константинополя»* [4, с. 111]. Після значного послаблення Османської імперії у війнах, в листопаді 1913 р. було підписано угоду про запрошення до Стамбула німецької військової місії для реорганізації османської армії. Голову цієї місії генерала *Лімана фон Сандерса* було призначено командувачем стамбульського гарнізону [2, с.14-15]. Він отримав досить широкі повноваження – посада командувача першого армійського корпусу, розташованого в Константинополі і т. д. [4, с.111]. Це призвело до серйозного дипломатичного конфлікту між Росією і Османською імперією. А пізніше цей конфлікт вплинув і на погіршення російсько-німецьких відносини [2, с. 15].

Одним із тих, хто хотів повернути велич Османської імперії та її провідні позиції був Енвер-паша. Він орієнтувався на Німеччину, котра надала

Османській імперії значну допомогу [6]. У 1898 р. Вільгельм II відвідав Османську державу, її провінції та історичні міста. Звісно, це все робилося не без корисливої мети [7, ст. 65]. Німеччина ще з початку століття посилено допомагала, однак поразки в останніх збройних спротах на Балканах показала, що процес був ще далеким від завершення [1].

Влітку 1914 р., після вбивства австрійського ерцгерцога Франца Фердинанда, ситуація загострилася. У своєму рапорті від 20 липня 1914 р. військовий аташе у Стамбулі Тодор Марков доповідав, що Османська імперія найвірогідніше обере в союзники Німецьку імперію й Австро-Угорську монархію у війні проти Російської імперії і Французької республіки. При цьому наголошував, що у випадку поразки Троїстого союзу Османська імперія може поступитися Російській імперії Стамбулом і всією Вірменією та остаточно перетворитися на напівколонію, розділену на сфери впливу [5, с. 142]. Тому Османська імперія хотіла, щоб Німеччина запевнила її, що задовольнить претензії у разі її перемоги. Тим не менш, турки були впевнені, що британці, наймовірніше, утримаються від вступу у велику європейську війну [0].

На початку липня 1914 р. Джемаль-паша вів переговори з міністерством іноземних справ Франції. Паша відверто заявив: «Ви маєте прийняти нас в Антанту і захистити від загроз, що виходять із сторони Росії», натомість пропонував вірність союзникам Франції та Британії. Джемаль отримав відмову і 18 липня він повернувся в Стамбул з нічим [7, ст. 70]. Енвер, Талаат і великий візир Саїд Халім-паша у другій половині липня активно працювали над укладанням німецько-турецького союзу [7, ст.72].

2 серпня 1914 р. Османська імперія підписала таємний союзний договір, який надавав Німеччині доступ до Перської затоки через територію Туреччини. Проте він не зобов'язував Туреччину вступати у війну на боці Центральних держав. 3 серпня 1914 р. Османська імперія заявила про свій нейтралітет [2, с. 15]. У цьому були зацікавлені як Центральні держави, так і країни Антанти. Відомо також, що 6 серпня 1914 року міністр внутрішніх справ Османської імперії Мехмед Талаат-паша, та прем'єр-міністр Болгарського царства Васил Радославов від імені глав своїх держав підписали в Софії двосторонній таємний договір про союз і дружбу [5, с. 142].

Утім, не зважаючи на це, османське військово-міністерство оголосило в країні загальну мобілізацію. Тодор Марков у повідомленні від 30 серпня 1914 року її причиною називає загрозу агресії з боку Російської імперії в районі Босфору та вірогідність втрати контролю над протоками, ворожі турецько-грецькі відносини й бажання Стамбула позбутися обтяжливих умов капітуляції – наслідки програних імперією війн початку ХХ ст. [5, с.143].

6 серпня два німецьких крейсери «Гебен» й «Бреслау» після атаки на французькі колонії в Африці – прибережні алжирські міста Бон (сьогодні Аннаба) і Філіппвіль (Скікда) попросили дозволу зупинитися в турецьких портах [1]. Енвер-паша сам попросив про відправку німецьких військових кораблів до османських вод. Це дозволило би османам компенсувати втрату дредноутів, реквізованих Британією раніше, і забезпечити баланс військово-морських сил з Росією на Чорному морі. Посол Вангенгейм заручився згодою

Берліна в надії на те, що німецькі кораблі дозволять втягнути Туреччину у війну і відкрити новий фронт з Росією [7, ст. 75]. Відмова Османського уряду суперечило б союзу, однак, щоб зберегти нейтралітет Туреччина купила ці кораблі, зберігши на них німецькі команди та капітанів і повідомило про свою покупку союз Антанти [2, с. 15]. Найкращим, з точки зору османів, було те, що ці кораблі змінили баланс військово-морських сил на користь імперії і зміцнили їхній зв'язок з Німеччиною, не змусивши Стамбул відмовитися від свого нейтралітету в глобальному конфлікті, що лише розширювався.

Німеччина після провалу «плану Шліффена» була зацікавлена у вступі Туреччини у війну. Після поразки німців на р. Марні стало очевидно, що війна затягнеться. Тому було домовлено про підготовку інциденту, що втягне Османську імперію у війну [1].

29 жовтня німецькі та османські кораблі (під німецьким прапором) обстріляли Севастополь, Одесу, Феодосію, Новоросійськ [6]. Того ж дня було опубліковано маніфест султана Мехмеда V про вступ Османської імперії у Першу світову війну. У документі підкреслювалася необхідність захисту ісламу від британської, французької і російської експансії та відвоювання територій, що їх Порта втратила наприкінці XIX – на початку XX століття [5, с. 143]. Тому оголошено джигад ("священну війну") проти Антанти, який мав би консолідувати турків. Так, Османська імперія, була втягнута у війну на боці Центральних держав.

Висновки. Таким чином, вступ Османської імперії у Першу світову війну був обумовлений політичними, економічними та стратегічними чинниками. Османська імперія виступила на боці Німеччини, очікувавши, що отримає вигоду та покращить своє міжнародне становище. Невдалі рішення, відкидання думок військових спеціалістів, провальні тактики – це все призвело до того, що після Першої Світової війни Османська імперія припинила існування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Easy History Українською. Перша Світова війна з точки зору Османської Імперії, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=v6yM9ZEN6UQ> (дата звернення: 04.03.2024).
2. Городня Н.Д. Історія країн Азії та Африки у XX столітті: курс лекцій. Навчальний посібник для студентів історичного факультету. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023 р. С. 12-15.
3. Кравчук О.М. Османська імперія у рецепції Т. Г. Масарика у період Першої світової війни. Сходознавство. № 90 (Січ 2022), 93-120. URL: <https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2022.90.093> (останній перегляд: 18.10.2024).
4. Машевський О. П. Загострення російсько-німецьких суперечностей у Османській імперії напередодні Першої світової війни. Сторінки історії. 2011. Вип. 32. С. 108–117.
5. Миколенко Д. Зовнішня і внутрішня політика Османської імперії в оцінках болгарського військового аташе у Стамбулі полковника Тодора

Маркова (липень 1914 р. – жовтень 1915 р.). "Дриновський збірник", 2020. Т.13. С.140-147.

6. Цей день в історії : 19 лютого 1915 : Битва при Галліполі. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0219P/> (дата звернення: 10.03.2024).

7. Rogan E. L. Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East. Basic Books, 2015. Pp. 59-87.

Максим Нагорний,
здобувач IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Буравський**)

МІЖНАРОДНИЙ КОМІТЕТ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 – 1918 РР.)

Червоний Хрест на сучасному етапі відіграє важливу роль у дотриманні гуманного поводження з військовополоненими, пропагує чітке дотримання Женевських конвенцій. Дослідження даної організації підкреслює важливу роль громадянського суспільства та міжнародних організацій у наданні допомоги постраждалим від війни. Досвід МКЧХ у минулих конфліктах допомагає розробити ефективну стратегію реагування на сучасні виклики.

Мета статті – проаналізувати діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста в роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.).

Ідея створення Комітету Червоного Хреста бере свій початок після того як її засновник Жан-Анрі Дюнан став свідком 1859 році битви при Сольферіно. Дюнан бачив тисячі солдатів, що не мали належної медичної допомоги і не міг залишитись осторонь, тому запросивши допомоги у цивільних осіб організував догляд за солдатами. У 1862 році опублікував свій звіт про ситуацію в Сольферіно [1].

У 1864 р. на конференції в Женеві була розроблена “Женевська конвенція” про поліпшення долі поранених у діючих арміях. На її основі поступово розвинулась гуманітарна організація під назвою “Міжнародний Червоний Хрест” [2, с.129–131].

До початку Першої світової війни МКЧХ за назвою він був міжнародним, насправді це була місцева благодійна організація, невелика за розміром (у серпні 1914 року вона налічувала лише 10 членів). Перша світова війна та її наслідки принесли довготривалі зміни в діяльність МКЧХ. Метою організації на той час було сприяння створенню національних товариств (майбутніх товариств Червоного Хреста) в різних країнах. У разі війни вони допомагали б пораненим солдатам і підтримували медичні служби збройних сил. Коли ці товариства були створені, МКЧХ виступав посередником і інформував їх про успіхи Червоного Хреста. Трансформація організації була справді вражаючою,

особливо з точки зору персоналу. Менш ніж за два місяці після початку воєнних дій штат збільшився у дванадцять разів: до кінця 1914 року на МКЧХ працювало близько 1200 осіб, переважно в Міжнародному таборі для військовополонених. Під час війни на роботу в організацію прийшло близько 3 тис. осіб. Організація мала на меті відновити родинні зв'язки, які були розірвані війною [3]. Перша світова війна стала ключовою подією для Канадського Товариства Червоного Хреста (CRCS). У той час як канадці збирали кошти та виробляли зручності та медичне приладдя на батьківщині, Товариство створило закордонну штаб-квартиру в Лондоні, з якої координувала свою роботу в Британії та Франції [4].

З ініціативи Марійнської громади сестер Червоного Хреста, яка з 1878 року надавала благодійну медичну допомогу нужденним у Києві, 15-18 квітня 1918 року відбувся перший з'їзд Українського Червоного Хреста, на якому було проголошено утворення УЧХ. Організаторами та членами Центрального комітету УЧХ були українські лікарі Є. Лукасевич та Б. Матюшенко. Основними завданнями УЧХ були допомога біженцям і військовополоненим, репатріація військовополонених з усіх армій, що воювали в Україні, опіка над дітьми-інвалідами та дітьми-сиротами, боротьба з голодом та епідемічними хворобами, організація клінік, шпиталів і центрів розподілу продовольства. За розпорядженням уряду УНР підвідділи міністерства були створені в Міністерстві закордонних справ. Установи Російського Червоного Хреста на території республіки були передані під юрисдикцію УЦР. УЧХ мав два хірургічні шпиталі та п'ять протиепідемічних шпиталів у Києві, польові шпиталі в Бердичеві та Сарнах [5].

Підсумовуючи зазначимо, що діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста під час Першої світової війни відіграла важливу роль у розвитку міжнародного гуманітарного права й практики захисту жертв війни. Незважаючи на труднощі, МКЧХ зробив значний внесок у надання гуманітарної допомоги та встановлення стандартів діяльності в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел та літератури:

1. The Editors of Encyclopaedia Britannica. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.britannica.com/topic/International-Committee-of-the-Red-Cross> (дата звернення: 29.10.2024)
2. Henry Dunant. A Memory of Solferino. С. 129–131.
3. Daniel Palmieri (09.09.2014). The International Committee of the Red Cross in the First World War. URL: <https://www.icrc.org/en/document/international-committee-red-cross-first-world-war-0> (дата звернення: 29.10.2024)
4. Canadian Red Cross Society. The First World War: 1914-1918. URL: <https://www.redcross.ca/about-us/about-the-canadian-red-cross/historical-highlights/the-first-world-war-1914-1918> (дата звернення: 29.10.2024)
5. Васильєв В. Ю. Український Червоний Хрест. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=>

Ольга Чеберяка,
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти Навчально-наукового інституту
економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

АНАЛІЗ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ У СВІТІ НА ПОЧАТКУ 1922-ГО РОКУ У ГАЗЕТІ «ДІЛО»

На початку 1922 р. суспільно-політична ситуація у світі була напруженою і нестабільною. Багато країн Європи потерпали від економічних наслідків Першої світової війни, що призвело до погіршення міждержавних економічних відносин. Мілітаризація економіки воюючих країн, їх економічна ізоляція, перехід від ринкових до неринкових господарських зв'язків та державне регулювання економіки досягли небачених масштабів.

Доказом цього може бути стаття з газети «Діло», що була опублікована 1 вересня 1922 р. в якій аналізувалася критична економічна ситуація в Німеччині, коли країна опинилася на межі фінансової катастрофи через неможливість виплати репарацій за умовами Версальського договору. Високий рівень інфляції, що призвів у результаті до гіперінфляції у 1923 р., знецінив німецьку марку та призвів до погіршення рівня життя населення. «Обговорюючи теперішнє критичне положення Німеччини, «Таймс» пишуть: Страшенна фінансова небезпека висить над світом. Німеччина знаходиться по всякій правдоподібності на передодні економічної катастрофи, себто в такому періоді, який можна числити на тижні коли вже не на дні. Коли Німеччина не одержить ні часу, ні змоги виконати свої зобов'язання, то в дуже короткому часі можна надіятись катастрофи. Французькі і Італійські делегати прийшли на кінець до висновку, що положення Німеччини є страшне...» [1]. Також у статті згадується позиція американського губернатора Джеймса Кокса, який закликав до більш прагматичного підходу, оскільки продовження тиску на Німеччину може призвести до серйозних негативних наслідків для всієї Європи [1].

У 1922 р. Польща проходила через важливий етап свого становлення як незалежна держава, зіткнувшись із політичними, економічними та соціальними викликами. Питання кордонів залишалось важливим, особливо на сході. Польща вже вела війну з радянською росією (1919–1921 рр.), що завершилася підписанням Ризького миру. Проте держави Антанти не визнали його: «... з тої причини, що Польща відважилася всупереч мировим договорам

розпоряджатися територією Сх. Галичини, якої суверенні права вони застерегли собі» [2]. Питання залишилося відкритим, що негативно вплинуло не лише на український національно-визвольний рух, а на розбудову української державності взагалі [3].

Варто зазначити про згадані у газеті польсько-японські відносини. Радник японського посольства у Варшаві, Ушіямі, в розмові з представником «Русспресс-а» подав інформацію про положення на Далекому Сході, а саме підтвердження евакуації своїх військ з гирла річки Амур і усієї території Далекого Сходу, за винятком північної частини острова Сахалін, та відновлення переговорів з більшовицьким урядом. Проте становище ускладнювала доля Сахаліна: «... який японці призвичаїлись уважати корінно японською землею» [4].

Велика Британія та Франція відігравали провідну роль у Лізі Націй, використовуючи її як інструмент міжнародної політики переможців у Першій світовій війні для збереження існуючого становища у поділеному ними світі [5]. Однак, їхні стосунки залишалися напруженими через низку суперечливих інтересів, зокрема щодо репарацій від Німеччини, контролю над колоніями, а також загальних підходів до безпеки Європи. Про це свідчить стаття, опублікована 2 вересня 1922 року: «Льондонський кореспондент «Нью Йорк Геральда» доносить, що Льюїс Джордж рішив зголосити формальний вихід Англії з Антанти на випадок, коли би Франція повела акцію на власну руку, Англія примінила би тоді ту саму засаду, якою руководиться Америка у відношенню до Європи» [6].

На початку 1922 р. Австрія переживала глибоку економічну кризу. Війна залишила країну в боргах, а після розпаду Австро-Угорської імперії значні економічні ресурси, зокрема на її території утворився ряд незалежних держав. У газеті неодноразово згадувалося про намагання Ліги Націй стабілізувати ситуацію, надаючи фінансову допомогу та беручи під контроль економічну політику країни, що, попри необхідність, викликало невдоволення серед австрійців. Також йшлося, як у такому складному становищі Австрія балансувала між отриманням міжнародної підтримки та збереженням національної автономії в управлінні країною.

Становище радянської росії можна схарактеризувати як період відновлення та спробами налагодження зовнішньої політики, пошуками нових союзників і економічної допомоги. У газеті відзначилися переговори з США, Францією, Естонією, Японією тощо та заходи безпеки, які вони вживали задля збереження революційного порядку, а саме: «В розмові з американським журналістом Троцький заявив, що висилка інтелігенції за кордон викликана тим, що на випадок нових військових узглядень ці непоправні і непримиримі елементи стануть військово-політичною агентурою ворога. ("Русспрес")» [7]. Це рішення відображало страхи більшовицького уряду перед інтелігенцією, яка критично ставилася до режиму й могла впливати на суспільство.

Таким чином, у 1922 р. незважаючи на закінчення Першої світової війни у Європі та США була складна суспільно-політична та економічна ситуація, через катастрофічні економічні наслідки Першої світової війни та політичну

нестабільність. Країни Європи, зокрема Німеччина та Австрія, переживали серйозні кризові ситуації, які поглиблювалися вимогами репарацій та економічними обмеженнями. У той же час Ліга Націй намагалася налагодити стабільність шляхом фінансової допомоги та дипломатичних ініціатив, хоча їх результати не завжди виправдовували очікування постраждалих країн. Великі держави, такі як Велика Британія та Франція, прагнули зберегти свій вплив через різноманітні зовнішньополітичні альянси, водночас зіштовхуючись із внутрішніми суперечностями. Польща намагалася знайти своє місце на міжнародній сцені, при цьому активно вирішуючи прикордонні суперечки з радянською росією, яка в свою чергу, намагалася утримати контроль над внутрішніми справами, зокрема через репресії проти інтелігенції, яку вважали загрозою стабільності.

Отже, глобальна ситуація залишалася напруженою, а міжнародні відносини ускладнювалися на обох рівнях, що створювало передумови для подальших конфліктів та змін у політичній карті світу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Після берлінської конференції. *Діло*. № 1 1 вересня 1922. С. 3.
2. Союз народів і галицька справа. *Діло*. № 1 1 вересня 1922. С. 1.
3. Версальський мирний договір / В. П. Капелюшний // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-33625>. (дата звернення: 18.10.2024).
4. Ріжні вісти. *Діло*. № 1 1 вересня 1922. С. 4.
5. Віднянський С. В. Ліга Націй. *Енциклопедія сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-55423> (дата звернення: 19.10.2024).
6. Ріжні вісти. *Діло*. № 2. 2 вересня 1922. С. 4.
7. Совітська росія. *Діло*. № 10.12 вересня 1922. С. 3.

Тетяна Цюпра,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Мельничук**)

ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗА ЧАСІВ «НОВОГО КУРСУ» ФРАНКЛІНА ДЕЛАНО РУЗВЕЛЬТА

Відновлення промисловості під час «Нового курсу» (New Deal) Франкліна Делано Рузвельта стало ключовим етапом в історії США в 1930-х роках. Ця програма була відповіддю на «Велику Депресію», яка спричинила масове безробіття та економічний колапс.

Метою даної статті є спроба показати роль і місце «Нового Курсу» Франкліна Делано Рузвельта у відновленні промисловості США після світової економічної кризи, більш відомої як «Велика Депресія».

В період «Великої Депресії» - світової економічної кризи 1929 – 1933 років, що прокотилася країнами ліберально-демократичної орієнтації, чи не найбільше були вражені Сполучені Штати Америки. Рівень безробіття досяг тут 23.6%. Акції промислових компаній США втратили 80% вартості, порівняно з рівнями 1930 року. Рівень добробуту громадян впав до найнижчої позначки. Незаможні громадяни опинилися перед загрозою голоду. Після обрання президентом США Франкліна Делано Рузвельта у 1933 р. розпочалися великомасштабні реформи, що увійшли в історію під назвою «Новий курс Рузвельта». В нашій статті ми зосередимось саме на відновленні галузі промисловості.

Означена тематика частково опрацьована у курсі лекцій з Історії держави і права Сполучених Штатів Америки: Новітній час (1914–2008 рр.), авторства кандидата юридичних наук Ригіної О.М., викладачки Львівського національного університету ім.І. Франка. В посібнику є розділ 7 «Новий курс» Ф.Д.Рузвельта з ґрунтовним висвітленням реформ як політико-правових заходів держави, здійснюваних під керівництвом президента Ф.Д.Рузвельта. Серед попередніх історіографічних розробок з цієї проблематики в США наявними є праці, присвячені історії вивчення проблем внутрішньої політики адміністрації Ф. Д. Рузвельта. Відома стаття професора Колумбійського університету А. Брінклі «Новий курс: В чому думки істориків розходяться?» містить глибокий аналіз різних наукових шкіл ХХ ст. щодо оцінки рузвельтівської внутрішньої політики 1930-х рр. У свою чергу, С. Кох зосередилась на аналізі більш сучасних тенденцій у розвитку американського рузвельтознавства.

Центральне місце у заходах «Нового курсу» приділялося проблемі відновлення промисловості. У червні 1933 р. був прийнятий один із найбільш

важливих законів – Закон про відновлення національної промисловості (НІРА). Для його проведення була створена Адміністрація національного відновлення, до складу якої ввійшли представники фінансової олігархії (від торговельної палати, від фірм «General Motors», «Standart Oil», від групи Моргана й інших концернів), а також економісти, діячі Американської федерації праці. Головою Адміністрації національного відновлення був призначений генерал Хью Джонсон. Емблемою цього органу став синій орел. Якщо такої емблеми на продукції тієї чи іншої компанії не було, то суспільство її товари бойкотувало [1]. Було створене Національне управління у справах відбудови промисловості – урядова організація, яка повинна була забезпечувати виконання ділових домовленостей, покликаних регулювати ціни, виробництво, капітальні вкладення, методи маркетингу та збуту. Ці домовленості були названі «Кодексами чесної конкуренції» і складені, головним чином, підприємцями – за незначної участі робітників або споживачів [3, с. 17].

Закон про відновлення промисловості вводив загальну систему державного регулювання економіки. Він включав три розділи. Перший розділ передбачав заходи, які сприяли поживленню економіки і виводу її з тяжкої ситуації. Основна увага була зосереджена на «кодексі чесної конкуренції», де встановлювалися правила конкуренції, зайнятості і найму. Асоціація підприємців усю промисловість розділила на 17 груп, кожна з яких зобов'язувалася розробити такий кодекс. Кодексами для кожного підприємства встановлювалися обсяги виробництва, рівень заробітної плати, тривалість робочого тижня, ринки збуту продукції, єдина політика цін. У кожному кодексі обов'язково обумовлювалися умови зайнятості і найму [4, с. 26].

При наймі на роботу не допускалася дискримінація членів профспілок, робітникам надавалося право на їхню організацію, визначалася нижня межа зарплати (мінімум) і максимально припустима тривалість робочого тижня. У випадку затвердження Кодексу президентом він ставав законом, а дія антитрестовського законодавства припинялася. В цілому у всіх галузях промисловості адміністрація Рузвельта санкціонувала 746 кодексів, які охопили 99% американської індустрії й торгівлі. У другому й третьому розділах закону визначалися форми оподаткування й фонд громадських робіт із вказівкою порядку використання коштів цього фонду [2].

Для надання допомоги безробітним Конгрес створив Адміністрацію громадських робіт, яку очолив міністр внутрішніх справ Г. Ікес. На організацію громадських робіт виділялося 3,3 млрд. дол., – сума небачена на той час. У числі інших заходів боротьби з безробіттям було створення трудових таборів для безробітної молоді, у віці 18–25 років. Вони забезпечувалися безкоштовним харчуванням, житлом, форменим одягом, їм платили 1 дол. щоденно. Чисельність молоді в таборах досягала 250 тис. чоловік. Роботами керували офіцери армійського резерву. З огляду на популярність такого заходу, до 1935 р. табори були розширені вдвічі й у них до Другої світової війни побувало 3 млн чоловік. Молодь очищала ліси, проводила меліорацію, займалася лісонасадженням, ремонтувала дороги. Адміністрація надзвичайної допомоги на чолі з радником президента Г. Голкінсом (1890–1946 рр.) видавала штатам

дотації для надання допомоги безробітним. Масштаби громадських робіт, організованих американським урядом, були значними – до січня 1934 р. було зайнято 5 млн. чол. Соціальну допомогу одержували 20 млн. американців [5, с.12].

Можливо, Національне управління у справах відбудови промисловості й не дуже багато зробило для самої відбудови, та напевне сприяло підйому в Сполучених Штатах організованого руху робітників [4, с. 24]. Адже, розділ 7(а) Закону надавав право колективного ведення переговорів, і як наслідок, чисельність членів профспілок почала зростати, хоча за перші роки депресії кількість членів профспілок скоротилася з 37,6 млн. чол. у 1930 р. до 27,9 млн. у 1933р., тобто – з 6,8 % до 5,2 % від загальної кількості працездатного населення. Всі ці заходи і забезпечили здійснення реформ, які виявилися одними із наймасштабніших і найуспішніших реформ у світовій історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Brinkley A. The New Deal: Where Historians Disagree [Електронний ресурс]. Alan Brinkley. The Unfinished Nation: Brief, Interactive Version. URL:http://highered.mcgrawhill.com/sites/0072879130/student_view0/chapter26/where_historians_disagree.html.
2. Koch C. M. A «New» FDR Emerges: Historians, Teachers, Authors Take a Fresh, Sometimes Critical, Look at Roosevelt. Cynthia M. Koch. Prologue Magazine (U.S. National Archives). 2006. Vol.38. URL:<http://www.archives.gov/publications/prologue/2006/winter/fdr-emerges.html>
3. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. Вид. 6-те, доп. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
4. Ригіна О.М. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки: Новітній час (1914-2008 рр.): Курс лекцій. Дрогобич: Видавництво «Коло», 2011. 326 с.
5. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 400 с.

Василь Кішлар,
здобувач IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: ст. викладач **М. В. Хададова**)

ЯПОНСЬКИЙ МІЛІТАРИЗМ 20-30-Х РР. ХХ СТ.: ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Наприкінці XIX та протягом першої половини ХХ ст. в історії Японії відбувалися докорінні зміни. До цього країна була ізольованою від зовнішнього

світу зі слабким економічним потенціалом та ресурсами. Процес так званого примусового «відкриття» спонукав японський уряд розпочати процес модернізації в країні. Перетворення Мейдзі сприяли швидкому реформуванню Японії, зокрема й у військовому плані, та утвердженню ідеології мілітаризму. Було створено масову сильну армію за західними зразками, запроваджено загальну військову повинність, відкрито військові навчальні заклади. У суспільній свідомості активно поширювались мілітаристські ідеї про особливу історичну місію Японії, культ сили та військової слави.

Після Першої світової війни Японію спіткала важка економічна криза. Наростання виступів в країні спонукало уряд Хара Такаші до політики агресії, а саме репресій, обмеження свобод, придушення демократичних рухів [5, с.36].

У 1923 р. країну спіткав нищівний землетрус, який забрав життя близько 100 тис. осіб. Не зважаючи на важкі часи в історії нації, із бюджету виділялись великі суми на формування дивізій та будівництво кораблів. Протягом 1920-1923 рр. Квантунська армія стала найсильнішою і найпотужнішою військовою силою Японії. Виведення військ з Сибіру у 1922 р. надзвичайно турбувало більшість генералів та адміралів японської армії, які не збиралися згортати посилення військового контингенту в країні. Їх обурювало й виведення армії з північного Сахаліну в 1925 році [5, с. 38].

У 1927 р. до влади в Японії прийшов уряд генерала Гііті Танаки, який одразу почав думати про розгортання військових дій проти Радянського Союзу та Китаю. З огляду на це, з'являється Меморандум Танака, що мав розгорнутий план агресії і встановлення панування Японії в Південно-Східній Азії та басейні Тихого океану. Меморандум свідчив про затвердження агресивної зовнішньої політики Японії та утвердження ідеї паназійства [4, с.139].

Танака вважав першочерговим завданням завойовницької зовнішньої політики захоплення Китаю. У 1928 році за його ініціативи була здійснена військова експедиція на півострів Шаньдун в Китаї. Надалі ним оголошувались тези щодо проведення політики «крові і заліза» задля досягнення панування в Азії [5, с. 39].

Внаслідок падіння американської фондової біржі всередині країни відбувається розкол на «старі» та «нові» концерни. Обидві частини японського суспільства мали одну мету – сприяння фашизації країни та подальша зовнішня експансія. Виникають різноманітні таємні товариства, серед яких «Товариство квітучої вишні», яке виступало за панування військових та захоплення Маньчжурії й Монголії [5, с.47]. Тому, впродовж 30-х рр. минулого століття в Японії формується ключова концепція японського мілітаризму – піднесення континентальної могутності. Ця концепція передбачала необхідність розширення території Японії за рахунок азіатського континенту.

Влітку 1931 р. штаб Квантунської армії опрацьовував план захоплення Маньчжурії. 18 вересня на Південно-Маньчжурській залізниці неподалік Мукдена стався вибух. Мукденський інцидент став приводом до окупації японською армією Південної Маньчжурії. Після захоплення Маньчжурії з'являються думки щодо нападу на СРСР, зокрема план «Оцу» 1933 року [3, с.15].

Цього ж року Японія виходить з Ліги Націй, таким чином повністю розв'язавши собі руки. У цей же час свою зовнішню агресію поширюють Німеччина та Італія, до яких японське керівництво вирішило доєднатись. У 1936 р. було укладено Антиконтинентальний пакт між Німеччиною та Японією. Він сприяв подальшій агресивній зовнішній політиці Японії, посилював її позиції на міжнародній арені і підтверджував підтримку Німеччиною її планів щодо загарбання Азії. Варто згадати про те, що на початку 1936 року, а саме 26 лютого уряд Окади пішов у відставку і влада зосередилася в руках військових, які поступово починають встановлювати свою диктатуру [5, с. 44].

Плани щодо Китаю у нової влади були радикальними. Японія, прагнучи розв'язання війни з Китаєм діяла обережно і прагнула у її початку звинуватити китайську сторону. 7 липня 1937 року трапився інцидент біля мосту Лугоуцзяо (Марко Поло) неподалік Пекіна. За нез'ясованих причин пролунала стрілянина, в якій загинуло декілька японських солдат. Це стало безпосередньою причиною початку повномасштабної війни між Японією та Китаєм. 13 серпня японські війська розпочали масштабний наступ на Шанхай [6].

Одним з найстрашніших епізодів війни стала знаменита Різня в Нанкіні. Впродовж 3-х місяців японці захоплювали Шанхай, а тоді рушили на столицю Китаю - Нанкін. Звірства почалися ще по дорозі: поки японські війська йшли на беззахисне місто, два японських офіцери, Тосіакі Мукаї і Цуєси Нода, змагалися у вбивствах беззбройних китайських полонених. Ці події відображались в японських газетах. Спочатку суперечка йшла про те, хто швидше вб'є мечем 100 чоловік. Переможця встановити не вдалося і потрібен був додатковий раунд - вбити на швидкість 150 чоловік [2, с.179].

Також після захоплення Маньчжурії створювалися таємні лабораторії, які спочатку називалися загоном Торо, а у 1935-1936 рр., рішенням імператора перетворені на «Загін 731». Його завданням було виготовлення біологічної зброї. Потужності загону за місяць дозволяли виготовляти близько 300 кг носіїв збудника чуми, 600 кг суспензії сибірської виразки. Більше того, у інкубаторах вирощувалися інфіковані чумою блохи й щурі. Все це використовувалось японцями проти військовополонених китайців. За різними даними упродовж 1932-1945 рр. у результаті різних експериментів було вбито близько 10 000 військовополонених, у тому числі китайців, а згодом – інших національностей [1, с. 13]. Військові злочини японської армії ретельно приховувалися та заперечувалися владою.

Отже, японські військові використовували гасла паназійства задля того, щоб виправдати свою агресивну політику в Азії. Впродовж 1930-х років в Японії посилюються ультранационалістичні та милітаристські настрої. Країна провадить агресивну зовнішню політику, окупувавши спочатку Маньчжурію, а згодом знайшовши привід до розв'язання повномасштабної війни з Китаєм. Це викликало потребу в формуванні чіткої національної ідеології, що обґрунтувала б всі агресивні наміри Японії. І саме милітаризм став нею.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрейчин М.А., Копча В.С. Біологічний тероризм: стародавня і новітня історія. *Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка*, 2006, 2: 9-23.
2. Гончаренко Я. А. Синофобія як соціокультурне явище в сучасному світі. *Питання сходознавства в Україні: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 28.03.2019 р.* Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. С. 179-181.
3. Дахно І. І. Геополітика "На сопках Маньчжурії". *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 3.С. 12-21.
4. Звездова О.О. Меморандум Танака та його вплив на сучасний японський націоналізм (зовнішньополітичний аспект). *Наукові праці: наук.-метод. журн. Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили*. Вип. 108. Серія "Історія". 2010. С. 138-141.
5. Журавко В. В. Ідеологія мілітаризму як вектор розвитку японської держави у першій половині ХХ ст.:кваліфікаційна робота магістра спеціальності 032 "Історія та археологія". Наук. керівник М. О. Фролов. Запоріжжя. ЗНУ, 2023. 99 с.
6. BBC News | World | Scarred by history: The Rape of Nanking. *Home - BBC News*. URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/39166.stm (дата звернення: 19.10.2024).

Тамара Гаєвська

здобувачка вищої освіти

II курсу факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **В. А. Тучинський**)

ЯН ПАДЕРЕВСЬКИЙ – ВІДОМИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ПІАНІСТ ТА ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ

Аналіз історичної проблеми, пов'язаної з діяльністю Яна Падеревського, полягає в розумінні його ролі як музиканта, політика та дипломата в складних умовах початку ХХ століття. Падеревський не лише досяг слави, як піаніст і композитор, але й активно боровся за відновлення незалежності Польщі, використовуючи свої міжнародні зв'язки та авторитет. Він зіткнувся з викликами національно-визвольного руху в умовах Першої світової війни та подальших перемовин на Паризькій мирній конференції, де представляв інтереси Польщі.

Метою дослідження є аналіз життя, творчості та державної діяльності Яна Падеревського – видатного польського піаніста, композитора та

політичного діяча. Дослідження спрямоване на вивчення його внеску у розвиток музичного мистецтва, а також ролі в історичних та політичних подіях Польщі. Особлива увага приділяється впливу Падеревського на міжнародну політичну арену та його зусиллям у боротьбі за незалежність Польщі, що дозволяє краще зрозуміти значення його постаті для польської культури та національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Ян Ігнацій Падеревський народився в Курилівцях на Поділлі Хмельницького району на Вінниччині 6 листопада 1860 р. Він є представником- глибоко патріотичної родини, його діда царський уряд вислав до Сибіру, де народилася його мати. З раннього дитинства все свідчило про майбутню кар'єру Ігнація: він не досить переймався загальними шкільними дисциплінами, охоче займався тільки музикою. В 12 років почав навчання в Інституті музики у Варшаві. Отримавши ґрунтовну піаністичну освіту у Варшавській консерваторії, йому пропонують професорську посаду в закладі. З цього періоду зароджується чітке прагнення стати продовжувачем справи Фредеріка Шопена. З 1881р. продовжив здобувати музичну освіту в Берліні, пізніше у Відні. Саме в цей час створюються його перші композиції(перелік знайти). У 1888р. він зіграв серію концертів у паризькому Salle Erard, з цього моменту починається кар'єра, як відомого, талановитого польського піаніста. Він виступив в майже в усіх країнах Європи та Америки також в Австралії 1904р та в Африці 1912р. Музичну кар'єру завершив в 1910р. на піку своєї слави.[1, с.63-67], [4, с.384].

Після початку Першої світової війни він долучився до суспільно-політичної діяльності, допомагав керувати швейцарським генеральним комітетом допомоги жертвам війни в Польщі. У лютому в 1915р. покидає Швейцарію через Францію, Велику Британію він дістався США, там підтримував різні ініціативи для відновлення незалежності Польщі, провів 300 зустрічей у поєднанні з концертами, під час, яких виступав і заохочував допомагати тим, хто бореться за свободу. Як наслідок 30 тис. добровольців з США вступили до Війська Польського у Франції. Падеревський завдяки своєму впливу дістався до президента Томаса Вудро Вільсона і переконав його підтримати польську справу. У січня 1917р. подав меморіал про необхідність здобуття незалежності для Польщі. 28 серпня 1917 р. став членом Польського національного комітету в Парижі і його представником в США, посприяв в посланні президента США до Конгресу 8 січня 1918р., було включено пункт про відбудову незалежної Польської держави. Відіграв важливу роль у прийнятті 3 червня 1918 р. декларації в якій Велика Британія, Франція та Італія визнали створення об'єднаної та вільної Польщі [2, с.100-104].

25 грудня 1918 р. Ян Ігнацій Падеревський прибув до Гданська на борту британського крейсера «Конкорд». На наступний день він дістався Познані, його візит викликав патріотичну демонстрацію в місті, що призвело до вибуху великопольського повстання. На початку 1919р його з таким же ентузіазмом зустріли у Варшаві, багатотисячний натовп людей зустрів його перед готелем «Брістоль». У своїй промові Падеревський сказав: «Я прийшов не заради гідності, слави, почестей, а щоб служити, але не будь-якій партії. Я поважаю всі

партії, але не буду належати до жодної з них. Має бути одна партія Польща, а цьому я буду служити до самої смерті» [3.с.734]

16 січня 1919 р. Ігнація Яна Падеревського голова держави Юзеф Пілсудський призначив на посаду прем'єр-міністра, міністра закордонних справ Польщі і польського делегата на мирній конференції в Парижі. 28 червня 1919 р. Падеревський підписав від імені Польщі Версальський договір. В кінці того ж року пішов у відставку з поста прем'єр-міністра. У січні 1920р. виїхав до Швейцарії, продовжував представляти Польщу на міжнародній арені будучи делегатом Ради Амбасадорів, делегат Ліги Націй. Підтримував контакти з країною, фінансово продовжував підтримувати засновану на його кошти газету «Річ Посполиту». У 1930-хрр. Брав участь у процесі об'єднання опозиційних сил проти уряду санацій. У своїй віллі, він зустрічався з Вінценті Вітосом, генералом Владиславом Сікорським та генералом Юзефом Галлером, став одним з ініціаторів Морського фронту. У 1937 р. підтримав ідею об'єднання Національної робітничої партії, Християнської демократії та Союзу Галлерчиків у рамках Лейбористської партії [5, с. 215].

Після початку Другої світової війни, незважаючи на свій похилий вік, він очолив створену у грудні 1939р. у Франції Національну раду Республіка Польща. У той час його швейцарська штаб-квартира стала важливим центром діяльності польської політичної еміграції. У серпні 1940 Падеревський вирішує знову поїхати до Сполучених Штатів, щоб знову відшукати допомогу для Польщі.

У промові на радіо перед від'їздом зі Швейцарії він сказав: «Я пожертвував своїм життям за свою Батьківщину. Я служив їй усім своїм серцем і всією своєю силою, і ви знаєте, яка вона зараз нещаслива, як сильно вона страждає. Невже вона покликала мене служити. У таких випадках ні вік, ні здоров'я, ні ризик важкої і тривалої подорожі не мають значення».

Ян Ігнацій Падеревський помер 29 червня 1941р. у Нью-Йорку, його поховали на Арлінгтонському військовому кладовищі у Вашингтоні. У 1992р. його прах повернули до Польщі і помістили в соборі св. Яна у Варшаві. Він був нагороджений великою стрічкою Білого Орла, велика стрічка ордена Відродження Польщі та посмертно хрест Військового ордена [6].

Висновки. Історична значущість Яна Падеревського полягає в його багатогранному впливі на польське суспільство. Він зумів поєднати мистецтво та політику, використовуючи свій талант для досягнення національних цілей. Його діяльність стала прикладом того, як культурна ідентичність та мистецтво можуть стати основою для політичної боротьби і відродження нації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Асталаш Г. Інструментальна спадщина Ігнація Падеревського в аспекті національного колориту. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. Вип. 46. С.63-67.
2. Верещагіна О.Є., Григорчук П. С. І. Я. Падеревський – визначний польський політичний та музичний діяч. *Наукові записки Вінницького державного*

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. 2004. Вип. 7. С. 100-104.

3. Дейвіс, Норман. Боже ігрище: історія Польщі. Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Таращук. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. 1098 с.

4. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с.

5. Польша. Нарис історії. За ред. В Менджецького, Є.Брацисевича; Перек. з польськ. І. Сварника. Інститут національної пам'яті, Комісія переслідування злочинів проти польського народу. Варшава, 2015. 367 с.

6. Polskie Radio Historia. Artykuł.2013roku. Był łącznikiem między Dmowskim a Piłsudskim.URL:<https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/763019,byl-lacznikiem-miedzy-dmowskim-a-pilsudskim> (дата звернення: 20.10.2024)

Євген Пантус
здобувач II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Г. М. Стародубець**)

МИСТЕЦТВО НА СЛУЖБІ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ 1930-х-1940-х РОКІВ

Мистецтво традиційно відіграє важливу роль у культурному та політичному житті суспільства. Проте в Радянському Союзі мистецтво набуло особливого значення, ставши ефективним інструментом для поширення ідеологічних наративів. Радянська пропаганда використовувала мистецтво для формування марксистсько-ленінського світогляду, нав'язування суспільству «єдино правильної» більшовицької ідеології. «Пропагандність сталінської культури полягала у прагненні автоматизувати свідомість громадян, сформувані її у потрібному руслі шляхом керування несвідомим» [1, с.71] Художники, письменники, кінорежисери та інші діячі мистецтва активно залучалися до процесу пропаганди, створюючи твори, що відображали ідеали соціалізму та комунізму.

Це дослідження має на меті проаналізувати форми і способи використання державною комуністичною владою мистецтва як інструменту пропаганди.

Одним із головних напрямів радянського мистецтва був соціалістичний реалізм, «термін, сформований і реалізований, артикульований у контексті дії оргкомітету Спілки письменників СРСР»[2, с.191]. Цей художній метод, офіційно затверджений на Першому Всесоюзному з'їзді письменників у 1934 році, став провідним у всіх галузях радянського мистецтва - від літератури до

живопису й архітектури. Соціалістичний реалізм мав відображати реальність крізь призму ідеалів соціалізму, зображати радянську дійсність як світлу і прогресивну. Таке мистецтво було покликане акцентувати увагу на величі праці робітників, селян і воїнів -головних будівничих соціалістичного суспільства.

Яскравим прикладом стилю соцреалізму є картини Олександра Дейнеки, відомого радянського художника, темами робіт якого здебільшого виступали сюжети робітників та спорту. Його картини прославляли радянську людину, будівника нового світлого майбутнього, який перемагає труднощі та досягає небачених успіхів. Мистецтво мало віддзеркалювати успіхи радянської держави, переважна більшість яких були придумані комуністичною пропагандою, а його твори використовувалося як інструмент формування свідомості радянської людини.

Одним із найефективніших інструментів радянської пропаганди 1920-1930-х років був плакат. Його простота, яскравість і здатність доносити малописьменним масам простими і доступними формами ідеологічні послони, зробили його незамінним під час політичних кампаній. Радянські плакати використовувалися з метою пропагування соціалістичних реформ, мобілізації населення на їх реалізацію, боротьбу з агресором під час війни, просування ідеалів колективної праці у період колективізації.

Одним із найвідоміших плакатів радянської епохи є – «Ти записався добровольцем?» Дмитра Моора (1920), який закликав до боротьби з ворогом під час громадянської війни. У роки німецько-радянської війни плакати стали ключовим засобом підтримки бойового духу. Плакат Іраклія Тоїдзе «Родина-мать зовет!» (1941) став одним із найвпізнаваніших образів, символізуючи боротьбу з нацистською Німеччиною. У післявоєнний період плакати продовжували використовуватися з метою підтримки радянських політичних кампаній. Загалом, як слушно зауважує А. Авраменко, «тривалий час плакат залишався головним візуальним засобом агітації за утопічне комуністичне суспільство, сприяв формуванню світогляду та поведінки людей» [1, с. 70].

Не менш важливим інструментом радянської пропаганди, був кінематограф, «могутній вплив екранного зображення якого влада використовувала з метою пропаганди тих мрій, ілюзій, образів, стереотипів, які, врешті-решт, втрачають референтний зв'язок з реальністю, створюючи нову екранну реальність, що повинна формувати в мільйонів радянських людей «правильну» поведінку та радянську систему цінностей» [3, с. 65]. Під керівництвом держави кіно стало потужним засобом формування та просування ідеологічних настанов. Один із піонерів радянського кіно, Сергій Ейзенштейн, створив низку фільмів, які не лише формували нові підходи в кінематографі, а й були потужними інструментами пропаганди.

Фільм «Броненосець Потьомкін» (1925) став класичним прикладом того, як радянське кіно використовувалося для звеличення революційної боротьби та мобілізації мас на цю боротьбу. Кінематограф під час війни також відіграв важливу роль у мобілізації народу на фронт, на боротьбу з агресором, у формуванні патріотичних настроїв.

Післявоєнний кінематограф продовжував виконувати пропагандистську функцію, показуючи перемоги радянського народу в різних сферах життя, від науки до космонавтики. Серед багаточисельних кінострічок цього періоду можна виокремити фільм 1949 р. «Падіння Берліна». Аналізуючи пропагандистське значення стрічки Д.Кропивенко зазначає: «У перше повоєнне десятиліття «сталінським пропагандистам треба було підбити підсумки й визначити ролі у світовій війні, що вони й зробили: нацизм переміг радянський народ (утілений в образі сталевара Олексія Іванова) під керівництвом «великого вождя», усе інше - історичне тло, а далі, за словами кіношного Сталіна, – треба «боротися за мир в усьому світі і щастя простих людей» [2].

Отже, мистецтво використовувалося радянською пропагандою як потужний інструмент впливу на масову свідомість. Соціалістичний реалізм, втілюваний у плакатному мистецтві та кінематографі, сприяв створенню ідеалізованих образів радянського життя. Вплив мистецтва на суспільство був глибоким і тривалим, формуючи свідомість поколінь та підтримуючи політичну стабільність у Радянському Союзі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920–1930-х рр. як засіб пропаганди. *Наук. зап. НаУКМА. Сер. Теорія та історія культури*. 2010. Т.101. С.66-72.
2. Кропивенко Д. “Найважливіше з мистецтв”, що породило російську пропаганду. Як із радянського кіно виросла риторика Скабеєвої і Ко. URL: <https://texty.org.ua/articles/109393/najvazhlyvishe-z-mystectv-sho-porodylo-rosijsku-propahandu-yak-iz-radyansko-ho-kino-vyros-la-rytoryka-skabyeuevoiy-i-ko/> (дата звернення: 23.10.2024)
3. Лісневська А. Л. Екранне видовище як інструмент пропаганди (на прикладі кінострічки Івана Кавалерідзе «Коліївщина», 1933). *Інтегровані комунікації*. 1(7). 2019. С. 63-68
4. Овчаренко С. Соцреалізм як метод і стиль: культурно-історична реконструкція. *Культурологічний альманах*. Вип. 1. 2023. С.188-193.

Дарина Бачманюк,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СИТУАЦІЇ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ДІЛО»

Друга світова війна стала однією з найтрагічніших сторінок світової історії. Події, що передували цьому глобальному конфлікту, досі є предметом

досліджень і дискусій. Одним із важливих джерел для вивчення настроїв у суспільстві напередодні війни є тогочасні періодичні видання. Зокрема, газета «Діло», як один із провідних українських часописів того часу, відіграла значну роль у формуванні громадської думки.

Метою даної роботи є аналіз матеріалів опублікованих у газеті «Діло» за період з 22 серпня по 1 вересня 1939 р. з метою виявлення та дослідження висвітлення міжнародної ситуації напередодні Другої світової війни.

Одна з публікацій у газеті «Діло» за 22 серпня 1939 р. була присвячена напруженій міжнародній ситуації напередодні Другої світової війни. Автор статті аналізував коментарі європейської преси, зокрема паризьких видань, щодо можливого нападу Німеччини на Польщу. Незважаючи на відсутність явних воєнних дій, ситуація залишається напруженою. Європейські лідери очікували на наступні кроки Німеччини. Підкреслювалася непорушність союзу між Англією, Францією та Польщею та готовність цих країн до спільних дій у випадку нападу Німеччини на Польщу. Автор зазначав, що Німеччина активно використовувала пропаганду для виправдання своїх територіальних претензій до Польщі та дискредитації польського народу. Підкреслювалася рішучість Речі Посполитої захищати свою незалежність і готовність боротися до кінця. Також Польща мала значну міжнародну підтримку, незважаючи на спроби Німеччини її ізолювати. Також висвітлювалася позиція інших європейських держав, зокрема Італії та Угорщини, щодо можливого конфлікту. Загалом, публікація відображає атмосферу очікування і тривоги, що панувала в Європі напередодні Другої світової війни. Автор підкреслював серйозність загрози, що нависла над Польщею, та висловлював солідарність з польським народом [1].

З випуску №191 за 24.08.1939 р. ми дізнаємося про підготовку Великої Британії до можливого військового конфлікту. Британський уряд вживає заходів щодо часткової мобілізації, викликаючи деякі категорії персоналу військово-морського флоту, армії, авіації та цивільної оборони. Це свідчить про серйозність ситуації та готовність країни до оборони. Уряд ввів обмеження на експорт деяких товарів, що свідчило про можливі економічні санкції проти агресора. Британський уряд підтверджував свою відданість союзницьким зобов'язанням перед Річчю Посполитою і готовність захищати її від агресії. Водночас, британський уряд заявляв про свою готовність до мирного вирішення конфлікту і закликав всі сторони до діалогу. Ситуація в Європі була нестабільною, що могло призвести до великої війни [2].

23 серпня 1939 р. Німеччина та СРСР підписали Угоду про ненапад – пакт Молотова-Ріббентропа, який відкрив шляхи Другої світової війни. Цей договір став однією з найзнаковіших подій перед початком Другої світової війни. Обидві сторони зобов'язувалися утримуватися від будь-яких агресивних дій одна проти одної. У разі, якщо одна зі сторін стане жертвою нападу з боку третьої країни, інша сторона зобов'язувалася зберігати нейтралітет. Будь-які суперечки між ними мали вирішуватися мирним шляхом. Важливо зазначити, що договір мав таємні протоколи, які передбачали розподіл сфер впливу в Східній Європі між Німеччиною та СРСР. Ці протоколи стали відомі пізніше і

показали справжні наміри обох сторін, які суперечили офіційним заявам про мир і співпрацю [3].

Публікація «Неві німецькі напади на польську територію» детально описує низку інцидентів на польсько-німецькому кордоні, які відбулися 25 серпня. Ці події стали явними провокаціями з боку Німеччини, спрямованими на ескалацію конфлікту та створення приводу для вторгнення. Німецькі диверсійні групи перетинали державний кордон, обстрілювали прикордонні застави, кидали гранати. Німецькі військові патрулі порушували кордон і відкривали вогонь по польських прикордонниках. Німецькі літаки систематично порушували повітряний простір Польщі, що було грубим порушенням міжнародного права. Метою цих провокацій було спровокувати збройний конфлікт з Польщею, щоб мати формальний привід для вторгнення, показати свою військову міць і готовність до війни, створити атмосферу хаосу і нестабільності на кордоні. Ці інциденти були одними з перших дзвінків про початок Другої світової війни [4].

Щодо Швеції, уряд цієї країни вживав серйозні підготовчі заходи у зв'язку із загостренням міжнародної ситуації. Наведені факти свідчать про те, що Швеція готувалася до можливої війни та робила все можливе для захисту свого нейтралітету. Уряд мобілізував частину резервістів «артилерії, що свідчить про посилення військової готовності. Замикання мінами певних ділянок узбережжя вказує на підготовку до оборони території від можливого вторгнення. Заборона експорту певних товарів свідчить про спроби забезпечити власні потреби у разі війни. Хоча прямих слів про загальну мобілізацію немає, заходи, що вживаються, свідчать про підготовку до такого сценарію» [5].

Важливим історичним моментом є позиція УНДО щодо загрози війни в Європі та її вплив на польсько-українські відносини. Українське Національно-Демократичне Об'єднання закликала українців у Польщі до єдності та підтримки польської держави у боротьбі проти зовнішньої агресії, незважаючи на існуючі внутрішньополітичні суперечності. Резолюція УНДО викликала широкий резонанс як серед українців, так і серед поляків. Багато польських політиків і ЗМІ позитивно оцінили цей крок, вбачаючи в ньому можливість зміцнення польсько-українських відносин. Автор статті висловлював надію, що резолюція УНДО стане початком нового етапу в польсько-українських відносинах, охарактеризованих взаєморозумінням і співпрацею. Загроза війни змушувала обидва народи переосмислити свої пріоритети та шукати спільні рішення.

Висновки. Отже, у газеті «Діло» друкувався детальний опис міжнародної ситуації, відображалася зростаюча напруга у відносинах між державами, особливо між Німеччиною та Польщею. Публікації газети дозволяють відчувати атмосферу очікування війни, тривоги та невизначеності. Матеріали газети відображають позицію українців щодо міжнародних подій. Зокрема, резолюція УНДО про підтримку Речі Посполитої свідчить про прагнення українців до співпраці з іншими народами в боротьбі проти спільного ворога. Загалом, аналіз матеріалів газети «Діло» свідчить про те, що українське суспільство було зацікавлене в міжнародних подіях і гостро реагувало на загрозу війни.

Публікації дозволяють краще зрозуміти контекст, в якому відбувалися події передвоєнної Європи, а також сприяють формуванню більш об'єктивної оцінки ролі різних учасників цих подій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Найближчі дні повинні принести вияснення ситуації. *Діло*. №169. 22. 08.1939. С. 1. URL: <https://libraria.ua/issues/192/21613/> (дата звернення 05.10.2024)
2. Англія ставить останню пересторогу і мобілізує. *Діло*. № 191. 24. 08.1939. С.1. URL: <https://libraria.ua/issues/192/21654/> (дата звернення 05.10.2024)
3. Німецько-совітський пакт неагресії підписано. *Діло*. № 193. 26. 08.1939. С. 1. URL: <https://libraria.ua/issues/192/21591/> (дата звернення: 06.10.2024)
4. Неві німецькі напади на польську територію. *Діло*. № 194. 27. 08.1939. С. 1. URL: <https://libraria.ua/issues/192/21518/> (дата звернення: 06.10.2024)
5. Швеція приготована до війни. *Діло*. № 194. 30.08.1939. С. 2. URL: <https://libraria.ua/issues/192/21585/> (дата звернення 06.10.2024)

Едуард Ходун,
аспірант III року навчання
Навчально-наукового інституту історії,
права та міжнародних відносин
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Д. В. Кудінов**)

СТАН РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ В ОКУПОВАНИХ СРСР КРАЇНАХ БАЛТІЇ (1940-1941)

Влітку 1940 року СРСР анексував Естонію, Латвію і Литву. Військова інтервенція була здійснена відповідно до положень таємного протоколу Пакту про ненапад між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною, підписаного у серпні 1939 року. Внаслідок окупації три незалежні країни Балтії в серпні 1940 року були включені до складу СРСР як союзні республіки.

Після окупації країн Балтії Радянським Союзом відбулися суттєві зміни в політичному, соціальному та релігійному житті Литви, Латвії та Естонії. Однією з ключових складових цієї трансформації стало значне обмеження свободи віросповідання, що проявлялося у систематичних переслідуваннях релігійних спільнот з метою послаблення їхнього впливу та підриву духовного життя суспільства.

Історіографія питання стану релігійної свободи в окупованих СРСР балтійських країнах охоплює широкий спектр досліджень, які аналізують вплив радянської політики на релігійні практики та інституції в регіоні. Роботи, які за часом публікації ближчі до досліджуваних подій, дають ґрунтовний фактичний

матеріал ([11], [9]), більш сучасні публікації містять змістовну аналітику періоду ([3], [5], [6]). Різноманітні підходи до цієї теми дозволяють глибше зрозуміти складність релігійного життя та реальний стан релігійної свободи в умовах тоталітарного режиму. Узагальненню та систематизації стану релігійного життя балтійських країн, що дозволило б зробити висновки про рівень свободи віросповідання в регіоні під час першої радянської окупації, присвячене це дослідження.

Радянська влада розглядала релігію як загрозу для комуністичної ідеології. Оскільки релігійні конфесії, зокрема три основні християнські деномінації, найбільш поширені у країнах Балтії – католицизм, лютеранство та православ'я, відігравали визначальну роль у формуванні національної ідентичності балтійських народів і могли активно протистояти атеїстичній політиці більшовиків, то радянський режим вирішив запровадити на окупованих територіях таку ж жорстку репресивну політику, як і в решті частини СРСР.

Дослідивши відповідну історіографію та наявні джерела, а також систематизувавши здобуту інформацію, можна стверджувати, що релігійне життя балтійців зазнало суттєвих обмежень, оскільки масово й систематично відбувалось:

1. Закриття храмів і монастирів. Радянська влада конфіскувала церковне майно, закривала храми та монастирі, використовувала їх для інших потреб (школи, склади тощо). Для прикладу, лише в Литві було закрито понад 200 церков, а в Латвії - більше 70% лютеранських храмів [4, р. 6].

2. Переслідування священнослужителів. Духовенство піддавалося арештам, депортації та фізичним репресіям. Священики та церковні лідери часто звинувачувалися в «контрреволюційній діяльності» або «шпигунстві», що давало привід для їхнього усунення. В цифровому архіві Центрального розвідувального управління США знаходиться документ, який свідчить про масові страти священнослужителів безвідносно їх конфесійної приналежності, коли більшовики захопили владу у Ризі [8, р. 5]. Окремо потрібно відмітити ув'язнення римо-католицького архієпископа Талліну Едуарда Готліба Профїтгліха, який був приговорений до розстрілу і лише передчасна смерть у радянському таборі уберегла його від страти [7, р. 125].

3. Дискредитація релігії на державному рівні та безальтернативне нав'язування атеїстичної пропаганди. Для поширення марксистсько-ленінських ідей радянська влада активно використовувала школу, пресу та інші засоби комунікації. Пропаганда називала Церкву «інструментом буржуазії» або «опіумом для народу» [2, р. 96-97].

4. Обмеження релігійної освіти. Заборонили викладання релігії в школах, знищили катехитичні програми, а релігійна література була вилучена або знищена. Батькам забороняли відправляти дітей на хрещення чи інші релігійні обряди [10, р. 9].

5. Контроль над релігійними організаціями. Окуповані радянською владою країни зазнали спроб контролювати релігійні громади через новостворені радянські організації, що діяли під егідою НКВС. Будь-яка

релігійна активність поза контролем держави вважалася нелегальною [1, р. 19-21].

У висновку стверджуємо, що у період першої окупації радянці брутально порушували свободу віросповідання народів Балтії, а релігійні переслідування мали глибокий вплив на суспільне та культурне життя балтійських країн. Оскільки релігія була тісно пов'язана із загальною культурою та національною свідомістю, знищення релігійних інституцій стало одним із механізмів радянської та придушення національного опору. Проте, незважаючи на репресії, багато балтійців продовжували таємно практикувати свою віру. Період радянської окупації 1940-1941 років заклав основи для подальших утисків релігії в Балтії після повернення комуністичного режиму у 1944 році, але також сприяв зміцненню національної ідентичності та опору, який зрештою призвів до відновлення незалежності цих країн у 1990-х роках.

Список використаних джерел та літератури:

1. Lietuvių Archyvas. Bolševizmo Metai. I. Antroji Laida / red. J. Balčiūnas. Kaunas: Studiu Biuro Leidinys, 1942. 320 p.
2. Lithuania in 1940-1941: The History of Occupied Lithuania / ed. by A. Anusauskas. Vilnius : Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, 2015. 592 p.
3. Narkutė V. The Confrontation Between the Lithuanian Catholic Church and the Soviet Regime. *New Blackfriars*. 2006. Vol. 87, no. 1011. P. 456–475.
4. Petkūnas D. The Repression of the Evangelical Lutheran Church in Lithuania during the Stalinist Era. Klaipėda, 2011. 256 p.
5. Plaata J. Religious Change in Estonia and the Baltic States during the Soviet Period in Comparative Perspective. *Journal of Baltic Studies*. 2003. Vol. 34, no. 1. P. 52–73.
6. Remmel A. Believers, Human Rights and Freedom of Speech in Soviet Estonia. *Tuna*. 2013. No. 3. P. 65–81.
7. Senn A. E. The Sovietization of the Baltic States. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1958. No. 317, The Satellites in Eastern Europe. P. 123–129.
8. Status of Religion in the Soviet Union. Information Report. 18 Feb 1954. *Central Intelligence Agency. Freedom of Information Act Electronic Reading Room*. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP81-01030R000100400008-8.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).
9. The Fate of Religion and Church Under Soviet Rule in Estonia in 1940-41 / preface by H. Perlitz. 1963. 17 p.
10. The Lithuanian American Information Center. An Appeal To Fellow Americans On Behalf of the Baltic States by United Organizations of Americans of Lithuanian, Latvian and Estonian Descent. New York, 1944. 54 p.
11. Trakiskis A. The Situation of the Church and Religious Practices in Occupied Lithuania. New York : Lithuanian Bulletin, 1944. 36 p.

Олексій Царук,
здобувач II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Буравський**)

ІТАЛІЙСЬКІ ВІЙСЬКА НА РАДЯНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна є обширною історичною темою, яка включає в себе низку інших підтем, при детальному і послідовному вивченні яких кожен із нас може поглибити свої знання з цієї кривавої сторінки історії.

Мета статті – проаналізувати окупаційну діяльність італійських військ на радянських територіях у роки Другої світової війни.

Фашистська Італія на чолі із Б. Муссоліні, який прийшов до влади після так званого по ходу на Рим (1922 р.) і згодом став диктатором цієї країни [4, с. 138], була першою союзницею гітлерівської Німеччини, а також була однією з головних учасниць вісі «Рим–Берлін–Токіо». Це був трикутник трьох тоталітарних держав, котрі мали на меті провести розподіл Старого світу з його колоніями у Африці, Азії та Океанії на свої сфери впливу [2, с. 578].

У травні 1939 року, між Німеччиною та Італією було укладено міжнародний договір під назвою «Сталевий пакт», за яким вісь Берлін – Рим була встановлена остаточно.

Після цих подій країна долучилася до спільних з Третім райхом військових кампаній на початкових етапах Другої світової війни, наприклад військова кампанія у Франції 1940 р. Однак найбільш визначною кампанією для італійської армії стала війна проти СРСР. Так задля підтримки своїх німецьких союзників на східному фронті, італійське керівництво сформувало «Експедиційний італійський корпус в Росії». Цей підрозділ складався з управління та трьох дивізій: автотранспортних піхотних дивізій «Торіно» та Пасубіо» і моторизованої дивізії «Принц Амадео герцог д'Аоста». Його чисельність перевищувала 60 тисяч чоловік [1, с. 99].

Перше бойове хрещення італійських вояків відбулося у межиріччі Бугу та Дністра.

Прикладом італійських перемог є оточення великого угруповання Червоної армії під Петрівкою у підсумку чого було захоплено у полон 10 тис. радянських бійців та взято багато трофеїв. До того ж їх дії посприяли окупації Донбасу восени 1941 року. Так у даному регіоні італійці брали участь у штурмі м. Сталіно (суч. Донецьк) і окупації міст Орджонікідзе (суч. Єнакієве) та Горлівка. Побували італійці також неподалік Одеси, де були задіяні для окупації територій навколо даного населеного пункту після його взяття загарбниками. Доволі цікавим є епізод, коли у першу воєнну зиму, а саме в

кінці грудня 1941 року, італійська кавалерія зуміла зупинити контрнаступ радянських військ та протриматися до підходу німецьких союзників, котрі змогли відбити атаку більшовиків. На території Італії дана подія була іменована як «Різдвяний бій». Загалом втрати підрозділу наприкінці зими становили понад 8500 бійців [3, с. 116].

Після поповнення та переформування, з липня 1942 року, італійський експедиційний корпус в Росії змінив назву на 8-му італійську армію, яка вже нараховувала 10 дивізій. Окрім трьох вищезгаданих дивізій, до неї було прикріплено ще сім, з яких чотири були піхотні, а три альпійські дивізії, інакше кажучи гірсько-стрілецькі підрозділи. Ця армія складалася з трьох корпусів: 35-го армійського корпусу, 2-го армійського корпусу та альпійського корпусу. Варто зазначити, що, окрім італійських дивізій, до цього війська було включено дві німецькі дивізії, три добровольчі італійські бригади і одна добровольча хорватська. На листопад 1942 року чисельність формування становила 235 000 військовослужбовців [1, с. 100]. Того ж місяця італійська армія вийшла на рубіж, що проходив по правому березі річки Дон. Наприкінці осені 1942 року італійські війська були розміщені на лівому фланзі сумнозвісної німецької шостої армії, між угорськими та румунськими військами. На виділеній ділянці фронту італійське командування створило доволі слабку оборону, що призвело до фактичного розгрому італійських війська на даному рубежі у грудні, під час проведення Середньодонської наступальної операції Червоної армії. Італійським військам прийшлося відступати разом із частинами німецьких та румунських військ. Вже у квітні 1943 року залишки восьмої італійської армії були повернені на Батьківщину для відпочинку та переформування, але, у зв'язку з капітуляцією Італії 3 вересня, армія так і не була сформована.

Поряд із участю у бойових діях з регулярними частинами Червоної армії, італійці також виконували окупаційні функції. На територіях, які перебували у відповідальності командування італійського війська діяли секції в цивільних справах, що виконували завдання адміністративного керівництва й перевірки виконання наказів. У тилу таке керівництво підпорядковувалось інтендантській службі армії. За цивільним життям в тилу армії наглядало «етапне командування», що виконувало свої завдання завдяки «Спеціальному етапному командуванню». Під управлінням італійців на тимчасово окупованих територіях на початок грудня 1942 року перебував 21 район у межах Луганщини, Білгородщини, Воронежчини та Ростовщини, з 265 населеними пунктами, в яких проживало понад 475 000 мешканців [1, с. 100-102]. Для виконання охоронних задач у тилу, а також у боротьбі із партизанами італійці використовували в основному допоміжну поліцію із числа колаборантів та, інколи, армійські підрозділи. Загалом італійці під час встановлення «нового порядку» дотримувалися німецьких стандартів. Цікавим є те, що економічна сфера у цих районах перебувала під цілковитим контролем службовців гітлерівської Німеччини.

Підсумовуючи зазначимо, що італійські війська на території СРСР відіграли важливу роль у проведенні військових операцій проти радянських військ та у здійсненні окупаційної служби.

Список використаних джерел та літератури:

1. Клименко В. Р. Італійські війська на Луганщині у період 1941-1943 рр. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. 2019. № 8. С. 99-107.
2. Коваль В. С. «Вісь Рим–Берлін». Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка», 2003. Т. 1. 688 с.
3. Наймушин А. В. До питання про союзників Німеччини в Другій Світовій війні. *The Facets of History*. 2018. № 1 (9). С. 114-118.
4. Шаповал Ю. І. Муссоліні Беніто. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка», 2010. Т. 7. 728 с.

Андрій Марков,
здобувач ІV курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Мельничук**)

ЕЙНО ІЛМАРІ ЮУТІЛАЙНЕН (1914-1999 РР.) – ФІНСЬКИЙ ЛЬОТЧИК-АС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ейно Ілмарі Юутілайнен (1914-1999 рр.) – один з найвідоміших льотчиків-асів Другої світової війни, що походить з держави, яка не належала ані до країн-союзників, ані до держав Осі. На його рахунку до 94 збитих літаків, що вважається одним з найбільшим результатом за 1939-1945 рр.

Мета дослідження полягає в окресленні біографічних віх Ілмарі Юутілайнена та його участі у боях Другої світової війни.

У 1956 р. І.Юутілайнен написав власні спогади «Як я воював з червоними» [4]. Вони стали важливим історичним джерелом для дослідження участі фінської авіації у Другій світовій війні, адже автор вміло описує типи літаків та власний досвід у повітряних боях. Крім того, у 1999 р. І.Юутілайнен дав інтерв'ю історику Джону Гуттману [2; 7], що дозволяє скласти більш цілісну картину його свідчень. В українській історіографії, на жаль, біографія І.Юутілайнена не висвітлена. Іноземна історіографія приділяє цьому питанню більше уваги, зокрема, праці Білла Єнна (Bill Yenne) [1] та Карі Стенмана (Kari Stenman) [6] дозволяють правильно інтерпретувати біографічні аспекти І.Юутілайнена. Допоміжною працею була робота фінського генерала Гейккі Нікунена (Heikki Nikunena) про загальну історію та становище військово-повітряних сил у Північній Європі [5].

Ейно Ілмарі Юутілайнен народився у Лієксі 21 лютого 1914 р., але виріс у Сортавалі. Уже з дитинства у нього з'явилась зацікавленість до літаків, адже поблизу розташовувалась військова база фінських ВПС (Ілмавоїмат). У 18 років під час обов'язкової військової служби він був призначений механіком до 1-ї окремої морської ескадрильї, але І.Юутілайнен навчився літати самостійно та вступив до фінських ВПС в 1933 р [1, р. 231].

Навчання в Ілмавоїмат було доволі прогресивним. І.Юутілайнен згадує, що міжнародна практика тренувань полягала у використанні щільного строю літаків під час польоту, «трійками» або «вісімками». Проте Фінляндія не могла дозволити собі вибудовувати таку позицію через обмежену кількість літаків. Тож фінські льотчики могли мати набагато більшу відстань від літаків і були більш автономними у своїх діях. Увагу під час навчань приділяли повному володінню літаком і точності стрільби [2]. Ці навички були повністю продемонстровані під час Другої світової війни, що дало змогу фінам бути доволі ефективними льотчиками, попри малу кількість пілотів та літаків.

Першим літаком І.Юутілайнена був нідерландський Фоккер D-21, яких на озброєнні Фінляндії було 42 [3, р. 114]. Їх використання припало на Зимову війну. Для І.Юутілайнена Фоккери мали хороші пікірувальні характеристики, але недостатньо швидкі та броньовані, ніж советські І-16 [2]. Під час одного з боїв Фоккер, на якому літав І.Юутілайнен, не зміг наздогнати ворожий АНТ-40, який сховався у товстому шарі хмар біля Койвісто [4, р. 17].

Бойове хрещення І.Юутілайнен пройшов 19 грудня 1939 р., коли його 24-а ескадрилья перехопила ударну групу советських бомбардувальників Іл-22. Під час нападу бомбардувальники розвернулися, щоб тікати, і І.Юутілайнен швидко збив один. Інші були пошкоджені, але Фоккери повернули назад, коли в них закінчилися боєприпаси, і не помітили падіння советських літаків [1, р. 231]. Протягом всієї Зимової війни Фоккери D-21 змогли досягти співвідношення 16:1 кількості убитих у повітряному бою проти власних втрат. Це було вражаюче, враховуючи, що Фоккери були повільними для місій перехоплення бомбардувальників і незграбними проти винищувачів у повітряних боях [5, р. 26].

З березня 1940 р. до червня 1941 р. Фінляндія займалась переозброєнням своєї армії, адже вважала, що новий конфлікт із СРСР був неминучим. Крім розширення співпраці з Третім Райхом, Фінляндія змогла закупити у США 44 Брюстери В-239 Баффало [1, р. 231]. Ці літаки використовували 24-а ескадрилья І.Юутілайнена. Льотчик доволі швидко опанував літак, і вважав його набагато кращим за нідерландські Фоккери. Брюстери були більше маневреними, витриваліші та мали гарне озброєння [2]. Крім того, була посилена безпека пілота бронеспинками та додатковим захистом сидіння знизу [4, р. 49]. На думку І.Юутілайнена, «якби у нас були Брюстери під час Зимової війни, росіяни не змогли б пролетіти над Фінляндією» [2].

Переваги Брюстерів були відчутні під час Війни-продовження. У своєму першому бою 9 липня 1941 р. І.Юутілайнен заявив про знищення двох І-153, а 12 серпня 1941 р. він забив свою першу «трійку» – усі І-153 під час одного вильоту. Його друга «трійка» була збита 26 вересня на тому ж літаку. 26 квітня

1942 р. він був нагороджений Хрестом Маннергейма за 20 перемог [6, р. 75]. Така кількість перемог у повітрі була спричинена, на думку пілота, пасивністю советських пілотів та їхнім небажанням приймати бій. Це давало змогу зосереджуватись і на інших військових завданнях [4, р. 102]. Загалом, Брюстери досягли співвідношення 32:1 кількості убитих у повітряному бою проти власних втрат [5, р. 28].

У лютому 1943 р. Ілмавоїмат організував нову 34-у ескадрилью для управління новими винищувачами, і І. Юутілайнен був призначений одним із пілотів. Він також був серед тих, кого відправили до Німеччини, щоб ознайомитися з літаком Мессершміт Вf-109. Мессершмітт значно перевершував Брюстери, і в руках добре навчених і загартованих у боях фінських пілотів він був надзвичайною зброєю [1, р. 232-233]. І.Юутілайнен влучно висловився, порівнюючи Брюстер з Мессершмітом: «Я б сказав, що в той час як Брюстер був джентльменським літаком, Мессершміт був машиною для вбивства» [7].

Мессершміт дозволяв І.Юутілайнену робити доволі ризиковані, але результативні маневри у боях. До прикладу, у боях з Ла-5, які залітали І.Юутілайнену за спину, він розвертався, щоб советський льотчик наставляв на нього кулемети, але без належного відхилення. Советський льотчик стріляв і промахувався, а І.Юутілайнен підтягував власний поворот, поки ворожий пілот намагався тягнути дедалі більше відхилення. Перш ніж ворог починав втрачати швидкість і повертав вниз, І.Юутілайнен просто летів за ним і збивав його [7].

Найкращий день війни для І.Юутілайнена припав на 30 червня 1944 р., коли йому вдалося збити 6 ворожих літаків за один день. Спочатку відбувся бій, у якому він забрав пару Аерокобр Р-39, а потім пару Як-9. У строю 34-ї ескадрильї якраз закінчилося паливо, коли вони зустріли ударну групу бомбардувальників у супроводі Ла-5, що прямували до Вііпурі. Фінські Мессершміти здійснили перехоплення, і Юутілайнен збив декілька літаків [1, р. 233]. Літаючи проти советських пілотів під час Другої світової війни, І.Юутілайнен здобув 58 підтверджених перемог з кабіни Мессершмітів [8, р. 21].

Війна офіційно завершилась 4 вересня 1944 р. У 437 місіях І.Юутілайнен здобув 94 перемоги. До прикладу найрезультативніший советський український льотчик Іван Кожедуб збив лише 64 літаки. 28 червня 1944 р. І.Юутілайнен був нагороджений своїм другим Хрестом Маннергейма, ставши одним із чотирьох людей, який отримав цю нагороду двічі [1, р. 233]. 16 травня 1947 р. І.Юутілайнен пішов у відставку з військової служби. Він купив легкий літак і став постійним відвідувачем різноманітних авіашоу протягом десяти років, поки не вийшов на пенсію. Помер 21 лютого 1999 р. в Туусулі.

Таким чином, Ейно Ілмарі Юутілайнен вважається одним з найрезультативніших льотчиків-асів, не рахуючи пілотів Люфтваффе. Він був відданим патріотом Фінляндії, демонструючи це у Зимову війну та у Війну-продовження. Жага до польотів, вміння ризикувати та певний життєвий оптимізм зробили його відомою постаттю в історії Фінляндії та в історії Другої світової війни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Yenne B. Aces: True Stories of Victory and Valor in the Skies of World War II. Book Sales, Incorporated, 2020. 240 p.
2. Guttman J. Ilmari Juutilainen – Finland's Ace of Aces. *Fighter Tactics Academy*: веб-сайт. URL:
<https://web.archive.org/web/20091015035611/http://www.sci.fi/~fta/finace01.htm>
(дата звернення: 11.09.2024).
3. Hallion R. The Winter War. *Air Force Magazine*. September 2012. 112-117 pp.
4. Juutilainen I. Kaip aš koveiau su raudonaisiais. Vilnius: Briedis, 2017. 232 p.
5. Nikunen H. Air defence in Northern Europe. Helsinki: National Defence College, 1997. 98 p.
6. Stenman K. Finnish Aces of World War 2. Bloomsbury Publishing, 2012. 100 p.
7. Guttman J. Ilmari Juutilainen – Finland's Ace of Aces, page 2. *Fighter Tactics Academy*: веб-сайт. URL:
<https://web.archive.org/web/20091015113824/http://www.sci.fi/~fta/finace012.htm>
(дата звернення: 11.09.2024).
8. Laurier J. *Fighter!: Ten Killer Planes of World War II*. Quarto Publishing Group USA, 2016. 192 p.

Богдана Чернега,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. М. Кравчук**)

ЯПОНСЬКИЙ «БОЖЕСТВЕННИЙ ВІТЕР» НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1944-1945 рр.)

Тема японських камікадзе, відомих як "божественний вітер", залишається актуальною як важливий аспект історії Другої світової війни. По-перше, камікадзе були смертниками, чия місія полягала в навмисному самознищенні заради завдання максимальної шкоди противнику. Така тактика додати загальноприйнятим уявленням про війну, що змушує замислитися над тим, які соціальні та культурні фактори могли сприяти виникненню такої радикальної форми самопожертви. По-друге, залишається відкритим питання ефективності цієї стратегії в контексті війни. Камікадзе завдавали суттєвих втрат американським військово-морським силам, але водночас такі дії не змінили перебігу війни на користь Японії. Це явище є унікальним прикладом радикальної військової тактики, яка поєднувала самопожертву з ідеологічними та культурними переконаннями. У період 1944–1945 років Японія опинилася в

критичному стані через прогресуючий наступ союзних сил, і застосування камікадзе стало відчайдушним кроком з боку японського військового командування для захисту країни.

Незважаючи на те, що в зарубіжній історичній науці існує широке коло наукових праць, дотичних до вказаної проблеми, комплексні ґрунтовні праці з історії формування і розвитку корпусу камікадзе відсутні. Дотично висвітлювали це питання відомий історик М. І. Гейстінґс у своїй праці «Розверзлося пеклою.... Світ у війні 1939-1945 рр.» [Error! Reference source not found.]. А Шерман Фредерік Карл американський льотчик у своїх мемуарах «Війна на тихому океані. Авіація в бою» висвітлює камікатзе, як феноменальний авіаційний корпус, який був відданий імператору і самопожертві заради майбутнього нації [5]. Говорячи про українську історіографію інтерес до теми «божественного вітру» розвивався у загальному контексті вивчення Другої світової війни.

Термін "камікадзе" (神風) у перекладі з японської означає "Божественний вітер". Так у XIII ст. називали тайфун, який врятував Японію від нашествия монголів знищивши їх флот. Тому на прикінці Другої світової війни японці вірили, що «Спеціальний ударний корпус божественного вітру» зможе змінити розстановку сил у Тихому океані на користь Японії. Вперше цей термін з'явився і став відомим у середині 1944р., як офіційна назва пілотів-камікадзе підрозділів морської авіації Японії, які добровільно обирали смерть за Батьківщину, здійснюючи атаки на ворожі кораблі[3].

Складна ситуація в авіаційній промисловості Японії, втрата переваги в небі та значні втрати досвідчених пілотів змусили командування шукати нестандартні рішення. Віце-адмірал Онісі Такідзіро запропонував використовувати льотчиків-смертників (камікадзе) для атак на американські авіаносці, вважаючи це єдиним ефективним способом застосування обмежених повітряних сил Японії. У своїх записках він писав: "На мою думку, є лише один шлях максимально ефективного використання повітряних сил, які є в нашому розпорядженні. Необхідно організувати групи смертників для управління винищувачами з 250-кілограмовими бомбами на борту з метою пікірування на американські авіаносці..." Його сміливий план шокував багатьох, але він отримав підтримку у вищих колах, що призвело до широкого використання тактики камікадзе в останні роки війни [1].

Для світової спільноти стало одночасно несподіванкою і шоком те, що кількість добровольців для місії камікадзе перевищувала наявну кількість літаків у японській армії. До кінця війни 2525 пілотів-камікадзе було підготовлено в морській авіації, і ще 1387 — у сухопутних військах. Цей феномен полягав у тому, що причинами вступу до загонів смертників була філософія японського суспільства – особливе ставлення японців до смерті; безкорислива любов до Батьківщини, сім'ї та Імператора; шанування самурайського кодексу Бусідо. Камікадзе возвеличували як героїв, їх прирівнювали до богів, а їх родичі були найшановнішими у суспільстві [4].

Льотчики, що приєднувалася до загонів камікадзе, виправдовувала самогубні атаки перш за все через їх ефективність. Вони розуміли військову ситуацію та вбачали в атаках камікадзе єдиний засіб завдати ефективних ударів ворогові, не вдаючись до патріотичного фанатизму чи релігійної екзальтації. Ці льотчики вважали, що один пілот-самогубець може спричинити більше руйнувань ворожому кораблю, ніж ціла ескадрилья звичайних бомбардувальників [Error! Reference source not found.].

Перший виліт відбувся 21 жовтня 1944 р. Льотчики-камікадзе отримали наказ вирушити у свій останній політ проти флагману австралійського флоту крейсера «Австралія». Перша атака була не досить успішною, лише з другої спроби 25 жовтня крейсер було серйозно ушкоджено. Згодом були інші цілі. Успішні дії камікадзе спонукали уряд Японії розширити програму по підготовці камікадзе. Впродовж кількох місяців камікадзе здійснили понад 2000 атак на ворожі судна. За японськими джерелами, атаки камікадзе призвели до потоплення 81 корабля та пошкодження ще 195. Американська статистика свідчить про лише 34 потоплених та 288 пошкоджених кораблів. Психологічний вплив на моряків США виявився значущим [2, с 416].

Однак варто відзначити, що ні японська, ні американська статистика не можуть бути абсолютно об'єктивними. Японські показники ефективності атак базуються на бойових звітах пілотів та військовій розвідці, тому вони можуть бути схильні до перекручення фактів. З іншого боку, американські дані, можливо, віддзеркалюють уразливість глобальної перспективи США: протягом десятиліть після війни американці можуть відмовлятися визнати, що їхня військова машина не змогла протистояти самурайському духові, що врешті-решт призвело до застосування атомної "дипломатії" наприкінці Другої світової війни[1].

«Спеціальний ударний корпус божественного вітру» застосовував тактику, яка завдавала значної шкоди ВМФ противника і була ефективнішою за інші, але не змогла змінити перебіг війни чи повернути повітряну перевагу Японії. Ця тактика символізувала готовність льотчиків-смертників жертвувати своїм життям за Імператора та країну, згідно з релігійно-ідеологічними принципами синтоїзму та дзен-буддизму. Хоча камікадзе стали серйозною загрозою для союзницького флоту, їхні жертви не вплинули на результат війни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гектінг М. І розверзлося пекло... Світ у війні 1939–1945 років. Харків : КСД, 2019. 752 с.
2. Гісем О., Гусев А. Цей «божественний вітер» – камікадзе... Історія в школі. 2006. № 5. С. 12–16.
3. Козицький А. Новітня історія країн Азії та Африки (1918-1999 рр.) : Курс лекцій. Львів : Афіша, 2000. 159 с.
4. Орлова Т. Історія в термінах і поняттях довідник. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. ф-т, 2014. 1102 с.

5. Пронь С. Японія, яку ми не знаємо: з історії російсько/радянсько–японських відносин XIX–XX століть. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2015. № 22(1). С. 64–68.
6. Світова історія XX–XXI століття / ред.: І. Підкова, Р. Шуст. 3-тє вид. Львів : Літопис, 2020. 1248 с.
7. Sherman, F. Combat Command: The American Aircraft Carriers in the Pacific War. – New York: EP Dutton & Co., Inc., 1950.

Ганна Миколюк,
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор *Г. М. Стародубець*)

СХІДНІ РОБІТНИКИ¹ У СВІТЛІ ДОСЛІДЖЕНЬ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Проблема східних робітників системи примусової праці нацистської Німеччини неодноразово ставала об'єктом наукових дискусій як у радянській, а згодом – як в українській, так і в зарубіжній історіографії. Дослідження радянських історіографічних напрацювань періоду 1940-х-1991 рр. є надзвичайно важливим з огляду на необхідність критичного осмислення ідеологічних установок, що, у свою чергу, сприятиме руйнуванню стереотипів, пов'язаних з явищем остарбайтерства, які досі виступають елементом суспільної думки.

З метою вивчення стану відображення теми остарбайтерів у радянській історичній науці нами було здійснено аналіз фундаментальних видань - «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-45)» [6], «Історія Української РСР» [2], «Боротьба населення України проти фашистського рабства» [3] та ін.

Метою роботи є з'ясування особливостей висвітлення теми остарбайтерів у радянській історіографії.

Після закінчення Другої світової війни проблема примусової праці громадян СРСР не набула значного висвітлення, оскільки не відповідала сформованій у владних колах концепції про героїчний подвиг радянського народу. Поява публікацій носила, передусім, пропагандистське значення: основним їх завданням стало викриття злочинів нацистів у розпал Нюрнберського судового процесу. Завершення репатріаційної кампанії

¹Мається на увазі примусово вивезене цивільне населення у роки Другої світової війни на роботи в промисловості та сільському господарстві Третього Рейху.

радянських громадян призвело до зникнення теми східних робітників в науковому та суспільному колах [4, с. 42].

З другої половини 1950-х рр. відбувається незначне повернення до вивчення деяких аспектів депортацій цивільного населення до Німеччини, що висвітлювалося крізь призму наслідків окупаційного режиму.

Однією з перших праць, де приділяється незначна увага остарбайтерам, стало видання «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-45)». У ньому домінує теза про те, що «українське населення застосовувалося німцями як дешева робоча сила в реалізації їхніх імперських амбіцій» [6, с. 345].

Тема східних робітників висвітлюється також у сьомому томі «Історії Української РСР». У підрозділі «Режим рабсько-кріпосницької праці» наголошується на примусовому характері вивезення українського населення у нацистське ярмо, а також зроблено висновки про те, що «праця мільйонів радянського населення є одним з найважчих злочинів нацистського політикуму» [2, с. 300].

На думку українського історика С. Гальчака, значну частину фактологічного матеріалу про економічну політику німецьких поневолювачів можна простежити у книзі «Немецко-фашистский оккупационный режим (1941-1944 гг.)», основу якої склали доповіді та повідомлення радянських науковців на конференції у Карлових Варах у 1963 році, присвяченій Руху Опору. Показовою з цих розвідок є публікація І. Слинька «Угон населения Украины в фашистское рабство», яку професор вважає одним з перших досліджень з проблем депортації населення на примусову каторгу. І.Слинько наголошує на триєдиній меті німецьких окупантів, яку вони переслідували, вивозячи радянських громадян: «забезпечення потреби в робочій силі на підприємствах промисловості та сільського господарства Третього рейху, втягнувши тим самим робітників у війну на бік нацистів; знищити народи «неарійської раси» та підготувати умови для колонізації обезлюднених радянських територій» [1, с. 34].

М. Коваль у монографії «Боротьба населення України проти фашистського рабства» акцентує увагу на спробі протидії українців під час вивезення на примусові роботи, наводить особливості мобілізаційних акцій німецьких окупантів, окреслює трансформаційні процеси у трудовій політиці нацистського командування, що були зумовлені зміною ситуації на фронті у період 1943-1944 рр. Значний масив наукової інформації в історіографічному доробку приділено умовам, в яких перебували східні робітники. На основі фактологічного матеріалу автор доводить, що «рабська праця була актом геноциду проти конкретних народів: українського, російського та білоруського. Це перша узагальнююча наукова робота на теренах радянської України з окресленої проблеми» [3, с. 35].

Варто виділити ще одну важливу працю радянського періоду – монографію Т. Першиної «Фашистский геноцид на Украине 1941-1944». У сучасній історіографії ця робота трактується як така, в якій чи не вперше відкинуто комуністичну ідеологію при спробі перегляду відомостей про

кількість примусово вивезених. Дослідниця змогла «викрити злочини з депортації української молоді на примусові роботи до Німеччини, проаналізувати варварський характер знищення населення та визначити ідеологічне підґрунтя вивезення населення» [5, с. 14].

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що тема оstarбайтерів не знайшла належного висвітлення в радянській історіографії. Серед причин цього можна виокремити: засекреченість архівних матеріалів, панування ідеологічного тиску з боку комуністичної влади на історичну науку та її ізоляваність від загальносвітового наукового процесу. Тим не менше, цінністю історіографічного доробку радянських істориків досліджуваної проблеми є наявність у ньому багатого фактологічного матеріалу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гальчак С. «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. Вінниця, 2003. 344 с.
2. Історія Української РСР. Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-1945). Київ, 1977. 536 с.
3. Коваль М. Боротьба населення України проти фашистського рабства. Київ, 1979. 134 с.
4. Мармілова О. Періодизація вітчизняної історіографії історії оstarбайтерів України. *Історичні і політологічні дослідження*. 2010. Вип. 1 - 2. С. 41-46.
5. Пастушенко Т. Оstarбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942-1953). Київ, 2009. 284 с.
6. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945рр. / Під ред. І. Назаренко. Київ, 1969. 534 с.

Катерина Остапенко,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. М. Кравчук**)

ІДЕОЛОГІЯ ЧУЧХЕ У ПІВНІЧНІЙ КОРЕЇ

Ідеологія Чучхе у Північній Кореї має сильний вплив на політичну систему, соціальний устрій та міжнародні відносини країни. Чучхе є фундаментом самобутньої моделі правління, яка відрізняє КНДР від інших соціалістичних держав, акцентуючи увагу на принципах самостійності та незалежності в усіх сферах життя. В умовах сучасних глобальних викликів та ізоляції Північної Кореї, аналіз цієї ідеології є важливим для розуміння мотивів та дій північнокорейського керівництва на світовій арені, а також для прогнозування подальшого розвитку країни.

Наразі ця тема залишається малодослідженою в наукових колах, проте є кілька науковців, які частково або повністю аналізують ідеологію Чучхе. Наприклад, Чарльз Армстронг у своїй праці «The North Korean Revolution, 1945-1950» («Північнокорейська революція 1945-1950») зазначає, що Чучхе не просто ідеологія, а інструмент для зміцнення влади та створення культу особи. Андрій Ланьков у книзі «The Real North Korea: Life and Politics in the Failed Stalinist Utopia» («Справжня Північна Корея: Життя та політика в проваленій сталіністській утопії») досліджує, як ця ідеологія слугувала обґрунтуванням авторитарного правління та ізоляції країни.

Чучхе є офіційною ідеологією Корейської Народно-Демократичної Республіки та Трудової партії Кореї [1]. Згідно з твердженнями у Північній Кореї, вперше ця ідея була представлена на зборах Альянсу повалення імперіалістів, коли Кім Ір Сен у своїй промові «Курс корейської революції» на конференції 1930 року в провінції Цзілінь, Чанчунь (Китай), озвучив основні засади Чучхе. Ця ідеологія була остаточно оформлена 28 грудня 1955 року в його праці «Про усунення догматизму і формалізму та встановлення Чучхе в ідеологічній роботі».

У 1982 році під іменем Кім Чен Іра була опублікована робота «Про ідею Чучхе», що завершила формування основних положень ідеології [2]. У 1985 році з'явилася 10-томна «Велика серія ідей Чучхе», яка висвітлює основні принципи цієї доктрини. Ідеологія має яскраво виражений антиімперіалістичний та націоналістичний характер, що виник як реакція на колоніальне панування Японії [2].

Ідеологія Чучхе виникла як відповідь на необхідність подолання зовнішньої залежності після багаторічної японської колонізації (1910–1945) і бажання Північної Кореї уникнути впливу Радянського Союзу та Китаю під час Холодної війни. Кім Ір Сен, засновник КНДР, стверджував, що кожна нація повинна самостійно визначати свій шлях розвитку, спираючись на власні національні умови та досягаючи повної незалежності у політичному, економічному та військовому аспектах — ці принципи стали основою ідеології Чучхе.

Кім Чен Ір, описуючи ідеї свого батька, зазначав, що на відміну від корейських комуністів і націоналістів, Кім Ір Сен зосередився на роботі з народною масою, вважаючи її рушійною силою революції. На думку Кім Чен Іра, саме організація, виховання і мобілізація мас стали відправною точкою для зародження ідей Чучхе [3].

Для пояснення своєї ідеології Кім Ір Сен використовував корейські міфи та національні символи. Одним із таких символів став крилатий кінь Чхолліма, який уособлював прогрес і революцію. Також пошанування надавалося постаті легендарного засновника корейської держави, Тангуна, який, за легендою, походив із засніжених вершин Пектусана, що додавало національній самобутності ідеології Чучхе.

Термін «чучхе» походить із китайської мови і належить до ханмунних слів: «чу» означає «господар», а «чхе» — «тіло» або «сутність». У цьому контексті, чучхе визначає людину як господаря свого життя і навколишнього

середовища. Кім Ір Сен підкреслював, що ідеї чучхе ставлять людину в центр всього, проголошуючи, що саме вона повинна бути господарем свого власного життя та суспільства. Його девізом стало «Поклонятися народу, як небу», відображаючи пріоритет інтересів мас у його політиці та філософії [3, с. 12-13].

У 1974 році ідеологія Чучхе була перейменована в кімірсенізм (кімізм), що стало новою системою революційних поглядів і методології. Вона закликала до розвитку через власні сили, акцентуючи увагу на самозабезпеченні та незалежності [4]. Чучхе стала не лише офіційною ідеологією Трудової партії Кореї, але й цілою філософською системою, яка впливає на всі аспекти життя в Північній Кореї. Ця ідеологія визначає економічний, політичний та соціальний устрій держави, виходячи за межі простої адаптованої моделі соціалізму.

Цікаво, що елементи ідей Чучхе можна знайти і в суспільному житті Південної Кореї. Наприклад, президент Південної Кореї Пак Чон Хі, якого часто називали «диктатором», прийшов до влади внаслідок військового перевороту 1961 року. Він вів країну по шляху розвитку експортоорієнтованої економіки і називав себе «революціонером», а свої дії «революцією» — подібно до того, як чучхе акцентує увагу на внутрішніх силах і народній ініціативі.

Основні принципи Чучхе

1. **Самостійність у політиці** – держава має самостійно визначати свою політику, без втручання з боку інших країн. Північна Корея завжди намагалась уникати іноземних впливів, прагнучи зберегти свою суверенність.

2. **Економічна незалежність** – розвиток власної економіки має бути основою для забезпечення самостійності країни. Чучхе підкреслює важливість опори на власні ресурси та національні технології, з мінімальним залученням імпорту.

3. **Самозахист у військових справах** – ідеологія вимагає від країни мати власні сили для оборони. Це виправдовує масову мілітаризацію КНДР та розвиток власної військової індустрії, включаючи ядерну програму.

4. **Самостійність в ідеології** – Кім Ір Сен наголошував на важливості збереження національної ідентичності та ідеологічної незалежності. Чучхе відмовляється від зовнішніх ідеологічних впливів, таких як марксизм-ленінізм у його радянській формі, і підкреслює необхідність створення унікальної північнокорейської моделі соціалізму.

Чучхе мало значний вплив на економічну та соціальну політику Північної Кореї. Наприклад, у 1970-х роках Північна Корея намагалася реалізувати політику самозабезпечення через так звану «політику самостійності», що включала розвиток важкої промисловості та повне відокремлення від міжнародної торгівлі.

Проте, незважаючи на ці намагання, економічні результати політики Чучхе виявилися неефективними. Після розпаду Радянського Союзу і втрати значної частини зовнішньої допомоги країна занурилася у глибоку економічну кризу, яка призвела до масштабного голоду у 1990-х роках. І хоча ідеологія Чучхе формально залишилася незмінною, країна почала поступово відкривати свої двері для іноземних інвестицій і торгівлі, хоча це часто обмежується до певних сфер.

Підсумовуючи, можна сказати про те, що ідеологія Чучхе стала центральним елементом політичної філософії та державної системи КНДР, відображає прагнення країни до повної незалежності в політичному, економічному та культурному аспектах. Під проводом Кім Ір Сена та його наступників, Чучхе слугувало ідеологічним фундаментом для формування самостійної політики Північної Кореї, ізоляції від зовнішніх впливів та жорсткого контролю над суспільством. Водночас ідеологія Чучхе сприяла культу особистості лідерів, формуванню закритої економіки та військовому самозабезпеченню країни, але не змогла забезпечити соціально-економічний розвиток на рівні, порівнянному з іншими країнами регіону. Чучхе залишається важливою складовою національної ідентичності Північної Кореї, проте його ефективність та реалістичність викликає чимало суперечок, особливо в умовах сучасного світу, де глобалізація є ключовим фактором економічного розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

1. 위키미디어 프로젝트 기여자. 조선민주주의인민공화국 사회주의헌법 – 위키문헌, 우리 모두의 도서관. 위키문헌, 우리 모두의 도서관. (пер. з кор. Дописувачка проекту Вікімедіа. Соціалістична конституція Кореїської Народно-Демократичної Республіки - Вікісховище, бібліотека для всіх. Вікіпедія - бібліотека для всіх нас). URL: https://ko.wikisource.org/wiki/조선민주주의인민공화국_사회주의헌법#.E8.84.9C.EB.AC.B8 (дата звернення: 14.10.2024).
2. 영원한 금기, 주체사상을 말한다. 한겨레21. (пер. з кор. Вічне табу, ідеологія Чучхе. Hankyoreh21.). URL: https://h21.hani.co.kr/arti/politics/politics_general/28330.html (дата звернення: 14.10.2024).
3. P. Y. H. (Korea). 《북한의 경제》. 경인문화사. 2006년 11월 25일. 592 쪽. (пер. з англ. та кор. П.Ю.Х. (Корея). «Економіка Північної Кореї». Історія культури Кюнгіну, 2006. 592 с.).
4. 주체사상 | 한반도 A to Z | KBS WORLD Radio. (пер. з кор. Ідеологія Чучхе | Кореїський півострів від А до Я | Радіо KBS WORLD.). URL: https://world.kbs.co.kr/special/northkorea/contents/archives/supreme_leader/ideology.htm?lang=k (дата звернення: 14.10.2024).

Ілона Зав'язун,
здобувачка вищої освіти
І курсу другого (магістерського) рівня
історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Г. М. Стародубець**)

ТОТАЛІТАРИЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Проблема тоталітаризму досі залишається актуальною, оскільки вона торкається фундаментальних питань буття людини і суспільства: свободи, справедливості, гідності. Навіть після падіння тоталітарних режимів у багатьох країнах, їхні наслідки продовжують впливати на суспільство. Це стосується як економічних, так і соціальних питань, а також політичної культури. Загалом, проблема тоталітаризму є надзвичайно складною та багатогранною і потребує детального аналізу та вивчення задля переосмислення минулого та запобігання повторення подібних трагедій в майбутньому.

Досліджувана нами проблема виступає предметом наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Серед найбільш відомих дослідників даної теми варто відзначити: Ханну Арендт, Тімоті Снайдера, Збігнева Бжезінського, Еріха Фромма, Річарда Пайпса.

Мета нашої роботи - проаналізувати зарубіжну історіографію феномену тоталітаризму як ідеології та державної практики.

Тема тоталітаризму як ідеології та практики є надзвичайно актуальною, особливо в контексті історичного досвіду багатьох країн світу. Вона охоплює широкий спектр питань, пов'язаних зі станом освіти, культури та суспільства в умовах таких режимів.

Перші дослідження проблем тоталітаризму з'являються в середині ХХ століття і зосереджені, загалом, на описі та документації злочинів цих політичних режимів. Історики, соціологи та політологи аналізували репресивну політику окремих держав, специфіку пропаганди, всеохоплюючий контроль над освітою та культурою.

Значний внесок у розуміння психологічних механізмів, які лежать в основі тоталітаризму, зробив відомий психоаналітик і соціолог Еріх Фромм. На відміну від істориків, які зосереджувалися на політичних і соціальних аспектах режимів, Е.Фромм акцентує увагу на психологічних факторах, які сприяють їхньому виникненню та підтримці [5].

Дослідник у своїй праці «Втеча від свободи» стверджує, що тоталітарні режими маніпулюють масами, використовуючи їхні страхи, невпевненість і прагнення до безпеки. Люди, відчуваючи себе безпорадними і самотніми, готові

відмовитися від своєї індивідуальності і підкоритися волі сильного лідера. Е. Фромм наголошує на важливості культурного аспекту у формуванні особистості і сприянні або протидії тоталітаризму. На його думку, «культура, яка заохочує індивідуалізм, критичне мислення і толерантність, є більш стійкою до паростків тоталітаризму» [5, с. 46].

Глибокі інсайти щодо природи тоталітаризму та умов, що сприяють його виникненню, аналізуються у праці Ханни Арендт «Джерела тоталітаризму». Фокус її дослідження зосереджений на розумінні того, як тоталітарні режими підривають саму сутність державної політики та людської гідності. Вона стверджує, що «зло в тоталітарних режимах часто здійснюється не через патологічну жорстокість, а через людей, які просто виконують накази, не замислюючись над їхніми моральними наслідками» [1, с. 68]. Оскільки Х. Арендт зосереджується на аналізі тоталітарних режимів, її роботи дозволяють глибше зрозуміти як їм можна протистояти.

Американський політолог і геостратег Збігнев Бжезінський присвятив багато своїх праць аналізу міжнародних відносин, зокрема, протистояння між демократичними та авторитарними режимами. З. Бжезінський вважає, що тоталітарні режими становлять загрозу не лише для внутрішнього розвитку країн, але й для міжнародної стабільності. Він підкреслює на необхідності активної боротьби з ними як військовими, так і дипломатичними засобами [4, с. 162].

Радянський тоталітарний режим, зокрема, його репресивний апарат, система ГУЛАГу, є предметом наукового вивчення Річарда Пайпса. Дослідник доводить, що репресії були не випадковими, а елементом цілеспрямованої політики держави на усунення будь-якої опозиції. Значну увагу він приділяє аналізу ролі окремих лідерів, таких як Ленін і Сталін, у процесі становлення та розвитку радянського тоталітаризму, підкреслюючи, що їхні особисті амбіції та ідеологічні переконання відіграли вирішальну роль у формуванні репресивного режиму. Р.Пайпс показав механізм встановлення повного контролю над суспільством засобами репресій, таборів і масових страт [6, с. 98].

Розвиток теорії тоталітаризму у 60-ті – 70-ті роки ХХ століття поклав початок аналізу цього тоталітаризму як політичної системи шляхом виокремлення його основні рис та механізмів функціонування.

Кінець ХХ – ХХІ століття трактується як період посттоталітаризму, що знайшло своє відображення в історіографії. Зокрема, дослідники звертають увагу на процеси трансформації суспільства після падіння тоталітарних режимів, проблеми декомунізації, люстрації та подолання їх наслідків.

У цьому контексті варто згадати американського історика Тімоті Снайдера, відомого своїми дослідженнями Голокосту, історії Центральної Європи та тоталітаризму. У своїх працях, зокрема, «Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталіном»[2], «Про тиранію. Двадцять уроків двадцятого століття. Графічна версія» [3] він демонструє комплексний і глибокий аналіз тоталітарних практик. Його роботи дають цінне розуміння того, як суспільства можуть протистояти авторитарним режимам та захищати демократичні цінності. Т. Снайдер особливу увагу звертає на важливість збереження пам'яті

про тоталітарні злочини та вивчення історії, що допоможе суспільству усвідомити ризики повторення таких жахів [2, с.132].

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що історіографія даної проблеми продовжує активно розвиватися, відкриваючи нові перспективи. Сучасні дослідження характеризуються міждисциплінарним підходом, що поєднує історичні, соціологічні, психологічні та культурні методи. Дослідники прагнуть не лише описати злочини тоталітарних режимів, але й зрозуміти їхні причини та наслідки, а також розробити ефективні стратегії протидії тоталітаризму в майбутньому.

Список використаних джерел та літератури

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. Київ: Дух і Літера, 2002. 540 с.
2. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.
3. Снайдер Т., Круг Н. Про тиранію. Двадцять уроків двадцятого століття. Графічна версія. пер. з англ. О. Камишнікова. Київ: Вид-во «Човен», 2022 128 с.
4. Friedrich C. Brzezinski Z. Totalitarian Dictatorship and Autocracy. Cambridge, 1956. 346 с.
5. Fromm E. Escape from freedom. New York, 1941. 303 p.
6. Pipes R. The formation of the Soviet Union: communism and nationalism. London, 1997. 391 p.

Дмитро Назарчук,
здобувач IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР В РОКИ «ПЕРЕБУДОВИ» (1985-1991 РР.)

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі досліджень відбувається переосмислення історичного характеру національно-державних відносин у СРСР. Одним із них є вивчення етнічних меншин у контексті демократизації суспільства в період горбачовської перебудови, що в свою чергу прискорило процес розпаду СРСР.

Мета дослідження – проаналізувати особливості національної політики СРСР у період перебудови, виявити основні принципи та форми державної політики радянської влади в період 1985-1991 років, визначити процес переходу від авторитарно-адміністративних методів регулювання міжетнічних відносин до демократизації управління цією сферою внутрішньої політики;

проаналізувати; виявити основні причини перших міжнаціональних конфліктів у країні; охарактеризувати вплив нового підходу до внутрішньої політики на державні відносини; виявити основні причини перших міжнаціональних конфліктів у країні; охарактеризувати вплив нового підходу до внутрішньої політики на державні відносини

Сучасний науковий дискурс, присвячений проблемі участі етнічних меншин в політичному процесі періоду перебудови (1985-1991), висвітлює ряд важливих питань, включаючи міжетнічні відносини, міжетнічні конфлікти, розвиток і характер етнічних рухів в СРСР.

Після розпаду СРСР історіографія національної політики перебудови суттєво розширилася завдяки відкриттю архівів та появі можливостей для дослідження регіональної специфіки.

Українські історики вважають добу перебудови важливим періодом для національного відродження України. Вони зазначають, що гласність і демократизація, започатковані в цей період, створили умови для розвитку національної ідентичності, критичного переосмислення історичного минулого і, зрештою, здобуття Україною незалежності. Політика, спочатку спрямована на збереження єдності, призвела до прямо протилежного результату - розпаду Союзу [7, с. 473].

Виклад основного матеріалу. Період перебудови (1985-1991 рр.) став поворотним моментом в історії СРСР, особливо в національній політиці: прийшовши до влади 1985 року, Михайло Горбачов розпочав серію реформ, спрямованих на модернізацію суспільства. Однак саме в національній політиці почали проявлятися процеси, які зрештою призвели до розпаду Союзу.

До 1985 року етнічна проблема в СРСР офіційно вважалася «вирішеною». Радянська держава була побудована на принципі міжнаціональної дружби, етнічний сепаратизм був обмежений, а етнічні росіяни продовжували відігравати домінуючу роль у керівних органах Союзу. Однак ця ситуація не була стабільною. Етнічні групи часто відчували себе маргіналізованими, а всередині країни регулярно спалахували етнічні конфлікти, які, однак, придушувалися. Хоча кожна республіка була формально автономною, більшість влади залишалася в руках центру, зокрема Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) [6, с.330].

25 лютого 1986 року у своєму зверненні до XXVII з'їзду КПРС Михайло Горбачов закликав «здоровий інтерес до всього цінного в національній культурі не має переростати у спробу відірватися від об'єктивного процесу взаємодії і примирення національних культур» [1, с. 12].

1 березня 1986 року XXVII з'їзд Комуністичної партії СРСР заявив, що «найбільшим досягненням соціалізму є вирішення національного питання. Перемога Жовтня поклала кінець національному гнобленню і нерівності між різними народностями».[2, с. 5].

Приблизно в цей час розпочалися перші етнічні конфлікти. У грудні 1986 року, після того, як Г. Корбін був «обраний» першим секретарем Комуністичної партії Казахстану, протести в Алма-Аті переросли у сутички. Ці події стали першими в Радянському Союзі в період перебудови через неадекватну

державну політику і першими діями в боротьбі за незалежність і суверенітет Казахстану [5].

У лютому 1988 року в Нагірному Карабаху почалися зіткнення між вірменами та азербайджанцями, що призвело до повномасштабного збройного конфлікту між двома радянськими республіками восени того ж року. [4, с. 10] Того ж року демонстрації, організовані главами держав, збирали близько двох мільйонів людей щомісяця. [1, с. 24] Найактивніше ці процеси відбувалися в радянських прибалтійських республіках: у квітні 1988 року в Естонії та Литві було оголошено про створення Народного фронту, а в червні – в Латвії. Створення цих організацій було завершено у жовтні 1988 року [3, с. 16].

До літа 1990 року більшість республік СРСР проголосили свій суверенітет і поставили республіканські закони вищими за загальносоюзні. Зовнішня форма імперії, яка прикривалася добровільним союзом, була ще непорушною, але загроза розпаду вже вимальовувалася у свідомості правителів у Москві [1, с. 24-25].

Висновки. Таким чином, послаблення адміністративної системи керівництва сприяло демократизації внутрішніх процесів наприкінці 1980-х років, виникненню опозиційних рухів і політичних процесів у суспільстві, зростанню етнічної самосвідомості радянських людей і загостренню суперечностей у відносинах між державою і центром.

Список використаних джерел та літератури:

1. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків: КСД, 2019, 226 с.
2. Булгакова О. Інформація про «круглий стіл» «Горбачовська «перебудова»: український контекст (до 30-річчя проголошення курсу)» (м. Київ, Інститут історії України НАН України, 21 травня 2015 р.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей* / Відп. ред. В.М. Даниленко. Вип. 21. С. 5-7.
3. Clare Thomson. The Singing Revolution: A Political Journey through the Baltic States. London: Joseph, 1992, 256 с.
4. Matveeva A. The South Caucasus: Nationalism, Conflict and Minorities. Minority Rights Group International, May 2002. 36 с. URL: <https://www.refworld.org/reference/regionalreport/mrgi/2002/en/46044>
5. Putz, Catherine (16 December 2016). "1986: Kazakhstan's Other Independence Anniversary". The Diplomat Magazine, Issue 25. URL: <https://thediplomat.com/2016/12/1986-kazakhstans-other-independence-anniversary/> (дата звернення: 21.10.2024)
6. Gorbachev M. Memoirs. New York: Doubleday, 1996. 769 с.
7. Матієнко А. В. Особливості етнонаціональної політики СРСР. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 469-476.

Віталій Толкач,
здобувач вищої освіти
IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ В УГОРЩИНІ ТА РУМУНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х - 1980-Х РР: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність проблеми дослідження полягає у визначенні особливостей політичних режимів Угорщини та Румунії у другій половині 1940-х – 1980-х років, їхнього впливу на соціально-економічний розвиток та взаємовідносини з СРСР. Попри спільне для країн Центральної та Східної Європи перебування у сфері впливу СРСР, політичні системи Угорщини та Румунії демонстрували значні відмінності, що виражалося в підходах до реформ, культурі особи, рівні централізації та у зовнішній політиці.

Тематика дослідження представлена низкою праць українських дослідників, серед яких необхідно виділити зокрема праці С. Лучканина [1], М. Дейчаківського [3].

Почалися соціал-демократичні перетворення. 1 лютого 1946 року Угорщина скасувала монархію і проголосила себе республікою; протягом двох років точилася запекла політична боротьба між правими і лівими фракціями. Спірними були питання державної промисловості та банківської справи, аграрної реформи та сільської кооперації. За підтримки радянського сталінського керівництва ініціатива поступово перейшла до лівих партій. Вони здобули більшість на парламентських виборах 1947 року, а у 1948 р. об'єдналися з Угорською робітничою партією (УТП) на чолі з М. Ракоші для створення Угорського народного фронту; до 1949 року було націоналізовано 90% промисловості, фінансів і торгівлі та створено сільські кооперативи. У серпні 1949 року Угорщина проголосила себе Народною Республікою, що було закріплено в Конституції УНР. Угорщина почала будувати соціалізм за радянським зразком, включаючи п'ятирічний план розвитку та репресивні методи боротьби з опозицією тоталітарному режиму [3, с. 46].

М. Ракоші та його оточення виступали за прискорену індустріалізацію та колективізацію, а також за посилення репресій, що призвело до поклоніння Лакосі. Він та його прихильники виступили проти 20-ї Конвенції КПРС, яка засудила культ особистості Сталіна; у 1955 р. їм вдалося усунути Імре Надя з посади прем'єр-міністра та виключити його з УПТ. Внутрішньопартійна боротьба переросла в соціальні конфлікти. Опозиція в країні особливо посилювалася серед творчої інтелігенції: у 1956 р. в Будапешті пройшла велика студентська демонстрація, підтримана столичними робітниками. Спроби

Агентства національної безпеки придушити демонстрацію призвели до найбільшого повстання в соціалістичній країні, а саме до революції справжніх людей проти прорадянського тоталітарного режиму. Це була криза моделі адміністративного розвитку, протиріччя з угорською дійсністю і зниження рівня життя населення. Дисидентів підтримав новий уряд І. Надя, який оголосив про вихід Угорщини з САР, а радянські війська були виведені зі столиці [1, с. 89].

У 1965 р. Чаушеску став лідером правлячої партії, яку було перейменовано на Румунську комуністичну партію (РКП); 1967 р. Чаушеску також обійняв посаду голови Державної ради. Він приступив до зміцнення тоталітарного режиму, знищивши останні залишки демократичних прав і свобод і запровадивши режим особистої безпеки диктаторського правління Падіння режиму Ніколає Чаушеску 22 грудня 1989 року ознаменувало новий історичний етап у розвитку румунського народу на шляху демократії та соціально-економічного прогресу. Це ознаменувало новий історичний етап у розвитку румунського народу на шляху демократії та соціально-економічного прогресу. Однак у румунській політиці та громадській думці збереглися сильні націоналістичні елементи, і можна з упевненістю сказати, що це не можна вважати проявом «історичної інерції» на шляху прогресу, яка мала місце на початку 1990-х рр. [2, р. 82].

Окремі представники румунської історіографії зокрема зазначають: «Антирадянське Чаушеску не перетворив його на антисталініста. Навпаки, прорадянське Хонеккера швидко зійшов нанівець після виходу Горбачова на міжнародну арену. Двох лідерів, Чаушеску і Хонеккера, об'єднувала абсолютна вірність марксистським догмам [4, р. 154].

Після встановлення комуністичного режиму під керівництвом Угорської партії трудящих у 1949 р. політична система країни набула тоталітарного характеру, але з часом еволюціонувала до більш поміркованої форми правління. Після Угорського повстання 1956 року уряд Яноша Кадара провів політичні та економічні реформи, що дали початок періоду відносної лібералізації. Політичний устрій Румунії, сформований після Другої світової війни, залишався жорстким і репресивним, особливо під керівництвом Ніколає Чаушеску. Центральна влада контролювала всі аспекти суспільного життя, впроваджуючи ідеологічно догматичну політику, яка мала підґрунтя в культурі особи.

У 1960-х рр. Янош Кадар запровадив політику «гулаш-комунізму», яка полягала у частковій економічній лібералізації, включаючи введення елементів ринкової економіки та підтримку малого бізнесу. Це дозволило значно підвищити рівень життя населення та стабілізувати економічну ситуацію в країні. Відмова Чаушеску від економічних реформ призвела до економічної стагнації та зниження рівня життя. Жорстка політика централізації, примусової індустріалізації та акцент на важку промисловість призвели до гострого дефіциту товарів першої необхідності, енергетичної кризи та значних соціальних труднощів [5, р. 80].

Аналіз політичних режимів Угорщини та Румунії другої половини 1940-х – 1980-х рр. показує, що, незважаючи на їхній спільний комуністичний характер і перебування під радянським впливом, ці країни розвивалися за різними моделями. Угорщина за керівництва Яноша Кадара вибудовувала відносно ліберальну економічну модель «гулаш-комунізму», що сприяла підвищенню рівня життя та відносній стабільності. Натомість Румунія, де правив Ніколае Чаушеску, впроваджувала жорстку політику централізації та культу особи, що призвело до економічної кризи, соціального невдоволення та значного погіршення умов життя населення.

Розбіжності у підходах до внутрішньої та зовнішньої політики, а також до економічних реформ вплинули на ступінь політичної стабільності, а також відносини обох країн із Заходом та СРСР.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лучканин С. Еволюція румунського комунізму: від сталінського тоталітаризму до націонал-комунізму Ніколеє Чаушеску. *Європейські історичні студії*. 2016. № 3. С. 86-100.
2. O istorie a românilor. Studii critice. Coordonatori: S. Fischer-Galați, D. C. Giurescu, I-A. Pop. Cluj-Napoca: Ed. Fundației Culturale Române, Centrul de Studii Transilvanene, 1998. 409 p.
3. Дейчаківський М. На визвольних стежках Європи. Київ: Юніверс, 1997. 128 с.
4. Șperlea F. De la Vlad Țepeș la Ceaușescu. Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric. București: Corint, 2001. 168 p.
5. Rațiu I. România de astăzi. Comunism sau independență? București: Condor, 1990. 205 p.

Назарій Новицький,
здобувач I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Г. М. Стародубець**)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Євроінтеграційний процес у слов'янських країнах Центрально-Східної Європи залишається одним з важливих політичних, соціальних й економічних предметів дослідження сучасної історичної науки. Цей період супроводжувався великими трансформаціями в усіх сферах життя держав, що проходили процес євроінтеграції, та мав значний вплив на загальноєвропейський розвиток. Для

досягнення результату комплексного та об'єктивного дослідження цього процесу є потреба у використанні відповідної методології.

Наукова проблема вивчення процесів євроінтеграції в країнах центрально-східної Європи у розрізі соціально-економічної сфери досі викликає зацікавленість багатьох як закордонних так і українських вчених. Серед вітчизняних дослідників даної теми варто відзначити Г.В.Щолокову, Р.В.Міхель, Г.І.Зеленько, Т.П.Федорчак, М. Ю. Криворучко [2] [3], а серед зарубіжних істориків - Каль М., Ціурея І. [5] та багато інших.

Метою нашої роботи є дослідження соціально-економічного аспекту євроінтеграційного процесу в країнах Центрально-Східної Європи під час.

Європейська інтеграція як процес входження країн в неоднорідне соціально-економічне середовище ЄС становить низку викликів перед самими державами, серед яких можна виокремити: регіональний розвиток, інституціональний та міжрегіональний. Велике значення має дослідження регіонального розвитку держав, адже це відіграє ключову роль в економіці перехідного типу. Реформується місцеве самоврядування та підприємництво. Паралельно з пришвидшенням інтеграції економіки до умов ринку в регіонах відбувається процес поляризації на промислове ядро й сільськогосподарську територію, це, відповідно, сприяє формуванню пріоритетів і шляхів розвитку як економіки в цілому, так і окремих регіонів.

У процесі євроінтеграції дослідники виокремлюють «два методологічні підходи, що відображають процес соціально-економічного розвитку, мета якого зменшення диференціації соціально-економічного становища» [3, с. 85]. Перший з них – національний(інституціональний) вимір, включає в себе низький рівень самоврядування, перешкоди для ведення бізнесу та орієнтацію на ресурси для побудови економіки, що є застарілим баченням її розвитку». Інший – «регіональний вимір - це потенційний занепад тих галузей, що традиційно розміщені в певних регіонах (до прикладу квоти ЄС), а також можна відзначити міграцію населення, що стрімкими темпами збільшилася у більш розвинуті регіони ЄС. Міжрегіональний вимір, це зростання диспропорційності між регіонами у факторі розвитку, поглиблення міжрегіональних соціально-економічних проблем.

Інституціональні зміни детермінували соціальні й структурні зміни. Соціальні безпосередньо пов'язані метою економічного розвитку, подальшим результатом рівня життя населення. «Структурні зміни стосувалися перебудови економічної системи в регіонах на ринкову, їх адаптації до середовища ЄС і успішної реалізації викликів, що постали перед країнами, а також довгострокові плани на соціально-економічний розвиток» [2, с. 142].

Один з методів виділення окремих проблем, що будуть змушені вирішити країни під час процесу Євроінтеграції, є принцип інституціонального підходу, що поділяється на три принципи. «Перший принцип стосується соціальної (структурної) детермінованості регіонального розвитку. Другий принцип - це загальне очікування змін, що впливають на соціально-економічний розвиток, а також середовища на національному рівні. А також третій принцип - екзогенності промислової і ресурсної орієнтованості розвитку» [3, с. 86].

Розроблено дві моделі конвергенції соціально-економічного розвитку за процесу євроінтеграції, а саме - ресурсна і промислова орієнтованість. Обидві потребують змін, відповідно, розроблено три виміри погляду на даний фактор. Національний вимір визначає оцінку суспільством дій національного уряду, регіональний вимір розглядає вплив на соціально-економічний розвиток регіону, а міжрегіональний вимір порівнює рівень розвитку між регіонами. Дана модель потрібна для побудови теоретико-методологічних засад розвитку країн під час процесу євроінтеграції.

Завдяки цій моделі ми можемо визначити головні виклики, що постають перед країнами в процесі інтеграції в ЄС.

Таким чином, соціально-економічний аспект відіграє дуже важливу роль у процесі євроінтеграції країн Центрально-Східної Європи. На шляху до ЄС вони постали перед необхідністю вирішення низки викликів, зокрема, налагодження міжрегіональної комунікації, посилення дієвості регіональних органів в процесі забезпечення якісних умов людського добробуту під час процесу економічної реформації, зумовленої жорсткими правилами системи Європейського Союзу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іванова Н. С. Концептуальні засади стратегічного управління регіоном у напрямі євроінтеграції. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 2. С. 412-419.
2. Криворучко М. Ю. Методологічні засади скорочення регіональної диференціації в контексті євроінтеграції. *Економічні науки* : зб. наук. пр. Черкаси, 2014. Вип. 37, т. 2. С. 140-154.
3. Криворучко М. Ю. Теоретико-методологічні засади інституціональної моделі міжрегіональної конвергенції соціально-економічного розвитку в умовах євроінтеграції. *Молодий вчений*. 2016. № 1. С. 84-88.
4. Arbia G., Paelinck J. Economic Convergence or Divergence? Modeling the Interregional Dynamics of EU Regions, 1985 – 1999. *Journal of Geographical Systems*. 2003. № 5. P. 291-314.
5. Ciurea I. Economic Disparities between EU States and Regions. *Economics and European Economic Policies*. 2012. № 9. P. 39-50.

Марина Лисак,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент *Л. В. Гуцало*)

МІСЦЕ ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ІЗРАЇЛЬСЬКО-ПАЛЕСТИНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Постановка проблеми. Позиція світової спільноти у врегулюванні ізраїльсько-палестинського конфлікту відіграє ключову роль у підтримці стабільності та миру в регіоні. Протягом десятиліть міжнародні організації, держави були в пошуку справедливого рішення, яке б враховувало інтереси обох сторін. Участь глобальних гравців, зокрема і ЄС, у цьому процесі відображає важливість конфлікту не лише для Близького Сходу, а й всього світу, що вимагає комплексного підходу та ефективної координації зусиль.

Аналіз історіографії проблеми. Дослідження ролі ЄС у врегулюванні ізраїльсько-палестинського конфлікту представлено у працях таких авторів, як Н. Оласюк [3] та Д. Сокач [4], які підкреслюють складність позицій ЄС, що балансує між підтримкою Ізраїлю та гуманітарною допомогою Палестині. Аналіз історіографії свідчить про наявність суперечностей у внутрішніх поглядах країн-членів ЄС щодо конфлікту, що ускладнює формування єдиної зовнішньої політики.

Метою дослідження є аналіз ролі ЄС у врегулюванні ізраїльсько-палестинського конфлікту, а також оцінка ефективності його дипломатичних ініціатив.

Виклад основного матеріалу. Країни ЄС активно беруть участь у мирному процесі врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту. Союз засуджує агресію ХАМАС, надає фінансову допомогу Ізраїлю, забезпечує гуманітарною підтримкою палестинське населення та приймає палестинських біженців у своїх країнах. Однак всередині ЄС залишаються неоднозначні погляди на дії Ізраїлю, зокрема через порушення міжнародних прав на окупованих палестинських територіях та надмірні, на їх погляд, воєнні заходи.

У листопаді 2012 р. під час чергової ескалації конфлікту міжнародна спільнота, включно з ЄС, оперативно відреагувала на ці події, засудивши дії ХАМАС. ЄС визнав право Ізраїлю на захист свого населення, але закликав до пропорційних дій. У відповідь на дії терористів, Ізраїль розпочав забудову зони Е-11, що фактично перекрило доступ арабів до Західного Єрусалиму. Так, ЄС засудив це рішення, і такі країни, як Великобританія, Франція, Данія, Іспанія та Швеція, оголосили про намір відкликати своїх послів з Ізраїлю. Євросоюз,

через Верховного комісара ЄС із зовнішньої політики та безпеки Кетрін Ештона, попередив про можливий бойкот ізраїльських товарів і скасування спільних семінарів Ізраїль-ЄС, якщо вимоги не будуть виконані [3, с. 24].

Зауважимо, що Ізраїль є асоційованим членом ЄС, тобто на нього поширюється режим сприяння торгівлі з країнами-членами Союзу. Однак Євросоюз виступив проти ізраїльської поселенської політики і почав маркувати товари з поселень як «вироблені в ізраїльських поселеннях», а не «вироблені в Ізраїлі». При цьому не існує прямих санкцій на заборону продажу такої продукції чи її бойкотування, аргументуючи це невизнанням територіальних надбань Ізраїлю та затвердженням основи для рішення про дві держави [4, с. 261-262]. На практиці спроба ЄС позначити товар з окупованих територій зійшла нанівець через різку критику та звинувачення в антисемітизмі.

Ескалація конфлікту у жовтні 2023 р. викликала обурення країн-членів ЄС: «ЄС найрішучішим чином засуджує численні та невибіркові напади ХАМАС по всьому Ізраїлю і глибоко шкодує про загибель людей», – йдеться у заяві Жозепа Борреля від імені Євросоюзу. ЄС висловив солідарність з Ізраїлем та підтвердив право захищати себе відповідно до міжнародного права [2]. На фоні зростання терористичної загрози у Європі посилили захист єврейських об'єктів, оскільки європейські уряди побоюються зростання антисемітських актів у зв'язку з розгортанням бойових дій між Ізраїлем і ХАМАС у Секторі Гази [5].

Попри те, що ЄС є найбільшим спонсором палестинських біженців, на фоні війни 2023 р. Європейська комісія вирішила призупинити фінансування проєктів розвитку на палестинських територіях, а саме, що стосувалося виділення 691 млн євро. Зокрема, це сталося через підтримку значної частини палестинців атаки ХАМАС [1]. Варто відмітити, що поступово до кінця 2023 р. риторика європейських країн почала змінюватися на критику пов'язану з «перевищенням самооборони» та гуманітарною катастрофою, яка загрожує Газі.

Висновки. Таким чином, країни ЄС підтримують концепцію співіснування двох держав, Ізраїлю та Палестини, як оптимального варіанту вирішення конфлікту. ЄС відіграє важливу роль у посередництві та організації мирних переговорів, а також застосовує економічні та політичні санкції, щоб чинити тиск на сторони конфлікту з метою досягнення компромісу і зменшення насильства. Водночас, ЄС продовжує надавати значну гуманітарну допомогу постраждалим, включаючи медичне забезпечення, продукти харчування та підтримку біженців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єврокомісія призупиняє допомогу палестинцям через агресію проти Ізраїлю. *Українська правда*. 2023.
URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/9/7423307/> (дата звернення: 12.08.2024).
2. ЄС заявив про солідарність з Ізраїлем, закликав припинити насильство. *Європейська правда*. 2023.

URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/10/7/7170946/> (дата звернення: 12.10.2024).

3. Оласюк Н. ЄС та ізраїльсько-палестинський конфлікт на сучасному етапі. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*. 2013. № 3. С. 23–25.

4. Сокач Д. Поговорімо про Ізраїль. Путівник для допитливих і розгублених. Київ : Лаб., 2023. 336 с.

5. У Європі посилюють захист єврейських об'єктів після нападу ХАМАС на Ізраїль. *Європейська правда*. 2023.

URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/10/8/7170974/> (дата звернення: 12.10.2024).

Ганна Кулеш,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Л. В. Гуцало**)

СУЧАСНІ ПРОЯВИ СЕПАРАТИЗМУ В ЄВРОПІ (НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ)

Постановка проблеми. Сучасний стан сепаратистських рухів в Іспанії відзначається значними викликами та напруженістю у відносинах з центральною владою Іспанії, що викликає широку міжнародну увагу, однак протягом останніх років простежуються спроби врегулювання відносин. Дослідження сучасного стану сепаратистських рухів в іспанських регіонах є актуальним, оскільки можуть стати прикладом для вирішення сепаратистських рухів у Європі.

Аналіз історіографії проблеми. Сучасна історіографія питання сепаратизму в Іспанії охоплює як наукові роботи, так і законодавчі та медійні джерела. О. Шаран (2021) аналізує міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму, зокрема у Каталонії. Закон «Ley Orgánica de Amnistía» (2024) є ключовим документом у спробах мирного врегулювання конфлікту. Інтернет-видання висвітлюють актуальні події, зокрема, роль сепаратистів у формуванні уряду Іспанії та вплив їхньої політики на політичну стабільність країни.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану сепаратистських рухів у Європі на прикладі Іспанії, зосереджуючи увагу на двох ключових регіонах – Країні Басків та Каталонії.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан сепаратистських рухів у Країні Басків характеризується спадом активності, зокрема мирними демонстраціями. Після розпуску ЄТА у 2018 р. конфлікт з Іспанією не

завершився, і в регіоні триває процес примирення. У 2020 р. націоналісти вимагали змінити тюремну політику щодо колишніх членів ЕТА, за якою в'язні мали перебувати далеко від регіону. За даними міжнародна організація, яка збирає дані про насильницькі конфлікти ACLED, у 2020 р. зафіксовано 47 демонстрацій за незалежність. Самогубство колишнього члена ЕТА Ігнасіо Гонсалеса у 2020 р. привернуло увагу до проблеми іспанської пенітенціарної політики, що викликало нові протести, зокрема на підтримку голодуючого в'язня Іньякі Більбао [3, с. 88].

Наразі президент Країни Басків Іньяго Уркулью з обережністю говорить про незалежність регіону, на відміну від очільника Каталонії. Він не виключає можливості перегляду двосторонніх відносин з центром шляхом зміни статуту автономії. Таким чином, сепаратизм Країни Басків відійшов на другий план і не становить суттєвої загрози, однак у майбутньому політичні та економічні негаразди можуть стати черговим приводом до загострення ситуації.

З початку 2020 р. кількість публічних демонстрацій на підтримку руху за незалежність Каталонії залишається високою. Активісти організували протести з вимогою незалежності Каталонії та закликами звільнити каталонських лідерів з в'язниці. ACLED зафіксували у 2020 р. 96 мирних демонстрацій на підтримку незалежності Каталонії.

Перший сплеск прокаталонських демонстрацій відбувся 28 вересня 2020 р., коли Жоакім Торра був позбавлений права обіймати державні посади протягом 18 місяців через його відмову прибрати пронезалежницьку символіку з громадських будівель під час виборів. Другий сплеск спостерігався в жовтні після арешту 21 місцевого чиновника і підприємця в рамках операції «Волхов». Затримані були звинувачені у привласненні, нецільовому використанні державних коштів та ухиленні від сплати податків, а також звинувачення пов'язані із фінансуванням референдуму 2017 р. [5, с. 15-16].

Для примирення з каталонськими націоналістами лідер соціалістів Педро Санчес просував законопроект про амністію. Серед потенційних бенефіціарів були сотні чиновників середнього та вищого рангу каталонського уряду періоду референдумів. Головним з них був Карлес Пучдемон – колишній президент Каталонії [4].

Дострокові парламентські вибори в Іспанії у липні 2023 р. поглибили політичну кризу. Дві «класичні» партії – права консервативна Народна партія та ліва Іспанська соціалістична робітничка партія конкурували за посаду прем'єра (перемогу здобув лідер соціалістів Педро Санчес). В умовах політичного змагання голоси каталонського політикуму стали вирішальними [1]. Дві головні умови, які висунули каталонські партії було реалізація закону про амністію та референдум про самовизначення Каталонії. Відкинувши другу вимогу, Санчес все ж отримав підтримку більшості в уряді [2]. Спроби іспанського уряду знайти шляхи примирення з конфліктними регіонами наштовхується на значний опір населення країни. Так, у листопаді 2023 р. 4 тис. протестувальників виступили проти закону про амністію, окресливши його як національну зраду. Як наслідок іспанська поліція застосувала кийки та димові завіси [2].

Остаточо Закон про органічну амністію для інституційної, політичної та соціальної нормалізації в Каталонії [6] був прийнятий 30 травня 2024 р. Закон амністував діяння, які було визнано злочинними внаслідок проведених у Каталонії референдумів 2014 р. і 2017 р. В Законі зазначено, що «цей органічний закон є ще одним кроком на складному, але водночас мужньому і примирливому шляху; демонстрацією поваги до громадян і того, що застосування закону є необхідним, але іноді недостатнім для вирішення політичного конфлікту, який триває протягом тривалого часу» [6]. Таким чином, попри бурхливу критику та масштабні протести уряд все ж ухвалив скандальний закон. Каталонський сепаратизм залишається важливим фактором в іспанській політиці, але перспективи реальної незалежності в найближчому майбутньому малоймовірні.

Висновки. Сучасний стан сепаратистських рухів в Іспанії демонструє значну різницю у підходах та інтенсивності між Каталонією та Країною Басків. Баскський сепаратизм значною мірою втратив свою актуальність після розпуску ЕТА, однак питання примирення іспанського уряду з колишніми членами цієї організації залишаються невирішеними. Сепаратизм Каталонії, навпаки, продовжує перебувати в центрі політичної арени, особливо в контексті останніх парламентських виборів і прийняття Закону про амністію. Ситуація в обох регіонах свідчить про необхідність пошуку нових форм політичного діалогу для уникнення повторення сепаратистських конфліктів у майбутньому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Золота акція сепаратистів: як парламентські вибори завели Іспанію у нову кризу. *Українська правда*. 2023.
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/1/7166798/> (дата звернення: 03.10.2024).
2. Формування уряду Іспанії: партія прем'єра досягла згоди з сепаратистами Каталонії. *Українська правда*. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/2/7172666/> (дата звернення: 03.10.2024).
3. Шаран О. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи : дис. ... д-ра філософії в галузі політології : 052. Львів, 2021. 270 с.
4. How Catalan Separatism Hangs Over Spanish Politics for Sanchez. *Bloomberg*. 2023.
URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-11-15/spain-for-sanchez-catalonia-remains-hot-button-political-issue> (date of access: 03.10.2024).
5. Josh S. Basque and Catalan Separatism. *POLITICAL DISORDER IN EUROPE: 10 CASES FROM ACLED'S NEW EXPANSION*,. 2021. P. 15–17.
URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep28647.8> (date of access: 02.10.2024).
6. Ley orgánica de amnistía para la normalización institucional, política y social en Cataluña : від 06.06.2024 № 122/000019.
URL: https://www.congreso.es/public_oficiales/L15/CONG/BOCG/B/BOCG-15-B-32-13.PDF (дата звернення: 08.10.2024).

Ангеліна Петрук,
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Г. М. Стародубець**)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ХОРВАТІЇ (1991-2024 рр.)

Зовнішня політика є складною системою взаємодій, що визначається низкою складових: економічними та політичними інтересами, культурними практиками та ін. Вивчення зовнішньополітичної діяльності певної країни є надзвичайно складним і багатограним процесом, який потребує застосування низки наукових методів та підходів.

Методологічні підходи дозволяють розглядати аспекти зовнішньої політики як цілісної сфери, здійснюючи при цьому аналіз певних взаємозв'язків між її компонентами та уникаючи суб'єктивних оцінок щодо того чи іншого явища.

Метою даного дослідження є огляд методологічних засад вивчення зовнішньої політики Хорватії у 1991-2024 рр.

За словами С. Ляха, «історію перетворюють на літературу, коли вважають себе вільними від розмірковувань над методами» [3, с. 93]. Тому застосування певних методологічних підходів є необхідною складовою процесу написання будь-якого історичного дослідження.

Кожна наукова робота з історії має базуватися на принципах історизму, науковості та неупередженості. Їх застосування дозволяє, наприклад, об'єктивно і незаангажовано дослідити зовнішньополітичну діяльність Республіки Хорватія у подієвому контексті: «падіння комуністичного режиму, розпаду «біполярного світу» та кризою, спричиненою розпадом Югославії, що призвело до міжетнічних збройних конфліктів, євроінтеграційні процеси та відносини «Хорватія-Україна»» [2, с. 18].

Під час опрацювання теми ми спиралися на застосування хронологічного методу, який «дозволяє упорядкувати значну частину фактів і подій у чітку послідовність, що значно полегшує аналіз матеріалу, сприяє виділенню конкретних подій, що мали значний вплив на зовнішню політику Республіки Хорватії: війна за незалежність, вступ до Європейського Союзу та НАТО, російсько-українська війна та позиція Хорватії. З огляду на це можна виділити основні етапи зовнішньополітичної діяльності країни, чітко окресливши їх у завданнях наукової роботи» [1, с. 7].

Важливу роль відіграє і історико-генетичний метод. Його використання дозволило нам простежити причинно-наслідкові зв'язки, виокремити основні етапи військової кампанії під час війни за незалежність. Окрім того, його

застосування допомогло прослідкувати трансформацію зовнішньополітичних цілей: від боротьби за незалежність до європейської та атлантичної інтеграції.

Задля розуміння застосування тих чи інших стратегій міждержавної політики у кінці ХХ століття та на сучасному етапі ми використовували порівняльно-історичний метод. Саме він дозволив порівняти відносини Хорватії з країнами колишнього соціалістичного табору і - Західного світу. Окрім того, метод порівняння дозволяв перевірити причини та наслідки зовнішньополітичних рішень. Окрім того, метод порівняння дозволяє «перевірити причини та наслідки зовнішньополітичних рішень» [1, с. 6].

Знайшов своє місце у нашій роботі і статистичний метод, який сприяє виявленню певних тенденцій у зовнішній політиці Хорватії. Зокрема, його застосування дозволило нам «визначити обсяг торгівельних відносин з іншими державами, динаміку участі Хорватії у міжнародних організаціях, рівень підтримки громадян курсів своїх лідерів» [2, с. 19].

Чинне місце у вивченні досліджуваної нами проблеми посідає метод системного аналізу, завдяки якому ми спробували виявити вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на політику держави, а також проаналізувати роль політичних партій, громадських інституцій та міжнародних установ на окреслену проблему.

Використовуючи метод узагальнення, можна зробити висновки щодо «основних аспектів зовнішньої політики Хорватії у 1991-2004 рр. та проаналізувати перспективи подальшого дослідження проблеми.

Таким чином, застосування комплексу спеціальних історичних методів дослідження для вивчення зовнішньої політики Хорватії дає можливість отримати більш повну та об'єктивну картину її розвитку. Комбінування історичного аналізу, системного підходу, порівняльного статистичного методів дозволяє виявити закономірності, причини та наслідки зовнішньополітичних рішень хорватського уряду і, а також спрогнозувати майбутні тенденції зовнішньої політики Хорватії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ворчакова А. Д. Зовнішня політика Хорватії на сучасному етапі : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2021. 14 с.
2. Демещук А. *Зовнішня політика Республіки Хорватія (1991-1999 рр.)*. Київ, 2020. 240 с.
3. Лях С. *Методологія історії: класика і практика*. Запоріжжя, 2021. 130 с.

Віталій Гербеда,
здобувач II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНІ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТ.

Постановка проблеми. Зміни у державно-політичному розвитку у першій чверті ХХІ ст. Чехія та Словаччина обох країн продемонстрували складний процес формування демократичних інститутів, пошук балансу між гілками влади, а також реакцію на внутрішні та зовнішні виклики.

Аналіз історіографії проблеми. Дослідження суспільно-політичних процесів в Чехії та Словаччині у першій чверті ХХІ ст. охоплює праці С. Віднянського [1], Л. Копецека [4] та низку матеріалів інтернет-видань [2; 3; 4; 6; 7], що відображають поточні події та суспільну реакцію.

Метою дослідження є порівняльний аналіз суспільно-політичних процесів в Чехії та Словаччині в першій чверті ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. У першому десятилітті ХХІ ст. суспільно-політичне життя Чехії та Словаччини було позначене частою зміною урядів та політичними кризами. У Чехії після приходу соціал-демократів з В. Шпідлою (2002 р.) уряд виявився нестабільним, що призвело до конфліктів із президентом В. Клаусом (2003-2013 рр.). У 2006 р. владу отримала правоцентристська ГПД, але через економічну кризу та коаліційні конфлікти уряд ослаб. Новий правоцентристський уряд 2010 р. також зіткнувся з економічними труднощами та звинуваченнями у корупції, що призвело до його відставки в 2013 р. Це посилювало популістські настрої та недовіру до традиційних партій [4, с. 712-713].

У Словаччині після 1998 р. домінуючою стала Словацька демократична коаліція під керівництвом М. Дзюринди, що сприяло євроінтеграції. У 2004 р. І. Гашпарович став президентом, а з 2006 р. лівоцентристська партія Smer на чолі з Р. Фіцо утвердилася як провідна сила в політиці, попри критику через економічні труднощі й дефіцит бюджету. У 2012 р. Фіцо очолив однопартійний уряд, що посилювало стабільність Smer порівняно з Чехією, хоча і викликало занепокоєння щодо демократичних процедур та концентрації влади.

Перші прямі президентські вибори в Чехії відбулися в 2013 р., на яких перемогу здобув соціал-демократ М. Земан (2013-2023 рр.). На початку свого президентства він активно виступив проти уряду П. Нечаса, підкреслюючи його нездатність впоратися з економічною рецесією. У результаті, через 4 місяці Нечас пішов у відставку, а Земан став центральною фігурою у формуванні нового уряду на чолі з І. Руснаком [4, р. 714-715].

У 2013 р. дострокові парламентські вибори обмежили повноваження президента, оскільки соціал-демократи зазнали поразки. Новий уряд Б. Суботки ненадовго стабілізував політичну ситуацію, проте 2015 р. напруга зростає через критику прем'єра щодо антимігрантської кампанії М. Земана [7]. Після виборів 2017 р. М. Земан посилив свій вплив і підтримав лідера партії «Так» А. Бабіша на посаду прем'єр-міністра, попри його судове переслідування за зловживання європейськими субсидіями [4, р. 716-717].

Президентські вибори 2014 р. у Словаччині принесли перемогу А. Кіску (2014-2019 рр.), чий правління супроводжувалося конфліктами з урядом Р. Фіцо, особливо після вбивства журналіста Я. Куцяка у 2018 р., що спричинило масові протести та відставку Фіцо. У 2019 р. З. Чапутова (2019-2024 рр.) стала першою жінкою-президентом Словаччини. Її каденцію відзначили часті зміни прем'єр-міністрів та кризи, включно з пандемією Covid-19 і російським вторгненням в Україну [5].

Парламентські вибори 2023 р. завершилися перемогою проросійської партії Smer на чолі з Р. Фіцо (23% голосів). Фіцо знову зайняв домінуючу позицію, поширюючи антиміграційні настрої та вигідні для росії наративи. Це свідчить про політичну поляризацію в Словаччині, яка є реакцією на внутрішні та зовнішні виклики [4, р. 717].

Чехія стала одним з найактивніших партнерів України у російсько-українській війні. Чеський прем'єр-міністр П. Фіала активно висловлює підтримку Україні, надаючи військову допомогу. Беззаперечну підтримку Україні нині показує чинний президент Чехії П. Павел. У квітні 2023 р. під час візиту до Києва Павел оголосив про 6 спільних проєктів щодо виробництва зброї, боєприпасів, навчальних літаків і ремонту танків на українській території [1, с. 73-74]. На відміну від Чехії, словацький політикун розійшовся у поглядах та позиціях. Партія Р. Фіцо виступає за блокування допомоги Україні та скасування санкцій проти росії. Фіцо вважав, що мир можливий лише за умов зупинки постачання зброї Україні, що спричинило масові протести проти його політики на початку 2024 р. У квітні 2024 р. на президентських виборах перемогу здобув проросійських політик П. Пеллегріні, що дозволило Р. Фіцо фактично монополізувати владу [2].

Проросійські настрої в Словаччині отримали певну підтримку в суспільстві, хоча загалом виявилися менш популярними, ніж у Чехії. У травні 2022 р. 24% словаків підтримували політику росії, тоді як у Чехії цей показник впав до 4% після початку повномасштабного вторгнення [6]. Різні підходи до війни вплинули на відносини між Чехією та Словаччиною, зокрема, під час візиту Р. Фіцо до Праги, чехи зустріли його протестами, підкреслюючи загострення міждержавних відносин через політичні позиції урядів обох країн.

Висновки. Суспільно-політичні процеси в Чехії та Словаччині у першій чверті XXI ст. показують значну поляризацію всередині обох країн, обумовлену внутрішніми конфліктами та зовнішніми викликами. Події останніх років також виявили розбіжності у підходах до російсько-української війни, що позначилося на міждержавних відносинах та політичних орієнтаціях кожної з країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. Віднянський С. Еволюція політики Словаччини та Чехії щодо війни Росії проти України (до 30-річчя проголошення незалежності Словацької та Чеської республік). *Україна дипломатична*. 2024. № 24. С. 62–76.
2. Фіцо за крок до монопольної влади: чим важливі президентські вибори у Словаччині. *Європейська правда*. 2024.
URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2024/03/5/7181084/> (дата звернення: 25.10.2024).
3. Ficovi rozdával tvrdé rany, potom sa z politiky stiahol. Andrej Kiska je dnes neprávoplatne odsúdený. *STVR*. 2024. URL: <https://spravy.rtv.slovakia.sk/2024/02/ficovi-rozdaval-tvrde-rany-potom-sa-z-politiky-stiahol-andrej-kiska-je-dnes-nepravoplatne-odsudeny/> (date of access: 29.10.2024).
4. Kopeček L. Opportunities and Limits of Presidential Activism: Czech presidents compared. *Politics in Central Europe*. 2023. Vol. 19, no. 4. P. 695–724. URL: <https://sciendocom/article/10.2478/pce-2023-0032> (date of access: 29.10.2024).
5. Po štyroch mužoch prišla do Prezidentského paláca žena: Úrad Zuzany Čaputovej poznačilo viacero kríz. *STVR*. 2024. URL: <https://spravy.rtv.slovakia.sk/2024/02/po-styroch-muzoch-prisla-do-prezidentskeho-palaca-zena-urad-zuzany-caputovej-poznacilo-viacero-kriz/> (date of access: 29.10.2024).
6. Prieskum: Putinova podpora medzi Slovákami sa prepadla. Tretina si však myslí, že za vojnu na Ukrajine môže Západ. *Aktuality.sk*. URL: <https://www.aktuality.sk/clanok/o02kj08/prieskum-putinova-podpora-medzi-slovakmi-sa-prepadla-tretina-si-vsak-mysli-ze-za-vojnu-na-ukrajine-moze-zapad/> (date of access: 25.10.2024).
7. Sobotky se lze zbavit kalašnikovem, řekl Zeman. Děsí moji rodinu, reagoval premiér. *Aktualne.cz*. URL: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/sobotky-se-lze-zbavit-kalashnikovem-rekl-zeman-nemyslel-to-os/r~47ad4d96c41c11e5a6b7002590604f2e/> (date of access: 29.10.2024).

Ангеліна Петрук
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор О. А. Буравський)

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ХОРВАТІЇ У КОНТЕКСТІ ЮГОСЛАВСЬКИХ ВІЙН: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Проблема зовнішньої політики Хорватії стала предметом наукових досліджень ряду науковців як західних так і пострадянських. Хорватська

республіка пройшла надзвичайно складний шлях від федерації до отримання суверенітету. Цей надзвичайно важкий процес супроводжувався війною, економічними проблемами та авторитарним режимом при владі. Вивчення складного досвіду подібних держав дозволяє окреслити процеси формування держави в кризових та конфліктних ситуаціях.

На сучасному етапі розвитку історіографії проблеми можна констатувати, що нагромадження масиву наукових досліджень активно триває, що свідчить про значну зацікавленість науковцями даною проблемою. Зокрема зазначена тема знайшла відображення у роботах М. Огореца [5], І. Мішкуліна [4], М. Валентича [7], І. Банаца [2] та М. Секулича [6].

Метою роботи є аналіз історіографії щодо зовнішньої політики Хорватії в контексті Югославських війн.

А. Демешук у дисертаційній роботі «Зовнішня політика республіки Хорватія (1991-1999 рр.)» виділяє шість основних напрямків історіографії, які досліджують дане питання: власне хорватський, сербський, боснійський, західний, український та російський. Кожен з них по-своєму оцінює явища та процеси зовнішньополітичної діяльності республіки, при цьому досить часто подаючи об'єктивнішу інформацію, порівняно з офіційною хорватською історичною наукою, яка здебільшого виправдовує ряд ситуацій [1, с. 36].

Питання зовнішньополітичних відносин досліджуваної нами держави досить часто розглядається в контексті Югославських війн, а особливу увагу наукова спільнота приділяє військовій кампанії в Боснії та Герцеговині, що тривала упродовж 1992-1995 рр. М. Валентич присвятив своє дослідження вивченню того, як ідея «Великої Сербії» трансформувалася з ідеологічної концепції наприкінці 1980-х років у реальні військові дії на території Хорватії. Концентруючи свою увагу на постаті С. Мілошевича, автор наголошує на його винятковій ролі, що полягала у підтримці та координації як ключової фігури дій повсталих сербів у Хорватії [7, с. 23].

І. Банац у своїх працях дослідив взаємозв'язок між розпадом Югославії та зростанням націоналізму серед її народів. Він підкреслює, що хорватський націоналізм 1990-х років був, з одного боку, реакцією на сербський націоналізм, а з іншого – призвів до низки негативних наслідків для держави. Зокрема, крайні прояви націоналізму підірвали репутацію країни на міжнародній арені та ускладнили у подальшому її інтеграцію в європейський простір [2, с. 45].

У праці М. Огореца «Хорватська вітчизняна війна 1991-1993 років» висвітлено військові операції за участі хорватської армії з метою систематизації та узагальнення військового досвіду. Військові дії на фронтах трактуються як боротьба армії проти наступів Югославської національної армії. Проте більшість дослідників вважають цю роботу ідеологічно заанжованою, оскільки містить чіткі антиюгославські та антисербські настрої, тому зміст її необхідно сприймати критично [5, с. 12].

І. Мішкулін у дослідженні «Доступна невдача: збереження миру у Хорватії» детально розбирає проблеми, з якими зіткнулися миротворчі місії ООН під час виконання своїх завдань у Західній Славонії в період 1992-1995

років. Автор звертає увагу на те, що присутність «блакитних шоломів» не сприяла швидкому вирішенню сербсько-хорватського конфлікту і навіть мала негативні наслідки для Хорватії. Історик висловлює переконання, що таких проблем можна було б уникнути за інших обставин, однак світ був байдужим до проблем Хорватії [4, с. 38].

У праці І. Гольдштейн проводить всебічну критику політики Хорватії на початку 1990-х років. Він піддає сумніву офіційну версію подій, розкриваючи негативні аспекти хорватського націоналізму, війни за незалежність та економічних реформ. Він засуджує такі явища, як сербофобія та антисемітизм, які, на його думку, були невід'ємною частиною політичного життя Хорватії того періоду [3, с. 204].

Мілан Секулич, безпосередній учасник бойових дій в Хорватії, у своїй книзі «Кнін упав у Белграді» викладає власну точку зору на причини поразки сербів. Автор вважає, що основна відповідальність за поразку лежить на белградському керівництві, яке продемонструвало повну некомпетентність і навіть свідомо діяло на шкоду сербській справі [6, с. 56].

Отже, аналіз наукових розвідок дослідників, які вивчали зовнішню політику Хорватії, дозволяє зробити наступні висновки. Кожен автор пропонує свою, часто суперечливу, інтерпретацію подій, що відбувалися під час війни за незалежність Хорватії та у післявоєнний період. Багато досліджень мають виражений ідеологічний характер, що впливає на об'єктивність викладу матеріалу. Більшість дослідників приділяють значну увагу війні в Боснії та Герцеговині, розглядаючи її як ключовий фактор, що вплинув на зовнішню політику Хорватії.

Список використаних джерел та літератури

1. Демещук А. В. Зовнішня політика Республіки Хорватія (1991-1999 рр.). Київ, 2020. 240 с.
2. Banac I. Raspad Jugoslavije. Esej o nacionalizmu i nacionalnim sukobima. Zagreb, 2001. 165 s.
3. Bing A. Croatia's state independence between principle and realpolitik. *Review of Croatian History*. 2011. Vol. 7(1). S. 201-231.
4. Miškulin I. An avoidable failure: peacekeeping in Croatia, 1991-1995. *Review of Croatian History*. 2011. Vol. 7(1). S. 31-77.
5. Ogorec M. Hrvatski domovinski rat 1991–1993. Zagreb: Opatija, 1994. 192 s.
6. Sekulic M. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. 295 s.
7. Valentić M. Rat protiv Hrvatske 1991-1995. Velikosrpski projekti od ideje do realizacije. Zagreb, 2010. 437 s.

Владислав Якименко,
здобувач III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент Л. А. Фицик)

СУЧАСНЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ МІСТО ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

Модернізаційні та глобалізаційні перетворення, які розпочалися на зламі XX - XXI ст., проявилися на всіх сферах культурної діяльності мешканців європейських міст. Трансформаційні процеси останніх десятиріч призвели до утворення нової міської культури, основними рисами якої є створення особливого, урбанізованого стилю життя з врахуванням соціальних, культурно-історичних і національно-культурних особливостей кожного індивіда. Тому поступальний розвиток постіндустріальних європейських міст неможливий без формування якісного сучасного культурного середовища, яке забезпечує зростаючі культурні потреби їх мешканців.

Культурне середовище європейських міст стало об'єктом вивчення як зарубіжних істориків, культурологів, соціологів, так і вітчизняних науковців. Так, основні чинники формування культурного простору сучасного міста досліджували С. Сассен, М. Олійник, М. Отрішко. Простір міста та міську культуру вивчав Б. Посацький, Т. Нагорняк, а міський культурний ландшафт сучасних міст - Г. Фесенко.

Сучасне європейське місто активно транслює у суспільстві культурні процеси та стає безпосереднім носієм культурних цінностей. Тому важливо вивчати міста не лише через призму економічних і політичних процесів, але й з огляду на культурні перетворення, які у них відбуваються.

Сучасне велике європейське місто, як і будь-яке інше, - на думку М. Опрішка,- слід розглядати, з одного боку, як населений пункт, у якому сконцентроване населення, адміністративні споруди, об'єкти виробничої, соціальної та культурної інфраструктури, а з іншого - як особливий культурний транстериторіальний простір Європи і світу. У такому місті складаються якісно інші соціальні та культурні взаємозв'язки між індивідами, аніж у жителів малих і середніх міст [1, с. 252].

Кожне глобальне місто, на думку Г. Фесенка, «...стало своєрідним культурним феноменом, який набуває дедалі більшого значення» [2, с. 59]. Його розвиток стає неминуче пов'язаним з формуванням нового, неповторного культурного ландшафту, основними рисами якого є високий рівень урбанізації, благоустрій суспільного простору (бульвари, сквери, парки та ін.), а також традиції архітектурно-містобудівної культури та мистецтва. З огляду на вищевказане, варто зазначити, що європейські мегаполіси здатні

забезпечити як інфраструктуру для створення культурних благ, так і її функціонування

Реальністю стало те, що в постіндустріальну добу на місці «кам'яних джунглів» сформувався новий урбанізований простір, особливістю якого є прагнення міст задовольнити потреби усіх своїх мешканців у покращенні соціокультурного середовища та задоволення культурних потреб городян. Цьому у даний час особливо сприяють процеси інтеграції, глобалізації, джентрифікації та імміграції

Кожне європейське місто має свій неповторний вигляд – колорит. Насамперед, ця унікальність досягається завдяки його стильовій єдності та досить складній просторовій структурі. Окрім музеїв, галерей, публічних зелених просторів, до неї входять об'єкти культурно-історичної спадщини, які надають містам характерні особливості.

Новий тип міста, сформований у 90-х рр. ХХ ст. у результаті глобалізаційних процесів, на думку американської дослідниці С. Сассен, «...все частіше акумулює у собі та активно транслює існуючі у соціумі культурні процеси, відтворює актуальні культурні сенси суспільства та розкриває ціннісну систему своєї культури» [4, с. 20]. Тому його слід насамперед розглядати як певну систему, яка має враховувати такі складові, як міська ідентичність, спосіб життя, забудова, мода та ін.

У цьому ключі варто зазначити, що найбільше впливають на розвиток соціокультурної сфери європейських міст та сприяють виникненню нових граней міської культури європейські мегаполіси, чисельність яких збільшується з кожним роком. Саме вони створюють складний соціокультурний архітектурний каркас нового європейського соціуму.

Історична трансформація європейського міста – від індустріального до постіндустріального створила його нову топографію, у результаті чого значно ускладнилася структура міського культурного простору. Поряд з традиційними елементами (ландшафтною забудовою, пам'ятками архітектури, монументами, музеями, бібліотеками, художніми галереями, виставковими залами тощо), його складовими частинами стали також нові архітектурні стилі міських районів, особливості планування площ та парків. Минуле у поєднанні з принципово новими рисами, привнесеними в архітектурно-просторове середовище сучасного міста (концертні зали, галереї мистецтв, кінотеатри, артхаузи тощо) формує незабутній образ міста та уособлює у собі матеріальну та духовну культуру багатьох поколінь його мешканців.

У постіндустріальну добу європейські міста та їх культура зазнають значних змін. Насамперед, це пов'язано із занепадом промисловості, а також зі змінами в інфраструктурі, інтенсивним розвитком транспорту та нових галузей економіки. У Європі розвиток міст у період переходу від індустріального суспільства до постіндустріального наприкінці ХХ ст. супроводжувався виникненням творчих індустрій та творчих кластерів. У таких містах, як Ліверпуль, Манчестер, Шеффілд, відомих як «батьківщина капіталізму», території промислових кварталів, з яких було виведено виробництво, стихійно

перетворювалися на поселення творчих людей, які поступово ставали підприємцями.

Результати творчої діяльності презентувалися у громадських місцях – галереях, магазинах, майданчиках виконавських мистецтв. Такі квартали починали не лише змагатися з міським центром за популярністю, а й самі ставали центром тяжіння любителів авангардного мистецтва, а також творчих професіоналів. Сучасне європейське місто – це особлива організація простору та особливий соціум, який об'єднує різноманітні суспільні об'єднання та субкультури. Місто завжди було та залишається одним із найсильніших втілень культури [3, с. 60].

Отже, міста займають важливе місце в історії загалом та в історії культури зокрема. Варто зазначити, що не зважаючи на побоювання втратити індивідуальність, лідери громадської думки найбільших європейських міст впевнені, що культура допоможе мегаполісам удосконалити життєвий простір, об'єднати людей та підтримати соціальний сектор. Цікавими та своєрідними робить міста культура. Однак, на наш погляд, немає і не може бути єдиної міської культури. Унікальність міст породжують калейдоскоп і химерні зміни форм міського культурного життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Отрішко М. Основні чинники формування культурного простору сучасного міста. *Культура і мистецтво: сучасний вимір*: матеріали II міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів, м. Київ, 6-7 груд. 2018 р. Київ, 2018. С. 251-253.
2. Фесенко Г. Культурний простір сучасного міста як цивілізаційний вимір. *Простір літератури, мистецтва та освіти – шлях до миру, злагоди та співпраці між слов'янськими народами*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., р. Харків, 20 грудня 2012 р. Харків, 2013. С. 264-268.
3. Фесенко Г. Г. Креативні трансформації культурного ландшафту мегаполісів. *Наукові записки НаУКМА*. 2013. Т. 140. С. 59-64.
4. Sassen S. *The global city New York, London, Tokyo*: Princeton University Press, 1991, 397 p.

Михайло Івахнюк,
здобувач IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент Л. А. Фицик)

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ГЛОБАЛЬНЕ МІСТО В СТРУКТУРІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасний світ, який нині зазнає потужного тиску глобалізаційних процесів, опинився перед необхідністю переосмислення багатьох викликів. Національні держави, кордони яких дедалі більше уніфікуються, нині уже не є єдиними охоронцями територіальності: на цю роль не без успіху претендують регіони і великі міста. Функції останніх не лише урізноманітнюються, а й стають докорінно іншими: міста-гіганти створюють ефективні інструменти глобалізації, сприяють появі безлічі нових форм соціальної активності. Тому, очевидно стає взаємозалежність між місцевим історичним контекстом і перспективами майбутнього міського розвитку.

З огляду на це, визначення місця і ролі європейських глобальних міст у сучасній світовій системі соціальних, політичних та економічних відносин перетворюється на ключову ланку в системі пошуку відповідей на виклики XXI століття. Особливо актуальними для сучасних урбаністичних досліджень є проблематика визначення самого поняття «європейське глобальне місто» у структурі постіндустріального суспільства, аналіз урбанізаційних процесів у європейських постіндустріальних містах та проблеми їх динамічного розвитку.

Вперше поняття «супермісто» було популяризовано в історичній урбаністиці американською дослідницею Дженіс Е. Перлман, засновницею та директором Нью-Йоркського Megacities Project. Світові тенденції розвитку міст та вплив глобалізації на міську систему розселення вивчали О. Бойко-Бойчук, І.Воронін, А. Мартинов. Проблему місця і ролі глобальних міст у структурі постіндустріального суспільства досліджували О. Чаплигін та О.Сук. Зарубіжні сформувавши науково-методичну основу процесів сучасної урбанізації.

Однією з найбільш важливих тенденцій глобалізації є формування мережі глобальних міст, яка стає найважливішим структурним елементом у новій організації світового економічного і політичного простору наддержавного рівня. Особливо активну роль у світових глобалізаційних процесах беруть європейські міста. Провідна роль європейських глобальних міст у світовому контексті полягає у тому, що вони як центри політичних та економічних рішень відіграють роль «промоутерів» національного розвитку.

Розгляд феномену європейського глобального міста в структурі постіндустріального суспільства неможливий без усвідомлення базових

світових тенденцій розвитку людства, до яких можна віднести урбанізацію, демографічний вибух, метрополізацію, інформатизацію та глобалізацію. Глобалізацію як загальноцивілізаційний процес розглядають як процес зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети, процес поширення єдиних технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки. Усі вищевказані категорії певною мірою і справедливо можуть сьогодні бути віднесені і до сучасного європейського мегаполісу – «суперміста», яке у процесі глобалізму набрало ознаки наддержавного формування, у якому вирішуються найважливіші економічні, політичні та соціально - культурні проблеми.

Традиційно до глобальних міст відносять міста з населенням понад 1 млн. мешканців, а історія виникнення та формування цих мегаполісів має тисячолітню історію. Сучасне європейське глобальне місто – не лише центр концентрації населення, інфраструктури, але насамперед - простір, який, з одного боку, «прив'язаний» до певного місця, а з іншого – є транстериторіальним, оскільки з'єднує місця, що географічно роз'єднані, але активно взаємодіють між собою. Процеси, які пов'язані між собою зв'язками глобального масштабу, утворюють наддержавну систему вирішення політичних та економічних питань [1].

Нині стає очевидним, що європейська брама у глобальний сучасний світ зосереджується не в якомусь конкретному місті (такому, наприклад, як Брюссель), а у комплексній мережі глобальних міст, що поєднані між собою інформаційним простором (на даний момент це 27 країн ЄС, поєднаних у єдиний інформаційний, економічний та політичний простір).

Тенденція стрімкого збільшення глобальних міст, у першу чергу європейських (експерти вважають, що до 2050 року цей показник зросте до 68%, тобто ще 2,5 мільярдів людей переберуться до міста), ставить питання про початок нової епохи розуміння існування людства у майбутньому та неминучого завершення постіндустріального суспільства, існуючого на філософській концепції постмодернізму. Саме глобальні міста сьогодні є найбільшими виробниками інформаційного продукту та інформаційних технологій, які у значній мірі впливають на формування нового трансгендерного типу людини [3, с. 80].

У зв'язку з швидкою діджиталізацією та інформатизацією, глобальні міста стають виключними світовими інформаційними центрами, здатними створювати, зберігати і поширювати інформацію. В умовах постмодерну знання та інформація стають не просто субстанцією, втіленою у виробничих процесах або засобах виробництва, а к безпосередньою продуктивною силою, що дозволяє галузям, які виробляють інформаційні продукти, займати провідні позиції. Це по суті й робить глобальні міста глобальними серверами, здатними вбудовуватися в глобальні інформаційні мережі та змінювати їх. Найважливішою стратегією наддержавних формувань, які зосереджуються безпосередньо і переважно у G – містах, стає володіння та контроль за потоками інформації. Саме там формуються політичні ідеології та приймаються найважливіші політичні рішення [2, с. 170].

G - міста представляють свого роду образи майбутнього - вони стають акторами світової політики, інформаційного та економічного просторів. У них формується нова соціальність, цінності та соціальні норми, які потім стають загальними, базовими. Зростання впливу глобальних міст (global city), свідчить, що «кооперація і інтеграція світових ресурсів припускає добровільну і взаємну відмову держав від частини свого суверенітету на користь альтернативних політичних акторів, зокрема на користь глобальних міст.

Таким чином, в умовах постіндустріального суспільства саме глобальні європейські міста сьогодні є найбільшими виробниками інформаційного продукту та інформаційних технологій, які у значній мірі впливають на формування нового трансгендерного типу людини. Відіграючи роль центрів просторової організації, вони мають великий вплив на існування й розвиток багатьох соціальних і політичних процесів як в місці свого безпосереднього знаходження, так і за його межами, стаючи так званими «воротами у глобальний світ».

Список використаних джерел та літератури:

1. Бойко-Бойчук О. В. Світові тенденції розвитку міст: міжнародний досвід. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07bovmmd.htm>] (дата звернення: 10.09. 2024).
2. Воронін І. М. Формування глобальних міст як результат впливу процесів глобалізації та інформатизації на систему розселення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Географія. Т. 22 (61). №2. 2009. С.167-172.
3. Мартинов А. Ю. «Пан'Європа» Ріхарда Куденхова-Калергі та започаткування процесу європейської інтеграції. *Європейські історичні студії*. 2015. № 2. С. 69–91.
4. Чаплигін О. К., Сук О. Є. Глобальне місто в структурі постіндустріального суспільства URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/78066054.pdf> (дата звернення: 12.09. 2024).

СЕКЦІЯ 3

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ХХ – ХХІ СТ.

Анастасія Олінчук
здобувачка II курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

ВІДОБРАЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВИБОРІВ ДО ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ В 1907 РОЦІ У ГАЗЕТІ «РАДА»

3-го червня 1907 р. було опубліковано Маніфест імператора про розпуск II Державної думи та прийнято новий закон про вибори до III Думи, відповідно до якого 80% населення російської імперії позбавлялося виборчих прав, що свідчило про перемогу реакційних сили [1].

Восени 1907 р. газета «Рада» висвітлювала процес підготовки до виборів до Державної думи, зокрема, питання політичної нерівності учасників виборчого процесу. Так, часопис повідомив про те як у Казані місцева адміністрація повинна була обрати 10 представників до думи, а мусульман вирішили виділити в окрему курію на обох з'їздах виборців [2].

В казанській губернії жило 2 221 099 осіб з яких 648 877 були мусульмани, тобто 30 відсотків від загальної кількості населення. Таким чином, коли б вибори відбувались по принципу пропорційному представництва, то мусульмани з десяти представників, повинні були б мати принаймні трьох представників, але згідно з постановою адміністрації мусульмани могли вибрати тільки одного депутата. Здавалось би закон 3-го червня досить добре подбав про те щоб третя Дума була «руською по духу і по составу», але місцевим адміністраціям і цього було мало і вони почали ще більше ускладнювати життя національним меншинам. Подібні дії казанської адміністрації не були поодиноким випадком в цьому напрямку щодо дискримінації національних меншин [2].

У вересні 1907 р. було опубліковано першу інструкцію по виборам до Державної думи. Насамперед констатувалося, що інструкція, хоч і детальна все ж не охоплює всіх аспектів проведення виборчої кампанії і закон давав право врегульовувати суперечливі питання міністру внутрішніх справ. Часопис слушно відзначав, що внесені поправки міністром могли негативно вплинути на вибори. Дана виборча інструкція обмежувала право громадян на самовизначення, оскільки нагадувала попередню виборчу кампанію, з її куріальною системою та привілеями для окремих категорій виборців. Також

обмеженою було проведення виборчої агітації. До того ж нова інструкція передбачала нові правила при формуванні бюлетенів – всі партії, всі групи, що виступають на виборах зі своїми власними кандидатами, можуть самі друкувати бланки, які містять тільки їх представників і потім масово їх роздавати [2].

Ставлення селян до виборів були здебільшого байдужим, а були й такі, що зовсім закликали бойкотувати вибори, але більшість вважали за необхідне проголосувати. Газета вдало порівнювала різне ставлення поміщиків і селян до виборів, називаючи настрої селян «блідою та млявою картиною», тоді як панство і духовенство, навпаки, активними, які щиро беруться за цю справу [3].

Періодичні видання, що перебували на консервативних позиціях, критикували селян за їхній вибір під час перших і других виборів до Державної думи. Це обурювало селян, адже вони вже не розуміли, хто «їх ворог, а хто приятель» [3].

Місцевим органам влади було віддано наказ вживати найрішучіших заходів проти бойкоту виборів до Державної думи. У газеті було оприлюднено інформацію, що протиурядові партії планували бойкотувати вибори і силою перешкоджати громадянам здійснювати свої права, через псування та нищення виборчих реєстрів, а також шумом та скандалами на виборчих зборах, щоб зірвати їх. Часопис повідомляв про те, що ще жодна партія прямо не закликала до бойкоту або зриву виборів, тому і ставилося питанням навіщо вживати жорсткі заходи. Місцеві органи влади мали право, заарештовувати, навіть тих хто ще скоїв протиправних дій, а «тільки думає зробити, та ще й не відомо, чи думає». У газеті висловлювали припущення, що такі заходи вживалися не проти тих хто планував бойкотувати вибори, а навпаки, проти тих, хто вів активне політичне життя. Висновок часопису полягав у тому, що після таких виборів Дума буде справді «покірна та работоспособна» [4].

4 вересня 1907 р. газета «Рада» повідомила про те, що Українська демократично-радикальна партія вирішила взяти участь у виборах. Часопис позитивно поставився до цієї резолюції і наголошував, що навіть якщо виборці не підтримують її політику, то все рівно потрібно позитивно поставитися до такого кроку тому, що це свідчить про «...живучість української ідеї та про те, що ідея ця взагалі не вмере» [5].

Вже 5 вересня 1907 р. газета повідомила про те, що відбулись перші вибори одночасно в двох губерніях. Результати яких здивували часопис – ліві сильно програвали правим та центристам. Після деякого аналізу попередніх виборів було зроблено висновок, що багато центристів насправді були лівими, тому перші вибори «не дають жодних підстав впадати в песимістичний настрої». Через те, що центристів на виборах половина від всіх кандидатів і таким чином збільшується шанс приходу до влади щирих, народних заступників [6].

Отже, як бачимо часопис «Рада» детально висвітлював підготовку до проведення виборів до III Державної думи восени 1907 р.

Список використаних джерел та літератури

1. Україна на початку ХХ століття. URL: <https://is.gd/OpWEIO>. (Дата звернення: 01.10.2024).
2. Просте розв'язання складного питання. *Рада*. 1907. 1 вересня. С. 1. URL: <https://is.gd/nImZ2t>. (Дата звернення: 30.09.2024).
3. До виборів у третю Думу. *Рада*. 1907. 1 вересня. С. 3. URL: <https://is.gd/nImZ2t>. (Дата звернення: 01.10.2024).
4. Проти бойкоту. *Рада*. 1907. 2 вересня. С. 1. URL: <https://is.gd/vrVyx4>. (Дата звернення: 01.10.2024).
5. Промінь життя. *Рада*. 1907. 4 вересня. С. 1. URL: <https://is.gd/vOKQIa>. (Дата звернення: 03.10.2024).
6. Перші вибори. *Рада*. 1907. 5 вересня. С. 1. URL: <https://is.gd/wsOBqT>. (Дата звернення: 03.10.2024).

Людмила Данильчук,
здобувачка ІV курсу першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчального інституту економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства та
природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ У ГАЗЕТІ «РАДА» В ЧЕРВНІ 1914 РОКУ

Актуальність дослідження. Дослідження реклами в історичному контексті, зокрема в газетах початку ХХ століття, дозволяє глибше зрозуміти механізми комунікації між бізнесом та суспільством того часу, а також соціокультурні особливості, які впливали на формування рекламних повідомлень. Газета «Рада» є одним із яскравих прикладів тогочасної української преси, яка не лише відображала політичні та культурні процеси, а й слугувала важливою платформою для рекламодавців. Дослідження її рекламних оголошень у 1914 році дозволяє простежити трансформації в підходах до подачі інформації, зміни в типології реклами та вплив історичних подій на зміст і стиль рекламних повідомлень. Актуальність обумовлена тим, що реклама як соціально-економічне явище завжди відіграла важливу роль у формуванні інформаційного простору та впливала на суспільство.

Мета дослідження. Дослідження спрямоване вивчити специфіку реклами в газеті «Рада» у 1914 році, аналіз її змісту і вплив на аудиторію. Особливий акцент зроблено на виявленні основних тенденцій і змін в рекламних повідомленнях під впливом історичних і суспільних подій того часу. Проаналізувати, як формувалися рекламні повідомлення, які були особливості мовної подачі, які види товарів і послуг були представлені. Це допоможе

відтворити економічне життя того часу та зрозуміти, як реклама враховувала національні й культурні особливості українського видання. Для прикладу наводжу різні види реклами, які були представлені у червні 1914 року в газеті «Рада»:

- Реклама культурних заходів. Культурні оголошення також посідали важливе місце на шпальтах газети. Це могли бути оголошення про театральні вистави або кінематографічні покази: «14 червня 1914р. Труппа М. К. Садовського. Сьогодні в літньому театрі Купецького саду виставлено буде драматичний етюд «Зимовий вечір» і ком. опер. «Пісні в лицах», «15 червня 1914р. – комедія «За двома зайцями», 17 червня 1914р. в літньому театрі купецького саду виставляють оперу «Катерина» і етюд «На перші гулі», 19 червня 1914р. бенефіс п. Литвиненко в літньому театрі Купецького саду йде в прощальний бенефіс артистки М. І. Литвиненко опера «Галька», в якій бенефіціантка виступить в головній ролі» [1].

- Реклама одягу і товарів повсякденного вжитку. «Модньо-мануфактурний сукняний магазин під фірмою «Котляровь и Черноголовкинъ», магазин знаходиться в Києві, вул. Хрещатик, 36. В магазині завжди все є у великому виборі: Найможливіші шовкові, шерстяні, суконні, полотняні й бавовняні товари кращих закордонних фабрик. Ціни на всі товари призначені найдешевші і без торгу [2]. На складі, який знаходиться на вулиці В. Васильківська №51, поруч з Троїцькою церквою одержано у великому виборі шпалери найновіших стильних рисунків. Єдиний продаж в Києві вареного масла рижської маслобойні Т-ва К. Х. Шмідта, олійні фарби найвищого сорту, без найменшої підміси сурогату. В магазині «Ріх-фіхе», який знаходиться на вулиці В. Васильківська № 10, наявний найкращий вибір товару по оптовій ціні, а саме: Купальні костюми (жіночі, дитячі та чоловічі), фуфайки, костюми, сорочки, панталони, сітки. Дачні перелини в'язані капоти, батист та чулки» [3].

- Реклама українського руху [4].

- Реклама книжкових магазинів. Література була важливим елементом культурного життя, тому в газеті часто зустрічалися оголошення про нові книги. 30 червня 1914 р. Передплатники «Ради» можуть купувати в «Українській книгарні» за пів ціни видання: Мирний П. – Перша книжка творів (65 коп.), Коцюбинський І. – Оповідання (25 коп.), Чернявський – Зорі (35 коп.), Грушевський – Оповідання (20 коп.) [5].

Дослідження особливостей реклами в газеті «Рада» у 1914 році дозволяє зробити висновки щодо розвитку рекламної діяльності в українській пресі початку ХХ століття. Рекламні оголошення того періоду не тільки виконували економічну функцію, але й відображали соціально-культурні та національні процеси, що відбувалися в суспільстві [6]. Реклама в газеті «Рада» демонструє широку тематику – від товарів повсякденного вжитку до культурних та освітніх заходів, що свідчить про активну інтеграцію реклами в інформаційний простір. Особливістю реклами того часу була її чітка спрямованість на національну аудиторію, з урахуванням української мови, культури та традицій.

Отже, аналіз реклами в газеті «Рада» показує, що вона відображала як економічні потреби тогочасного суспільства, так і його культурні запити, що

робить її цінним джерелом для вивчення історії української журналістики та рекламної діяльності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Театр і музика. Рада : щоденна політ., економ. і літ. газета. 1 вересня 1914 р. № 126. С. 4. URL: <http://surl.li/zcrcqb> (дата звернення: 05.10.2024).
2. Рада : щоденна політ., економ. і літ. газета. 1 вересня 1914 р. № 122. С. 4. URL: <http://surl.li/bhxyas> (дата звернення: 05.10.2024).
3. Рада : щоденна політ., економ. і літ. газета. 1907. 1 вересня 1914 р. № 122. С. 4. <http://surl.li/bhxyas> (дата звернення: 06.10.2024).
4. З газет та журналів. Рада : щоденна політ., економ. і літ. газета. 1 вересня 1914 р. № 136. С. 2. <http://surl.li/yjpdtk> (дата звернення: 06.10.2024).
5. Оповідки. Рада : щоденна політ., економ. і літ. газета. 1 вересня 1914 р. № 135. С. 4. URL: <http://surl.li/rmkkdf> (дата звернення: 07.10.2024).
6. «Громадська думка»/«Рада» (1905-1914 рр.) – перша щоденна україномовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї. URL: <http://surl.li/xulxsf> (дата звернення: 07.10.2024).

Олена Мордас

здобувачка вищої освіти IV курсу
першого бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчального інституту економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства та
природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ У 1914 Р. У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТИ «РАДА»

У 1914 році розгорталася Перша світова війна. В економічній сфері в Україні відбулися значні зміни. Вони стосувалися ситуації у всіх галузях економіки. Збільшення випуску промислової продукції здійснювалися лише завдяки виробництву важливої військової продукції. Інші ж галузі перебували у складному стані. Найголовнішими проблемами стали: паливо, транспорт, трудові ресурси, фінанси, транспорт [1].

Усі особливості про економічну ситуацію в Україні зображено на сторінках єдиної щоденної української громадсько-політичної, економічної газети «Рада». Що ж стосувалося культури «картопля», то її наявність в Україні мала менше значення, ніж в Росії та у Польщі. Та все одно «картопля» мала велику харчову цінність в Україні. Це чітко було видно з відомостей, які подавали. Найбільше картоплею «засаджувалася Волинь, а найбільш розвинена на Чернігівщині». Найвища урожайність спостерігалася на Полтавщині. Найменше харчове значення картопля мала на просторах Степової України. На

Чернігівщині картопля займала третю частину всієї посівної площі. В українських губерніях «картопляний продукт служив народним хлібом» [2].

На сторінках журналу «Сільське господарство і лісоводство» А. Челінцев розповідав про забезпеченість окремих районів імперії продуктами сільського господарства. З відомостей було зрозуміло, що м'яса та великої рогатої худоби в Україні вистачало, навіть залишалося на продаж. Якщо ж рогатої худоби та м'яса вистачало, то ситуація із салом, свининою та вовною трохи інакша. Україна була добре забезпечена вовною та живими свинями, але свинини та сала, на жаль, не вистачало [3].

Цілий ряд питань національного характеру виникали при боротьбі поляків із євреями. Раніше про таке й ніколи не говорилося. Представники Польщі, заспокоївшись після бойкоту із євреями, «взяли верх у торгівлі дрібними нападами. Також незважали вони на жидівські крамниці. Натомість почали більше звертати увагу на власне становище, не звинувачуючи жидів ні в чому». У економічно-торгівельному житті та у спеціальних економічних працях, поляки бачили, що вони не могло перемогти євреїв. Їм не вистачало урядової підтримки. Було зрозуміло, що у громадському житті поляки відігравали важливу роль, перш за все вищі верстви населення. Польські економічні діячі, а пізніше й преса, зрозуміли що саме прості люди можуть визволити не лише з економічної кризи, але й піднести польський народ вгору аби він міг почувати себе впевнено. На простий «сірий люд» покладали великі надії [4].

Молочними продуктами Україна була забезпечена значно гірше ніж іншою продукцією сільського господарства. По всіх губерніях не вистачало молочної продукції. Але ситуація з «конями, овцями та вичененими шкурами значно краща. Саме шкурами країна була найзабезпеченіша. Вівці забезпечували лише певну частину (5 губерній), але залишок цих губерній перекривав нестачу інших. В результаті мали лишок 9 тисяч овець. Що ж то коней, о її помітно бракувало й нічого не могло це перекрити». Птахівництво також досить широко розвивалося в Україні того часу. Це означало що є надлишок живої птиці, а битої – помітна нестача. Ідентична ситуація зі свининою (живі свині – надлишок, а сала – не вистачало [5].

Станом на 5 червня 1914 року на Сумщині (Сумський повіт) з озимої пшениці та жита отримали добрий урожай. Ярова пшениця, овес та ячмінь – також досить не погані. В Либединському повіті всі зернові культури добрі, окрім ячменю. В інших ж повітах десь кращий урожай озимої пшениці, десь ярової пшениці та овесу та інші зернові урожаї. На Катеринославщині також збирали непоганий урожай. Ярова пшениця, озима пшениця, овес та ячмінь вродили добре. Також досить добре вродила кукурудза. На Полтавщині ситуація аналогічна. Зерновий урожай добрий, але яровим хлібам приносить велику шкоду засуха. На Донщині озима пшениця, жито, овес, ячмінь -досить добрі, але негативно впливають на урожай бур'яни з хробаками [6].

З опрацьованих сторінок газети «Рада» щодо економічного становища в 1914 році, можна зробити висновок, не що в Україні напередодні Першої світової війни, ситуація в аграрному секторі економіки була непогана. Як

свідчить аналіз опублікованих матеріалів у досліджуваному пресовому органі також спостерігалися непогані перспективи й на новий врожай.

Список використаних джерел та літератури

1. Економіка України під час Першої світової війни. URL: <http://surl.li/brzdvn> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Економічне життя України. Рада. № 4. 5 січня 1914 р. С. 4. URL: <http://surl.li/eqfbya> (дата звернення: 09.10.2024).
3. Економічне життя України. Забезпеченість України продуктами. Рада. № 6, 9 січня 1914 р. С. 3. URL: <http://surl.li/xlojqp> (дата звернення: 10.10.2014).
4. Економічна боротьба в Польщі й її аристократія. Рада. № 10. 14 січня 1914 р. С. 2. URL: <http://surl.li/nsontn> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Економічне життя України. Забезпеченість України продуктами. Рада. №14, 18 січня 1914 р. С. 3. URL: <http://surl.li/btfnrk> (дата звернення: 11.10.2014).
6. Економічне життя України. Засіви та врожай на Україні. Рада. №131, 12 червня 1914 р. С. 3. URL: <http://surl.li/kpyurz> (дата звернення: 11.10.2014).

Станіслав Мартинюк

здобувач II курсу першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти

Навчального інституту економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства та

природокористування (м. Рівне)

(науковий керівник: канд. іст. наук,

доцент **Я. П. Цецик**)

ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На початку 1914 р. Україна знаходилась у складній ситуації через протиріччя між європейськими сильними державами, що прагнули розширити свій вплив і території. Кінець липня-початок серпня 1914 р. стали вирішальним моментом, коли почали розгортатися військові дії після серії дипломатичних невдач. Перша світова війна, на порозі якої стояв світ, носила загарбницький характер з боку обох ворогуючих блоків. Українські землі були об'єктом їх експансії. На них претендували росія, Австро-Угорщина, Німеччина і Румунія. росія, яка на міжнародній арені виставляла себе захисником слов'янських народів, прагнула завершити справу російських царів - об'єднати всі землі Київської Русі під своєю зверхністю. У ході війни вона намагалась оволодіти Галичиною, Буковиною, Закарпаттям. Загарбання цих земель переслідувало мету придушити гніздо «мазепинства», яке поширювало свій вплив на

Наддніпрянську Україну. Австро-Угорщина, в свою чергу, зазіхала на Волинь і Поділля.

Широкі плани щодо України розроблялись й у Німеччині як з боку військових, так і з боку промисловців і політиків. Особливо привабливою Україна з її сировинними і продовольчими запасами стала для Німеччини на завершальному етапі війни, коли власні ресурси були вичерпані [1].

Економічна ситуація в Україні напередодні Першої світової війни була досить неоднорідною. Промислово розвинені регіони на сході та півдні України (Донбас, Кривий Ріг, Одеса) швидко розвивалися завдяки індустріалізації, а сільське господарство залишалося основною галуззю економіки. Проте більшість селянства жила в умовах бідності та соціальної нерівності, що призводило до постійних соціальних протестів. Аграрне питання було однією з найгостріших проблем на українських землях. Внаслідок реформи 1861 р., селяни отримали особисту свободу, проте більшість із них залишалася безземельними або мали невеликі наділи, що не давало можливості для ефективного господарювання. Ця ситуація породжувала численні селянські виступи, які жорстоко придушувалися імперською владою. Промислові робітники також перебували в складних умовах. Відсутність соціальних гарантій, низькі заробітки та важкі умови праці сприяли зростанню робітничого руху. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття в Україні активно розвивалися страйкові рухи, робітники вимагали покращення умов праці та підвищення зарплат[2].

У Державній думі українське питання неодноразово піднімалося щодо статусу України. Українські депутати вимагали створення українських шкіл, впровадження навчання українською мовою, а також відкриття університетів з українськими кафедрами. Це питання було особливо актуальним, оскільки українські діти не мали можливості навчатися рідною мовою через русифікаторську політику. Українські депутати порушували питання про необхідність полегшення умов придбання земель селянами, вирішення проблеми малоземелля та припинення експансії російських переселенців. Деякі українські політичні діячі виступали за автономію України у складі російської імперії. Вони вимагали утворення окремих адміністративних одиниць для українських земель з власним самоврядуванням, яке б відповідало інтересам українського населення. Реакція російського уряду на українське питання була негативною. Імперська влада не бажала надавати українцям будь-які культурні чи політичні права, оскільки вважала, що це може послабити єдність імперії. Влада продовжувала проводити політику русифікації, спрямовану на асиміляцію українців. Особливо відчутною була реакція на спроби легалізувати українську мову. Попри численні клопотання, освітні та культурні ініціативи українців були заблоковані. Українські газети та книги часто забороняли, а українські організації зазнавали переслідувань з боку поліції [3].

Отже, напередодні Першої світової війни українське суспільство переживало складні процеси соціально-економічного та національного розвитку. В умовах імперського гніту українці виявляли активність у культурній та політичній сферах, прагнучи відстояти свої національні права.

Однак утиски з боку російської та Австро-Угорської імперій не дозволяли українському руху розвинутися до рівня повноцінної боротьби за незалежність, що стало можливим лише після початку світового конфлікту. Напруга міжетнічних та міжконфесійних відносин, релігійні та етнічні напруги загострилися, що відобразилося на загальній стабільності суспільства, політична фрагментарність, економічні труднощі, через зростання витрат на оборону та зниження виробництва призвели до економічної нестабільності та занепокоєння серед населення та загроза війни створювали складні виклики для українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Українські землі напередодні Першої світової війни: URL: <https://uahistory.co/book/ukrzn0/98.html> (дата звернення: 21.10.2024)
2. Економічний розвиток українських земель. *Рада*. 28 травня. 1914. С. 2.
3. Українське питання в Державній Думі. *Рада*. 20 липня 1914. С. 2.

Інна Котолюз,
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту
економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(*наук. керівник: докт. іст. наук,
професор О. П. Прищепя*)

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ РІВНОГО В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918 РР.)

В останнє десятиліття вивчення теми Першої світової війни привертає підвищену увагу багатьох вітчизняних дослідників. В сучасних умовах актуалізує її тематику російсько-українська війна, розв'язана рашистами, яка триває із 2014 року, а від 2022 року стала повномасштабною. Так само як населення Волині більше ста років тому жило в умовах викликів воєнного часу, так і сучасні мешканці цього історичного регіону відчувають на собі негативний вплив війни на економіку, культуру, повсякденне життя.

Що варто включити в поняття «повсякденне життя»? Услід за вінницькою дослідницею О. Коляструк можна стверджувати, що проблематика повсякденного життя належить до сфер, які дозволяють отримати цілісну картину реалій тієї чи іншої епохи – від характеристики індивідуальних переживань і вчинків конкретної людини до аналізу впливу повсякдення на різні сфери соціального життя [1, с. 5].

Поміж багатьох наукових проблем звернення до проблем повсякденного життя українських міст в умовах «Великої війни», як називали Першу світову війну її сучасники, знаходить усе більший інтерес в сучасній вітчизняній історіографії [2; 3; 4]. Варті уваги й подальші дослідження цієї тематики на локальному (місцевому) рівні – у межах того чи того конкретного міста.

В об'єктиві нашого дослідження постає повсякденне життя Рівного – повітового центру Волинської губернії, яке під час війни змінювало статус від тилового міста у перший рік війни до прифронтового (від серпня 1915 р. й упродовж 1916–1917 рр.), а його мешканці відчули на собі разючі зміни у традиційно усталеному мирному житті і переведенні його на рейки воєнного стану.

Напередодні Першої світової війни поміж інших повітових міст Волинської губернії Рівне вирізнялося найвищою чисельністю населення (тут проживало до 35 тис. осіб), високою торговельною активністю містян, чому сприяло прокладення залізничного сполучення ще в 70-х рр. XIX ст. У місті достатньо ефективно працювало самоврядування, яке від 1898 р. уособлювала міська дума та управа. Міське самоврядування переймалося покращенням побутових умов життя містян: увело в дію електростанцію, налагодило забезпечення рівнян питною водою, спорудивши парову водокачку, переймалося і поліпшенням санітарного стану міста [5, с. 167–175]. Зауважимо, що стосовно останнього багато що залежало і від мешканців самого міста, які не завжди виконували розпорядження міської влади дотримуватись чистоти на вулицях і поблизу своїх домівок.

Який відбиток на повсякденний побут рівнян наклала Велика війна? Вже від її початку зростає чисельність населення Рівного за рахунок як військовиків, які дислокувалися в місті, або перебували короткочасно під час транзитних перевезень на фронт, а також біженців. Щонайбільше останніх у місті було улітку 1915 року, коли бойові дії між австро-німецькими і російськими військами точилися вже на території Західної Волині. Звісно, це вимагало від міської влади величезних зусиль аби не допустити виведення із ладу міської інфраструктури, підтримання відповідного санітарного стану, здатного запобігти поширенню інфекційних хвороб. За відсутності у місті централізованої каналізації, найбільш проблемним було налагодження ефективної роботи асенізаційної служби по вивезенню нечистот, яка б була підконтрольна міській владі. У цьому питанні місту активно допомагав Рівненський комітет Всеросійського союзу міст [6, арк. 65, 98].

Загострюється проблема харчового забезпечення як місцевого населення, так і біженців, яку вдалося в перші місяці війни хоча б трохи залагодити за рахунок відкриття харчового пункту. Його організацією, як багатьма й іншими питаннями повсякденного життя, активно займався Рівненський комітет Всеросійського союзу міст [7, с. 263].

Пізнати на собі, що таке біженство мешканцям Рівного довелось у серпні – вересні 1915 р., коли лінія фронту підійшла дуже близько до міста. Багатьом із них довелося супроводжувати евакуйоване майно лікарень, навчальних закладів, електростанції. І хоча невдовзі воно було зі значними збитками

повернене назад, як тільки фронт стабілізувався, життя у Рівному нагадувало невпорядкований вулик, в якому містяни не відчували себе в безпеці, і тут було далеко не комфортне життя. Оскільки нестабільно працювала залізниця, а залишки харчових продуктів майже закінчилися, фактично все життя в місті зосереджувалося на залізничній станції [2, с. 205].

Опинившись в ту пору проїздом у Рівному відомий американський журналіст і письменник Джон Рід пізніше згадував про непривабливий вигляд його вулиць із вищербленою бруківкою, натовпами люду і величезною кількістю крамниць та їх химерними рекламними вивісками, які «утворювали вниз і вгору на вулиці якийсь божевільний ряд» [8, с. 43.].

Деструктивний вплив війни на повсякденне населення Рівного поглиблювався й надалі – в умовах розгортання влітку – восени 1916 р. наступу російських військ Південно-Західного фронту під командуванням О. Брусилова на позиції австро-угорських і німецьких військ, а потому вже в умовах революційних подій 1917–1918 рр.

Знадобилося ще багато часу, аби по завершенні Великої війни повсякденне життя повітового міста Рівного вже у складі Волинського воєводства Другої Речі Посполитої наповнилося голосами мирного життя і відповідним психологічним налаштуванням містян.

Список використаних джерел та літератури:

1. Коляструк О. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти. Харків: Вид-во «Курсор», 2008. 122 с.
2. Герасимов Т.Ю. Міста Правобережної України і Перша світова війна: повсякденна історія: монографія. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. 436 с.
3. Вільшанська О. Цивільне населення в роки Першої світової війни: реалії повсякдення і суспільні настрої // Війна: держава, суспільство, особа. Збірник наукових статей / Голов. ред. акад. В. Смолій. Київ: Ін-тут історії України НАН України, 2023. 805 с. С. 205–221.
4. Молчанов В. Б. Вплив Першої світової війни на життєвий рівень населення України // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Збірник наукових праць / Голова редколегії член-кор. НАН України О.П. Ресент. 2014. Вип. 23. Перша світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни). С. 92–102.
5. Прищепа О.П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне: ПП ДМ, 2010. 287 с.
6. ДАРО (Держархів Рівненської області). Ф. 165. Оп. 1. Спр. 28. 160 арк.
7. Історія Волині: науково-популярне видання / Наук. ред. М.М. Кучінко; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Суми: Університетська книга, 2023. 672 с.
8. Ровно 700 років. 1283–1983. Збірник документів і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1983. 195 с.

Анастасія Жиганюк,
здобувачка групи І-51м спеціальності
«Історія та громадянська освіта»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ У МОДЕЛЮВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У 1917-1921 РР.

Актуальність дослідження полягає в необхідності глибокого аналізу впливу української еліти на процеси державотворення, адже саме вона формувала політичні програми, сприяла культурному відродженню та мобілізувала суспільство на підтримку ідеї незалежності.

Метою є: дослідження впливу української еліти на формування та розвиток національної державності України у 1917-1921 рр, аналізу їхніх політичних, соціальних та культурних ініціатив, а також ролі у створенні основних інституцій української державності.

Проблема полягає у недостатній кількості досліджень, що висвітлюють специфіку діяльності різних груп української еліти - політичної, інтелектуальної, військової - та їхньої взаємодії у контексті національних інтересів. Важливо також дослідити, як внутрішні суперечності в середовищі еліти, які впливали на ефективність державотворчих процесів.

Розгляд цього аспекту варто розпочати, на нашу думку, із з'ясування ролі еліти в суспільстві, зокрема в державотворчих процесах. Слід зазначити, що окремі аспекти проблеми вже знайшли досить ґрунтовне висвітлення в наукових працях, але в цілому роль української еліти в моделюванні національної державності у 1917–1921 рр. залишається малодослідженою. Особливістю досліджень з даної проблематики є наявність значної кількості публікацій самих лідерів тогочасного українства, в яких вміщено біографії, автобіографії, а також характеристики, більшість з яких подаються у формі взаємних характеристик [1, с.169].

Один з важливих аспектів проблеми пов'язаний з дослідженням перших публікацій, тобто тих, що почали виходити з друку, починаючи з 1917 р. Наприклад, Б.Магміт назвав свою публікацію спробою характеристики посла

К.Левицького. Автор, зокрема, зазначав, що «закидом натомість з нашої сторони буде звуження горизонту, «нездатність чи неохота обняти своїм поглядом цілу націю без огляду на кордони, втілити в свою програму Соборну Україну» [2, с. 121-122].

Слід зазначити, що інколи до національної еліти відносять весь загал Центральної Ради. Наприклад, Ф.Турченко зазначає, що масовий національно-визвольний рух 1917 р. «очолила Центральна Рада, яка об'єднала тодішню національну еліту України». Думаємо, що такий підхід є помилковим,

враховуючи соціальний та інтелектуальний аспекти складу Центральної Ради, а також факти «вільностей» при виборах та кооптуванні її нових членів.

Якщо дотримуватись принципу аналізу праць за хронологією, точніше часом їх написання, то наступну групу публікацій з досліджуваного аспекту проблеми складають спогади учасників революційних перетворень в Україні.

Левову долю щодо їх кількості з відомих причин складають спогади українських емігрантів [3, с.33].

Найбільшу групу публікацій складають сучасні дослідження вітчизняних істориків та дослідників діаспори. Такою є, наприклад, характеристика В.Винниченка та М.Грушевського, подана в праці Ю.Семенка: «Великий удар дальшій боротьбі за самостійну Україну нанесли свої ж, колишні керівники нашої визвольної революції: голова Центральної Ради, проф. М.С.Грушевський, і перший прем'єр-міністр України, пізніше голова Директорії УНР – В.Винниченко. Обидва в самому розпалі боротьби за Україну відійшли від активної праці, просто дезертирували з визвольного фронту за кордон» [4, с.35]

Така ж тенденція в літературі була характерною і для більш ранніх публікацій, наприклад для книги С.Шелухіна: «Навіть проф. М.Грушевський з 1917 р. зійшов на шлях демагогії... Сам блукаючи, він потяг за собою блукати й патріотичну молодь, яка довірилася його авторитетові ученого історика й не добачила кепського політика, який не розбирається в питаннях державного й міжнародного права» [5, с. 10-11].

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що історіографія проблеми представлена десятками ґрунтовних публікацій, в яких досліджуються різні аспекти українського державотворення 1917–1921 рр. та ролі в ньому національної еліти. Проте варто зазначити, що багато аспектів залишаються малодослідженими. З цього приводу заслуговує на увагу резюмуючий вислів А. Свідзинського: до історичних випробувань 1917 р. та наступних років ми прийшли не готовими інтелектуально та морально. Істинних пророків, таких як М. Міхновський, не почули [6, с. 341].

Список використаних джерел та літератури

1. Реєнт О. Проблеми реалізації ідеї української державності 1917-1921 рр. *Діалог: Історія, політика, економіка : Наук. і політ. журнал.* 2002. №3. С. 165-169 .
2. Шелест Ю. Спомини політика-емігранта. *Хроніка* - 2000. 1993. № 5 (7). С. 121-123.
3. Семенко Ю. Наталя Павлушкова. Львів : «Червона калина», 1999. 256 с.
4. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. Київ: Генеза 1996. 360 с.
5. Нариси історії Української революції 1917–1921 рр. у двох книгах. Кн. 1 / Смолій В. А. (ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 2011. 390 с.
6. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. 696 с.

Андрій Сидоренко,
доктор філософії, науковий співробітник
Інституту історії України НАН України

КРИМ В 1917-1918 РОКАХ У ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Кримський півострів у ХХ столітті є об'єктом численних історичних досліджень. Зокрема, це стосується доби Національно-визвольних змагань 1917-1921 років, коли питання належності Криму до України в 1917-1918 роках (від початку Української революції до окупації Криму Антантою і Добровольчою армією) було актуалізоване. В цьому контексті особливу увагу варто звернути на військово-історичні та мемуарні праці представників української військової еміграції – старшин та солдат, що брали безпосередню участь в подіях 1917-1921 років, а потім, опинившись на еміграції, здійснили їх ґрунтовну теоретичну рефлексію. Зокрема, питання Криму підіймали в своїх публікаціях поручик Михайло Михайлик, сотник Борис Монкевич, лейтенант Святослав Шрамченко. Відповідно, мета даного дослідження – з'ясувати на основі праць вказаних авторів процес українізації Криму і Чорноморського флоту в 1917-1918 роках та питання його приєднання до України.

Становлення українського національного руху на теренах Кримського півострова детально розглядав поручик Михайло Михайлик. У своєму нарисі «Український національний рух в Криму в 1917 році» він виводив дані тенденції ще від 1900 року, коли в Севастополі вже діяв гурток «Кобзар», до складу якого входили як гімназійні педагоги, представники технічної інтелігенції, так і окремі моряки Чорноморського флоту, зокрема капітан Володимир Савченко-Більський. Даний гурток займався культурно-освітньою діяльністю (театральні постановки, обговорення літератури) та перебував то на напівлегальному, то зовсім на нелегальному становищі [1, с. 12]. В березні-квітні 1917 року, з початком Української революції, ситуація кардинально змінилася – в Севастополі з'явилися українські газети, почалася українізація військово-морських частин та навчальних закладів відповідного профілю, було створено Громаду культурно-освітнього спрямування (в складі солдат-козаків та окремих старшин), що мала на меті об'єднання збройних частин у всеукраїнську військову організацію. Михайло Михайлик підкреслював, що піднесенню українського самоусвідомлення одразу ж почали чинити опір вояки російських частин, котрі намагалися саботувати цю роботу і навіть думали про збройний виступ, аби її приборкати [1, с. 13]. Вагому роль автор відводив офіційному проголошенню Севастопольської Української Чорноморської Громади, затвердженню її статуту та обранню Ради. На думку Михайлика, саме дана Громада, а не Рада Солдатських і Робочих Депутатів, стала репрезентатором національної ідентичності та консолідації. Вона досить скоро збільшилася до 4000 членів, провела кілька маніфестацій, котрі вітав командувач Чорноморського флоту адмірал-українофіл Олександр Колчак, встановила зв'язки майже з усіма військовими кримськими частинами, де

служили українці, та підготувала делегатів на I-й Всеукраїнський військовий з'їзд [2, с. 22-26].

Кримське питання в контексті Української революції детально розглядав і сотник Борис Монкевич у своїй праці «Слідами новітніх запорожців. Похід Болбочана на Крим». Він стверджував, що на самому початку революційних подій в 1917 році на теренах півострова велася потужна проукраїнська пропаганда, котра мала успіх в населення, було українізовано низку військово-морських частин, однак цей процес було перервано збільшовиченими матросами, котрі фактично влаштували терор [3, с. 140-141].

Підкреслюючи беззаперечну важливість півострова в складі України, Монкевич констатував, що за доби Центральної Ради цією проблемою ніхто з її керманців не займався, адже на той момент соціальні гасла ставилися вище за державні інтереси. Коли ж делегація УНР проводила перемовини в Бересті з державами Четвертного союзу в питанні укладення мирного договору та узгоджувала територіальні суперечності, то вона від Криму офіційно відмовилася, посилаючись на «право на самовизначення народів» (тоді як представники Німецької імперії були готові передати Крим до складу УНР). Більше того, питання належності Чорноморського флоту теж не було вирішеним, оскільки керівництво УНР не висунуло щодо нього предметних пропозицій [3, с. 99-102]. На думку Бориса Монкевича, значну роль у спробі вирішення кримського питання в квітні 1918 року відіграла особиста ініціатива полковника Петра Болбочана. Автор детально описував успішне просування його збройної групи та підкреслював, що населення великих міст, передусім Сімферополя, гаряче підтримувало українське військо та декларувало схвалення українського уряду [3, с. 146]. Лише позиція німецького командування, котре, в свою чергу, посилалося на керівництво Центральної Ради щодо неприєднання Криму до УНР завадила втілити ці плани.

Українізаційні тенденції на теренах Криму в контексті військово-морської політики періоду 1917-1921 років розглядав у своїх працях лейтенант Святослав Шрамченко. Зокрема він підкреслював значення Головної Української Ради Чорноморського флоту, що складалася з військових моряків, котрі були не лише національно свідомим елементом, але й елементом дуже дисциплінованим. На думку автора, ці моряки були готові до повного переведення Чорноморського флоту під українську юрисдикцію та чекали відповідного розпорядження Центральної Ради, проте її керівництво не надало таких вказівок. Шрамченко критично оцінював підхід соціалістичних зверхників Центральної Ради, котрі не лише не надали практичної підтримки українізації флоту, а взагалі скасували примусову службу у флоті, через що за вказівкою Морського міністерства почалося методичне звільнення зі служби національно налаштованих моряків [4, с. 4-5].

Розглядаючи проукраїнські тенденції на теренах Криму, Святослав Шрамченко велику роль відводив піднесенню національного прапору над Чорноморським флотом, що відбулося 29 квітня 1918 року за наказом командувача флотом контр-адмірала Михайла Сабліна та було спричинене виходом на позиції півострова Кримської групи Запорізької дивізії, котру

очолював полковник Петро Болбочан. Разом з тим, констатує відхід з півострова запорізьких частин на вимогу німецьких союзних військ, автор підкреслює, що німецьке командування обґрунтовувало таку вимогу тим, що раніше керівництво Центральної Ради фактично відмовилося від Криму [5, с. 122-123].

Аналізуючи період Української Держави Павла Скоропадського, Святослав Шрамченко позитивно оцінює її політику щодо кримського питання загалом та щодо розбудови Чорноморського флоту зокрема. Він підкреслює, що саме в цей час повноцінно запрацювали Український Головний Морський Штаб та Міністерство морських справ, яке відтепер складалося з фахових спеціалістів. Аналізуючи законодавчу діяльність гетьманського уряду, Святослав Шрамченко стверджує, що в даній діяльності чітко простежувалася політика вважати Крим із Севастополем невід'ємною частиною Української Держави, ця політика підкріплювалася практичними кроками, однак її остаточному втіленню завадила зміна загальнополітичної ситуації у світі [6, с. 9-12].

Таким чином, можна констатувати, що українізація Криму загалом та Чорноморського флоту зокрема в 1917-1918 роках здійснювалася завдяки ініціативі моряків та старшин, що створили Севастопольську Українську Чорноморську Громаду, а також за сприяння кримського населення, що мало виразні проукраїнські настрої. В той же час, керівництво Центральної Ради не займалося вирішенням питання Чорноморського флоту, а Крим узагалі не розглядало як частину України. Лише з періоду Гетьманату Павла Скоропадського почалася методична робота щодо приєднання Криму та відбудови Чорноморського флоту, проте їй на заваді стали окупація півострова Антантою та антигетьманський переворот.

Список використаних джерел та літератури

1. Михайлик М. Український національний рух в Криму в 1917 році (Частина I). *Літопис Червоної Калини*. Число 6. 1932. С. 12-14.
2. Михайлик М. Український національний рух в Криму в 1917 році (Частина II). *Літопис Червоної Калини*. Число 7-8. 1932. С. 22-26.
3. Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців. Похід Болбочана на Крим. Нью-Йорк. Накладом Т-ва Запорожців ім. полк. Петра Болбочана в Америці, 1956. 288 с.
4. Шрамченко С. Закон про державну українську флоту та його виконавці. Варшава. Накладом Українського воєнно-історичного т-ва. 1935. 15 с.
5. Шрамченко С. Піднесення українського прапора в Чорноморській флоті. *За державність. Матеріали до історії війська українського*. Збірник 2. Каліш, Українське воєнно-історичне товариство. 1930. С. 120-124.
6. Шрамченко С. Українська воєнно-морська політика на Кримі у 1917-18 рр. *Літопис Червоної Калини*. Число 5. 1932. С. 9-12.

Артем Семененко,
здобувач I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. І. Жуковський**)

ДОНЕЦЬКО-КРИВОРІЗЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК СПРОБА БІЛЬШОВИЦЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ

Перемога Революції гідності стала каталізатором імперських амбіцій Російської Федерації та суттєвим приводом для намагань відтворити радянське минуле, по якому ностальгує більшість росіян. Хоча Україна і обрала власний шлях, проте не уникала зазіхань агресора, що у підсумку призвело до анексії Криму та утворення квазіреспублік на теренах Луганської, Донецької, а з часом Запорізької та Херсонської областей. Відмінностей між тим, що відбувається зараз і тим, що діялося на теренах нашої держави майже 100 років тому практично немає: ні царський, ні більшовицький, ні російський уряди не сприймали українську незалежність всерйоз і вбачали в ряді українських регіонів «російський елемент».

На сучасному етапі вивчення маріонеткових утворень на теренах Південно-Східних територій України допомагає осмислити основу сучасних сепаратистських настроїв, виявити особливості ідеологічного спрямування, проаналізувати помилки минулого з метою подальшого недопущення, об'єктивно оцінити наявні події та знайти шляхи їх вирішення.

Подана наукова проблема знайшла відображення у поглядах ряду дослідників, зокрема О. Поплавського [1], О. Поцулко [2], С. Судиновича [3], В. Солдатенко [4], Л. Хойнацької [5], В. Шабельнікова [6] та ін.

Метою роботи є аналіз виникнення Донецько-Криворізької Радянської Республіки як спроби більшовицького сепаратизму у 1918-1919 рр.

У 1917 році, більшовики, які здобули владу в Росії не визнавали контролю Української Центральної Ради (далі – УЦР) над теренами південного регіону. Й. Сталін звинувачував УЦР у тому, що вона не керується думкою місцевого населення деяких губерній, насильно приєднуючи їх до України і здійснює при цьому радикальну політику анексії. Обласний комітет РСДРП(б) наголошував на принциповій відмінності Донкривбасу від решти української території. З плином часу у російській пресі набувають поширення статті про насильницький характер оволодіння Центральною Радою Донецьким басейном. Українські більшовики, у свою чергу сприймали подібні публікації як своєрідні директивні розпорядження. Тому належність до України Слобожанщини, Донбасу і Півдня підлягала суворому запереченню з боку більшовицького елемента [4, с. 37].

Протистояти більшовикам на теренах власної держави УЦР не змогла. Унаслідок військового вторгнення сил Червоної армії наприкінці 1917 – на початку 1918 рр., територія Сходу та Півдня України потрапила під владу більшовиків, а на її теренах було утворено ряд маріонеткових держав, однією з яких була Донецько-Криворізька Радянська Республіка [2, с. 369].

Упродовж січня активно тривала підготовча робота до її проголошення, пропагувалася ідея автономізації та здійснювалося її ідеологічне обґрунтування. За підсумками IV з'їзду рад депутатів Донецько-Криворізького басейну у Харкові, 12 лютого 1918 р. було проголошено створення нової радянської республіки [3].

Більшовик С. Васильченко зазначав, що з посиленням червоної влади на місцях, РФРР будуватиметься на основі економічних особливостей, а не за ознаками національності, так як перемога соціалістичної революції остаточно вирішила дане питання. Враховуючи господарську самодостатність Донецького і Криворізького басейну, теоретики більшовизму стали вважати, що вони повинні стати окремою республікою [6, с. 146].

Насправді це була нова спроба поновити імперську систему управління, в умовах діяльності червоної влади. На території квазідержави повинні були виконуватися лише декрети Раднаркому, згідно яких усі заводи на її теренах було націоналізовано. Керівництво новоствореної республіки підтримувало контакти з РНК Росії. Уряд радянської України, який переїхав до Харкова, вважався паралельним органом владних структур ДКРР [3].

Проте проголошення маріонеткового утворення не зустріло народної підтримки. Це було зумовлено тим, що про виникнення нової державної одиниці не було широкого розголосу, а робітники та місцеві більшовики знали, що влада над промисловими регіонами все одно зосереджується у руках більшовиків. Спроби провести референдум також було відкинуто через брак належної підтримки. Для більшості партійних організацій звістка про виникнення нової республіки стала несподіванкою [5, с. 186].

Фактично новостворена держава проіснувала з 12 лютого 1918 по 17 лютого 1919 рр., не маючи при цьому державно-правового статусу, законодавчої бази та соціальної підтримки. Її очільники не змогли чинити опір наступу армії Центральної Ради і з розгромом радянських військ південно-східний регіон знову став частиною УНР. Існування такого державного утворення було тимчасовим проєктом задля поступового проникнення та поширення радянської влади, яке мало далекосяжні наслідки у майбутньому [2, с. 367].

Проте історична пам'ять про Донецько-Криворізьку республіку стала об'єктом ідеології сепаратизму на теренах Донецької області на сучасному етапі. Проголосивши так звану «ДНР», депутати так званої «Народної ради» наголосили на спадкоємності державотворчого процесу на теренах Донбасу [1, с. 228].

Таким чином, аналіз подій щодо створення Донецько-Криворізької Радянської Республіки дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, створення квазіреспубліки було дієвим інструментом більшовиків для

зміцнення своєї влади в промислових регіонах України та підриву авторитету УЦР. По-друге, відсутність підтримки населення та штучний характер утворення свідчать про його нежиттєздатність. По-третє, історія ДКРР демонструє, як ідеологія сепаратизму використовує подібні державні утворення для досягнення політичних цілей.

Список використаних джерел та літератури

1. Поплавський О. Донбас: коли історія повторюється в долях людей. *Проблеми політичної історії України*. 2019. Вип. 14. 221-230.
2. Поцулко О. Історико-правовий аспект створення Донецько-Криворізької Республіки. *Science and technology: problems, prospects and innovations*. 2022. Вип. 3. С. 366-376.
3. Солдатенко В. Донецько-Криворізька республіка. Історія сепаратистського міфу. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/11/23624/> (Дата звернення: 14.10.2024).
4. Судинович С. Історичні ретроспективи українського сепаратизму: Донецько-Криворізька Радянська Республіка. *Переяславський літопис*. 2016. Вип. 10. С. 35-42.
5. Хойнацька Л. Донецько-Криворізька радянська республіка (ДКРР) у сучасній історичній ретроспективі. *Стан, проблеми та перспективи сучасної юриспруденції України в умовах євроінтеграції: правові та суспільні аспекти*. 2015. Вип. 2. С. 186.
6. Шабельніков В. До питання про утворення Донецько-Криворізької республіки: історико-регіональний аспект. *Історичні і політологічні дослідження*. 2013. Вип. 2. С. 145-151.

Олексій Чухомець,
здобувач ступеня доктора філософії
ІІІ курсу історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: канд. іст. наук,
професор Л. Г. Іванова)

ПРИЧИНИ “ПРОУГОРСЬКОЇ” ПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ А. ВОЛОШИНА В 1918 Р. ТА ЇЇ ТРАКТУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА УГОРСЬКОМУ ІСТОРИЧНИХ ПОГЛЯДАХ

Постановка проблеми В сучасній вітчизняній історичній літературі А. Волошин, який був керівником українського руху Закарпаття в період 20-30-х рр. ХХ ст., відображається як патріотична постать, яка сприяла розвитку українства в краї. Разом з тим деякі суперечності виникають під час дослідження його ранньої політичної діяльності осені 1918 року, коли він був членом проугорського політичного організації Рада угорських рутенів, що не

узгоджується з вищенаведеними наративами і потребує детальнішого наукового дослідження.

Аналіз історіографії В процесі написання дослідження були використані праці переважно українських та угорських науковців. Особливої уваги заслуговують роботи М. Вегеша та Й. Ботліка, які надали детальний опис даному історичному епізодові. Також були використана автобіографічна праця А. Волошина “Спомини”, в яких автор надає власне пояснення даним діям.

Мета дослідження – розглянути характер “проугорської” діяльності А. Волошина та її трактування в українській та угорській історіографії.

Виклад основного матеріалу Географічно-політичне становище Закарпаття зазнало значних змін після Першої світової війни. З однієї сторони, перемога країн Антанти, розпад Австро-Угорської імперії та розпочаті широкі прояви національного пробудження серед європейських народів призвели по прояву етно-культурних рухів в краю, які втілювались у формі місцевих суспільних органів самоврядування – рад. Вони масово створювались наприкінці 1918 – на початку 1919 років як органи політичного життя різних прошарків населення краю, що висували соціальні та національно-культурні вимоги, в тому числі щодо нового державного статусу Закарпаття.

Разом з тим уряд Угорської Народної Республіки на чолі з М. Кароєм прагнув зберегти колишні угорські імперські володіння у складі нової держави завдяки наданню певних автономних прав місцевим меншинам. Такі дії підтримувались деякими представниками українців-русинів (переважно жителів великих міст – Ужгороду, Мукачева та Берегово), які 6 листопада 1918 року створили Раду угорських рутенів, члени якої виступали за збереження цілісності Угорщини та забезпечення для місцевого слов'янського населення етно-культурних та соціальних прав. Одним із членів даного органу був і А. Волошин, який обійняв посаду секретаря [5, с. 45-47].

Значення ролі майбутнього ключового очільника українського руху в Закарпатті в діяльності даного органу неоднозначне. З однієї сторони, членство в Раді угорських рутенів, керівні органи якої посідали переважно греко-католицькі священники, надавало можливість новоспеченому політику краще відстоювати лінгвістичні та етнокультурні права українців-русинів на протидію прибічників мадяризації краю. Про це також свідчить довоєнна діяльність А. Волошина, який в червні 1915 року. Відстоював право на використання кирилиці на нараді, організованій міністром культури Угорського королівства К. фон Клеббельсбергом [1, с. 113-115]. З іншої сторони, угорські дослідники акцентують увагу на антиукраїнських публічних промовах політика, коли той був секретарем зазначеного політичного органу. Зокрема, восени 1918 р. А. Волошин пояснював необхідність створення Ради угорських рутенів «... згуртуванням проти анексійних амбіцій українців, румунів і словаків» [6, с.7]. Також політик був одним із розробників офіційної програми ради, яка проголошувала територіальну цілісність Закарпаття в складі Угорщини взамін на надання демократичних прав, релігійної автономії та покращення матеріального становища краю. Певні зміни в “проугорській” політичній орієнтації А. Волошина відбулись з січня 1919 року, коли він розпочав таємні

контакти з представниками Чехословаччини. Остаточна зміна відбулась 8 травня 1919 року, коли А. Волошин став заступником прочехословацької Центральної Руської Ради [6, с. 7-21].

Існують різні оцінки даних змін політичних поглядів майбутнього прем'єр-міністра Карпатської України. Деякі іноземні дослідники вважають, що на початку своєї політичної діяльності А. Волошин демонстрував лояльність до Угорщини, і лише після перевороту Б. Куна змінив орієнтацію на користь чехословацького вектору [3, с. 32]. Схожі позиції підтримуються і серед угорських дослідників, причому іноді самого політика звинувачують в тому, що він був фактично “подвійним агентом” [7].

Водночас в українській історичній думці поширеними є погляди на вимушений характер “проугорської” діяльності А. Волошина та на тривалі проукраїнські погляди каноніка. Свідченням останнього є, наприклад, перемовини з українськими політичними діячами в Відні 1915 року щодо відновлення незалежності України через свого друга А. Штефана. В січні 1919 р. А. Волошин сприяв поширенню інформації відносно проведення проукраїнських Всенародних зборів угорських русинів в Хусті через власну газету [1, с. 195-198].

Говорячи про причини участі в Раді угорських рутенів, сам політик в своїх “Спогадах” відзначає підтримку проугорської орієнтації як міжнародною невизначеністю того часу, так і сподіваннями на реальне одержання автономних прав для українців-русинів від ліберального уряду М. Карої. Проте обмеженість прав у виданому 24 грудня законі про автономію та відкладення питань про територіальні межі краю сприяли зміні політичного вектору на користь Чехословаччини [2, с. 88-91]. Даний опис характеризує політичну діяльність А. Волошина як спрямовану на забезпечення інтересів українців-русинів Закарпаття в умовах нестабільної міжнародної ситуації. Це підтверджує діяльність уряду Карпатської України під час березневого угорського вторгнення 1939 р. зі спробами провести перемовини з Німеччиною, Румунією, та самою Угорщиною для збереження автономії краю [4, с. 8-16].

Висновки. Таким чином, причини “проугорської” політичної орієнтації А. Волошина в 1918 році полягали в бажанні одержати автономних прав для Закарпаття. В умовах нестабільної зовнішньополітичної ситуації та діяльності угорського ліберального уряду майбутній керівник Карпатської України, хоч і дотримувався проукраїнських поглядів, мусив демонструвати підтримку Угорщині. Такі дії характеризують політичну діяльність А. Волошина не як “зрадницьку”, а скоріше як прагматичну спрямовану на забезпечення національних та культурних інтересів українців-русинів Закарпаття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин : Монографія / Видання п'яте, доопрацьоване і змінене. Ужгород–Київ: РІК-У, Інститут історії України НАН України, 2022. 512 с.

2. Волошин А. Вибрані твори / Упорядкування, вступна стаття та примітки О. Мишанича. Ужгород: ВАТ Видавництво Закарпаття, 2002. 528 с., іл. URL: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh02.htm> (дата звернення: 26.10.2024)
3. Домбровський Д. Польща і Закарпаття: 1938-1939. Київ: Темпора, 2012. 392 с.
4. Пагіря О. Зовнішньополітичні маневри уряду Карпатської України в умовах угорської агресії (середина березня 1939 р.) [Текст] Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Історія. відп. за вип. Н. П. Керецман. Ужгород : Говерла, 2019. Вип. 2 (41). С.8-19.
5. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько- угорського видання. Під ред. М.Вегеша, Ч.Фединець. Ужгород: Вид. «Ліра», 2010. 720 с.
6. Botlik József Czechoslovakia's ethnic policy in Subcarpathia: Podkarpatskaja Rus or Ruthenia, 1919-1938/1939. Translated and edited by P. Csermely. Hamilton, Corvinus Publishing, 2005. 79 p.
7. Stumpf Benedek András A gens fidelissima: A ruszinok. Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. Budapest, 2003. URL: <http://mek.oszk.hu/03200/03292/03292.pdf> (дата звернення: 24.10.2024)

Ганна Ясельна,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. О. Телегуз**)

ВІД ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ ДО РИЗЬКОГО МИРУ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН

Завершення Першої Світової Війни у контексті міжнародних відносин постало новим етапом співпраці та встановленням нових порядків. Історія українсько-польських взаємин починається задовго до цього, але набуває нового характеру, адже між двома державами відбувалися динамічні переходи між війною та співпрацею. Для Директорії УНР постала проблема збереження територіальної цілісності держави. Метою роботи є охарактеризувати спроби зберегти українські землі через призму українсько-польських відносин. Особливістю політичного становища української влади став тиск з багатьох сторін – Польща й лідери Антанти з однієї, та Росія з її «союзницькими» планами, з другої. Симон Петлюра мусив негайно шукати компромісне рішення. Очільник Директорії вирішив піти на пошуки порозуміння з польською стороною на противагу Червоній Армії.

Саме «поступкою» полякам дослідники вважають укладений у квітні 1920 року Варшавський договір або договір Пілсудського-Петлюри.

Досліджували цю тему такі українські автори як П. Гай-Нижник, А. Гриценко, М. Сивіцький, М. Гетьманчук та багато інших. Противниками договору виступали його сучасники В. Винниченко, М. Грушевський [3], С. Шелухін [5]. Наприклад, з позиції М. Грушевського, Варшавський договір — «акт зради українського народу», а С. Петлюру він називає «новим Тетерею». Цей договір був «справою малої жменки людей, котрі поставили собі задачею за всяку ціну утримати за собою химерну роль української влади» [3, с. 1–3].

Щодо договору, то його пункти обумовлювали політичні та військові зобов'язання двох сторін. Польща мала визнати уряд УНР на чолі з Симоном Петлюрою, не йти на дипломатичні контакти з ворогами УНР, проводити спільні військові операції проти більшовицької армії та постачати українським підрозділам зброю і необхідну амуніцію. Кордони визначались наступним чином: до Польщі відходили Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, частина Полісся та сім з дванадцяти повітів Волині. Польща визнавала українською територію між Збручем і Дніпром. Договір не окреслював східних кордонів УНР, тобто Ровенський, Дубенський і Кременецький повіт.

Вже у квітні об'єднані сили польської та української армій почали спільну операцію, а у травні просунулись до Києва. 9 травня відбувся парад польсько-українських підрозділів на Хрещатику. Успішні спільні дії стали великим піднесенням для урядів двох держав, проте вже майже за місяць Червона армія просунулась настільки, що вступили на територію Польщі. Під загрозою взяття ними Варшави польський уряд був змушений погодитись відправити своїх делегатів на переговори у Мінську. Через глибоку економічну кризу польський уряд не міг забезпечувати ефективність союзницької армії, а в купі з посиленням наступом Червоних військ постало питання про досягнення компромісу з Росією. Ударом для польської сторони також стала відмова союзників з Антанти надати збройну допомогу. Розуміючи можливість втрати пріоритетності для союзника, український уряд прийняв рішення про необхідність доєднатися до переговорів та склали відповідний меморандум до польського уряду.

Восени 1920 року місце переговорів було перенесено в Ригу. На початку роботи місії в Ризі польські представники покладались на перевагу на фронті, зокрема, йдеться про успішність варшавської битви. Делегацію у Ризі очолювали опоненти Юзефа Пілсудського, однодумці Романа Дмовського, Ян Домбський і Станіслав Грабський.

Критичним став момент, коли Ян Домбський визнав повноваження представників УРСР Е. Квірінга, Д. Мануїльського і М. Скрипника. На протипагу цьому делегація на чолі з С. Шелухіним допущена не була.

З цього моменту можна стверджувати про спекулятивність подальших переговорів, адже доля українських земель вирішувалась без «третьої сторони», тобто самої України. С. Шелухин зазначив, що «5-го жовтня 1920 року на мирній конференції в Ризі підписано протокол, в якому контр-агентами названі «Польща з одного боку, і Росія та Україна – з другого боку», тоді як, в дійсності Україна участі в переговорах не бере» [6, с. 643]. Розглядаючи це питання з аспекту українсько-польських відносин, це стало гострим предметом подальших дискусій між посольствами. В. Кедровський, один з делегатів від УНР, у своїх зверненнях

до польської сторони оперував фактом укладення військової конвенції, пункт якої про зобов'язання не підписувати сепаратний мир з Росією був порушений. Прямим фактом недотримання зазначених домовленостей ставало відсутність, а точніше недопущення української сторони до переговорів [4, с. 610].

Отже, за остаточним договором від 18 березня 1921 року Польща відмовлялася від земель колишньої Речі Посполитої, які знаходилися на схід від кордону, встановленого в Ризі, тоді як РСФРР і УСРР відмовлялися від претензій на території, що лежали західніше цього кордону. Українсько-польські відносини фактично склали сильний військовий союз, який не витримав тиску великих держав. В результат польський уряд визнавав УСРР, відкидаючи усі попередні домовленості з УНР.

Список використаних джерел та літератури

1. Верстюк В. Ризький мирний договір 1921 р. і завершення боротьби за Українську Народну Республіку. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. 2011. № 6. С. 337–366.
2. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрями наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*. 2003. №2. С. 39–55.
3. Грушевський М. Між Москвою і Варшавою. *Борітеся – поборете!* Відень, 1920. № 2. С. 1–18.
4. Кедровський В. Справоздання Володимира Кедровського Андрію Ніковському, Андрію Лівіцькому від 15 жовтня 1920. *Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919-1921)*. Київ, 2016. С. 609–612.
5. Шелухин С. Варшавський Договір між Поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. Прага, 1926. 40 с.
6. Шелухин С. Нота голові польської делегації на Мирну конференцію в Ризі (Латвія) від 7 жовтня 1920. *Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919-1921)*. Київ, 2016. С. 642–644.

Ілля Шамало,
здобувач III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти Навчально-наукового
інституту економіки та менеджменту
Національного університету водного
господарства та природокористування (м. Рівне)
*(науковий керівник канд. іст. наук,
доцент Я. П. Цецик)*

ВИБОРИ ДО ПАРЛАМЕНТУ ПОЛЬЩІ У ВОЄВОДСТВАХ ГАЛИЧИНИ У 1922 Р.

Після закінчення польсько-української війни (1918–1919 рр.) питання щодо статусу Галичини впродовж ряду років залишилося невирішеним. Влітку 1919 р. країни Антанти погодилися на військову окупацію польською армією територій до річки Збруч, взявши на себе право вирішувати майбутнє регіону. Конфлікт тривав до березня 1923 р., що створювало ситуацію невизначеності, що негативно впливало на суспільно-політичне життя регіону.

Важливим етапом досліджуваного періоду стало проведення виборів до сейму та сенату восени 1922 року, перебіг яких проаналізований у газеті «Діло».

Перш за все варто зазначити, що українці були налаштовані не брати участь у цих виборах у зв'язку з невизначеністю статусу Галичини у складі II Речі Посполитої. Це висвітлено у номері за 6 вересня 1922 р. «...українське селянство в один голос виявило свою думку . «На Польщу записуватися не будемо, до Варшави своїх послів не пішлемо!» - і такі голоси роздавалися в цілیم краю. ... Таким чином, серед українського громадянства немає навіть ліліпутної політичної групки, яка поважилася би піти в розріз з голосом народу» [1] , а у номері за 14 жовтня 1922 р. «В Дрогобичинні розвинули власти нечуваний терор, щоби приневолити українське населення до участі у виборах. Українці відмовились взагалі від участі у виборчих «обводових комісіях»: багато внесло резигнації на письмі, а в кождім разі від підписання виборчих ліст» [2].

Всупереч волі українців, польська влада посилювала міри покарання, зросла кількість жандармів та військових у селах, «В Стрию від поліції аж кишить. Тайна охрана гуляє, і за царських часів так не гуляла...» [3].

Також були випадки нападів на українців, на чому акцентувалася увага в одному з номерів досліджуваного видання за 15 вересня 1922 р. «В с. Іванівці позу Скалат польські людовці скликали предвыборче віче. Тому що на вічу майже ніхто не явився вперті агітатори пішли під церкву і силою стягали українських селян на віче. Під час промови одного з польських наганячів Поляки спровокували Українців. Під час заметушення Поляк Міхал Бурштинські пхнув Українця Остапа Ковцуна ножом у груди, раячи його

смертельно...» [4], і у номері за 26 вересня 1922 р. «Із села Жеребок шляховицьких пов. Скалат їхали в ночі українські селяне Дмитро Хома і Іван Чайка. По дорозі напали на них невідомі злочинці і замордували Дмитра Хому, а другого тяжко поранили. - Існують певні докази, що нападу dokonали польські кресові герої тим більше, що це сталося в часі передвиборчої акції в селі, яке відказалося від переведення виборчих ліст. При убитім найдено 300 тисяч марок, яких напасники не забрали, з чого виходить, що напад має чисто політичний характер.» [5].

Окрім бойкоту виборів, члени Української військової організації (УВО) здійснювали підпали польських фабрик, маєтків, урядових установ, постерунків поліції. У номері за 4 жовтня 1922 р. писалося: «Що саме діється? Діються грізні речі. Горять панські будинки, згоряє і попеліє сьогорічний збір хліба, палять кольтоністів, стріляють і убивають осібняків, що важаться йти проти загальних інтересів, підмінують будинки польської поліції і польських адміністраційних урядів.» [6], а у номері за 26 вересня 1922 р. наведений один із прикладів подібних актів «...У Волоні згорів фільварок С. Баліцкої. У тернопільському воєвідстві занотовано 17 нових підпалів на польських фільварках... В Міжинці спалено цілий двір із стиртами збіжа княгині Любомирської...» [7].

Проте, з боку польської влади теж були численні факти знищення приміщень українських культурно-освітніх та економічних структур. Одним із найвідоміших був підрих приміщення «Просвіти», який згадується у номері за 24 вересня 1922 р. «Злочинна рука вандала і варвара підпхала вибуховий матеріал під будинок “Просвіти”» [8]. Також польські діячі відкрито погрожували українцям. «В камінці Струм. на будинок «Нар. Дому» прибила польська боївка погрозу такого змісту: «Dom Narodny będzie na dniach wysadzony w powietrze. Komendani» [9].

Зокрема вводилися штрафи, про які згадано у номері за 14 жовтня 1922 р. «...посипались кари від предсідника окружної виборчої комісії ч. 52 в Стрию, Орського. З початку накладання кари по 20.000 мп і рівночно з «гідности» члена комісії. Опісля предсідник комісії понакладав гривни 60.000 мп., а що і се не помагало, то почав сипати кари по 200.000 мп...» [2].

Таким чином, події, описані «Ділі» за 1922 р., демонструють складну політичну ситуацію та напруженість між українським населенням та польською владою на західноукраїнських землях. Українці бойкотували вибори, вважаючи їх нав'язаними та чужими їхнім національним інтересам, що спричинило посилення репресивних заходів з боку польської влади. Ці події відображають гостре політичне протистояння між українською громадськістю та польським урядом у Галичині увосени 1922 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нахабні опікуни. *Діло*. № 5. 6 вересня 1922. С. 1.

2. Виборчий терор в Дрогобиччині. *Діло*. № 35. 14 жовтня 1922. С. 3.
3. Із життя Стрийщини. *Діло*. № 34. 13 жовтня 1922. С. 4.
4. Перша жертва польських виборів. *Діло*. № 13. 15 вересня 1922. С. 4.
5. Передвиборчі жертви. *Діло*. № 20. 26 вересня 1922. С. 2.
6. Галицькі відносини. *Діло*. № 26. 4 жовтня 1922. С. 1.
7. Дальші підпали. *Діло*. № 20. 26 вересня 1922. С. 2.
8. Вандалізм. *Діло*. № 19. 24 вересня 1922. С. 4.
9. Погрози. *Діло*. № 36. 15 жовтня 1922. С. 3.

Марія Стретович,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. О. Телегуз**)

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ ТА МУЗИЧНИХ КОЛЕКТИВІВ НА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ НА ЧУЖИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Міжвоєнний період (1918-1939 рр.) характеризується активними міграційними процесами серед українців, що опинилися за межами України внаслідок політичних потрясінь. У нових умовах збереження національної ідентичності, мови та культурних традицій стало для української еміграції першочерговим завданням. Важливу роль у цьому процесі відігравали театральні та музичні колективи, які не лише підтримували зв'язок з батьківщиною.

Історіографія проблеми представлена науковою працею С.Наріжного [4], а також сучасними дослідженнями культурного життя українців на чужині таких істориків, як-от: В. Власенко [1], Н. Кривець [3], І. Телегуз та А. Телегуз [5], В. Трощинський [6]. Окрему наукову цінність мають такі джерела, як спогади Д.Дорошенка [2] та сучасників О. Кошиця [7], [8].

Метою дослідження є аналіз ролі та впливу українських театральних і музичних колективів у збереженні та популяризації української культурної спадщини серед українців, які опинилися в еміграції у міжвоєнний період. Також виявити яким чином ці колективи сприяли підтримці національної ідентичності, інтеграції української діаспори у нові культурні середовища.

В першу чергу важливо звернути увагу на те, що український театр на чужині бере свій початок від невеликих аматорських гуртків. Гарним прикладом для цього твердження є діяльність українців в Болгарії, де перші театральні вистави, які спочатку мали формат коротких постановок на одну дію, згодом стали основою для створення повноцінних аматорських

театральних колективів, які діяли не лише в столиці, але й у інших містах Болгарії. Одним з найпотужніших і найбільш відомих таких колективів був Український гурток імені Михайла Драгоманова, який мав на меті як збереження культурних традицій, так і залучення місцевої аудиторії до знайомства з українською драматургією та літературою. Український гурток ім. М. Драгоманова ставив різноманітні вистави, серед яких особливе значення мали такі класичні твори української літератури, як «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Невольник» І. Карпенко-Карого, а також «Каїн і Авель» І. Тогобочного. Ці вистави відображали широку палітру жанрів та настроїв: від побутових комедій до драматичних історичних сюжетів, що знайомили болгарську аудиторію з багатогранністю української культури. Особливою популярністю користувалася комедія «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, яка ставилася на 5 дій і завдяки своїй комічній природі була зрозуміла та цікава глядачам різних національностей [1, с. 40]. Цей аспект діяльності українських аматорських театрів в Болгарії підкреслює значення таких ініціатив для збереження національної ідентичності українців за межами батьківщини. Такі гуртки не лише забезпечували культурне життя української громади, але й сприяли розумінню та повазі до української спадщини серед болгарського суспільства.

Крім театральної діяльності варто також зазначити про існування хору в Болгарії під керівництвом І. Орлова, до складу якого входило майже п'ятдесят осіб, а їх виступи відбувалися у національні костюмах з традиційними елементами одягу та аксесуарів, що додавало виступам певної автентичності та підкреслювало українське коріння. Репертуар хору був цілковито українським і складався з понад трьох десятків пісень, серед яких такі відомі твори, як «Було колись на Вкраїні», «Закувала та сива зозуля», «Заповіт» на слова Тараса Шевченка, «Ой кум до куми залицявся», «Реве та стогне Дніпр широкий» та «Тече вода в синє море» [1, с. 42].

В Німеччині, де активно виступали українські хори, капели, сольні виконавці та композитори, які привносили в німецький культурний простір українське мистецтво. Висока концентрація українських артистів у Німеччині пояснювалася тим, що ця країна пропонувала можливості для творчого розвитку, організації концертів та участі в культурних заходах на європейському рівні. Особливе значення мали культурні заходи у Мюнхені, який став своєрідним центром українського мистецького життя в Німеччині. Тут організовувалися виставки образотворчого мистецтва, на яких українські художники представляли свої роботи, а також театральні вистави, що знайомили німецьку аудиторію з українською драматургією та акторським мистецтвом. Наприклад, 6 травня 1936 року у Берліні відбувся «Вечір української пісні», на якому виступав український хор. Цей захід зібрав як українську, так і російську та німецьку публіку, що свідчить про інтерес до українського мистецтва та його роль у культурному житті міжвоєнної Європи. Подібні заходи не тільки підтримували зв'язок українців з рідною культурою, але й знайомили місцевих жителів із багатством української музичної та літературної традиції [4, с. 102].

Також важливо підкреслити про діяльність Української Республіканської Капели, керівником якої був Олександр Кошиць та яка дала понад 900 концертів у багатьох країнах, включно з Чехословаччиною, Німеччиною, Францією, США, Канадою, Мексикою та Аргентиною. Виступи Капели буквально зміцнювали зв'язки між українською діаспорою та культурними колами цих країн, створюючи позитивний імідж України, а також збираючи виключно позитивні відгуки після своїх концертів. Завдяки численним концертним турам по Європі, Північній та Південній Америці, Капела зуміла привернути увагу світової громадськості до української музики та її унікальності. Кошиць використовував музику як засіб культурної дипломатії, поширюючи знання про Україну та її боротьбу за незалежність. Його діяльність також допомогла українській діаспорі зберегти культурну ідентичність та зміцнити зв'язки з рідною землею, а також хорові виступи Кошиця закріпили місце української культури на світовій сцені [7, с. 142].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що українські театральні та музичні колективи в еміграції, стали важливими інструментами збереження української національної ідентичності та культури серед української діаспори. Вони забезпечували підтримку традицій, мови та зв'язку з рідною культурою.

Список використаних джерел та літератури

1. Власенко В.М. Культурна діяльність міжвоєнної української еміграції в Болгарії: (музика, танці, театр). *Сумська старовина*. 2018. (№ LII) С. 38-50.
2. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). Мюнхен: Українське видавництво, 1969. 542 с.
3. Кривець Н. Національно-культурна діяльність української еміграції у Німеччині в 20–30-ті рр. ХХ ст. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр.*, 2009. (№18) С. 201-214.
4. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. 271 с.
5. Телегуз, І. О., Телегуз, А. В. Збереження українських традицій та національної ідентичності за кордоном: досвід діяльності Василя Авраменка. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2023. (№7 (13)) С. 827-836.
6. Трощинський В. П. Українці в світі. К.: Альтернативи, 1999. Т. 15. 352 с.
7. Українська пісня за кордоном. Світова концертна подорож Українського Національного Хору під проводом Олександра А. Кошиця (голос закордонної музичної критики) Париж: Українське Музичне Товариство ім. О.А. Кошиця в Парижі, 1929. 396 с.
8. Щербаківський В. Олександр Антонович Кошиць. Лондон: Накладом Української видавничої спілки, 1955. 53 с.

Роксолана Мазурок,
аспірантка II року навчання

БОРОТЬБА З НЕПИСЬМЕННІСТЮ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Постановка проблеми. Одним із найнагальніших освітніх завдань у відродженій польській державі міжвоєнного періоду була ліквідація неписьменності. Згідно з першим переписом населення, проведеним у Польщі в 1921 році, із загальної кількості мешканців країни у 27 400 тисяч, понад 6 мільйонів осіб не вмели ні писати, ні читати. Найвищий рівень неписьменності був зафіксований у східних воєводствах – до 71% у Поліському та 68,8% у Волинському. Така ситуація вимагала від влади та освітніх установ вжити заходів для подолання цього явища.

Аналіз історіографії проблеми. Тема боротьби з неписьменністю у Волинському воєводстві розглядалася у контексті досліджень освітніх реформ та нововведень польської влади у міжвоєнний період. Даному питанню приділяли увагу як польські історики – Тадеуш Александер, Ганна Маркевічова, Владзімеж Менджецький, так й українські – Олена Волонтир, Юрій Крамар, Ірина Скакальська. Зокрема, у дослідженні Г. Маркевічової висвітлюються спроби подолати неписьменність на Волині, аналізується діяльність Польської шкільної матиці – організації, яка спричинилася до підвищення рівня освіченості на теренах воєводства.

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу особливостей боротьби з неписьменністю у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень неписьменності вимагав від влади та соціальних освітніх установ рішучих дій задля подолання цього явища. Мережа шкіл була ущільнена, організовано курси для неписьменних, введено обов'язкове навчання для всіх школярів.

Питання освіченості дорослого населення завжди було пріоритетним для новоутвореної польської держави. Ще у 1919 році у складі Міністерства віросповідань та народної освіти створено Відділ позашкільної освіти. За словами польського дослідника Тадеуша Александера, «створення окремого підрозділу з питань позашкільної освіти свідчило, що відбудована держава ставила в один ряд шкільництво дорослого населення, дітей та молоді»[2, с. 156]. З ініціативи вищезгаданого відділу організовувались періодичні конференції, що мали шукати шляхи вирішення проблем позашкільної освіти. Одна із таких конференцій відбулася й на території Волинського шкільного округу, у м. Кременець. На зустрічі, що проходила з 22 по 25 травня 1930 року, брали участь 130 учасників, тема конференції – «Працівник освіти» [2, с. 161]. Подія була присвячена навчанню фахівців у сфері освіти дорослого населення. Результатом конференції було, насамперед, залучення вчителів та культурно-

освітніх діячів Волині до обговорення проблем позашкільної освіти на загальнодержавному рівні.

Як зазначає польська дослідниця Маркевічова Ганна, явище «анальфabetизму» було характерним як у сільській, так у міській місцевостях [3, с. 28]. Термін «анальфabet» грецького походження і використовується, коли мова йде про людину, що не вміє читати і писати. Тому представники шкільної влади вважали боротьбу з анальфabetизмом одним з найважливіших завдань у відродженій польській державі.

В одному із звернень міністра віросповідань та народної освіти від 23 лютого 1922 року до представників шкільної влади у Волинському шкільному окрузі містилася вказівка про здійснення організації позашкільної освіти для дорослого населення. Разом з кураторами шкільні інспектори мали надавати рекомендації вчителям, щоб навчання на позашкільних курсах було доступне для сприйняття [4, с. 116]. Була розроблена спеціальна інструкція, яка містила програму курсів для дорослого неосвіченого населення. Згідно інструкції мали навчати читання, основам граматики, арифметики. Особливе значення займала громадянська освіта, а саме ознайомлення з Конституцією Польщі. На заняттях з історії вивчалися події боротьби за волю польського народу, відбудови держави та ін. Важливо зазначити, що навчання велося польською мовою. Методичною базою курсів для дорослих була брошура Теофіла Козяри «Курси для дорослих – організація, програма і методичні вказівки» [2, с. 29]. Шкільний інспектор мав простежити, аби керівник курсу прислав до інспекторату звіт з інформацією про початок занять, кількість слухачів, їхній вік, стать, місце проживання тощо. Звіт складався відповідно до встановлених вимог і відправлявся на затвердження куратору Волинського шкільного округу.

Здійсненню успішної роботи щодо ліквідації неписьменності перешкоджав дефіцит коштів. Вважалося, що позашкільна освіта є полем діяльності громадських товариств та організацій, а роль держави обмежувалася лише їх реєстрацією та наданням незначних субсидій [1, арк. 100]. Як наслідок, бюджет Відділу позашкільної освіти зменшувався до мінімуму, що негативно впливало на злагоджену співпрацю міністерства та кураторій. Громадські організації намагалися стимулювати вирішення проблем у галузі позашкільної освіти та виховання. Важливе значення мала Польська шкільна матиця – культурно-освітня організація, яка діяла на Волині ще з часів більшовицько-польської війни на теренах Володимирського, Ковельського, Любомльського повітів. Польські дослідники зазначають, що зусилля матиці у боротьбі з неосвіченістю у східних воєводствах були результативними [6, с. 21]. У 1925 р. було організовано 16 курсів для дорослих а вже наступного року – 69. Боротьба з явищем анальфabetизму активно здійснювалась і в гміні Рожище Луцького повіту, де шкільна матиця організувала бібліотеку, що налічувала 500 книжок [5, с. 25]. В містечку Корець мешкало 5800 жителів, з них неписьменних було 1000 осіб. Тут діяло молодіжне гімнастичне товариство «Сокіл», яке спільно з Польською шкільною матицею та Спілкою польських вчителів спрямовувало свою діяльність на ліквідацію анальфabetизму та формування народної самосвідомості.

Висновки. Таким чином, на теренах Волинського воєводства здійснювалася активна діяльність з ліквідації неписьменності. Цьому сприяли спільні зусилля держави та громадських освітніх організацій, передусім таких як Польська шкільна матиця. Основна ціль проведення такої роботи – виховання освічених громадян, що усвідомлюють свою приналежність до польського народу. З цією метою поширювалося гасло «через освіту до могутньої держави», що мало згуртувати всіх задля спільної праці на благо міжвоєнної Польщі.

Список використаних джерел та літератури:

1. ДАВО (Державний архів Волинської області). Ф. 38. Оп. 1. Спр.10. 230 арк.
2. Aleksander Tadeusz. Konferencje organizatorów edukacji dorosłych w Polsce lat międzywojennych. *Rocznik Andragogiczny* 28. Warszawa, 2021. S. 155–173.
3. Markiewiczowa H. Społeczna akcja likwidacji analfabetyzmu na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*. Nr 1-2. Warszawa, 2008. S. 27–36
4. Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie oświaty pozaszkolnej. *Dziennik Urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wołyńskiego*. R. 2. Równe, 1925. Nr 10 (listopad). 314 s.
5. Polska Macierz Szkolna na Wołyniu. *Wydawnictwo Wołyńskiego Zarządu Wojewódzkiego Polskiej Macierzy Szkolnej*. Równe, 1938. 61 s
6. Крамар Ю. В. Польськомовне шкільництво на західноволинських землях у міжвоєнний період. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Warszawa, 2016. № 5. S. 18–27.

Богдана Васевич,
здобувачка вищої освіти
IV курсу факультету економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Розвиток української культури в умовах радянської влади є вкрай складним та багатограним процесом, який відбувався на фоні політичних репресій, ідеологічного тиску й соціальних змін. Протягом 1917—1920 років російська революційна соціал-демократія, здійснюючи суспільно-політичні зміни, проявила себе як спадкоємиця імперського мислення. Внаслідок цього Україна отримала статус, що фактично відповідав культурній автономії в рамках "єдиного і неподільного" простору Радянської Федерації. Війна та

революція не сприяли об'єднанню українського народу, який залишився розділеним між двома державами.

Однак навіть у таких умовах 20-ті роки стали періодом безпрецедентного розвитку, відкриттів і надій для української культури. Розширення україномовної освіти створило для української культури таке підґрунтя, якого вона давно не мала на Східній Україні. Вперше українська культура змогла розраховувати на підтримку з боку держави, особливо після того, як у 1923 році більшовики запровадили курс на українізацію з метою посилення свого впливу серед місцевого населення.

Експериментування в освіті в Україні стало важливим елементом радянського соціально-економічного устрою. Уряд запроваджував нові типи шкіл та навчальні програми, акцентуючи на комуністичних цінностях. Це призвело до значного зростання кількості учнів — з 1,4 млн у 1923 році до 2,1 млн у 1927 році, а рівень письменності зріс з 24% до 57%. 1920-ті роки стали періодом відродження науки, зокрема українознавства. Більшовики підтримували розвиток Академії наук, яка об'єднала багатьох видатних учених, незважаючи на їхню політичну позицію. Першим президентом Академії став Володимир Вернадський, а активну роль відіграли Сергій Єфремов і Агатангел Кримський. Найдинамічнішою була історико-філологічна секція під керівництвом Михайла Грушевського. У суспільно-економічній секції наукової діяльності в Україні важливу роль відіграли Микола Василенко, який написав цінну працю з історії українського права, та Костянтин Воблій, перший дослідник економічної географії України. Фізико-математична секція була представлена видатними вченими світового рівня, серед яких варто відзначити математика Дмитра Граве, фізика Миколу Крилова, а також хіміків Лева Писаржевського та Володимира Кістяківського. Академія наук була значним, але не єдиним осередком науки в Україні. Члени академії, такі як історики Багалій і Слабченко, заснували дослідницькі центри в Харкові та Одесі. Подібні центри також відкривалися в менших містах, зокрема в Полтаві, Чернігові та Дніпропетровську, що свідчить про активний розвиток наукової діяльності в різних регіонах країни [1].

Розвиток театрального мистецтва в Україні в 20—30-х роках був значно впливовим процесом українізації, що завершився трагічною подією, відомою як "розстріляне відродження". Новий етап театру розпочався в 1918 році з утворення трьох театрів у Києві: Державного драматичного, Державного народного та "Молодого театру". Державний народний театр під керівництвом Панаса Саксаганського включав таких акторів, як Марія Заньковецька та Любов Ліницька, і пропонував репертуар на побутову, історичну та класичну тематику.

«У 1930-ті рр. триває реалізація заходів із ліквідації неписьменності. Хоча зусилля громадськості та держави не дали 100%-го результату, але досягнуті показники були вагомими, і на кінець 1939 р., порівняно з початком століття, в українських губерніях налічувалося лише 15 % неписьменних віком до 50 років замість 72 %.» [3].

У 1934 році театр «Березіль» отримав ім'я Т.Г. Шевченка, але доля Курбаса (очільника театру) та Куліша трагічно склалася — вони були репресовані в 1937 році. Цей період також відзначився розвитком українського кінематографу, зокрема завдяки Олександру Довженку та його фільмам "Звенигора", "Арсенал" і "Земля".

У образотворчому мистецтві України 1917 року існувала велика різноманітність стилів. Серед викладачів Академії мистецтв у Києві були відомі митці, такі як Микола Бурачек, Михайло Жук та Георгій Нарбут. Авангард представляли Олександр Богомазов, Михайло Бойчук і Казимир Малевич. Богомазов, кубофутурист, виклав свої погляди на авангард у трактаті "Живопис та елементи". Малевич, засновник супрематизму, пов'язував своє мистецтво з фольклором, описуючи "Чорний квадрат" як "живописний реалізм селянки". Петро Холодний розвивав сучасний український стиль у монументальному мистецтві, переосмислюючи давньоруський іконопис. Михайло Бойчук започаткував неовізантизм, спираючись на візантійські традиції. Попри критику, він підкреслював важливість своєї роботи для масової української культури, зазначаючи про очищення Наркомісаріату освіти від націоналістичних елементів [1].

«У 1920 р. активно розвивався театр. Основна увага творчих колективів була спрямована на обрання репертуару, використання кращих творів вітчизняної та зарубіжної драматургії, а також створення нових сучасних п'єс.» [4].

Після приходу Хрущова до влади політична ситуація в Україні поступово змінилася, що призвело до "відлиги" — періоду творчої свободи, який дав поштовх шістдесятництву. Цей рух об'єднав молодих митців з оригінальними ідеями, які стали духовною опозицією режиму. Живопис у 60-80-х роках зазнав впливу партійного диктату соцреалізму, тоді як українська музика досягла значних успіхів, з'явилися нові опери та балети. В 80-х роках активно розвивалася анімація.

Однак з відставкою Хрущова та приходом Брежнєва почався неосталінізм, що супроводжувався репресіями в культурі. У 1984 році спробували реформувати освіту, але вона залишалася під жорстким партійним контролем. Наукова сфера переживала застій, накопичуючи нерозв'язані проблеми. Спілка письменників України відіграла важливу роль у розвитку культури та ліквідації "білих плям" в історії. Змінилося ставлення до релігії: почалася відбудова церков, легалізували свою діяльність греко-католики, а православні прагнули незалежності від Московського патріархату. Важливою подією став фестиваль "Червона рута", що відобразив інтерес молоді до української музики.

Отже, українська культура ХХ століття розвивалася в складних умовах, але попри це ми можемо пишатися досягненнями митців і вчених. Сьогодні старі тенденції відходять у минуле, а сучасне культурне життя України демонструє позитивні зміни, що пов'язані з національним відродженням [2].

Розвиток української культури в умовах радянської влади характеризувався складною динамікою: від періоду "відлиги" та творчої свободи в 60-х роках до жорсткого контролю і репресій у 70-80-х. Незважаючи

на обмеження, українські митці, письменники та музиканти продовжували шукати нові шляхи самовираження, що сприяло збереженню національної ідентичності. Важливими подіями стали фестивалі, відродження релігійного життя та активність літературних спілок. Цей період залишив помітний слід у культурному спадку України, заклавши основи щодо подальшого національного відродження.

Список використаних джерел та літератури:

1. УНІВЕРСИТЕТ «КРОК». Українська культура за часів радянської влади. URL: <http://surl.li/jfbfxh> (дата звернення: 25.09.2024).
2. Studies. Шлях розвитку української культури в умовах радянської системи. URL: <http://surl.li/tlmbtq> (дата звернення: 25.09.2024).
3. Культурне життя УСРР. Ліквідація неписьменності. Розвиток шкільної та вищої освіти. URL: <http://surl.li/errbhv> (дата звернення: 07.10.2024).
4. Розвиток культури України за більшовицького режиму (1918-1920 рр.). URL: <http://surl.li/ffdkel> (дата звернення: 07.10.2024).

Каріна Долюк,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. В. Ковальчук**)

СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНА РЕАКЦІЯ НАСЕЛЕННЯ НА АНТИРЕЛІГІЙНУ ПОЛІТИКУ 1920-1930-Х РР. (НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРЩИНИ)

Постановка проблеми. Релігійні традиції та практики українців формувалися протягом століть, глибоко вкорінюючись у народну свідомість. Після приходу до влади більшовиків, які у своїх програмних документах не передбачали місця для релігійних цінностей, становище Церкви кардинально змінилося. Партійно-державна система могла знищити інституційні ознаки релігії: закрити культові споруди, вилучити релігійне майно, піддавати репресіям священнослужителів тощо. Особливо актуальним через брак дослідження є вивчення суспільно-релігійної реакції населення на атеїзацію владою у регіональному розрізі, зокрема на Житомирщині.

Аналіз історіографії проблеми. Релігійний спротив атеїстичній радянській політиці вивчається переважно в загальному контексті релігійної ситуації УСРР 1920-1930-х рр., однак є й праці, що стосуються регіональних аспектів. Зокрема, робота В. Бернацького присвячена релігійним об'єднанням Волині-Житомирщини, а дослідження Т. Грузової висвітлює релігійні настрої в

умовах Голодомору 1932-1933 рр. Джерельна база статті ґрунтується на архівних джерелах, такі як звіти НКВС, а також регіональних радянських періодичних виданнях середини 1920-х рр.

Метою дослідження є аналіз суспільно-релігійної реакції населення Житомирщини на антирелігійну політику радянської влади в 1920-1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Значна частина населення продовжувала слідувати традиціям, здійснювати обряди вінчання, хрещення, поховання відповідно до релігійних канонів. При цьому серед населення поширювалися антирадянські настрої, зростала кількість «чудес», які, на думку, влади сприяли підвищенню «релігійного фанатизму». Звіт про діяльність адміністративного відділу НКВС УРСР за перше півріччя 1923-1924 рр. у Волинській губернії подає інформацію про наявності «чудес» і «обрядів». Одним з проявів виконання «звичаїв» зафіксований в липні 1924 р. у с. Бешево, який отримав назву «десятуха» (за кількістю учасників – 1000 осіб). До 12 годин ночі натовп розділилася на 3 групи і при запалених свічках до ранку виконували релігійні пісні [4, арк. 36-36 зв.]. Серед учасників походу переважали заможні селяни, тому влада вкотре намагалася знайти привід дискредитація церкви, в цьому випадку за співпрацю з «контрреволюційним елементом».

В серпні було зафіксовано 3 випадки оновлення ікон, 1 встановлення хреста, 4 великих «чуда» і цілий ряд виконання «звичаїв. Зокрема, в с. Більчено, Плужанського р-н, Житомирського округу було помічено появу старця у вигляді пророка або Бога; у с. Дебки того ж району і округу до селянки Свиридової, яка працювала на полі, явився старець з блискучим хрестом на шапці і архієрейським посохом в руках і наказав її поставити на місці його появи хрест і всім там молитися, а якщо не будуть, то настане кінець світу [4, арк. 37]. У червні 1924 р. у с. Бистрик Бердичівського р-н, газета «Голос праці» повідомляє про групу євангелістів під керівництвом Василя Богуна, який запевняв, що бачив Бога і малював рай з пеклом. Люди почали говорити, що це знак наближення страшного суду, і що народився «анцибил». Тут же у газеті наголошувалося, що від сектантів значна шкода для дітей, тому варто з ними боротися [2, с. 3].

Загалом, літом 1924 р. у Волинській губернії було зафіксовано 153 оновлення ікон, 98 постановок хрестів, 5 великих «чудес» і «звичаїв» [4, арк. 37 зв.]. Таким чином, значна частина населення продовжувала зберігати традиційні форми релігійної поведінки. З одного боку, релігійні ритуали могли сприйматися як форма культурного опору і спосіб збереження національної ідентичності. З іншого боку, ці прояви могли бути викликані тим, що комуністична ідеологія ще не досягла повного проникнення в свідомість населення.

Загалом релігійних світогляд був міцно вкорінений у суспільне життя мешканців Житомирщини, навіть представники влади все ж боялися «Божої кари», тому одночасно з антирелігійної пропагандою не публічно виконували релігійну обрядовість. Підтвердження цьому зустрічаємо серед дописів регіональних періодичних видань. Так, у 1924 р. житель с. Бистрик Бердичівського р-н повідомляв, що голова та секретар Сільради задурманені

попівськими розповідями. Одного разу, коли священник виголошував промову щодо небезпеки лжевчителів, які підривають віру в Бога, після цього голова Сільради підійшов до нього, потиснувши руку сказав, що «Це дійсне народна промова» [6, с. 3]. Бачимо, що релігійний світогляд, який базувався на страху перед Богом, був значно переконливіший, ніж радянські методи атеїзації населення. До того ж священнослужителі користувалися високим авторитетом серед населення. в деяких випадках зустрічаємо приклади, як незаможники конкурували за вакантне місце попа, зокрема така ситуація відбулася у с. Романів хутір, Бердичівського округу [5, с. 3].

Посилення антирелігійної пропаганди, адміністративний тиск на релігійні об'єднання (зокрема ухвалення нового релігійного законодавства 1929 р., яке дозволило застосовувати силовий тиск), а також поступове наростання репресій проти духовенства і віруючих поступово знижували відкритий опір з боку частини віруючих [1, с. 156]. Процес закриття церков, синагог чи костелів та зневага до церковного майна зазвичай супроводжувалися обуренням, лайкою та прокльонами, але не призводив до активнішого спротиву. Причина цього очевидна – страх. Жителька с. Корчівка Черняхівського р-н, Житомирської обл., згадуючи події 1930-х рр., підкреслювала, що люди здебільшого лише словесно чинили опір діям радянської влади [3, с. 187].

Висновки. Населення Житомирщини чинило латентний опір антирелігійній політиці більшовиків у 1920-1930-х рр., зберігаючи релігійні обряди й традиції, попри атеїстичну пропаганду та репресії. Масові релігійні зібрання, оновлення ікон і встановлення хрестів стали символами спротиву. Страх перед репресіями обмежував відкритий протест, проте віра залишалася міцною, а релігійний світогляд не зник навіть серед деяких представників влади.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бернацький В. Релігійні об'єднання Волині-Житомирщини в умовах більшовицького режиму 1920–1930-х рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Рівне, 2016. 229 с.
2. «Божий спец». *Голос праці (Бердичів)*. 1924. 5 черв. С. 3. URL: <https://libraria.ua/issues/945/55766/> (дата звернення: 23.07.2024).
3. Грузова Т. Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр. : дис. ... д-ра філософії в галузі історії : 032. Запоріжжя, 2021. 268 с.
4. Звіти про діяльність адміністративного відділу НКВС УСРР за перше півріччя 1923-1924 рр. та інформаційний огляд підвідділу культів про релігійну агітацію у Волинській, Київській, Подільській, Полтавській та Чернігівській губерніях у 1924 р. 1924. *ЦДАВО України*. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 195. Арк. 54. URL: <https://e-resource.tsdavo.gov.ua/file-viewer/47916#file-2190449> (дата звернення: 11.10.2024).
5. Незаможники – дяки. *Голос праці (Бердичів)*. 1925. 27 січ. С. 3. URL: <https://libraria.ua/issues/945/79769/> (дата звернення: 23.07.2024).
6. с. Бистрик, Бердичівського р. *Голос праці (Бердичів)*. 1924. 18 січ. С. 3. URL: <https://libraria.ua/issues/945/55744/> (дата звернення: 23.07.2024).

Яна Бондарчук
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Буравський**)

РОЛЬ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ У БОРОТЬБІ З ГОЛОДОМ НА ЖИТОМИРЩИНІ В 1930-Х РОКАХ

Посилення релігійних переслідувань та Голодомор 1932–1933 років стали одними з найтрагічніших сторінок в історії України. Церква, як один із оплотів національної свідомості, зазнала жорстоких репресій з боку радянської влади. Роботи таких дослідників, як Т. Грузової [3], С. Жилюка [4], С. Кульчицького [5], ґрунтовно аналізують вплив їх на релігійне життя в Україні, зокрема на Волині.

Проте, діяльність окремих релігійних організацій, таких як Свято-Миколаївське братство в Житомирі, в контексті цих подій залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті – проаналізувати діяльність Свято-Миколаївського братства, його боротьбу проти Голодомору та радянських репресій.

Під час Голодомору 1932–1933 років Церква стала однією з небагатьох інституцій, де люди могли знайти підтримку і розраду. В умовах тоталітарної держави, відкрита конфронтація могла призвести до серйозних наслідків. Однак навіть за таких небезпечних умов багато віруючих продовжували служіння, підтримували людей та допомагали нужденним.

Під час Голодомору люди зазвичай могли допомагати лише своїм родичам, оскільки продуктів було дуже мало навіть для власної сім'ї. Однак, існували підпільні організації, які надавали допомогу постраждалим. Однією з таких було Свято-Миколаївське благодійне братство, засноване 1 вересня 1918 року в Житомирі під керівництвом архімандрита Аркадія (Остальського) та з благословення архієпископа Волинського Євлогія. Його місією була допомога бідним, хворим, сім'ям військовополонених, а також організація поховань. Організація була своєрідною відповіддю на біди і страждання, які спричинили війни та суспільні катаклізми [1].

У братстві нараховувалось близько 100 учасників. Важливим етапом стала активна позиція священномученика Аркадія щодо опору вилученню церковних цінностей, що привернуло до братства увагу влади [1].

У 1925 році, у зв'язку з арештом Аркадія Остальського, керівництво братством перейшло до Наталії Іванівни Оржевської, уродженої княжни Шаховської, її діяльність була тісно пов'язана з підтримкою репресованих і нужденних під час гонінь на Церкву. Вона народилася в знатній родині, яка

постійно брала участь у суспільному житті, і значно сприяла матеріальному забезпеченню братства [2, с. 7].

У 1927 році братство було офіційно заборонене, але продовжувало свою діяльність нелегально, далі підтримуючи людей, що перебували на засланні або хворіли. Фінансування здійснювалося за рахунок пожертв. Люди давали стільки, скільки могли. Через Наталію Оржевську братство отримувало основну підтримку. Вона отримувала значні пожертвування від різних заможних осіб, зокрема від родичів та друзів, як в Україні, так і за кордоном, зокрема від князя Дмитра Шаховського, його сестер Наталії Сергіївни Шаховської та Анни Дмитрівни Шаховської. За кордоном допомогу братству надавала мати Наталії Шаховської, Луїза Львівна та її брат Юрій Сергійович [2, с. 7].

Наталія Оржевська розподіляла отримані кошти, перш за все, серед репресованих членів братства, яких з часом ставало дедалі більше. Її будинок став своєрідним осередком допомоги для нужденних, а сама Наталія невтомно працювала над підтримкою не лише матеріальною, але й духовною.

Попри гоніння і загрозу арешту, Наталія залишалася відданою своїм ідеалам і зберігала віру у важливість взаємної підтримки і допомоги ближнім, особливо тим, хто страждав від політичних репресій.

Активними членами братства, які допомагали голодуючим, були родини Зикових, Фролових, професор Гінце, монахиня С. З. Каррик, колишній чиновник К. Роше, а також колишні військові К. К. Латті та А. Е. Корчак-Гречина, учителька Н. М. Хом'якова.

Сім'я Остапчуків згадувала, що «одержуючи щомісячно гроші на «Торгсин», вона (Наталія Іванівна) купувала продукти й роздавала кульки з борошном і крупами тим, хто був попереджений, що йому буде допомога. Додому майже завжди поверталася з кульочком пшона в 1 фунт (приблизно 400 грамів)» [6, с. 321].

Узагальнюючи зазначимо, що діяльність Свято-Миколаївського братства під час Голодомору 1932-1933 років є важливим прикладом морального опору українського народу тоталітарній радянській системі. Незважаючи на небезпеку арештів і переслідувань, братство активно надавало допомогу голодуючим і нужденним. Його роль була не тільки у забезпеченні фізичного виживання тих, хто страждав від голоду, але й у підтримці моральних і духовних цінностей. Завдяки братству багато людей змогли вижити під час Голодомору, а їхня діяльність зберегла людські життя та зміцнила віру у здатність людей протистояти несправедливості. Історія Свято-Миколаївського братства підкреслює важливість громадянської ініціативи та невтомної боротьби за справедливість, що й сьогодні є прикладом для нових поколінь українців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Александров І. В., Тіміряєв Є. Р., Кучерук І. А. Реабілітовані історією: Священномученик Аркадій (Остальський). 20 хвилин. URL: <https://zt.20minut.ua/Podii/reabilitovani-istorieyu-svyaschennomuchenik-arkadiy-ostalskiy-11148139.html> (дата звернення: 30.10.2024).

2. Вітренко В. В. Милосердя і просвітництво задля народу. *Звягель-інформ*. 2009. 17 лип.
3. Грузова Т. Церква в Україні в умовах голодомору 1932–1933 рр. : дис. ... д-ра філософії в галузі історії : 032. Запоріжжя, 2021. 268 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hruzova_Tetiana/Tserkva_v_Ukraini_v_umovakh_Holodomoru_19321933_rr.pdf (дата звернення: 09.10.2024).
4. Жилюк С. І. Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20 – 30-х роках ХХ ст. Рівне. 2003. 152 с.
5. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні як геноцид. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжнар. зб. наук. праць*. 2005. Вип. 14. С. 225–300.
6. Ткачук Д. Події голодомору 1932-1933 рр. Крізь призму приватних історій жителів Житомира. *Матеріали Міжнародної конференції «Штучні голоди в Україні ХХ століття»* (Київ, 16 травня 2018 року). Київ–Дрогобич: Видавництво «Коло», 2018. С. 321-327.

Мирослава Дубина,
здобувачка ІV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Г. М. Стародубець**)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 1920-х – у 1930-ті РОКИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі реформування освітньої галузі є потреба звернення до досвіду минулих епох з метою уникнення певних помилок або використання підходів, які є актуальними і у наш час. Аналіз тенденцій розвитку шкільної освіти на зламі 1920-х-1930-х років дозволяє зрозуміти один з найскладніших та найсуперечливіших періодів в українській історії – доби утвердження сталінізму. Саме тому звернення до досвіду шкільництва того часу допомагає визначити низку особливостей: рівень впливу сталінського режиму на цю сферу діяльності, основоположні цінності, які пропагувалися освітянами та, власне, особливості організації навчального процесу.

Події російсько-української війни помітно актуалізували цю тему, спонукали методистів шукати шляхи подолання певних стереотипів, нав'язаних радянською дійсністю. Формування національно орієнтованої освітньої матриці вимагає, крім іншого, переосмислення минулого, включаючи й освітню складову, з метою висвітлення об'єктивної картини розвитку цієї сфери державного життя, зосередження уваги не лише на успіхах, а й на помилках.

Метою роботи є аналіз вітчизняної історіографії з проблем розвитку шкільної освіти в радянській Україні наприкінці 1920-х – у 1930-ті роки.

Зважаючи на мету дослідження, нами було опрацьовано низку наукових праць вітчизняних дослідників: Л. Березівської [1], С. Слободяна [5], Г. Лялюк [4], І. Власюка [2], Л. Гуцало [3] та інших.

Роботи українських істориків приділені не лише питанням загального розвитку освіти в окреслений період. Проаналізовані нами наукові публікації стосуються особливостей викладання окремих предметів у школах, освітньо-виховної діяльності дитбудинків а також регіональних аспектів проблеми.

У роботі Л. Березівської «Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті» значна увага приділяється 1920-1930 рокам, як провідним у трансформації цієї сфери. Авторка, зокрема, наголошує, що «в умовах тоталітарного режиму компартійним керівництвом було здійснено адаптацію шкільної освіти під вимоги ідеології, що призвело до її уніфікації, політизації, посилення контролю держави за учнівством, педагогами, директорами шкіл, введення єдиного навчального планування та оцінювання, а також ретельний нагляд над розробкою методичних засад викладання окремих дисциплін та впровадження «комуністичних ідеалів» у освітній процес». Такі перетворення перекреслили здобутки періоду Української революції 1917-1921 рр. та призвели до знищення новаторських пошуків попередньої доби [1, с. 237].

Аспектам викладання історії у школі приділено увагу у дисертації С. Слободяна «Політика радянської влади у сфері шкільної історичної освіти у 1917-1941 рр.». Дослідник аналізує докорінні зміни в ній, ініційовані більшовицькою владою. Автор наголошує, що з початком епохи сталінізму історія у школах перетворилася на ключовий засіб пропаганди. С. Слободян зауважує, що «у 1920-х рр. тривали дискусії між радянськими методистами, щодо відновлення викладання цієї дисципліни. Публікація листа Й. Сталіна до редакції журналу «Пролетарська революція» у 1931 р. стала своєрідною «відправною точкою» щодо методичних засад історії у школі. Видання нової навчальної літератури засвідчило про реабілітацію та героїзацію ряду історичних персоналій, зокрема і царів, переосмислення ставлення до російського народу та до держави в цілому» [5, с. 134].

Навчанню та вихованню сиріт у дитячих будинках присвячені доробки Г. Лялюк. Науковиця вважає, що «державна у дитбудинках приділяла важливу роль не стільки вивченню певних предметів, скільки праці неповнолітніх». Наводиться приклад діяльності «Одеського дитячого містечка ім. III Комінтерну, де діти влаштовували суботники, працювали у токарнях, слюсарнях, шили, а вилучені кошти від виробленої продукції йшли на їхнє матеріально-технічне забезпечення. Проте рівень навчальних досягнень залишався на низькому рівні: значна частина вихованців не уміли ні читати, ні писати» [4, с. 301].

Регіональним аспектам вивчення проблеми, зокрема на теренах Волині-Житомирщини, присвячені праці І. Власюка та Л. Гуцало.

І. Власюк наголошує на тому, що «станом на 1923 р. шкільна мережа Волині-Житомирщини охоплювала близько 30% дітей». Одним з ключових

завдань радянської влади стало проведення політичних чисток учителів з метою «очищення від непідходящого та ворожого елементів» шляхом «перевірки рівня їх політичної грамоти» [2, с. 63]. Вченим акцентується увага на негативних аспектах розвитку освітньої сфери волинського регіону: неналежний стан шкільних приміщень, недостатня наявність навчальних матеріалів, слабе матеріальне забезпечення педагогічних працівників при значному їх навантаженні громадською роботою, що гальмувало цей процес .

Л. Гуцало приділяє увагу вивченню освітньої політики більшовицької влади серед національних меншин на теренах Волині-Житомирщини в окреслений нами період. Прагнучи створити видимість забезпечення прав нацменшин, радянська влада ініціювала відкриття шкіл з навчанням мовами етнічних груп. «Починаючи з 1930 року, середній показник охоплення дітей такими освітніми установами коливався від 51,9% (вірменська меншина) до 81,2% (російська меншина). Провідною проблемою того часу був дефіцит педагогічних кадрів, спровокований репресіями проти інтелігенції, вибором вчителів на основі класового підходу» [3, с. 123].

Отже, проведений нами аналіз засвідчив, що проблема розвитку шкільної освіти в радянській Україні наприкінці 1920-х – у 1930-ті роки знайшла своє відображення у вітчизняній історіографії. Дослідники сходяться на думці, що реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті були тісно пов'язані з політичними процесами. Уніфікація навчальних програм, політизація всіх предметів, жорсткий контроль держави над освітянами та матеріальна скрута призвели до зниження якості освіти. Унаслідок тотального державного контролю над цією сферою, освіта втратила свою автономність і перетворилася на інструмент пропаганди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Березівська Л. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті. Київ, 2008. 406 с.
2. Власюк І. Культурно-освітні процеси на Волині-Житомирщині у 1921-1928 рр. *ІНТЕРМАРУМ: історія, політика, культура*. Вип. 14. 2024. С. 56-71.
3. Гуцало Л. Стан освіти національних районів Волині в період коренізації. *Матеріали IV Волинської Міжнародної історико краєзнавчої конференції, присвяченої 10-річчю заснування істор. ф-ту Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка*. 2011. С. 122-124.
4. Лялюк Г. Теорія і практика виховання дітей-сиріт у контексті особистісної парадигми в Україні (ХХ– початок ХХІ століття) : дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 /Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2021. 577 с.
5. Слободян С. Політика радянської влади у сфері шкільної історичної освіти у 1917-1941 рр.: дис. ... к-та іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2018. 232 с.

Дар'я Порохнава
здобувачка ІV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: доктор філософії
(Історія та археологія) **О. М. Перепелюк**)

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОЧИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У першій половині ХХ століття в Україні відбувалися значні соціально-політичні зрушення, зокрема, боротьба за національне визволення, розвиток демократичних інститутів та зміни в суспільному житті. Жінки, активно залучались до цих процесів, формували організації, що ставили перед собою завдання не лише відстоювання прав жінок, а й участі у вирішенні загальнонаціональних проблем.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальним залишається питання про гендерну рівність, феміністичні рухи, та розширення жіночих прав. Одночасно, воно також є малодослідженим та проблемним. Історіографія даного питання формується завдяки працям Смоляр Л., Пашко А., Потапюк Л., Гембаровської І., Рибака О. та інших.

Мета дослідження – вивчити процес створення та діяльність жіночих громад в Україні у першій половині ХХ століття, виявити їхній внесок у суспільно-політичні процеси.

У історії української державності вписано чимало прізвищ жінок, які здійснювали величезні подвиги задля незалежності – Наталя Кобринська, Христя Алчевська, Марія Грінченко, Олена Пчілка, Софія Русова очолювали знамениті українські роди, де чоловіки та жінки, батьки і діти пліч-о-пліч ішли тернистими дорогами, виборюючи свободу для своєї нації. Молоді інтелігентки, козачки і княгині, письменниці і поетеси об'єднавшись, служили національній ідеї.

Поняття «жіночий рух» в широкому розумінні означає організовану суспільну активність жіноцтва, одним із елементів якого є створення жіночих громад – товариств, об'єднань тощо. В Україні він формувався переважно під впливом загальноєвропейського руху, однак мав і свої, властиві тільки Україні, прояви та форми розвитку, зумовлені територіальним розмежуванням та специфічним становищем нації, яка перебувала у складі різних країн.

Лише у 80-х рр. ХІХ ст. український жіночий рух чітко зафіксував свої ідейні та організаційні принципи. Це зробила одна із провідних та перших ідеологів фемінізму в українському культурно-громадському житті Наталія Кобринська у 1884 році організувавши Товариство руських жінок у Станіславі. Поява перших жіночих організацій саме в останні десятиліття ХІХ ст. зумовлена соціально-економічним розвитком на території України. З'являється

нове бачення жіночої статі в першу чергу в соціальній сфері. Проблема нерівності жінки переходить у сферу пошуку свого практичного призначення у соціумі.

З часом, створення жіночих громад стає поширеним явищем на більшості українських територій, наприклад, створена у 1901/1902 рр. у Києві Жіноча Громада біля витоків якої стояли Марія Миколаївна Кістяківська-Тимченко, Марія Вікторівна Чикаленко, Дарія Іванівна Романова та Марія Матвіївна Степаненко, хоч і не мала ніяких феміністичних гасел або виключно жіночого завдання, проте свідчила про бажання жінок об'єднатися і прикласти свої зусилля для громадської роботи.

Варто також згадати і діяльність українських «Просвіт». До прикладу у Кам'янець-Подільській «Просвіті» заснованій 1906 р., могли об'єднатися всі свідомі українці, а рівність обох статей, проголошувалася статутами товариств, єднала жінок і чоловіків в їх спільній праці. З самого початку заснування цієї «Просвіти» в ній працювала Лідія Головацька та Ганна Григор'єва. До Ради Катеринославської «Просвіти» (1905 р.) входили Настя Гаркавцева, Поліна Ткаченко, Олександра Дорожинська. Жіночий гурток, який працював при товаристві був добре відомий своїми справами, а найактивнішим членом та ініціатором багатьох починань стала Любов Біднова. До Ради Київської «Просвіти» (1906 р.) належали Любов Яновська, Софія Русова, а серед її членів були: Леся Українка, Олександра Косач-Кривенюк, Людмила Старицька-Черняхівська. Працюючи в «Просвітах», жінки надзвичайно багато зусиль та свого таланту прикладали в організації бібліотек, читалень, концертів, театральних вистав та створення філій товариств.

Жіночий рух на сході України був підготовлений працею й творчістю таких видатних українок, як Марко Вовчок, Христя Алчевська, Наталя Грінченко, Людмила Драгоманова, Людмила Старицька-Черняхівська. Окремо належить згадати ім'я Софії Русової, яка прагнула об'єднати зусилля жіноцтва сходу та заходу України.

У 1917 році в Галичині на основі діючих на той час організацій «Жіноча громада» та «Гурт українських дівчат» створено Союз Українок. Він постійно шукав для жіноцтва нові сфери діяльності, які, з одного боку, забезпечували б матеріальне існування більшості жінок, а з іншого – сприяли б піднесенню їхньої культури й освіченості. Заклики на сторінках преси («Діло», «Новий Час», «Народня Просвіта»), на з'їздах і в «обіжниках» «Союзу Українок» давали відчутні результати.

Отже, розвиток жіночого руху на території України у першій половині ХХ ст. відбувався під впливом жіночого руху у світі. На західноукраїнських землях жіночий рух не копіював досвід жіноцтва в інших європейських державах. Європейські феміністки боролися за рівні з чоловіками права у всіх сферах суспільного життя, а жіночий рух на українських землях розвивався спільно із загальним політичним рухом усієї української громади. Українка не залишалася осторонь будь яких національних виступів. Поряд з ідеями соціального визволення жінки та розширенням її прав, також акцентувалось на

завданнях в політичній, економічній та культурно-освітній сферах, адже саме тоді активно розвивався і визвольний рух.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гембаровська І. Становлення жіночого руху в Західній Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. *Магістерський науковий вісник*. 2015. №23. С. 198-202.
2. Маланчук-Рибак О. Типологічна ідентичність українського емансипаційного руху жінок. *Етнічна історія народів Європи*. 2001. №11. С. 93-96.
3. Павлюх М. Жіночий рух в Галичині. Українські визначні жінки. *Народознавчі зошити*. 2014. № 2 (116). С. 310-312.
4. Пашко А. Жіночий рух в Україні: історичний аспект та сучасний розвиток. *Право України*. 2004. № 3. С. 125 – 127.
5. Потапюк Л. Жіночий рух та освіта на Західній Україні: історико-педагогічний аспект. *Вісник ВПШ*. 2010. Вип. 6, С. 15–19.
6. Рибак О. Перші жіночі організації у Східній Галичині і Північній Буковині. *Україна в минулому*. 2022. №1. С. 12.
7. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Сторінки історії: Монографія. Одеса: Астропринт, 1998. 408 с.

Ольга Брижицька,
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти Навчально-наукового інституту
економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У 1939-1941 РР.

Після підписання Пакту Молотова Ріббентропа у серпні 1939 року, радянські війська 17 вересня вторглися на територію Східної Польщі, що включала і Західну Україну. Приєднання цих земель до СРСР було частиною стратегічних планів радянського керівництва з розширення території та встановлення контролю над новими регіонами [1].

Після вступу радянських військ на територію Західної України було запроваджено адміністративну структуру радянського типу. Створювалися нові органи влади, а місцевих чиновників, які працювали в польській адміністрації репресували. Закривалися українські та польські національні організації, культурні центри, видавництва та освітні заклади, що не відповідали

радянським ідеологічним стандартам, а багато священнослужителів зазнали арештів. Насаджувалася радянська модель, де навчання було просякнуте комуністичною пропагандою [2].

Відразу ж після встановлення радянської влади розпочалися арешти інтелігенції, представників політичних партій, військових, державних службовців та науковців. Їх звинувачували в контрреволюційній діяльності та шпигунстві. Репресії спрямовувалися на тих, хто міг потенційно організувати опір новій владі аби сприяти збереженню національної свідомості.

Було створено «особливі трійки» НКВС, які без судових процесів ухвалювали смертні вироки або довготривале ув'язнення. Радянська влада часто використовували сфабриковані докази для звинувачення у «шпигунстві», «антирадянській діяльності» або «підриві економічних планів».

Однією з найбільш репресивних практик радянського режиму стали масові депортації. Примусовому виселенню підлягали «класово ворожі елементи» - заможні селяни, інтелігенція, духовенство та родини репресованих. Впродовж 1940-1941 рр. із Західної України було депортовано близько 300 тисяч осіб, яких відправляли до віддалених регіонів Сибіру, Казахстану та інші частини СРСР.

З початку німецько-радянської війни в червні 1941 р. радянська влада розпочала поспішну евакуацію та знищення доказів своїх злочинів. У тюрмах Львова, Тернополя, Луцька та інших міст було розстріляно тисячі ув'язнених. Масові розстріли проводилися з метою не допустити звільнення політичних в'язнів німецькими військами [4].

Радянська влада знищила значну частину інтелігенції, політичних і культурних діячів Західної України. Системні репресії підірвали довіру місцевого населення до радянської влади та стали однією з передумов зростання національно-визвольного руху. Незважаючи на терор, у суспільстві збереглися антирадянські настрої, які пізніше сприяли активізації українського визвольного руху [3].

Частина населення Західної України підтримала прихід Червоної армії, сподіваючись на припинення польського антисемітизму. Проте радянські репресії зачепили й цю громаду: заможних євреїв і представників інтелігенції також депортували чи репресували. Ситуація укладилася в 1941 р., коли після відступу радянських військ почалися нацистські переслідування євреїв, що призвело до трагічної долі багатьох представників цієї спільноти. Однією з головних мішеней репресій були члени та прихильники Організації українських націоналістів (ОУН). Більшовики бачили в них небезпечних ворогів, здатних організувати антирадянський опір. Членів ОУН піддавали арешти, катуванням, депортаціям або страчували без суду. Репресії, однак, не змогли знищити націоналістичний рух [1].

Радянський режим залучав до репресивної діяльності місцевих жителів, які прагнули зберегти власний статус чи уникнути переслідувань. Деякі колишні активісти польських чи українських партій переходили на службу в радянські органи влади, що сприяло ще більшій напрузі між різними групами населення.

Коли німецькі війська вступили до Західної України влітку 1941 р., у багатьох містах було знайдено сліди масових розстрілів політичних в'язнів, вчинених НКВС. Ці події спричинили гнів місцевого населення, і частина жителів зустрічала німців як визволителів. Однак цей «медовий місяць» тривав недовго - репресії нацистського режиму швидко змінили початкові настрої [4].

Лише після розпаду Радянського Союзу частина документів НКВС стала доступною для дослідників. Ці архіви відкрили нові подробиці про масштаби та механізми репресій, показуючи, як радянська влада планомірно знищувала всіх, кого вважала потенційною загрозою. Досвід репресій 1939-1941 років значною мірою визначив політичні настрої регіону на десятиліття вперед. Ворожість до радянської влади та прагнення до самостійності посилюватися після війни, що сприяло активізації підпільної боротьби, зокрема діяльності УПА та українських дисидентів [3].

Таким чином, події 1939-1941 рр. стали частиною колективної пам'яті та національної ідентичності Західної України. Вивчення цих репресій допомагає зрозуміти складний процес формування українського спротиву та національної самосвідомості, а також усвідомити важливість прав людини та свободи в сучасній Україні. Дослідження карально-репресивної діяльності більшовицького режиму в Західній Україні у 1939-1941 роках мала катастрофічні наслідки для суспільства та національної ідентичності регіону. Знищення інтелігенції, депортації та економічний тиск спричинили соціальні та культурні втрати. Репресивна політика більшовиків не лише залишила глибокий слід у пам'яті населення, але й стала однією з причин зростання спротиву та формування визвольного руху в наступні роки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гриневич В. Репресивна політика Радянського Союзу в Західній Україні: 1939-1941. Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. 451 с.
2. Субтельний О. Україна: Історія. Київ: Либіть, 1991. 509 с.
3. Якубова Л.Д. Радянська Західної України в контексті репресивної політики СРСР. Львів: Видавництво УКУ, 2011. 356 с.
4. Гаврилів І. О. Більшовицький терор на західноукраїнських землях у 1939 – 1941 рр. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2008. № 612 С. 141-148.

Наталія Дзюба
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти Навчально-наукового інституту
економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Я. П. Цецик**)

БОРОТЬБА ОУН З БІЛЬШОВИЦЬКИМ РЕЖИМОМ НА ВОЛИНІ У ПЕРІОД З ВЕРЕСНЯ 1939 ПО ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.

Тема боротьби ОУН з більшовицьким режимом на Волині у вересні 1939 – червні 1941 рр. є складною і багатоаспектною, адже охоплює політичну, військову та соціальну боротьбу в умовах окупації та репресій. В цей період Волинь опинилася під радянською владою після радянсько-німецького поділу Польщі, і саме в цей час ОУН активно продовжувала свою боротьбу за українську незалежність, яка вже не лише протистояла польському пануванню, але й новому ворогу – СРСР [1].

Вступ радянських військ на територію Західної України у вересні 1939 р. став поворотним моментом у розвитку боротьби ОУН. Організація, яка до цього зосереджувалася на протистоянні польській владі, мусила переорієнтуватися на нові реалії. Радянська окупація принесла нові репресії, депортації і переслідування, що загостило питання національного самовизначення українців. Волинь, як стратегічний регіон, була важливим полем діяльності ОУН, де організація боролася не тільки за збереження національної ідентичності, але й проти нав'язування радянського режиму [2].

З 1920-х років Волинь перебувала під владою Польщі, і ОУН проводила активну діяльність проти польського уряду, намагаючись здобути незалежність України. Після початку Другої світової війни і поділу Польщі між Німеччиною та Радянським Союзом у вересні 1939 р., Волинь, як і інші західноукраїнські землі, була анексована Радянським Союзом. Для радянської влади було важливо встановити контроль над регіоном, який мав сильні націоналістичні настрої. ОУН, як головна націоналістична сила, бачила в радянському режимі загрозу для незалежності України і вже з перших днів нової окупації розпочала активну підпільну боротьбу [3].

Радянська влада, встановлюючи контроль над західноукраїнськими територіями, відразу почала впроваджувати репресивні заходи проти національних рухів. Масові арешти, депортації, закриття українських громадських і культурних організацій стали інструментами придушення будь-якої опозиції [3].

До червня 1941 р. на Волині було проведено жорстокі репресії, в ході яких тисячі українців були заарештовані НКВС, звинувачені в «антирадянській діяльності» і відправлені до таборів ГУЛАГу або розстріляні. Це створило в

суспільстві атмосферу страху, але також підштовхнуло багатьох до підтримки ОУН як єдиної сили, яка відкрито боролася проти радянського режиму [2].

ОУН поділялася на дві гілки: ОУН(м) під керівництвом Андрія Мельника і ОУН(б) під керівництвом Степана Бандери. Обидві гілки продовжували боротьбу проти радянської влади, хоча їхні методи і стратегії дещо відрізнялися.

Основними методами діяльності ОУН на Волині в цей період були:

1. Підпільна організація та пропаганда – створення таємних організацій, що діяли на селі та в містах. Вони займалися поширенням націоналістичної літератури, листівок, організацією таємних зборів.
2. Саботаж – напади на радянські установи, знищення інфраструктури, особливо об'єктів, важливих для радянської влади.
3. Розвідка та зв'язок із німецькими спецслужбами – ОУН намагалася використати конфлікт між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною для реалізації власних національних планів. ОУН співпрацювала з німецькими спецслужбами, надаючи розвідувальну інформацію про радянські війська [1].

Одним із ключових аспектів боротьби ОУН у цей період була організація підпільних осередків, які діяли на території Волині. Підпільники займалися організацією мереж спротиву, проводили агітацію серед населення, залучаючи до боротьби проти радянської влади [1]

Одночасно з цим ОУН проводила збройні акції проти представників радянської влади. Вони намагалися дестабілізувати місцеву радянську адміністрацію, здійснюючи напади на її представників, а також на тих, кого підозрювали у співпраці з НКВС.

У відповідь радянська влада проводила масові арешти, використовуючи НКВС для знищення підпільних осередків ОУН. Репресії з боку радянської влади супроводжувалися жорстокими каральними операціями проти українського населення, що призводило до подальшого зростання підтримки націоналістичного руху серед місцевого населення[3]

У цей період ОУН також активно контактувала з іншими силами, зокрема нацистською Німеччиною, яка готувалася до війни з СРСР. Хоча ця співпраця була вимушеною і тактичною, ОУН намагалася використати німецький фактор для боротьби проти СРСР, вважаючи, що у разі перемоги Німеччини зможе здобути незалежність України. Проте, навіть в умовах таких контактів, ОУН продовжувала власну націоналістичну програму і не підпорядковувалася німецькому керівництву [2].

Коли 22 червня 1941 р. розпочалася німецько-радянська війна, ОУН, як і багато інших національних рухів у СРСР, побачила в цьому шанс для здобуття незалежності. Волинь стала одним із ключових регіонів, де розгорталася активна партизанська діяльність. ОУН вдалося активізувати свої сили і розпочати збройні акції проти радянської влади, одночасно налагоджуючи зв'язки з німецькими військами.

Проте незабаром стало зрозуміло, що німецькі плани щодо України не передбачають її незалежності, що призвело до подальших конфліктів і збройного протистояння між ОУН і німецькою окупаційною владою.

Боротьба ОУН з більшовицьким режимом на Волині у вересні 1939 – червні 1941 рр. була важливим етапом у розвитку українського націоналістичного руху. Незважаючи на жорстокі репресії з боку радянської влади, ОУН продовжувала свою діяльність, намагаючись зберегти українську національну ідентичність та відстояти ідеї незалежності.

Цей період підкреслює складність боротьби за незалежність в умовах одночасної окупації з боку двох тоталітарних режимів – радянського та нацистського. В умовах жорстоких репресій і політичної нестабільності ОУН зуміла зберегти ідею української державності, яка залишалася центральною для українців навіть у найважчі часи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Патриляк І.К. Військова діяльність ОУН(Б) у 1940-1942 роках. Київ: [б.в.], 2004. 597 с.
2. Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941-1944 рр.). Львів; Торонто: Літопис УПА, 2006. 498 с.
3. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / В. В. Дзьобак [та ін.] ; відп. ред. С. В. Кульчицький; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 496 с.

Олександра Троценко

здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
доцент **С. В. Стельникович**)

БАБИН ЯР – СИМВОЛ ГЕНОЦИДУ ЄВРЕЇВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Бабин Яр під час Другої світової війни став місцем страшного злочину окупаційної нацистської влади в Києві, масових страт і поховань, величезною спільною могилою для євреїв, ромів, душевнохворих та радянських військовополонених. Сьогодні ж трагедія Бабиного Яру – це універсальний символ, пам'ять про який повинна бути збережена для того, щоб краще зрозуміти природу тоталітарних режимів.

Різні аспекти зав'язаної проблематики вивчалися як вітчизняними, так і іноземними дослідниками. Серед таких, зокрема, К. Беркгоф [1; 2], А. Абакунова, В. Гриневич [2], О. Поцулко, А. Бойко [3], Ш. Рамазанов, Ф. Левітас [4], В. Яременко [5] та ін.

Мета статті – розглянути нацистські акції з ліквідації єврейського населення Києва у Бабиному Яру під час Другої світової війни та звернути увагу на пам'ять про трагедію Бабиного Яру як символ геноциду євреїв.

Із червня 1941 р., коли розпочалося вторгнення нацистської Німеччини до СРСР, досить велика кількість євреїв евакуювалася з Києва. Залишалися здебільшого ті, хто мав літніх чи хворих родичів або сподівалися та плекали надії на краще життя з приходом нацистської влади. Київські євреї хотіли усунути Сталіна та його більшовицький режим, тому не вірили повідомленням радянських засобів інформації, які раптом почали розповідати жахливі злочини нацистів [1, с. 10].

19 вересня 1941 р. війська нацистської Німеччини захопили Київ, а через кілька днів відбувся вибух будівель у Київській цитаделі та на Хрещатику. Це стало зручним приводом для проведення нацистами показової каральної акції, адже у підривах було звинувачено євреїв. Уже 27 вересня 1941 р. окупанти розпочали перші арешти та розстріли. 28 вересня 1941 р. по місту були розміщені оголошення, в яких містився наказ про те, що всі євреї Києва повинні зібратися вранці наступного дня на розі вулиць Дегтярівської та Мельникова [5]. Після появи оголошень більшість євреїв почали боятися за своє життя та з острахом реагували на подібні повідомлення. У них не було інших варіантів, адже знали, що у разі неявки їх розстріляють [2, с. 81].

Разом з нацистським окупаційним військом у Київ увійшли айнзатцгрупи СД. Вони повинні були очистити армійські тили від «небезпечних елементів» та протистояти будь-якому опору. У місті діяла айнзатцгрупа С, зокрема зондеркоманда 4а. Пізніше у Києві була створена айнзатцкоманда 5. Саме ці підрозділи СС і поліції проводили масові розстріли євреїв у Бабиному Яру [5].

Вже 29 вересня 1941 р. о 4 годині ранку поліцейські батальйони оточили вулиці, якими мали йти євреї, а також саме місце вбивства. На північно-західній околиці міста, біля єврейського цвинтаря, почали збиратися євреї Києва. Проте, не всі євреї дослухалися до наказу, тому їх примусово виводили зі своїх квартир нацистські поліцейські 45-го батальйону, вбиваючи іноді прямо на місці. Прибувши до єврейського кладовища, євреї були направлені до сусіднього військового кладовища, де в них нацисти забирали теплий одяг, ювелірні прикраси та документи [2, с. 76-77].

Нацисти наказували жінкам, чоловікам, дітям скидати увесь одяг та виставляли їх порізно у шеренгу, а потім везли або вели до яру. Також євреї проходили через коридор есесівців із собаками, які були озброєні гумовими дубинками та великими палицями. Після цього скривавлені та дуже налякані жертви, вийшовши на відкритий простір, знову зазнавали ще більш жорстокішого побиття від німецьких та допоміжних поліцаїв. Одночасно в трьох різних місцях Бабиного Яру убивали євреїв. Людей розстрілювали, коли вони лежали або стояли на вузькому виступі. А немовлят з особливою жорстокістю виривали з рук дорослих та просто кидали у провалля [1, с. 13-14].

Після 29 вересня 1941 р. розстріли не закінчилися. Людей збирали у гаражах та потім вантажівками відвозили до місця вбивства. Змінився лише склад вбивць. 30 вересня 1941 р. 12 тисяч осіб було розстріляно службовцями

зондеркоманди 4а. Загалом, близько 65 тисяч євреїв Києва було розстріляно до середини листопада 1941 р. [3, с. 319]. Київ став першим великим містом у Європі, в якому було вбито майже усіх єврейських жителів. Слід зазначити, що у Бабиному Яру розстрілювали не тільки євреїв.

Із середини серпня 1943 р. сотні в'язнів викопували та спалювали тіла вбитих євреїв у Бабиному Яру. Нацисти таким чином намагалися приховати та знищити усі сліди своїх злочинів. Цей комплекс заходів увійшов в історію під кодовою назвою «операція 1005» [1, с. 17].

У листопаді 1943 р. Червона армія разом з радянським режимом повернулися до Києва. Вже на початку листопада 1943 р. тут було створено Надзвичайну державну комісію зі встановлення та розслідування злочинів нацистських загарбників. Проте, комісія була лише політичним інструментом радянської влади, адже основна її робота полягала в приховуванні злочинів режиму Сталіна. Офіційно жертвами вересня 1941 р., які розстріляні у Бабиному Яру, було визнано лише «мирне радянське населення». Тобто, радянський режим поставив собі за мету цілеспрямовано знищити пам'ять про події та приховати антисемітський характер масових вбивств [2, с. 251-252].

Із 1966 р. на місцях масових розстрілів у Бабиному Яру почали проходити стихійні мітинги в пам'ять про загиблих. Попри антисемітську політику радянського режиму, 2 липня 1976 р. на Сирці все ж було відкрито монумент «Радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам радянської армії, розстріляним німецькими фашистами під час Великої Вітчизняної війни» [4, с. 164].

Після проголошення незалежності України з'явилася можливість правдиво та об'єктивно оцінити трагедію Бабиного Яру. 29 вересня 1991 р. у п'ятдесяту річницю трагедії українська влада вперше публічно визнала, що більшість жертв були євреями [2, с. 258].

Таким чином, Бабин Яр під час Другої світової війни став місцем спланованого масового вбивства нацистами євреїв та іншого населення міста Києва. Трагедія завдала страждань та травм тим людям, які вижили, а також мала величезний вплив на осіб, які не були євреями і живуть із жахливими спогадами. Важливо пам'ятати про трагедію Бабиного Яру, яка відбулась під час Другої світової війни, щоб вона ніколи не повторилася.

Список використаних джерел та літератури:

1. Беркгоф К. Бабин Яр: місце наймасштабнішого розстрілу євреїв нацистами в Радянському Союзі. *Бабин Яр: масове убивство і пам'ять про нього: Матеріали міжнародної наукової конференції*. Київ, 2011. С. 8–20.

2. Беркгоф К., Абакунова А., Гриневич В. Базовий історичний наратив меморіального центру Голокосту «Бабин Яр». *Благодійна організація «Благодійний Фонд «Меморіал Голокосту «Бабин Яр»*. 2018. 286 с.

3. Поцулко О., Бойко А. Бабин Яр: пам'ять на тлі історії (до 80-річчя з дня трагедії). *Science, innovations and education: problems and prospects*. Токуо. 2021. С. 315-324.

4. Рамазанов Ш., Левітас Ф. Бабин Яр: трагедія, спогади, сучасні оцінки. *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 2022. С. 162-168.

5. Яременко В. Хто, коли і як загинув у Бабиному Яру. Історична довідка до 75-х роковин злочину. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/khto-koli-i-yak-zaginuv-u-babinomu-yaru-istorichna-dovidka-do-75-kh-rokovin-zlochynu> (дата звернення: 10.04.2024).

Валерія Марціновська

здобувачка вищої освіти

I курсу другого (магістерського) рівня

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: докт. іст. наук,

професор **О. А. Буравський**)

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЧНА НАУКА: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

Російсько-українська війна актуалізувала розгляд значної частини історичних явищ, які були породжені подіями Другої світової війни. Одним з них, є Волинська трагедія, що і досі є нерозв'язаною в польсько-українському історіографічному дискурсі. По-перше, протягом десятиліть радянської влади ця тема була табуованою, що спотворило розуміння подій та призвело до формування односторонніх інтерпретацій. По-друге, брак доступних архівних матеріалів як з української, так і з польської сторони ускладнює проведення об'єктивного аналізу. По-третє, переважна більшість існуючих досліджень зосереджена на українській перспективі, ігноруючи важливий польський контекст. По-четверте, на сприйняття цієї теми впливають стереотипи та міфи, які десятиліттями формувалися в українському та польському суспільстві. Саме тому виникає актуальність звернутися до наявних напрацювань вітчизняних істориків з метою огляду на ці події з сучасної точки зору.

Метою статті є аналіз української історіографії з проблем Волинської трагедії 1943-1944 рр.

Подана наукова проблема знайшла своє відображення у ряді розробок, зокрема таких дослідників як: М. Кучерепи [3], В. Сергійчука [6], І. Патриляка [5], І. Лисяка-Рудницького [4], Л. Зашкільняка [1], І. Іллюшина [2] та ін.

Міжнародні наукові семінари «Українсько-польські стосунки в роки Другої світової війни», що проходили у Луцьку та Варшаві в 1996-2001 рр., відіграли значну роль у розвитку сучасної вітчизняної історіографії. Їхньою метою було об'єднання зусиль українських і польських істориків для

об'єктивного дослідження складних стосунків між двома народами в той період.

Професор М. Кучерепа, один із провідних українських дослідників трагічних подій на Волині, у своїй науковій праці звертає увагу на важливу роль релігійного фактора в ескалації конфлікту між українцями і поляками перед Другою світовою війною. Аналізуючи ситуацію на Волині в міжвоєнний період, науковець зазначає, що панівні християнські цінності були підірвані репресіями проти православної церкви, що, в свою чергу, викликало негативну реакцію серед українського населення та посилювало антипольські настрої [3, с. 62].

Аналізуючи причини українсько-польського конфлікту на Волині, В. Сергійчук підкреслює автохтонність українців на цих землях та обґрунтованість їхніх дій. На думку історика, провокації з боку поляків, такі як антинімецькі акції під виглядом українців та репресії проти місцевого населення після проголошення Акта відновлення Української Держави 30 червня 1941 р., спровокували відповідну реакцію українських націоналістів. Дослідник наводить численні факти про жорстокі розправи поляків над українцями на Холмщині, що передували подіям на Волині [6, с. 29].

Л. Зашкільняк та М. Крикун стверджують, що Волинська трагедія стала результатом загострення українсько-польського протистояння на тлі Другої світової війни. Українські націоналісти, вбачаючи у Волині фундамент для майбутньої української держави, не бажали ділитися цими землями з поляками. В умовах німецької окупації та взаємних звинувачень у співпраці з ворогом, конфлікт переріс у масштабні насильницькі дії, що призвели до загибелі десятків тисяч людей з обох сторін [1, с. 600].

Публікація дослідницьких праць І. Патриляка стала значним кроком у вивченні українського визвольного руху. На сторінках своєї роботи автор доводить, що німецька політика відіграла ключову роль в ескалації конфлікту, а неадекватна реакція польської держави на нові реалії лише поглибила протиріччя між народами [5, с. 336].

І. Лисяк-Рудницький вважав, що українсько-польський конфлікт був результатом взаємної жорстокості та відсутності політичної волі до компромісу. Він вказував на те, що хоча польська політика щодо українців була провокаційною, українська сторона також несла відповідальність за масштабні акції насильства, організовані, на його думку, за вказівкою керівництва ОУН [4, с. 256].

І. Ільюшин звертає увагу на те, що радянська історіографія свідомо уникала теми боротьби українського та польського національно-визвольних рухів проти нацистської Німеччини. Це призвело до спотворення історичної правди та формування спрощених уявлень про причини конфлікту між українцями і поляками. Сучасна українська історіографія, на думку науковця, досі відчуває вплив радянської ідеології, а також діаспорної історіографії, яка часто пропонує однобічні інтерпретації цих подій. За словами дослідника, для того, щоб зрозуміти справжні причини українсько-польського конфлікту, необхідно відмовитися від спроб довести «винуватість» однієї зі сторін і

зосередитися на об'єктивному аналізі мотивів і обставин, в яких діяли учасники конфлікту [2, с. 34].

Наведений аналіз сучасних досліджень Волинської трагедії дозволяє зробити декілька ключових висновків. По-перше, події на Волині були результатом складного переплетення політичних, соціальних, релігійних та інших факторів. По-друге, обидві сторони конфлікту несуть відповідальність за його розв'язання та масштаби. По-третє, для досягнення примирення і порозуміння між українцями і поляками необхідне об'єктивне дослідження історичних подій та відмова від спроб ідеалізувати одну сторону і демонізувати іншу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с.
2. Ільюшин І. Волинська трагедія 1943-1944. Київ, 2003. 315 с.
3. Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни. *Волинь і Холмищина 1938-1947рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння*. 2003. Вип. 10. С. 61-69.
4. Лисяк-Рудницький І. Націоналізм під час Другої світової війни. Київ, 1994. 356 с.
5. Патриляк І. Визвольна боротьба ОУН і УПА (1939-1960 рр.). Київ, 2020. 719 с.
6. Сергійчук В. До питання про причини українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* 1997. С. 27-34.

Світлана Гей,
доктор філософії з історії

МОВНА ПОЛІТИКА ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В ЧАСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941-1944)

Постановка проблеми. Зі здобуттям незалежності у 1991 році перед молодістю українською державою постало питання розробки нової мовної політики. Стосовно визначення поняття мовної політики, Л.П. Нагорна зазначає, що «мовна політика - це насамперед турбота про культуру мови і мовленнєвий культурний простір» [6, с. 238]. Водночас, у більш вузькому значенні під мовною політикою розуміємо систему цілеспрямованих заходів у сфері мови, що реалізується державними органами влади. Сучасна мовна політика в Україні спрямована на розвиток української мови та її захист від різного роду спотворень. Водночас, вона передбачає обов'язкове використання української мови у державній сфері, заохочення як місцевого населення, так і іноземців до її вивчення, дослідження діалектів української мови тощо [1]. Отже, вивчення мовної ситуації, яка склалась на українських теренах в часи нацистської окупації, та дослідження мовної політики окупаційної влади сприяє

не тільки кращому розумінню минулого, але й дозволяє провести паралелі з сьогоденням.

Аналіз історіографії проблеми. Вивченням мовної політики у Райхскомісаріаті «Україна» докладно займались А. Потильчак [8], А. Зінкевич [3] та інші. Мовну ситуацію, яка склалась на окупованих українських землях та мовну політику німецької окупаційної влади (в рамках дослідження життя цивільного населення на українських окупованих територіях) вивчали К. Беркгоф [2], В. Косик [4], П. Р. Магочій [7;14] та інші.

Метою дослідження є : 1) аналіз мовної політики як системи заходів у сфері мови, що проводилась окупаційною владою у зоні цивільної (Райсхкомісаріат «Україна») та військової адміністрації, 2) з'ясування мети мовної політики нацистського окупаційного режиму.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок мовної політики більшовицької влади, спрямованої на вжиток в усіх сферах російської мови, у 1941 році значна частина населення України (головним чином в південних, східних та центральних областях) була зросійщеною [8, с. 10]. Однак, така ситуація не влаштовувала А. Розенберга – міністра східних окупаційних територій, який вбачав у міжетнічних ворожнечах засіб розколення суспільства. Коли ж такої ворожнечі не існувало, він намагався створити її штучно. Саме цим і пояснюється його «підтримка» українського населення, яке ставало лише знаряддям його політики, спрямованої на нещадну експлуатацію місцевого населення. План Розенберга, який зазнавав постійних втручань як з боку Гітлера, так і Е. Коха (Райхскомісара України, підлеглого Розенберга), передусім передбачав «підтримку» українського населення (на противагу російському) у культурному плані: відкриття університету у Києві, функціонування шкіл з українською мовою навчання, видання книг та газет українською мовою тощо. Таким чином, система заходів нацистської адміністрації стосовно української мови, тобто мовна політика, була лише одним з напрямів культурної політики нацистів.

Наміри Розенберга, спрямовані на підтримку української мови, яка ще донедавна зазнавала утисків з боку більшовицької влади, зустріли підтримку як української інтелігенції та членів ОУН, які прийшли в Україну, так і частини місцевого населення, яке волило перейти на українську мову та відвідувати православну церкву з українською мовою літургій. Саме тому на початку окупації на шпальтах українських газет лунали заклики до населення полишити російську та суржик та почати спілкуватись українською мовою [10, с. 2]. Згідно розпорядження місцевих адміністрацій усі оголошення повинні писатись німецькою та українською мовами [12, арк. 38]. Однак, на місцях на початку окупації російська мова продовжувала використовуватись в місцевих органах влади : протягом перших двох місяців нацистської окупації у Чернігові (як, до речі, і в деяких інших українських містах) усі вівіски та оголошення були написані переважно російською мовою, а сама російська мова та суржик («скалічена українська мова») лунали всюди на вулицях [9, с. 2]. Тому у листопаді 1941 року у своїй інструкції Е. Коху Розенберг заявляв, що російська мова, яка неминуче залишається засобом комунікації, повинна поступово

витіснятися українською [11, с. 353]. 15 січня 1942 року Розенберг видав директиву «Про розвиток мов на Україні», де підтвердив використання української (поряд з німецькою) у місцевих адміністраціях [8, с. 11; 3, с. 72-73].

Можемо констатувати, що протягом всього періоду нацистської окупації українська мова за поодинокими винятками лишалась (поряд з німецькою) мовою спілкування у публічній сфері. Стосовно використання української мови у приватній сфері можемо зазначити, що на початку нацистської окупації частина населення почала використовувати українську мову у побуті. Однак, вже у 1942 році ситуація почала змінюватись : у липні 1942 року письменник А.П. Любченко, прогулюючись вулицями Києва, занотував у своєму щоденнику, що тепер у Києві розмовляють знов російською [5].

Окрім обов'язкового використання української мови у публічній сфері, мовна політика окупаційної влади передбачала друк газет українською мовою. За підрахунками Б. Чернякова на українських теренах друкувалось близько 400 періодичних видань, переважна більшість яких виходила українською мовою [13, с. 60]. Додамо, що впродовж нацистської окупації поряд з газетами передачі на радіо, які також слугували засобом інформації населення та засобом пропаганди, виходили українською мовою.

Висновки. Внаслідок мовної політики нацистської окупаційної влади спрямованої, передусім, на підтримку української мови, російська мова за окремими винятками була витіснена з публічної сфери : протягом всього періоду нацистської окупації українська мова поряд з німецькою була засобом спілкування в місцевих органах влади. Натомість у побуті на початку окупації російська мова була витіснена українською, а під її кінець російська знов повернулась до вжитку. Також, підтримка української мови з боку нацистів передбачала видання періодичної преси українською мовою: на українських теренах друкувалось близько 400 газет, переважна більшість яких була написана українською мовою. Однак, видавнича справа знаходилась під жорсткою цензурою окупаційної влади і слугувала, головним чином, задля поширення нацистської пропаганди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 2019 (ред. від 27.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 20.10.2024)
2. Беркгоф К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою. Київ: Критика, 2011. 456 с.
3. Зінкевич А. В. Мовна політика Рейхскомісаріату Україна. *Studia linguistica*. Vol. 15. 2019. P. 66-83.
4. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Львів: Наукове товариство імені Тараса Шевченка, 1993. 660 с.
5. Любченко А.П. Щоденник. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlayn/lubchenko-arkadij-shodennik/> (дата звернення: 28.10.2024)
6. Нагорна Л.П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ: Світогляд, 2005. 315 с.

7. Магочій П. Р. Ілюстрована історія України. Київ: Критика, 2012. 504 с.
8. Потильчак А. Мовне питання в політиці нацистської окупаційної влади в Україні. *Історія в школі*. 1998. № 12. С. 10-13.
9. *Українське Полісся* (Чернігів). 2.11.1941. № 1. С. 2.
10. *Українське Полісся* (Чернігів). 28.11.1941. № 9. С. 2.
11. Україна в Другій світовій війні у документах [у 4 т.] / зібрав і впоряд. В. Косик. Львів: 1997–2000. Т.1. 382 с.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО), ф. 57, оп. 4, спр. 109, арк. 38.
13. Черняков Б. Окупаційна преса Райхскомісаріату «Україна» : розбудова і функціонування (1941-1944). *Наукові записки*. Вип. 31. С. 51-68. URL: https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/cherniakov_okupatsiina.pdf (дата звернення: 28.10.2024)
14. Magocsi P. R. *History of Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press, 1996. 811 p.

Людмила Григоращ,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **І. М. Романюк**)

СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ВІННИЧЧИНІ У 1945 РОЦІ

Постановка проблеми. У дослідженнях, що стосуються соціально-економічної ситуації, взаємин комуно-советського режиму та населення, каральної політики московських окупантів у післявоєнні роки, 1945 року приділено мало уваги. Праці про останній рік Другої світової війни, головним чином, стосуються наслідків тимчасової німецько-румунської окупації, воєнних аспектів життя й побуту жителів України та Вінницької області, перших спроб переходу до мирного життя. Мало або ж зовсім недосліджені такі сторони життя, як настрої населення, хід посівної кампанії та жнив, відношення колгоспників до суспільного майна, особливості методів управління з боку районних та обласних компартійних і советських структур, каральна політика режиму.

Аналіз історіографії проблеми. Джерельна база дослідження містить документи фондів Державного архіву Вінницької області (ДАВіО), які дають можливість простежити характерні сторони розвитку соціально-економічної ситуації, що склалась у колективних господарствах Вінницької області у 1945 р., виявити типові форми і методи управління обласних

управлінських структур. З досліджень, що стосуються порушеної теми, слід виділити роботи О. Мельничука та Т. Мельничук [5], Б. Романюка [6], О.Коляструк [4], П. Кравченка [1]. Автори названих праць аналізують окремі сторони економічного життя подолян, їхнього повсякдення, розглядають питання відносин з партійно-советськими установами й каральними органами.

Виклад основного матеріалу 1945 р. розпочинався для жителів Вінниччини в умовах продовження відновлення старих довоєнних порядків сталінського режиму та появи нових, які ускладнили і без того важке становище населення. Зокрема, це стосувалось селянства, яке з початку звільнення від німецько-румунських окупантів знову почало працювати у колективних господарствах на советську державу, здебільшого безоплатно [1, с.103-115].

Ситуація, що склалась у колгоспах зимою та навесні 1945 р., сприймалась селянами критично. Крім того, вони, пам'ятаючи умови життя і праці у 1944 р., були впевнені, що становище буде погіршуватись.

Документи того часу підтверджують це. 25 червня 1945 р. секретар Вінницького обкому КП(б)У Д.Бурченко отримав виписку зі спецповідомлення НКГБ УССР щодо настроїв населення області стосовно весняної посівної кампанії. Це були витяги з листів, зроблені військовою цензурою з листів від рідних добійців Червоної армії. Зауважимо, що кореспонденція, з якої бралась інформація, не доходила до адресатів: цензура її конфісковувала. Висловлювання селян були свідченням катастрофічної ситуації в колгоспах і важкого становища тих, хто в них працював: «...у нашому колгоспі йде підготовка до посівної кампанії. Нашому колгоспу не вистачає насінневого фонду 540 центнерів, збирали з колгоспників, але дуже важко збирати ці крихітні кілограми, також в дуже поганому стані тяглова сила в колгоспі. Маємо всього лише 26 коней, і ті заражені коростою...» [2, арк. 25].

«...Пиньков Танасій розвалив весь колгосп. Коні майже всі здохли, залишилось 4 пари і 2 пари биків. Колгоспові треба зорати і засіяти 190 га. Орати будуть коровами колгоспників, які ходити не хочуть, тому що голодні. В колгоспі насіння нема...» [2, арк. 20].

«Тяглової сили в колгоспі дуже мало, та ще пара коней здохла. Зараз ще возили буряк. Ні грубих кормів, ні зерна для коней нема. З-під комбайна солону колишнє правління розбазарило. Насіння нам треба 550 центнерів, а маємо 90 центнерів, так що насіння в колгоспі дуже багато не вистачає...» [2, арк. 21].

«У нашому колгоспі по плану треба засіяти 500 центнерів насіння, а колгосп має всього лише 30 центнерів, от зараз ходять і в колгоспників збирають квасолу та інше насіння. Коней у моїй бригаді 4 пари, та напевно їх заберуть в 1 бригаду, так як коні там всі здохли, від нестачі кормів. Весною працювати nebude на чому...» [2, арк. 22].

Проблеми, як бачимо, були майже однакові в усіх селах і колгоспах: відсутність у більшості випадків посівного матеріалу, масова загибель коней, які були основною тягловою силою, намагання колгоспного керівництва вирішити питання за рахунок колгоспників: наприклад, у них

забирали зерно для посівної кампанії [6, с.103]. Як режим намагався виправити ситуацію? Звичними й апробованими методами, перш за все – репресіями. У травні 1945 р. обласна прокуратура розглянула ряд кримінальних справ, які стосувалися «злочинно-зневажливої поведінки з кіньми», та це, звісно, не могло позитивно вплинути на становище, що склалось. Падіж продовжувався, про що свідчать окремі приклади: у колгоспі ім. Літвінова, Піщанського району, з 67-ми коней здохло 44. Те ж стосувалось і великої рогатої худоби, в тому числі і волів, які використовувались в якості тяглової сили: з 80-ти голів, залишилось 10 [3, с. 12].

Ситуація з кінським поголів'ям не могла не турбувати обласне советське й партійне керівництво, адже вони несли персональну відповідальність за проведення посівної кампанії та майбутній урожай. У березні 1945 р. секретар Вінницького обкому партії Д.Бурченко надіслав лист секретареві ЦК компартії України Д. Коротченку та зам. Голови РНК України В.Старченку, в якому повідомив про надзвичайно важкий стан з кінським поголів'ям в області з двох причин: короста, яка призводить до смерті коней і відсутність концентрованих кормів [4, с.131]. У деяких районах відсутня навіть солома. Для виправлення ситуації він просив дати вказівку відповідним органам виділити трофейного фуражу: висівок –300 тон на Сорочинському млині, Дашівського району; кукурудзи, що непридатна для посіву -1200 тон, що знаходиться в Ямпільському районі і вивезти її звідти неможливо (очевидно, що останній наведений аргумент мав зіграти на користь позитивного прийняття рішення по кукурудзі, адже вона все одно мала пропасти); 12 тон прілого зерна на Цибулівському глибинному пункті Монастирищенського району; 12 тон горілого зерна на Чічіотницькому пункті Заготзерно [5, с.52].

Отже, 1945 р. закінчувався для тваринництва області далеко не кращим чином. Питання зимівлі й порятунку худоби при відсутності кормів виглядало проблематично...

Список використаних джерел та літератури:

1. Kravchenko, P. (2022). Podilia Village in 1944: Social and Economic Situation. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 40. 103-115. DOI:<https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-40-103-115>
2. Державний архів Вінницької області (ДАВіО). Ф. П-136. Оп. 13. Спр. 53.
3. Даниленко В. М. (2005). Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945-1955 рр.). *Україна в ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Вип. 9. зб.ст. Київ: НУ НАНУ, 2005. С. 3-18.
4. Коляструк, О. А. (2012). Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944-1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 20. С.131-136.
5. Мельничук, О. & Мельничук Т. (2020). Повсякденне життя колгоспного селянства Поділля у повоєнний період (1944-1953) (на матеріалах колгоспу «Червоний промінь» с.Мельниківці). *Наукові записки Вінницького*

державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 32. С.52-63. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-32-52-63>

6. Романюк Б.І.(2018). Трудодень у системі оплати праці колгоспників України другої половини 1940-х – початку 1950-х рр. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 26. С.103-108.

Тетяна Пархомчук,
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Коляструк**)

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ТВОРЧОСТІ У ТОТАЛІТАРНУ ЕПОХУ: НА ПРИКЛАДІ АЛЛИ ГОРСЬКОЇ ТА ТЕТЯНИ ЯБЛОНСЬКОЇ

Постановка проблеми: сьогодні під час російсько-української війни гине цвіт нації, нищиться, руйнується та розкрадається культурна спадщина. Її збереження та вивчення є важливою умовою відновлення власної ідентичності. Мистецтво виступає ключовим компонентом культурної спадщини, який не лише відображає дух нації, а й впливає на формування її іміджу.

Мистецтво ніколи не буває «поза політикою», завжди активно реагує на політичні чи суспільні зміни, може виступати рушієм пропаганди або ж опонентом.

Мистецька спадщина видатних українських художниць Алли Горської та Тетяни Яблонської є яскравим прикладом творчого самовираження художниць і їх громадянської позиції, їх життєвий шлях показовий для характеристики стосунків митця з тоталітарною системою.

Аналіз історіографії проблеми: Життя і творчість Алли Горської аналізували та досліджували Зарецький О.[2], Огнева Л. [4,5], Клочко Д. [3] та ін. Праця О. Зарецького «Алла Горська. Мисткиня у просторі тоталітаризму» [2] найбільш повно розкриває всі аспекти життя художниці, творчі періоди і пошуки, ґрунтуючись на особових документах.

Життя та творчий шлях Тетяни Яблонської розглядали та характеризували Коновалова О., Ситник І. [7], Владич Л [8]., Роготченко О. [9,10], Ситник І. [11], Атаян Г. [13]. Найповніше розкрито у документальній праці «Щоденниках, спогадах, роздумах» упорядкованих Г. Атаян [13].

Водночас творчість А. Горської та Т. Яблонської не піддавалися спеціальному історичному аналізу з позицій зіставлення їх способів самоідентифікації.

Виклад основного матеріалу: Мистецтво відіграє роль «дзеркала» певної епохи та влади, що відображає дійсність, впливає на масову свідомість глядача. Що викликало інтерес верхівки влади, яка прагнула підкорити культурну сферу заради контролю мас. В СРСР мистецтво мало виконувати роль дієвого засобу пропаганди.

Соцреалізм як один єдиний правильний метод був затверджений на Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників (1934), поширювався на всі сфери художньої творчості і знищував усі інші методи в українському мистецтві, панував понад 50 років. Більшовицький диктат призвів до знищення художніх напрямів 1920-х рр., повної ідеологізації творчості та її підпорядкування вимогам радянської верхівки.

В основі мистецтва доби тоталітаризму лежить чітко реалізована ідея — ідеалістичної атмосфери та оптимізму. Проте, цей оптимізм тоталітарного мистецтва не мав нічого спільного з справжніми реаліями життя, а був лише ідеологічною настановою. Коли у країні був голод, війна, репресії, картини зображували ідеальне щасливе життя. Для забезпечення цих ілюзорних планів перед митцями ставилась задача, відобразити радісну картину дійсності. [6, с.58]. Митці повинні були підкорятись та слідувати встановленим згори канонам. Не зважаючи на небезпеку, переслідування, страх бути покараним, знаходились сміливці, що виступали з критикою радянської тоталітарної пропаганди, які прагнули донести правду про реальність. Це молоде покоління шістдесятників та їх наступники дисиденти.

Яскравою представницею цього покоління була Алла Горська. Всебічно розвинена різнопланова особистість — художниця, дисидентка, громадська діячка, правозахисниця, яка була щиро захоплена українством. Доробок мисткині складають монументальні, живописні та графічні твори, що вражають досконалістю форм та техніки. Шедеврами є монументальні картини та мозаїки, більшість з яких, на жаль, утрачена. За свою сміливість художниця поплатилась життям.

На противагу радикальному і відкритому способу самовираження національної і громадянської ідентичності виступає інший спосіб самовираження, більш поміркований, що оприявнився у творчості зрілої майстрині Тетяни Яблонської, яка, будучи нагородженою вищими державними преміями, у 1960-ті рр. створювала картини з символічним підтекстом. Художниця використовувала у свої полотнах українські мотиви та фольклор, за що зіткнулась з критикою та обмеженням творчої діяльності.

Попри різні життєві шляхи, способи та методи самовираження обидві майстрині збагатили національну культуру, надихаючись народною культурою, кожна в свій спосіб виявили своє шанування до культурної спадщини.

Французький філософ Альбер Камю зазначав, що «будь-який митець, якщо він є справжнім, чинить спротив не лише мистецькій традиції, але передовсім — позамистецькій реальності». Так виникає нонконформізм у мистецтві, спротив системі, прагнення відстояти свою індивідуальність. У радянські часи термін конформізму та нонконформізму тісно переплітались, через репресивний апарат. Тому художники, які творили реаліях панівної

ідеології держави, насправді ж могли висловити себе. Так, Тетяна Яблонська, двічі лауреатка сталінської премії, попри свій конформізм не втратила свого зв'язку з народною культурою українців. Натомість Алла Горська йшла шляхом нонконформізму, зазнала репресій і врешті була вбита системою.

Висновки. Творчий спадок і життєвий шлях А. Горської і Т. Яблонської в осмисленні сучасним поколінням розглядаються не тільки як різні способи самореалізації таланту і висловлення громадянської позиції, а й як виразні свідчення національної української ментальності, її непереборної стійкості в умовах ідеологічного тиску. Обидві ці постаті, як етнічні росіянки, яскраво надаються для осмислення феномену набуття української ідентичності радянської людиною, її збереження і вираження через творчість.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алла Горська. Квітка на вулкані. Донецьк : Норд Комп'ютер. 2011. 336 с
2. Зарецький О. Алла Горська. Мисткиня у просторі тоталітаризму. Харків : ВД «Прометей», 2023. 432 с.
3. Ключко Д. «Вперше присутня на власному похороні». *Локальна історія*. 28.11.2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/vpershe-prisutnia-na-vlasnomu-rokhoroni-alla-gorska/> (дата звернення: 25.10.2024)
4. Душа українського шістдесятництва / укладач Л. Огнева. Донецьк : Норд-Комп'ютер, 2009. 40 с.
5. Життєпис мовою листів / Автор-упоряд. Л. Огнева. Донецьк, 2013. 518 с.
6. Кара-Васильєва Т. Історія мистецтва ХХ століття: концепція, нові підходи й оцінки. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії* : Зб. наук. праць / Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. МТ Рильського НАН України. К., 2007. № 7. С. 53-64.
7. Коновалова О., Ситник І. Історіографія художньої діяльності Тетяни Яблонської. *Молодий вчений*. 2020. №5 (81), С.59-65. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-5-81-13> (дата звернення: 25.10.2024)
8. Владич Л. Т. Н. Яблонська. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958. 99 с.
9. Роготченко О. Живописні твори «Хліб» Тетяни Яблонської та «Хліб – Державі» Тетяни Старосельської: порівняльний аналіз. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2023. Вип.2. С.92–96. URL: <http://uad-jrnl.nau.in.ua/index.php/uad/article/view/136/107> (дата звернення: 25.10.2024)
10. Роготченко О. О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. К.: Фенікс, 2007. 608 с.
11. Ситник І. В. Творча діяльність Тетяни Яблонської у контексті культурно-мистецьких процесів України середини ХХ – початку ХХІ ст. : дисертація. К., 2023. 379 с.
12. Смирна Л. (). Конформізм, нонконформізм і візуальна невідворотність постнонконформізму: До історії поняття «нонконформізм». *Науковий журнал Художня культура. Актуальні проблеми*. 2020. №16(1). С.39–43. URL: <https://doi.org/10.31500/1992-5514.16.2020.205236> (дата звернення: 25.10.2024)

13. Тетяна Яблонська. Щоденники, спогади, роздуми/ упоряд. Г. Атаян та І. Зайцева. К.: Родовід, 2020. 584 с.

Павло Клапцуняк,
здобувач I курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор, заслужений працівник
освіти України **І. А. Коляда**)

**РОЛЬ РОДИНИ ТА СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У
СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ І ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНИХ
ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО МИТЦЯ
ВОЛОДИМИРА ІВАСЮКА**

Володимир Івасюк – одна з найяскравіших зірок української музичної культури другої половини ХХ століття. Його творчість, насамперед такі пісні, як «Червона рута» та «Водограй», стала символом національного відродження, об'єднавши українців по всьому світу. Але щоб повністю зрозуміти глибину його таланту, його щире любов до України і народу, необхідно зануритися в атмосферу, яка оточувала його з перших днів життя — в його родину та соціальне середовище, що стали живильним ґрунтом для формування його особистості та світоглядних цінностей.

Володимир Івасюк народився 4 березня 1949 року в маленькому, але мальовничому містечку Кіцмань на Буковині. Це був час післявоєнної відбудови, коли люди з надією дивилися в майбутнє, попри всі труднощі. Його батьки, Михайло Григорович та Софія Іванівна Івасюки, були людьми високої духовної культури, глибоко закоханими в українську мову, літературу та музику [1, с. 52].

Батько, Михайло Григорович Івасюк (1917-1995), пройшов нелегкий життєвий шлях. Народившись у селянській родині, він з юних років мріяв про знання та свободу. У 1939 р., прагнучи уникнути призову до румунської армії, він перетнув кордон з СРСР у пошуках кращого життя. Але замість омріяної свободи потрапив до таборів ГУЛАГу в Комі АРСР [1, с. 34].

Ці роки стали для нього справжнім випробуванням, але не зламали, а лише загартували його дух. Повернувшись на Буковину після війни, він присвятив себе педагогіці та літературі, прагнучи передати свій досвід та любов до України молодому поколінню.

Михайло Григорович був не лише батьком, а й другом для свого сина. Він відкривав перед Володимиром безмежний світ літератури, поезії, музики. Разом вони мандрували рідними краями, збираючи народні пісні, легенди, перекази.

Ці подорожі були не просто експедиціями — це були уроки життя, уроки любові до своєї землі, до свого народу. В очах батька Володимир бачив відображення історії свого народу, його страждань та прагнень, його мрій та сподівань.

Мати, Софія Іванівна Карякіна-Івасюк (1922–1995), була ніжною та турботливою жінкою, яка привнесла в родину тепло південноукраїнського степу. Народжена на Херсонщині, вона з дитинства співала народні пісні, які передавалися з покоління в покоління. Під час війни вона втратила трьох братів і батька, але попри ці втрати зберегла в серці любов та віру. Софія Іванівна була вчителькою, і її голос лунав у піснях, наповнюючи дім мелодіями степу. Вона навчила Володимира відчувати глибину музики, розуміти її душу [2, с. 45].

Особливе місце в житті Володимира займала його няня – гуцулка Магдалина Колотилюк, лагідно звана Мілею. Вона стала для нього другою матір'ю, передаючи багатство гуцульського фольклору. Її казки, легенди, пісні були наче чарівні вікна в інший світ — світ магії, традицій, мудрості предків. Міля навчила Володимира слухати голоси природи, відчувати ритм життя, поважати традиції [3, с. 89].

У родині Івасюків панувала атмосфера любові, поваги, творчості. Дім був наповнений книгами, музикою, розмовами про мистецтво, історію, культуру. Батьки не нав'язували Володимиру своїх поглядів, а лише відкривали перед ним безмежний світ знань, заохочували до пошуку власного шляху. Вони вчили його бути чесним, справедливим, співчутливим, любити людей та свою Батьківщину.

Володимир з дитинства проявляв неабиякі музичні здібності. Він міг годинами слухати, як мати співає, або як батько грає на скрипці. У шість років він почав навчатися гри на скрипці в музичній школі. Його пальці, ще такі маленькі, впевнено перебирали струни, а серце наповнювалося мелодіями, які він мріяв подарувати світу. Музика стала для нього не просто захопленням, а способом вираження душі, мовою, якою він міг говорити про найпотаємніше [4, с. 23].

Буковина, де зростав Володимир, була справжнім осередком культур і традицій. Українці, румуни, євреї, поляки — усі вони жили поруч, зберігаючи свої звичаї, мову, пісні. Ця багатогранність культур збагачувала його світогляд, навчала толерантності, поваги до іншого. Він любив слухати різні мелодії, вивчати інші мови, спілкуватися з людьми різних національностей. Але найближчою для нього була українська пісня — мелодійна, душевна, сповнена любові та болю [5, с. 12].

У 1960–1970-х роках в Україні відбувалося культурне відродження, відоме як «шістдесятництво». Молоді митці прагнули оновити національну культуру, поєднуючи народні традиції з сучасними тенденціями. Володимир Івасюк став одним із лідерів цього руху в музичному мистецтві. Його пісні були новаторськими, сміливими, але в той же час глибоко національними [6, с. 85].

Коли у 1970 році прозвучала «Червона рута», вона стала справжнім вибухом. Ця пісня, написана юним композитором, зачепила струни душі мільйонів людей. Вона була сповнена світла, надії, любові. У ній відчувався

подих Карпат, шепіт річок, спів птахів. Володимир вклав у неї всю свою душу, і вона відповіла йому взаємністю, ставши безсмертною [7, с. 14].

Співпраця з такими талановитими виконавцями, як Назарій Яремчук, Василь Зінкевич, Софія Ротару, дала можливість Володимирі повністю розкрити свій талант. Вони розуміли його, відчували кожну ноту, кожне слово. Разом вони створювали музику, яка зцілювала душі, надихала, об'єднувала [4, с. 42].

Але шлях Володимира не був легким. Суспільно-політична ситуація в Радянському Союзі була складною. Тиск цензури, недовіра з боку влади, заздрість — усе це тиснуло на нього. Але він не зламався. Він вірив у те, що робить, вірив у свій народ, у свою музику. Він казав: «Музика — це мова душі, і ніхто не може заборонити душі говорити».

Трагічна загибель Володимира Івасюка у 1979 році стала великою втратою для України. Його смерть оповита плітками, домислами, але його життя залишається яскравим прикладом служіння мистецтву та народу. Він залишив по собі спадщину, яка живе і буде жити, доки звучить українська пісня [3, с. 154].

Родина та соціальне середовище відіграли вирішальну роль у становленні Володимира Івасюка. Любов батьків, їхня підтримка, атмосфера творчості та поваги до національних цінностей сформували його як особистість. Соціальне середовище Буковини, з її багатокультурністю та глибокими традиціями, збагачувало його духовно, надихало на творчість. Володимир Івасюк став символом національного відродження, втіленням прагнення до свободи та збереження національної ідентичності. Його пісні — це не просто мелодії, це голос душі українського народу, його біль і радість, його мрії та сподівання. Він показав, як важливо бути вірним собі, своїй землі, своїм корінням.

Сьогодні, слухаючи його пісні, ми відчуваємо той самий трепет, що й багато років тому. Його музика надихає, дарує надію, нагадує про те, що справжнє мистецтво вічне. Володимир Івасюк залишив незабутньо-неповторний слід в історії української культури, і його ім'я завжди буде світити нам, як зірка на небосхилі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Івасюк М. Г. Монолог перед обличчям сина. Чернівці: Прут, 2003. 256 с.
2. Івасюк Г. М. Спогади про брата. Володимир Івасюк: життя і творчість. Львів: Світ, 2004. С. 44-60.
3. Крижанівський В. Магія музики Володимира Івасюка. Київ: Музична Україна, 2009. 192 с.
4. Мазепа Л. Володимир Івасюк: крізь роки і долі. Чернівці: Букрек, 2011. 320 с.
5. Скрипник Г. А. Етнічна історія Буковини. Чернівці: Золоті литаври, 1998. 200 с.
6. Рудяченко О. Музичне шістдесятництво в Україні. Київ: Мистецтво, 2015. 240 с.
7. Чабан М. «Червона рута» Володимира Івасюка: феномен успіху. Українська культура. 2010. № 3. С. 12-16.

Анатолій Конончук,
здобувач II курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **О. В. Маркевич**)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ В 1990-Х РР.

У 1990-х рр. Україна перебувала на критичному етапі формування своєї незалежної зовнішньої політики. Вихід із складу Советського Союзу відкрив перед країною нові можливості для встановлення міждержавних контактів, але цей процес був складним і вимагав ретельного балансування між інтересами різних глобальних і регіональних гравців. У цей період Україна не лише формувала зовнішньополітичну стратегію, але й намагалася знайти своє місце у міжнародному середовищі, яке стрімко змінювалося. Становлення державної незалежності супроводжувалося активним пошуком партнерів і союзників, спробами інтеграції в європейські та євроатлантичні структури, що активно спостерігається і на сучасному етапі розвитку України.

Дослідження зовнішньої політики України у 1990-х рр. активно розвивається в українській історіографії, зокрема в працях С. Віднянського та А. Мартинова [3], які визначають та аналізують два ключові періоди зовнішньої політики України у 1990-х рр: адаптаційний (1991-1994 рр.) та період президенства Л. Кучми (1994-2004 рр). А. Вахудова наголошує на невідповідних умовах угод між ЄС та Східною Європою, що ускладнювали інтеграційні процеси для України, яка шукала своє місце в новому міжнародному контексті після здобуття незалежності [2]

Метою розвідки є аналіз процесу становлення та розвитку зовнішньої політики України у 1990-х рр., зокрема її відносин з Європейським Союзом (далі – ЄС), визначення основних чинників, які вплинули на формування зовнішньополітичної стратегії країни, а також оцінка перешкод та викликів, що постали перед Україною на шляху до європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. У 1990-х рр. дослідники С. Віднянський та А. Мартинов виділили два періоди становлення зовнішньополітичних орієнтирів України. Перший період, який дослідники визначили як «адаптаційний» (1991-1994 рр.), позначився досягненням міжнародного визнання, а також мирним врегулюванням російсько-українського протистояння навколо Чорноморського флоту. Попри здобутки і визнання на міжнародній арені, адаптаційний період був значно «романтизованим» з боку України, зокрема щодо широкої допомоги Заходу, швидкої економічної, військово-політичної інтеграції в європейські структури тощо. Водночас

Україні бракувало чіткої європейської самоідентифікації, а також системності та узгодженості зовнішньої політик [3, с. 35-36].

Якісно новий період в зовнішній політиці України розпочався і тривав з 1994 по 2004 рр., тобто період президенства Л. Кучми. Цей період позначився певними суперечностями: з одного боку, європейський вектор поступово набув пріоритетності, реалізація національних інтересів відбувалася через розвиток міждержавних відносин з європейськими країнами, поглиблювалися відносини із загальноєвропейськими інтеграційними структурами; з іншого – відсутність чіткої стратегії, маневрування між Заходом та росією, хаотична зміна напрямків зовнішньої політики [3, с. 37]. Непослідовні заяви українських лідерів, в поєднанні з політичними скандалами, економічною кризою, погіршило міжнародний авторитет України.

Інтеграційні процеси у світі чітко відображають пошук України власного призначення на міжнародній арені. Нині Україна орієнтується на євроінтеграцію, однак історія відносин України і країн ЄС розпочинається з проголошенням незалежності у 1991 р.

Перші кроки у співробітництві між Україною та ЄС були здійснені в грудні 1991 р., коли від імені ЄС, МЗС Нідерландів офіційно визнав незалежність України. Наступним етапом стало підписання Угоди про партнерство та співробітництво 16 червня 1994 р. [1], проте парламентам усіх країн-членів ЄС знадобилося ще чотири роки для її ратифікації, що відбулося 1 березня 1998 р. Ця угода відкрила можливості для співпраці у політичних, економічних, гуманітарних, торговельних, енергетичних, військових, інвестиційних, медичних, науково-технологічних та інших сферах [4].

Щодо питання розширення ЄС за рахунок країн Центрально-Східної Європи, то з цією метою Євросоюз розробив нову стратегію політико-економічних відносин з країнами Східної Європи, а з свого боку нові незалежні держави передбачали, що вступ до ЄС стане апогеєм їхніх демократичних перетворень та дозволить досягнути рівня західноєвропейських країн.

А. Вахудова зазначає, що тексти Європейських угод обіцяли більше вигоди для слабшої сторони в асиметричних відносинах між ЄС і Східною Європою, проте на практиці все виявилось навпаки. Угоди про приєднання включали три не вигідні економічні умови. По-перше, вони передбачали вищі мита на «чутливі товари», такі як сталь, текстиль та сільськогосподарська продукція, де виробники з Центральної та Східної Європи мали конкурентні переваги. По-друге, угоди встановлювали правило 60% місцевого походження товарів та різні немитні перешкоди. По-третє, вони передбачали 7 запобіжних заходів, що дозволяли вводити «тимчасовий захист» для будь-якого товару в будь-який момент [2, с. 109]. Таким чином, українська євроінтеграція передбачала ще більше перешкод та суперечливих процесів. Важливо розуміти, що економіка України була глибоко пов'язана з СРСР, тому країни Центрально-Східної Європи швидко перейшли до ринкових відносин, а економіка України у 1990-х рр. зазнала краху, і, щоб вийти з кризи з мінімальними ризиками переорієнтувалася на російський ринок; у країнах Центрально-Східної Європи до влади прийшла опозиція, яка прагнула захистити національні інтереси, на

відміну від української комуністичної еліти, яка залишилася при владі і намагалася балансувати. Власне обставини, в яких перебувала Україна після здобуття незалежності не дозволяли їй швидко виконати умови вступу до ЄС, а зовнішньополітична невизначеність, внутрішні проблеми детермінували процеси євроінтеграції.

Висновки. Таким чином, у 1990-х рр. європейський вектор зовнішньополітичної стратегії України був позначений досягненням міжнародного визнання, але супроводжувався романтизованим сприйняттям західної допомоги та відсутністю системного підходу. У другій половині 1990-х рр., під час президентства Л. Кучми, поглиблення співпраці з ЄС відбувалося на тлі політичної нестабільності та економічних криз, що ускладнювало виконання вимог євроінтеграції. Відсутність послідовності в зовнішній політиці, а також внутрішні проблеми значно ускладнили процес євроінтеграції України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода Україна від 14.06.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 06.10.2024).
2. Вахудова А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 379 с.
3. Віднянський С., Мартинов А. Еволюція зовнішньої політики України (1991-2006 рр.). *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 32–51.
4. Історія становлення відносин Україна-ЄС. *Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції* (м. Київ). URL: https://centraljust.gov.ua/ndd/european_integration/eu-ukraine_relations/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es (дата звернення: 06.10.2024).

Світлана Кальчук
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ: ВПЛИВ МИНУЛОГО НА СУЧАСНІ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

Постановка проблеми полягає в необхідності глибокого розуміння того, як історичні події впливають на сучасні державно-політичні процеси в Україні та Республіці Молдова [4]. Незважаючи на наявність численних досліджень, які

висвітлюють окремі аспекти історії обох країн, залишається недостатньо вивченим вплив минулого на сучасну політичну ідентичність, суспільну пам'ять та механізми ухвалення рішень. Сучасні політичні процеси в Україні та Молдові часто супроводжуються зверненням до історії, проте не завжди це відбувається усвідомлено і систематично. Існує потреба в комплексному аналізі, який дозволить виявити спільні та відмінні риси в політичному розвитку досліджуваних країн, а також проаналізувати, як зовнішні фактори взаємодіють з історичною спадщиною, впливаючи на сучасні виклики [1, с. 214].

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на потенційну зацікавленість науковців до теми впливу історії на сучасні державно-політичні процеси в Україні та Республіці Молдова. Зазначені нижче праці чітко демонструють багатогранність підходів до вивчення історії та політики і підкреслюють актуальність дослідження теми в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Історичні паралелі між Україною та Республікою Молдова свідчать про минулі події, котрі формують сучасні державно-політичні процеси в досліджуваних країнах. Історія двох держав чітко та відтворено пов'язана спільними мотивами та усвідомленнями, такими як боротьба за незалежність, колоніальне минуле та національна ідентичність, які відіграли важливу роль у формуванні політичної культури та державної політики [6, с. 40].

Одним із найважливіших етапів в історії України стало визвольне повстання під проводом Богдана Хмельницького в середині XVII століття. Дана подія стала основою для формування української державності, відзначаючи прагнення українського народу до автономії та незалежності. Хмельницький, уклавши союз з Московією, намагався забезпечити захист та збереження українських земель, проте дана угода призвела до нових викликів і колоніального підпорядкування. У сучасному політичному дискурсі України постать Хмельницького використовується для легітимації боротьби за територіальну цілісність та суверенітет. Політики часто звертаються до історичних наративів, підкреслюючи важливість незалежності в умовах сучасних викликів, таких як агресія з боку Росії [4, с. 119].

У Республіці Молдова аналогічно простежується вплив історії на сучасні політичні процеси. Молдова, як і Україна, має історію боротьби за національну ідентичність та самостійність, зокрема проти османського і російського імперського впливу. Політики, такі як президентка Майя Санду, активно звертаються до історичних подій для підкреслення важливості євроінтеграції та відновлення національної гідності. У сучасному політичному контексті Молдови важливе місце займає питання про повернення до коренів та відновлення історичної пам'яті, що є важливим елементом державотворення [5, с. 95].

Серед українських науковців, які досліджують вплив історії на сучасність, варто відзначити Юрія Шаповала, який аналізує політичні ідеї Хмельницького та їх актуальність у сучасному контексті. Шаповал наголошує на необхідності вивчення минулого для формування сучасної політики, а також

на тому, як ідеї автономії та незалежності, започатковані в минулому, постають використаними для адаптації до нових викликів [6, с. 45].

Олександр Зінченко також вносить вагомий внесок у дослідження національної ідентичності, підкреслюючи, як спільна історія України та Молдови, включаючи спільні боротьби за незалежність, визначає їхні сучасні політичні стратегії. Його праця ілюструє, як історичні події та наративи продовжують впливати на політичні рішення та ідентичності обох країн [3].

Тетяна Яцук акцентує увагу на ролі історичних наративів у формуванні державної політики в Україні та Молдові, вказуючи на те, що політичні діячі часто використовують історичні паралелі для легітимації своїх дій. Вона наголошує на важливості збереження історичної пам'яті для забезпечення стабільності та розвитку демократії [7, с. 72].

Отже, історичні паралелі між Україною та Республікою Молдова демонструють, що минуле безпосередньо впливає на сучасні політичні процеси, формуючи ідентичність, політичну культуру та державну політику. Сучасні виклики, з якими зустрічаються обидві країни, вимагають усвідомлення та вивчення історії, щоб сформувані ефективну політику на основі історичного досвіду та пам'яті.

Висновки. Вивчення історичних паралелей між Україною та Республікою Молдова показує, що історія досліджуваних країн потенційно впливає на їхні сучасні державно-політичні процеси. Спільні моменти минулого, такі як боротьба за незалежність, колоніальне минуле, періоди втрати суверенітету та прагнення до євроінтеграції, формують національну ідентичність і визначають стратегічні пріоритети сучасної політики. Історія, як в Україні, так і в Молдові, використовується як інструмент для легітимації політичних рішень, зокрема в питаннях територіальної цілісності та міжнародної співпраці. Політичні лідери активно звертаються до постатей та подій минулого, щоб консолідувати суспільство навколо ідеї державності та незалежності.

Роботи українських і молдовських науковців свідчать про необхідність інтеграції історичного досвіду у сучасний політичний дискурс, адже це сприяє зміцненню демократичних цінностей та національної єдності. Сьогодні Україна та Молдова стоять перед подібними викликами, включаючи геополітичний тиск і внутрішні соціально-політичні питання, що вимагає зваженого підходу до історичної пам'яті та використання її як основи для побудови стабільної і незалежної державності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондаренко В. Зовнішня політика України: нові виклики та відповіді. Київ: Ніка-Центр, 2019. 250 с.
2. Герасименко М. Європейська інтеграція як чинник політичного розвитку України та Молдови. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. 300 с.
3. Зінченко О. Національна ідентичність у контексті історичних паралелей між Україною та Молдовою. *Український історичний журнал*. 2021. №3. С. 19-27.

4. Плохій С. Вороги з минулого: як історія визначає сьогодення України та Молдови. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 320 с.
5. Санду М. Важливість історичної пам'яті в сучасній політиці Молдови *Журнал міжнародних відносин та політики*. 2022. №4. С. 89-95.
6. Шаповал Ю. І. Історична пам'ять у політиці України: теорія і практика. *Науковий вісник Київського університету*. 2017. №2. С. 34-45.
7. Яцук Т. П. Вплив історичних наративів на формування державної політики України та Молдови. *Політологічні студії*. 2018. №1. С. 58-72.

Віталій Майстренко

здобувач ІV курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Буравський**)

БЛАГОДІЙНІСТЬ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Благодійність у сучасному українському суспільстві набуває все більшої важливості. В умовах економічної нестабільності, соціальних викликів та збройного конфлікту, роль благодійних організацій та ініціатив значно зростає.

Благодійність в Україні має глибокі історичні корені, що сягають ще часів Київської Русі. Її розвиток тісно пов'язаний з релігійними віруваннями, культурними традиціями та соціально-економічними умовами різних історичних періодів.

Цікавими є праці Є. П. Степановича, О. О. Рафальського, які займались вивченням благодійних організацій, що матеріально підтримували українське студентство на межі століть. Тема благодійності також висвітлена в краєзнавчих працях [2].

Найбільш фундаментальною є книга Михайла Слабошпицького "Українські меценати: нариси з історії української культури". У цьому обширному творі перераховано найвизначніших українських меценатів: від часів Великого князівства Литовського і Руського аж до кінця ХХ століття, висвітлено основні аспекти, мету та результати діяльності кожного з них [1].

На сьогодні основними учасниками досліджень благодійності є:

Соціологи та психологи. Вони вивчають мотиви донорства, ставлення людей до благодійності, ефективність різних методів збору коштів та інші соціальні аспекти цього явища.

Економісти. Аналізують економічні аспекти благодійності, зокрема вплив благодійних проектів на економічний розвиток регіонів, ефективність використання коштів та ін.

Юристи. Досліджують законодавчу базу благодійної діяльності, розробляють рекомендації щодо її вдосконалення.

Представники благодійних фондів та організацій. Проводять власні дослідження для оцінки ефективності своїх програм та проєктів.

Науково-дослідні інститути. Займаються фундаментальними дослідженнями в галузі благодійності, розробляють теоретичні моделі та концепції.

Вищі навчальні заклади. В університетах проводяться наукові дослідження, готуються фахівці в галузі благодійності.

Безсумнівно, є й організації, які активно займаються дослідженнями благодійності в Україні:

Асоціація благодійників України: об'єднує благодійні організації, проводить дослідження, розробляє рекомендації для державної політики.

Український центр вивчення громадської думки "Соціоінформ": Проводить соціологічні дослідження, пов'язані з благодійністю.

Національний інститут стратегічних досліджень: Досліджує різні аспекти розвитку українського суспільства, в тому числі і благодійність.

Zagoryu Foundation: Підтримує ініціативи в галузі розвитку громадянського суспільства, проводить дослідження в сфері благодійності та загалом сприяє популяризації цієї теми, шляхом висвітлення різних її аспектів [3].

Узагальнюючи зазначимо, що тема благодійності в Україні є надзвичайно актуальною для нинішнього українського суспільства. Приклади меценатів минулого можуть надихнути наших сучасників до активних дій, а, ті, в свою чергу, зможуть принести неймовірні результати.

Список використаних джерел та літератури:

1. Слабошпицький М. Ф. Українські меценати: нариси з історії української культури. Київ: Українська книга, 2001. 329 с.
2. Сергєєва О. О, Темірова Н. Р. Історіографія благодійності на півдні України: радянський вимір. *Вісник СНТ*. Вінниця, 2016. № 8. С. 59-62
3. Трифаненко І. Історичні етапи становлення благодійності. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/5319-istorichni-etapi-stanovlennya-blagodiynosti/> (дата звернення: 30.10.2024)

Марія Плисак,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **В. О. Венгерська**)

ЕМІГРАЦІЯ ЯК НАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ ТА ОКУПАЦІЙ

Постановка проблеми в загальних рисах. Еміграція, спричинена військовими конфліктами та окупацією, є критично важливою проблемою, яка формує глобальні міграційні моделі, часто залишаючи окремих людей і цілі громади переміщеними на роки або навіть покоління. Насильство, втрата засобів до існування та репресивні окупаційні режими змушують людей залишати свої домівки, що призводить до глибоких особистих втрат і далекосяжних політичних, економічних та соціальних наслідків. Країни, що приймають мігрантів, змушені боротися зі зростаючим навантаженням на свою інфраструктуру, тоді як країни походження стикаються з демографічними проблемами, які перешкоджають відновленню сфер існування держави.

Аналіз історіографії проблеми. Історіографія вимушеної міграції та переміщення, спричинених війною в Україні, відображає зростаючий науковий інтерес до її соціальних, економічних та гуманітарних наслідків. Антонюк В.П. та Миценко І.М. у своєму дослідженні проаналізували вплив війни на людський розвиток, наголошуючи на довгострокових викликах для переміщеного населення [1, с. 14]. Ще один важливий внесок міститься в роботі Блюк Н., в якій розглядаються правові та соціальні труднощі, з якими стикаються ВПО, включаючи проблеми, пов'язані з житлом, працевлаштуванням та реінтеграцією [4, с. 267]. Ці роботи висвітлюють, як переміщення мільйонів людей спричинило значні демографічні зрушення та створило серйозне навантаження як на внутрішні, так і на міжнародні системи підтримки.

Мета дослідження. Мета цього дослідження – проаналізувати вплив військових конфліктів та окупацій на еміграційні моделі, зосередившись на тому, як такі події змушують людей залишати свої домівки та змінюють суспільство.

Виклад основного матеріалу. Цивільне населення іноді не має іншої альтернативи, окрім як тікати в пошуках безпеки всередині країни або за кордоном, коли території захоплюються іноземними державами або коли посилюються насильницькі конфлікти. Втрата домівок, роботи та особистих зв'язків створює важкий емоційний та фінансовий тягар для переміщених осіб. Ці міграції рідко бувають тимчасовими, багато людей залишаються переміщеними роками, особливо тоді, коли постконфліктне відновлення відбувається повільно або окупаційні війська затримуються.

Війна між Україною та Росією є прикладом значного впливу військової агресії та окупації на міграцію. Це одна з найгірших міграційних криз у сучасній європейській історії: з початку повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року близько 8 мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами і майже 8 мільйонів шукають притулку за кордоном. Багато українців втекли до сусідніх країн, зокрема до Польщі, яка прийняла понад 1,56 мільйона біженців [5]. Ті, хто залишився в зонах конфлікту, стикаються з жахливими умовами, включаючи руйнування інфраструктури та постійні загрози їхній безпеці. Конфлікт, що триває, призвів до серйозних порушень у повсякденному житті, багато людей зазнали численних переміщень, шукаючи безпечніші райони подалі від активних бойових дій.

Еміграція, спричинена військовим конфліктом, є глибоким глобальним явищем, яке відображає високу людську ціну війни та політичної нестабільності. Історичні приклади показують, що вимушені міграції часто є наслідком системного насильства, переслідувань або етнічних чисток, підкреслюючи відчайдушні обставини, які змушують людей шукати безпеки в інших місцях [3, с. 151]. Переміщення людей змінює демографічний склад як країни походження, так і країни, що приймає. Це призводить до різних соціальних, економічних і політичних наслідків. Крім того, вплив еміграції може відчуватися протягом поколінь, оскільки сім'ї намагаються адаптуватися до нового середовища і зберегти свою культурну ідентичність.

Військові конфлікти не лише змушують людей залишати свої домівки, але й руйнують соціальну структуру громад. Коли людей і сім'ї виривають з корінням, їхні зв'язки з культурними практиками, місцевою економікою та соціальними мережами розриваються. Ця втрата може призвести до відчуття розгубленості та кризи ідентичності серед переміщених осіб, яким може бути складно інтегруватися в нове середовище [6, с. 1661–1667]. Процес міграції часто призводить до травм, оскільки люди намагаються впоратися зі спогадами про насильство і втрати, що ускладнює відновлення їхнього життя.

Країни, які відчувають значний відтік населення, можуть зіткнутися з нестачею кваліфікованої робочої сили, що перешкоджає їхній здатності відновлювати і стабілізувати економіку. Втрата молодих, продуктивних людей може створити довгострокові проблеми для управління та економічного зростання, залишаючи після себе населення, яке може бути старшим або менш кваліфікованим. У багатьох випадках ці демографічні зрушення можуть призвести до дисбалансу в соціальних структурах, поглиблюючи нерівність і напруженість як на батьківщині, так і в країнах, що приймають мігрантів [2, с. 244].

Ефективна міжнародна співпраця та стійка політика необхідні для підтримки як людей, що рятуються від насильства, так і країн, що їх приймають. Гуманітарна допомога, правовий захист та інтеграційні програми мають важливе значення для того, щоб допомогти переміщеним особам відновити відчуття стабільності та мети. Крім того, країни, що приймають людей, повинні збалансувати власний соціальний та економічний тиск, надаючи необхідну допомогу та підтримку тим, хто її потребує.

Зрештою еміграція як наслідок військових конфліктів та окупації створює значні виклики, які потребують скоординованих зусиль з боку урядів, неурядових та міжнародних організацій. Складність вимушеної міграції вимагає багатогранного підходу, що передбачає задоволення нагальних гуманітарних потреб, а також розгляд довгострокових стратегій інтеграції. Тим часом як світ бореться з наявними конфліктами, розуміння динаміки переміщення матиме важливе значення для зміцнення стійкості та стабільності як для переміщених осіб, так і для громад, що їх приймають.

Висновки. Еміграція, спричинена військовим конфліктом та окупацією, є складним глобальним явищем з далекосяжними наслідками. Переміщення людей під час конфліктів не лише порушує їхнє особисте життя, але й впливає на політичні, соціальні та економічні структури як їхніх рідних країн, так і тих, що їх приймають. Такі проблеми, як-от відтік кваліфікованих кадрів, ослаблення державного управління та навантаження на інфраструктуру, ускладнюють зусилля з відновлення в постконфліктних ситуаціях.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонюк В. П., Миценко І. М. Війна в Україні як глобальний цивілізаційний конфлікт: причини та наслідки для економіки та людського розвитку. *Економіка і організація управління*. 2022. Вип. 3 (47). С. 4-17.
2. Бичай Р. Р. Концептуальне осмислення міграційної політики як складової системи національної безпеки держави. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2023. Вип. 93. С. 233-247.
3. Білошицький С. Міжнародна міграція як різновид сучасної зброї: соціокультурний та політичний аспекти. *Наукові записки*. 2016. Вип. 2 (82). С.138-156.
4. Блюк Н. Деякі питання вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. Вип. 3 (35). С. 264-269.
5. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. URL: https://www.oporaua.org/viyna/vpliv_povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iak-masshtabi_peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhнародni-organizatsiyi-24523 (дата звернення: 20.10.2024).
6. Frédéric Docquier, Ilse Ruysen, Maurice Schiff. International Migration: Pacifier or Trigger for Military Conflicts? *The Journal of Development Studies*. 2018. V. 54, Issue 9. P. 1657-1679.

Віталій Бочковський,
здобувач II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

ПОЗИЦІЯ США, КАНАДИ ТА КРАЇН ЄС ЩОДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2024 рр.)

Актуальність теми дослідження пов'язана з російсько-українською війною, яка розпочалася у 2014 р. і триває нині. Повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 р. вимагає посилення аналізу як російсько-українських відносин у минулому, так і позицій провідних країн світу у цій війні.

Метою дослідження є аналіз позицій США, Канади та країн ЄС щодо російсько-української війни 2014-2024 рр.

Тема знайшла своє відображення у низці наукових праць, доповідей, угод, про які буде зазначено нижче. Серед праць українських дослідників необхідно виділити зокрема статті С. Віднянського [1], Д. О. Лободи, І. Г. Паніної [5], Є. О. Горюнової [6].

Агресія Росії проти України розпочалась у 2014 р., під час двох президентських термінів Барака Обами. Початкова реакція США була обмежена гуманітарною допомогою та санкціями проти Росії, але військова допомога Україні на той час була обмежена. Втім, незважаючи на санкції, адміністрація Обами не наважилася на постачання летальної зброї Україні через побоювання ескалації конфлікту.

З приходом Дональда Трампа в 2017 р. політика США змінилася, і за його адміністрації було скасовано мораторій на поставки летальної зброї Україні. Однак підтримка, як і раніше, була обмеженою, а реакція на події на сході України мала тенденцію до уникнення загострення конфлікту з Росією.

З приходом Джо Байдена на пост президента США в 2021 р. ситуація змінилася. Байден активно підвищив підтримку України, не лише надаючи військову допомогу, але й вводячи нові санкції проти Росії. Від 2022 року США постачають Україні значні обсяги зброї та фінансів, а також активно підтримують санкційну політику та міжнародну ізоляцію Росії [5].

Канада від самого початку конфлікту 2014 року активно підтримувала Україну, засуджуючи агресію Росії та анексію Криму. Канадська політика щодо Росії була жорсткою, зокрема Канада активно підтримувала міжнародні санкції проти РФ та виступала за термінове виключення Росії з міжнародних організацій. Під час повномасштабного вторгнення в Україну 2022 року Канада стала одним з найбільших міжнародних партнерів України, надавши значну військову, фінансову та гуманітарну допомогу.

Крім того, Канада активно працювала над створенням міжнародних ініціатив для розслідування воєнних злочинів Росії в Україні, підтримуючи судові процеси та запроваджуючи санкції проти російських олігархів, урядовців і пропагандистів [4].

Позиція Європейського Союзу щодо російсько-української війни розвивалася у два основні етапи. Спершу, з 2014 року, коли Росія анексувала Крим і розпочала військові дії на сході України, ЄС обмежився дипломатичними санкціями та підтримкою суверенітету України через дипломатичні канали, без активної військової допомоги. Водночас країни Східної Європи, зокрема Польща та Балтійські країни, активно лобювали більш жорстку політику проти РФ [6].

Після початку повномасштабного вторгнення в 2022 р. позиція ЄС значно змінилася. Європейський Союз прийняв низку потужних санкцій проти Росії та почав надавати Україні не лише економічну, але й військову підтримку. Серед значних кроків можна відзначити відмову від енергетичних поставок з Росії, постачання зброї Україні та фінансову підтримку через спеціальні фонди, такі як Європейський фонд миру. 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на вступ до ЄС, що стало важливою віхою у її євроінтеграційному шляху.

Країни ЄС почали процес інтеграції України, надаючи їй статус кандидата на вступ до ЄС, і активізували військову допомогу. Також ЄС активно підтримував процеси відновлення України, плануючи фінансування на 2024–2027 роки [1, с. 35-37].

Початок російського повномасштабного вторгнення в Україну вимагав значного і термінового переосмислення зовнішньої політики нашої держави [3].

Позиція США, Канади та країн ЄС значно змінилася після 2014 року, зокрема після початку повномасштабної агресії Росії в 2022 р.

Спочатку міжнародна допомога Україні була обмеженою, зокрема через занепокоєння щодо ескалації конфлікту. Однак, після 2022 року міжнародна підтримка зростає, включаючи військову допомогу та санкції проти Росії.

Канада, США та ЄС стали важливими союзниками України, підтримуючи її у боротьбі з агресором і працюючи над міжнародною ізоляцією Росії.

ЄС, зокрема, змінив свій підхід до України, надавши їй статус кандидата на вступ і активно залучаючи до фінансування відновлення країни. Про це свідчить, зокрема, Рамкова угода між Україною та Європейським Союзом від 21 травня 2024 р. [2].

Таким чином, ключовими етапами у зміні позицій західних країн стали розвиток конфлікту з гібридної війни до повномасштабної агресії Росії, що значно змінило міжнародну політику і привело до більш активно заангажованої підтримки України на світовій арені.

Список використаних джерел та літератури:

1. Віднянський С. В. Еволюція взаємовідносин України і Європейського Союзу в умовах російсько-української війни та їх вплив на трансформацію українського суспільства: аналітична доповідь. Відп. ред. В. А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 64 с.

2. Рамкова угода між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility від 21 травня 2024 р. Ратифікована Законом України № 3786-IX від 6 червня 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-24#Text.
3. Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження. Київ: ГО «Рада зовнішньої політики "Українська призма"»; Фонд ім. Ф. Еберта; ТОВ «Вістка», 2023. 308 с.
4. Посольство України в Канаді. Політичні відносини. URL: <https://canada.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/politichni-vidnosini> (дата звернення 10.10.2024).
5. Лобода Д. О., Паніна І. Г. Політика Адміністрацій президентів Барака Обама та Джо Байдена щодо агресії РФ проти України. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12811/12716> (дата звернення 17.10.2024).
6. Горюнова Є. О. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-spec.7> (дата звернення 20.10.2024).

Ігор Цейгер,
здобувач I курсу
другого (магістерського)
рівня вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор, заслужений працівник
освіти України **І. А. Коляда**)

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ПОКОЛІННЯ «ЗУМЕРІВ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2024 РР.

Будь-яка мова є динамічною системою, що постійно змінюється і еволюціонує під впливом соціальних, культурних та технологічних змін. Ці зміни можуть бути обумовлені низкою різних факторів: природною мінливістю у зв'язку з процесом технологічним прогресом, контактами між різними мовами і запозичення окремих слів або граматичних конструкцій, усе більшим поширенням масової культури серед широких верств населення тощо. Однак у надзвичайно швидкому і динамічному сучасному світі неабияку роль на формування нових мовних тенденцій є політико-соціальні події та явища. Природні катаклізми, міжконфесійні конфлікти, війни. Розпочата РФ у 2014 р. війна проти України, а особливо повномасштабне вторгнення російських військ взимку 2022 р. не могли не позначитись на формуванні та подальшому розвитку особливих конструкцій та тенденцій в українській мові.

Особливо помітні ці зміни серед покоління так званих «зумерів» - цей термін традиційно застосовується для людей, які народилися, за різними

класифікаціями, приблизно з середини 1990-х до початку 2010-х років. Для них завжди була властива деяка жаргонізація мови у побутовому спілкуванні. Так, за деякими підрахунками, ступінь жаргонізації мови серед підлітків складає 50% для хлопців і 33% для дівчат, що є вкрай немалими показниками [1, с. 52]. Варто зазначити, що дослідження тематики сленгу, хоч і пошавились в останнє десятиліття, усе ж традиційно відставало від інших досліджень в галузі лінгвістики і мовознавства, оскільки мала місце стереотипізована негативна конотація даного явища. Однак безперечним залишається той факт, що молодіжний сленг відображає цінності, інтереси та певним чином демонструє спосіб мислення представників молодого покоління «зумерів», а тому його дослідження, аналіз, впровадження його елементів у процес комунікації та навчання молоді є вкрай важливим.

Демаркація терміну «сленг» та його характеристика також є неоднозначним питанням. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає таке визначення цього терміну: «Сленг – це розмовний варіант професійного мовлення, жаргон; жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення» [2, с. 1147]. А. Загнітко у «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» трактує це поняття так: «Сленг – жаргон, що використовується у відкритих соціальних групах для демонстрації належності до групи; слова та вислови в англійській усній мові, які вживають люди певних вікових, професійних, соціальних прошарків» [3, с. 304]. У свою чергу методист Л. Заводна надає своє визначення, за котрим: «Сленг – це різновид розмовної мови, яку суспільство оцінює як підкреслено неофіційну і яка характеризується динамічною зміною лексичного складу, що поповнюється за рахунок аргю, жаргонізмів, вульгаризмів, неологізмів» [4, с. 57].

Серед представників молодого покоління «зумерів» «попитом» користується ціла низка сленгових слів, котрі мають різне походження і значення. Так, ціла група подібних лексичних конструкцій – є наслідком розвитку техніки та інформаційного середовища, комп'ютеризації населення та вільного доступу до мережі Інтернет. Серед найвідоміших: «глюк» - збій в роботі програми або девайсу, «дрова» - драйвери, «прога» - програма, «постити» - викладати в інтернет медіаконтент тощо.

Дослідник Ф. Очеретний наводить власну класифікацію молодіжного сленгу. Так, він виділяє 3 окремі групи. До першої належать слова, котрі несуть метафоричний характер і називають предмет, водночас надаючи йому певну конотацію. Так, «торба» - кінець, закінчення чогось, «дятел» - нерозумна, вузьколоба людина, тощо. До другої групи належить лексика, котра характеризується наявністю зменшено-пестливого значення, або ж скорочення звичних слів. «Тралік» - тролейбус, «універ» - університет, «магаз» - магазин. Третю групу складає сленг, котрий інтенсифікує якусь дію чи поняття. Вживання слова «задрати» замість звичного «наскучити» гіперболізує значення слова і надає йому емоційного забарвлення [5, с. 3].

Однак на наш погляд особливої уваги заслуговує сленг, що утворився у середовищі представників молодого покоління «зумерів» в період Російсько-української війни 2014-2022 рр. Варто зазначити, що деякі з наведених нижче сленгових слів мали певний вжиток і до війни, оскільки розвиток телекомунікаційних технологій і щоденне використання різноманітних пристроїв і гаджетів, особливо серед покоління «зумерів», розмиває деякі галузеві рамки. Так, скажімо, використання тематики війни в різноманітних комп'ютерних іграх призвело до непересічного застосування ними сленгу на кшталт «арта» (у значенні артилерія), «мінусувати» (нейтралізувати противника) тощо. Однак цілком закономірно, що з початком війни вказані тенденції набули якісно і кількісно іншого масштабу.

Унаочнення військових дій, особиста поінформованість переважної більшості українського суспільства щодо загальної специфіки ведення бойових дій неабияк вплинули на формування мовлення сучасної молоді – представників молодого покоління «зумерів». До «цивільної» мови проникає усе більше слів та термінів суто військової специфіки, однак у вустах молоді ці терміни знаходять власне оформлення у вигляді сленгу. Серед найбільш поширених можна виділити наступні: «забайрактарити» - знищити або нанести удар по позиції супротивника бойовим дроном; «мопед» - дрон іранського виробництва, котрий нерозбірливо використовується РФ у великих масштабах; «передок» - передня лінія фронту, безпосередній театр воєнних дій; «посадка» - облаштована позиція військового з'єднання; «приліт» – влучання ракети або снаряду по певному об'єкту.

Окрім власне воєнного сленгу непересічним у середовищі представників молодого покоління «зумерів» є використання слів, котрі носять яскраво забарвлене емоційне значення. Доречно звернути увагу на те, що такі сленгові конструкції тісно переплітаються з величезною кількістю мемів, створених під час війни. «Рашисти», «русня», «орки» - стали типовими назвами російських військових, що здійснили вторгнення на територію України. Зневажливе «чмобік» – глузує над вкрай погано оснащеними та озброєними мобілізованими в армії РФ.

Цікавою є прив'язка деяких сленгових конструкцій до конкретного географічного місця. Так «Чорнобаївка» стала символізувати нездатність до аналізу помилок та повторення їх із раз у раз і відсилає нас до сюжету з десятками випадків розміщення росіянами військової техніки на Чорнобаївському аеродромі на Херсонщині, навіть після неодноразового вражання її Силами оборони України.

Політичний вимір теж не залишився обділеним. Так, деякі політики своїми діями породили цілу низку сленгових слів. «макронити» або «шольцити» - означає виражати стурбованість при відсутності конкретних дій та вчинків. А прізвище экс помічника голови офісу президента О. Арестовича стало сленговим саме по собі, як і його відомі «2-3 тижні».

Отже, сучасний сленг молодішої генерації українців представників покоління «зумерів» – це динамічний і багатогранний феномен, який відображає соціальні, культурні та технологічні зміни в суспільстві. Він виконує важливі комунікативні функції, сприяє формуванню ідентичності

молоді та є цікавим об'єктом для лінгвістичних досліджень, особливо в контексті актуальних політичних, військових та соціокультурних подій та явищ, наприклад – Російсько-української війни 2022-2024 рр.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Перун, 2007. 1736 с.
2. Заводна Л. Сучасний погляд на молодіжний сленг. *Нова педагогічна думка*. Київ, 2014. № 1. С. 52-55.
3. Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 426 с.
4. Очеретний А. Б. Сучасний погляд на молодіжний сленг. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*. Вінниця, 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2268>.
5. Нестерович В. Ф. Виборча кампанія: словник сленгових термінів та виразів. Київ: Ліра-К, 2020. 648 с.

СЕКЦІЯ № 4
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Юлія Гаврилюк,
здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії
II-го року навчання кафедри всесвітньої історії
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Б. М. Боднарюк**)

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ТА
СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Залучення математичних та статистичних методів в історичні розвідки почалося у середині ХХ ст. та сприяло розвитку кліометрії – методики історичних досліджень, яка залучає математичні методи, інформаційні технології і відповідні інструменти (наприклад, емпіричні) щодо цих досліджень історичних джерел, переважно з нової та новітньої історії [7].

В сучасній українській історичній науці існує проблема незначного залучення математичних та статистичних методів через відсутність фундаментальних досліджень, котрі б містили опис, аналіз та порівняльну характеристику щодо впровадження даних методів в історичні студії.

Починаючи із середини ХХ ст. в країнах Західної Європи та США діють спеціальні науково-консультативні установи, котрі координують діяльність істориків, що залучають у свої дослідження методи кліометрії [2, с.39; 3, с.39]. Принагідно згадати британських істориків, котрі одні із перших використовували математично-статистичні методи в своїх дослідженнях – Дж.Барраклоу, П.Берка, П.Ласлетта, Г.Вінклера. У Німеччині, Італії та Іспанії в другій половині ХХ ст. були створені наукові центри історичних досліджень, де працювали вчені, котрі залучали в свої праці методи кліометрії [1, с. 131]. У США справу британських колег продовжили І.Валлерстайн, А.Г.Конрад, Т.Корен та Д.К.Норт [1, с.131].

Серед вітчизняних істориків квантитативні методи впроваджували: Г.М.Добров, М.Ю.Брайчевський [1, с. 132] та В.Підгаєцький [8, с.387]. Варто зазначити, що в 1965 р. в “Українському історичному журналі” була постійною рубрика “Математика на службу історичній науці” [8, с.386].

З-поміж сучасних істориків, котрі залучають методи із математичної та статистичної галузей, слід виокремити творчий доробок: А.Ю. Мартинова, О.Д. Гладуна [8, с.394], А. М. Домановського [8, с.400]; І.С. Гребцової. Українські дослідники не оминули своєю увагою й питання вивчення кліометричних

методів в історичних дослідженнях (В.В. Бездрабко, Ю.С. Ганжуров, М. Приходько [8, с.385], О.М. Куцька та І.І. Фурман).

Однак, проблематика доцільності впровадження більш ширшого спектру математичних та статичних методів залишається маловивченою. Таким чином, метою даної розвідки є ознайомлення, а також характеристика методів даних точних наук (кількісного аналізу, контент-аналізу, спектрального аналізу, вибіркового методу, аналізу часових рядів, моделювання) задля здійснення ефективних історичних досліджень.

Залучення математичних методів допоможе історика спростити роботу із масовими джерелами, наприклад – періодичними друкованими виданнями, а також із дослідженням значного обсягу матеріалу різного характеру. Сюди ж можна включити використання кількісного аналізу, що дозволить виявити та сформулювати певну закономірність характерних, спільних і відмінних ознак досліджуваних джерел, а також подій, які в них висвітлювалися [2, с.30-31].

Окрім того, математичні методи сприятимуть вивченню, дослідженню та трактуванню тем, котрі передбачають фактологічне навантаження – наприклад, дослідження подій світових революцій, що мали місце в історії людства в різні періоди. У цій площині слід виділити метод контент-аналізу, який доцільно використовувати при дослідженні та вивченні обширного пласту інформації, що міститься в історичних джерелах [4, с. 116-117].

Для обробки емпіричних даних та виявленні закономірностей між інформацією в них найкраще застосовувати математичні методи взяті із статистичних даних [10, с. 99]. Допоможуть у цьому такі методи, як вибіркового метод та методи аналізу часових рядів (метод спектрального аналізу, метод автокореляції сезонної моделі Бокса-Дженкінса або модель ARIMA, метод моделювання).

Використання методів спектрального та кореляційного аналізів дозволить виявити історика й періодичні залежності при аналізі й систематизації причинно-наслідкових зв'язків. Окрім того, доречним буде залучення методу математичного моделювання задля відтворення певної моделі – наближеної картини тогочасності, що вивчається. Проте, досліднику слід пам'ятати про потребу підтвердження отриманої ним, внаслідок моделювання, інформації в історичних джерелах.

Резюмуючи вищевикладене, окреслена тема є маловивченою на теренах України, тому становить актуальність для подальшого розвитку історичної науки в сфері методики та методології. Варто зазначити, що поряд із загальнонауковими та спеціальноісторичними методами наукового дослідження, застосування математичних методів (кількісний аналіз, метод контент-аналізу) та статистичних методів (вибіркового, спектрального аналізу, аналізу часових рядів, моделювання) буде свідченням високого рівня осмислення історичного минулого.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бездрабко В. В. Початки кліометричних досліджень документів у зарубіжній та українській історичній науці. *Історичні науки. Наукові праці*. Київ, 2009. Т.100. Вип. 87. С. 130-134.
2. Ганжуров Ю. С. Кількісні методи в історичних дослідженнях: досвід і деякі питання методики. *Український історичний журнал*. 1994. № 4. С. 30-40.
3. Ганжуров Ю. С. Преса України другої половини 50-х – початку 60-х рр. як об'єкт кліометричних досліджень у сучасному джерелознавстві. *Український історичний журнал*. 1991. № 12. С. 39-48.
4. Гребцова І. С. Контент-аналіз як метод вивчення періодичної преси. *Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей: Праці Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Одеса, 1999. С. 116-123
5. Гребцова І. С. Системний підхід у вивченні процесу становлення періодичної преси Південного степового регіону Росії (1820-1865). *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Вип. 3. Історичні науки. Миколаїв, 2002. С. 43-48.
6. Домановський А. М. Математичне моделювання в дослідженнях соціально-економічної історії ранньосередньовічної Візантії (здобутки, проблеми, перспективи). *Дриновський збірник*. Софія, 2012. Т.5. С.134-140. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/7618> (дата звернення: 30.10.2024).
7. Кліометрика. *Енциклопедія сучасної України. Наука і вивчення*. Том 13. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=8498 (дата звернення 29.10.2024).
8. Куцька О.М., Фурман І.І. Застосування математичних методів в історичних дослідженнях. *Сторінки історії: Збірник наукових праць*. Вип. 57. 2023. С.383-407. URL: <https://ela.kpi.ua/items/3446e125-47fc-419c-b22d-15f23bdfbb0d> (дата звернення: 29.10.2024).
9. Лук'яненко І.Г., Жук В.М. Аналіз часових рядів. Частина перша: Побудова ARIMA, ARCH/GARCH моделей з використанням пакета E.Views 6.0. *Практ. посіб. для роботи в комп'ютерному класі*. К.: НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2013. – С.6-9. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d5bf9f3-2b83-469d-bf94-0a922c466c04/content> (дата звернення: 31.10.2024)
10. Лях С. *Методологія історії: класика і практика: навч. посіб.* Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 130 с.

Даріна Бінковська,
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор, заслужений працівник
освіти України **І. А. Коляда**)

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МОЗКОВОГО ШТУРМУ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта потребує розвитку критичного мислення у здобувачів освіти, але традиційні методи навчання не завжди сприяють формуванню навичок аналізу, оцінювання й аргументації. Метод мозкового штурму має потенціал для освітнього процесу, оскільки стимулює креативність і критичне мислення. Проте в академічному середовищі України мозковий штурм застосовується рідко і мало вивчений. Тому виникає потреба в адаптації цього методу для розвитку критичного мислення у здобувачів освіти вищої школи.

Аналіз історіографії проблеми. На сьогодні відсутні комплексні дослідження, які детально висвітлюють методіку використання мозкового штурму для розвитку критичного мислення у здобувачів освіти вищої школи. Проте є ряд дослідників, які досліджували та продовжують вивчати використання в навчальному процесу такого інтерактивного методу, як «мозковий штурм», зокрема: Т. Мергель [4], Є. Кочерга [3], І. Козинець [2], С. Сисоєва [6], а також К. Багрій [1], Н. Ніколаєнко [5] та ін.

Мета дослідження. Обґрунтувати методіку використання мозкового штурму для розвитку критичного мислення у здобувачів освіти вищої школи. Дослідження спрямоване на визначення підходів до організації та проведення мозкового штурму в навчальному процесі, що сприятиме формуванню навичок аналізу, оцінювання та аргументованого обговорення інформації, а також яким чином «мозковий штурм» впливає і може впливати на розвиток критичного мислення у студентів.

Виклад основного матеріалу. «Мозковий штурм» – це оперативний метод вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності, при якому учасникам обговорення пропонують висловити якомога більше варіантів вирішення, в тому числі найнезвичайніших, а потім із загального числа ідей відбирають найкращі, які можуть бути використані на практиці» [4, с. 45]. Ключова ціль методу – сприяти вільному обміну думками і пропонувати якомога більше варіантів рішень за короткий час.

Застосування принципів «мозкового штурму» створює сприятливі умови для розвитку критичного мислення, дозволяючи учасникам глибше аналізувати

ідеї та конструктивно ставити під сумнів запропоновані рішення на завершальному етапі, що сприяє навчанню глибокого мислення. Отже, розглянемо їх:

- Заохочення до висловлення ідей без критики, тобто принцип безкритичного обговорення дозволяє створити відчуття безпеки та довіри, що є важливим для розкриття креативності;

- Колективна робота, тобто завдяки цьому принципу зростає ймовірність отримання оригінальних рішень, які важко досягти в індивідуальному порядку;

- Стимулювання нових рішень, тобто викладач (або ж модератор) заохочує учасників думати поза рамками звичних рішень, щоб стимулювати різноманітність ідей.

Мозковий штурм тісно пов'язаний із розвитком критичного мислення, оскільки він спонукає учасників генерувати різноманітні ідеї, а потім критично їх оцінювати, аналізувати їхню обґрунтованість та доцільність. Також слід зазначити, що розвиток критичного мислення є важливою складовою сучасної вищої освіти, оскільки дозволяє студентам бути підготовленими до викликів, з якими вони стикаються в реальному професійному житті. Вміння критично мислити включає здатність не лише отримувати знання, але й активно застосовувати їх для аналізу складних ситуацій, оцінки достовірності інформації, а також формування аргументованих висновків і рішень.

Отже, «методика проведення «мозкового штурму» не вимагає визначеної кількості учасників. Тут рекомендується використовувати правило 7 ± 2 , тобто оптимальною вважається група у складі 5-9 осіб. Сюди зазвичай входять 3-5 постійних членів, які становлять її «кістяк», 5 новачків, ведучий і секретар, що записує всі пропозиції» [1, с. 160].

На першому етапі («генерація ідей») «мозкового штурму» — всі учасники можуть пропонувати свої варіанти вирішення поставленого завдання. Критика ідей не допускається. Кожен має можливість вільно висловлювати свої думки. Другий етап передбачає відбір найкращої ідеї, при цьому не акцентується увага на авторстві, оскільки вважається, що найкращі ідеї є результатом спільної творчості. Завершальний етап — аналіз ідей, на якому учасники діляться на дві групи: прихильників і противників. Вони повинні проаналізувати всі аргументи «за» і «проти» кожної з ідей [4, с. 45-46].

Також слід не забувати, що «під час «мозкового штурму» колективний розум повинен генерувати безперервну послідовність ідей. Оптимальна ... тривалість – від 15 хвилин до 1 години» [3, с. 36].

Слід зазначити, що «мозковий штурм» розвиває критичне мислення у студентів через кілька ключових аспектів. По-перше, учасники заохочуються висловлювати різноманітні ідеї без критики, що стимулює нестандартне мислення. По-друге, етап аналізу ідей вимагає оцінки їхніх переваг і недоліків, формуючи навички критичного аналізу. Участь у групових обговореннях дозволяє студентам обмінюватися думками, слухати інших і реагувати на їхні позиції. Це зміцнює впевненість у власних здібностях і сприяє самостійним

рішенням. Крім того, мозковий штурм навчає студентів розглядати проблеми з різних боків, що формує системне мислення. Таким чином, цей метод не лише сприяє генерації ідей, але й виховує вміння критично аналізувати та приймати обґрунтовані рішення.

Висновки. Таким чином, «мозковий штурм» є ефективним методом вирішення проблем, який стимулює творчість і сприяє вільному обміну ідеями серед учасників. Він розвиває критичне мислення у здобувачів освіти вищої школи, адже вони вчаться аналізувати та оцінювати ідеї, формуючи навички критичного аналізу. Принцип безкритичного обговорення створює безпечну атмосферу для креативності, а групова робота підвищує ймовірність отримання оригінальних рішень. Мозковий штурм навчає розглядати проблеми з різних перспектив, формуючи системне мислення. Цей метод не лише генерує ідеї, але й виховує критичне мислення, що важливо для професійної підготовки здобувачів освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Багрій К. Л. «Мозковий штурм» як засіб активізації навчання у вищій школі. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2018. Вип. I-II (69-70). С.159-163.
2. Козинець І. І. Переваги та недоліки «мозкового штурму» під час колективного обговорення проблем. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. 2016. № 1. С. 240-244.
3. Кочерга Є. В. «Мозковий штурм» як ефективний метод навчання. Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту. 2017. № 27. С. 35-38.
4. Мергель Т. В. Застосування інтерактивного методу "мозкового штурму" у навчальному процесі. Медична освіта. 2015. № 4. С. 44-47.
5. Ніколаєнко Н. О. Методика проведення мозкового штурму під час семінарських занять з політології. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 1.44. С. 64-68.
6. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 320 с.

Віталій Гарячий
здобувач II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка)
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Буравський**)

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

Актуальність теми. Реалізація модернізації освіти істотно загострила проблему професійної компетентності. Однією з складових професійної компетентності вчителя історії є компетентність у сфері інформаційно-комунікативних технологій.

Метою статті є аналіз феномену інформаційно-комунікативної компетентності у викладанні історії.

Для вчителя особливо важливою є розвинута інформаційно-комунікаційна компетентність, яка включає вміння критично використовувати інформаційно-комунікативні технології для створення, пошуку, обробки та обміну інформацією у професійній, публічній та приватній сферах. Ця компетентність передбачає розуміння основ програмування, алгоритмічного мислення, роботи з базами даних, а також навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеки. Важливо також мати розуміння етики роботи з інформацією, включаючи питання авторського права та інтелектуальної власності [2].

У науково-педагогічній літературі можна знайти різні трактування поняття інформаційно-комунікативної або інформаційно-цифрової компетентності. Зокрема, П. Беспалов визначає це поняття як комплексну характеристику особистості, яка передбачає мотивацію до засвоєння відповідних знань, здатність вирішувати завдання в навчальній та професійній діяльності з використанням комп'ютерної техніки і володіння методами комп'ютерного мислення [1, с. 48].

В. Прокопчук вважає, що інформаційно-комунікаційна компетентність вчителя історії – властивість педагога, який цілеспрямовано і самостійно, із знанням вимог до професійної діяльності в умовах інформатизації освітнього простору здатний застосовувати ІКТ у процесі навчання, виховання, методичної і дослідницької діяльності [4, с. 96-97].

Науковець С. Литвинова трактує це, як здатність вчителя-предметника орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства [3, с.17].

Поняття інформаційно-комунікативної компетентності є багато компонентним. Її структура наступна:

- мотиваційно-цільовий компонент, що вказує на наявність мети, інтересу та усвідомлення вчителем важливості використання ІКТ у своїй професійній діяльності;

- когнітивний компонент, який розкривається як наявність знань та розуміння принципів роботи комп'ютерних програм, систем керування базами даних, способів зберігання і обробки інформації, обізнаність з принципами використання Інтернету і електронних засобів передачі інформації;

- операційно-діяльнісний компонент передбачає активне застосування ІКТ у професійній діяльності як засіб пізнання і розвитку особистості, самовдосконалення і творчості та уміння встановлювати міжособистісні зв'язки, обирати оптимальний стиль спілкування з використанням засобів ІКТ;

- рефлексійний компонент визначає потребу педагога у постійному оновленні знань про можливості застосування ІКТ в професійній діяльності, стиль педагогічного спілкування в інформаційному середовищі, критичне відношення до інформаційного споживання.

Ступінь оволодіння та застосування вчителем в освітньому процесі інформаційно-комунікативних технологій визначає сформованість його інформаційно-цифрової компетентності, яку можна поділити на три рівні (базовий, достатній, високий).

Базовий рівень передбачає вміння вчителя отримувати, використовувати й опрацьовувати інформацію для забезпечення освітнього процесу в цілому. На цьому рівні вчитель повинен вміти створювати текстові документи, таблиці, малюнки, діаграми, презентації, комп'ютерні графічні об'єкти тощо.

При достатньому рівні вчитель вміє відбирати та аналізувати інформацію, використовуючи комп'ютерні технології, здійснювати моніторинг, діагностування та прогнозування навчальних досягнень учнів в процесі навчання, використовує Інтернет-технології, локальні мережі та різноманітні бази даних для вирішення конкретних професійних завдань.

Високий рівень інформаційно-цифрової компетентності – це вміння вчителя створювати і впроваджувати в освітню діяльність спеціалізовані технології і ресурси, розроблені відповідно до вимог змісту навчального предмету, розробляти власні електронні продукти, адже саме вони відображають його рівень та бачення щодо викладання і дають можливість формувати свою базу педагогічного професійного досвіду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Беспалов П. В. Комп'ютерна компетентність в контексті особистісно-орієнтованого навчання. *Педагогіка*. 2003. № 4. С. 45–50.

2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.04.2024)

3. Литвинова С. Г. Інформатизація сучасної освіти. *Інформатика в школі*. 2009. № 9. С. 16–18.

4. Прокопчук В. Інформаційно-комунікаційна компетентність майбутнього вчителя історії та правознавства: теоретичний аспект *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 1. С. 93-101.

Альона Талько,
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **Г. М. Стародубець**)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА

Шкільний підручник відіграє ключову роль у сучасній шкільній освіті. Це є перевірений роками засіб передання інформації, який і на сьогодні активно використовується на практиці. Навіть інформаційним технологіям не вдалося зайняти його провідне місце. Тому тема аналізу та дослідження сучасного підручника залишається актуальною і на сьогодні.

Мета нашого дослідження - проаналізувати можливості підручників з огляду на стимулювання учнів до критичного осмислення інформації, формування власних висновків і розвитку аналітичних навичок.

Вчені-педагоги сходяться на думці, що «підручник – це книга, яка містить інформацію про певну галузь знань і використовується в системі освіти на різних рівнях, а також для особистого вивчення» [2, с. 102]. Критичне мислення перед нами постає нами розглядається як багатомірне, складне та багаторівневе явище, яке є сукупністю розумових процедур та стратегій, оволодіння якими потребує вільного використання особистістю мисленнєвих операцій високого рівня, які застосовують для формулювання ґрунтовних висновків та оцінок, а також для опрацювання різного роду інформації.

З точки зору педагогіки, корисно концептуалізувати критичне мислення як перелік розумових операцій, яким можна навчати учнів поетапно. У «результаті критичне мислення вважається формою мислення, яка характеризується здатністю людини:

- виокремлювати проблеми та ставити запитання;
- порівнювати, аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- висувати власні гіпотези та разом з цим оцінювати альтернативи;
- свідомо ухвалювати рішення, робити вибір та обґрунтовувати власну позицію» [4, с. 329-330].

Учитель може сприяти розвитку здібностей критичного мислення під час читання, письма та говоріння, а також аудіювання. Основними інструментами,

які педагог використовує для реалізації цієї мети, є навчальні книжки, посібники та підручники.

Підручник, завданням якого є розвиток мислення учнів/учениць має зосереджуватися на тому факті, що людина може засвоїти нову концепцію лише через розуміння конфліктів, які необхідно подолати, щоб створити нову ментальну модель чи переконання. Ця процедура вимагає від неї визнання того, що її власні переконання неправильні, а потім перетворення їх на нові. Однак це може статися лише в тому випадку, якщо людина сама вибере і прийме нову концепцію. Таким чином, книга має допомогти вчителю у створенні такої моделі навчання, яка поєднує постійну роботу студентів із взаємодією, дискусією та дебатами.

Загальновідомо, що «зміст підручника – це сукупність навчальних матеріалів, які учень повинен зрозуміти для досягнення навчальних цілей, що відповідають навчальній програмі та Державному Стандарту» [4, с. 331].

Таким чином, зміст підручника неможливо розглядати як щось відокремлене від процесу мислення, а оволодіння навчальним змістом та критичне мислення є частиною одного інтегрованого процесу.

Навчаючи учнів критичному мисленню, вчитель повинен прагнути, щоб:

- «зміст навчання став невід’ємною частиною їх мислення;
- методи, за допомогою яких вони думають і діють, змінювалися і розвивалися;
- наприкінці вивчення певного курсу з історії важливо побачити, що учні/учениці вміють мислити «історично», і їхнє мислення зросло в обсязі, глибині та гнучкості;
- учні оволоділи новими методами, більш складним стилем мислення та змогли створювати нові думки, ідеї, концепції та гіпотези» [4, с. 332].

Розвитку критичного мислення в учнів також сприяє залучення їх до виконання спеціальних завдань, які сприяють розвитку критичного мислення. Ці завдання базуються на концепції технології під назвою «Розвиток критичного мислення через читання та письмо», яка була розроблена в середині 90-х років в Америці. Вона стала популярною в Україні наприкінці 1990-х – початку 2000-х років під назвою ЧКПМ [1].

З методичного боку ця технологія пов’язана з певною структурою уроку та системою прийомів і методів, які можна використовувати на уроках історії в різних класах, незалежно від конкретного предмета. Варто зазначити, що в сучасних підручниках з всесвітньої історії, нарівні з різними видами дискусій, обговорення в парах, передбачені також завдання для застосування таких методів та прийомів як таблиця «знаємо – хочемо дізнатися – дізналися», «метод опорних слів», «бортовий журнал», «порівняльна таблиця», «читання з маркуванням тексту», тощо.

«Унікальною особливістю цієї технології є унікальна конструкція уроку, яка є обов’язковою, обчислювальною та повторюваною. До речі, така структура необхідна і при використанні інших інноваційних технологій, наприклад, інтерактивних, диспутних, проектних тощо. Основними етапами уроку за цих технологій є перша, основна та завершальна частини, кожна з яких має власне

завдання та організація дій учнів. Така структурна композиція уроку визначає принципи створення пізнавальних завдань і порядок їх розташування в підручнику, адже підручник певною мірою має нагадувати структуру уроку (організацію навчально-пізнавальної діяльності в рамках уроку). Це дає змогу вчителю спланувати урок з урахуванням психолого-педагогічних засад засвоєння змісту» [3, с. 48-51].

Таким чином, розвиток критичного мислення учнів засобами шкільного підручника потребує від вчителя володіння методичними прийомами роботи з навчальною літературою та глибокого знання психологічних особливостей учнів різного віку. Його застосування сприяє свідомому засвоєнню учнями знань з історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. *Технології розвитку критичного мислення учнів*. Київ: Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.
2. Омельчак Т. Використання підручника на уроці історії. *Проблеми дидактики історії*. 2017. № 9. С. 102-113.
3. Пометун О.І. Як навчати учнів мислити критично у навчанні різних предметів. Дніпро: «Ліра», 2016. 144 с.
4. Пометун, О. І., Нестор М. Г. Розвиток критичного мислення учнів засобами шкільного підручника історії. *Проблеми сучасного підручника*. 2018. №20. 327-338.

Ольга Дупелич,
здобувачка I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Л. В. Гуцало**)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Розвиток та становлення особистості, формування життєвих цінностей та пріоритетів завжди відігравало важливу роль в нашому житті. І саме уроки історії відіграють важливу роль у формуванні свідомості учнів, допомагають зрозуміти суспільні процеси та події минулого. Тому важливим елементом під час підготовки та проведенні даних уроків є використання певних наочних засобів, які дозволяють учням досліджувати, візуалізувати та систематизувати історичні події. Використання наочності підвищує ефективність засвоєння учнями матеріалу та сприяє розвитку критичного мислення, тому офіційними документами передбачається забезпечення ефективного впровадження і

застосування наочних засобів навчання під час навчання на всіх освітніх рівнях усіх форм навчання.

Відомо, що наочність визначається «як один із принципів навчання, заснований на показі конкретних предметів, процесів, явищ» [1, с. 119]. Дослідження питань наочності та доцільності у використанні наочних засобів навчання проводили багато педагогів, психологів, методистів, зокрема Ян Амос Коменський, **Джон Дьюї**, Сухомлинський В. О. та інші. Але в їх працях відсутній аналіз застосування наочних засобів навчання в розрізі конкретних навчальних дисциплін.

Саме тому, проблема застосування наочних засобів навчання під час уроків історії не тільки зберігає свою актуальність, а й вимагає пошуку нових підходів, ресурсів та методичних прийомів під час проведення вищезазначених уроків. Відповідно до висловів Ушинського К. Д., сприйняття матеріалу на слух – справа важка, яка потребує від учнів зосередженої уваги і вольових зусиль [2, с. 62]. За невмілого проведення уроку учні будуть лише формально присутніми на уроках, а внутрішньо – розмірковувати на особисті тематики або ж зовсім ні про що не думати, але при цьому і не намагатися зрозуміти навчальний матеріал, що підтверджує необхідність застосування наочних засобів навчання з метою покращення сприйняття учнями інформації.

Метою статті є проведення аналізу особливостей використання різних наочних засобів навчання під час проведення уроків історії.

До систематизації наочних засобів навчання існує багато різних підходів. Одним з актуальних підходів виступає об'єднання наочних засобів навчання у три групи: об'ємні посібники (до них належать прилади, моделі, колекції, апарати і т.д.); друковані посібники ілюстративного характеру (графіки, портрети, картини, плакати, таблиці і т.д.); проєкційний матеріал (художні та документальні кінофільми, слайди, відеофільми, тощо).

За результатами проведеного аналізу встановлено, що під час проведення уроків історії слід використовувати такі наочні засоби навчання як ілюстративні засоби, історичні карти, хронологічні таблиці (або лінійки часу), схеми (в тому числі діаграми та графіки), мультимедійні засоби.

Ілюстративні матеріали допомагають учням візуалізувати події. Фотографії архітектурних споруд, ілюстрації, портрети історичних діячів сприяють розумінню історичних подій та конкретизують навчальний матеріал.

Історична карта – це повноцінне джерело історичної інформації, отже, правильна організація роботи учнів з нею дозволяє досягти поставленої мети заняття. Вона поєднує часові і просторові параметри події, вказує на статистичні складові історичного процесу, пов'язує образи та уявлення, які виникають в результаті роботи з навчальним текстом, з просторовим сприйняттям певної історичної реальності. Причинно-наслідкові зв'язки стають зрозумілішими під час використання історичних карт [3, с. 2].

Багато дослідників з питань формування історичної предметної компетентності у учнів, зокрема Власов В.С. вважає, що хронологічна таблиця – засіб умовної наочності та спосіб письмової фіксації послідовності історичних подій, явищ, процесів. Хронологічні таблиці використовують для

формування уявлень про послідовність та тривалість історичних подій, явищ, процесів; осмислення та систематизації знань дат та подій [4, с. 1].

Вивчаючи питання формування історичної предметної компетентності в учнів та основних чинників, які сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу з історії Решетов С визначав схеми, як один з найефективніший наочний засіб навчання та давав наступне визначення: «Схема – креслення, що відображає суттєві ознаки, зв'язки і відносини історичних явищ. Використовуються для наочного порівняння явищ, що вивчаються, показу тенденції їхнього розвитку, а також для систематизації історичних знань. Існує декілька видів схем: ті, які відображають структуру поняття за його ознаками або явища за його складовими, схеми еволюції, ієрархічні та логічні» [5, с. 181].

Під час розгляду питання щодо особливостей використання наочних засобів навчання, під час проведення уроків історії та в умовах розгляду чинників, які сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу потрібно віддати належну роль використанню мультимедійних засобів. Мультимедійні засоби надають можливість доступу до навчання в умовах війни та стали невід'ємною частиною життя учнів. Дослідження у сфері використання мультимедійних технологій у процесі викладання історії проводилися Ягуповою А.О., Яновською Л.Г., які зазначали, що завдяки їм значно зростає рівень засвоєння знань під час вивчення освітнього компоненту історичного спрямування. Сучасні мультимедійні засоби надають можливість виконувати дидактичні завдання, які включають в себе засвоєння базових знань з історії, їх систематизацію, формування мотивації до навчальної діяльності в учнів. Використання мультимедійних засобів на уроках історії також сприяє формуванню інформаційної компетентності учнів [6, с. 86].

Разом із цим, використання вищезазначених наочних засобів навчання передбачає використання різних методів навчання, до яких можуть бути віднесені демонстраційний метод, метод проблемного навчання, метод проєктів та інтерактивний метод. Проте Пошетун О. І., Пироженко Л. В. визначають необхідність застосування наочних засобів навчання у поєднанні зі словом учителя та визначають, що знання вчителем форм поєднання слова і засобів наочності, їх варіантів і порівняльної ефективності дає можливість творчо застосовувати наочні засоби згідно поставленої дидактичної задачі, особливостям навчального матеріалу та іншим конкретних умов [7, с. 56].

Таким чином, використання наочних засобів під час проведення уроків історії є важливим компонентом навчального процесу, що сприяє більш глибокому розумінню і засвоєнню матеріалу. Вони допомагають учням краще сприймати складні концепції, розвивати здатність критично мислити, та формувати аналітичні навички та покращує запам'ятовування навчального матеріалу. Однак ефективність використання наочних засобів залежить від їхньої відповідності темі уроку, віковим особливостям учнів та професійної підготовки вчителя.

Список використаних джерел та літератури:

7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 1997. 374 с.
8. Пометун О. І, Гупан Н. М. Практичні заняття з історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «Конві Прінт». 2018. 160 с.
9. Прокопчук М. М. Організація роботи учнів з історичною картою. [URL: http://www.myhailoprokopchuk.edukit.mk.ua/dosvid/robota_z_istorichnoyu_kartoyu_na_urokah_istorii/](http://www.myhailoprokopchuk.edukit.mk.ua/dosvid/robota_z_istorichnoyu_kartoyu_na_urokah_istorii/) (дата звернення 16.10.2024).
10. Власов В. С. Прийоми формування хронологічного складника історичної предметної компетентності учнів основної школи. [URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713718/1/Власов%20Тези%202016.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713718/1/Власов%20Тези%202016.pdf) (дата звернення 16.10.2024).
11. Решетов С. Засоби умовної наочності як ефективний чинник засвоєння базового змісту програм з історії. *Історія України*. 2005. Вип. 38. С. 13–17.
12. Ягупова А.О., Яновська Л.Г. Роль мультимедійних технологій під час викладання історії в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 47 С. 86–89.
13. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. Київ: АПН. 2002. 136 с.

Наталія Кулибаба
здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор **О. А. Буравський**)

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства зростає потреба в оновленні освітніх методик та технологій. Однією з найважливіших складових успішного навчання є активне залучення учнів до процесу пізнання, що стає можливим завдяки використанню інтерактивних технологій. Це особливо актуально у викладанні історії, де важливо не лише передати факти, але й сформуванати критичне мислення, розуміння історичних процесів та зв'язків між подіями.

Метою статті є з'ясування особливостей використання інтерактивних технологій у викладанні історії.

Інтерактивні технології сьогодні найбільше відповідають особистісно-орієнтованому підходу у навчанні, адже вони сприяють створенню умов для поглибленого вивчення історії шляхом застосування мультимедійних ресурсів, віртуальних екскурсій, інтерактивних карт та інших засобів, які дозволяють учням безпосередньо взаємодіяти з навчальним матеріалом. Це допомагає не лише краще засвоювати нову інформацію, а й розвивати навички аналізу, синтезу та інтерпретації історичних подій.

Для вирішення виховних та навчальних завдань учитель історії може використовувати такі інтерактивні технології:

1. Круглий стіл (дискусія, дебати).
2. Мозковий штурм (брейн-сторм, мозкова атака).
3. Ділові та рольові ігри («судове засідання та ін.).
4. Case-study (аналіз конкретних ситуацій, ситуаційний аналіз).
5. Інтерактивна екскурсія.
6. Проектна технологія.
7. Сократівський діалог.
8. Ігрове моделювання [2, с. 58].

Так, *круглий стіл* є методом активного навчання, однією з форм організації пізнавальної діяльності учнів, яка веде до закріплення отриманих раніше знань, формування вміння вирішувати проблеми, зміцнювати свої позиції, навчає культурі ведення дискусії. Характерна риса круглого столу – це поєднання тематичної дискусії з груповою консультацією [3, с. 146].

Мозковий штурм (або *brain storming*, або мозкова атака) є активним та оперативним методом вирішення проблеми, в основі якого – стимулювання творчої активності учнів. При цьому учасники обговорення повинні висловити якомога більшу кількість варіантів вирішення проблеми, можна пропонувати навіть найфантастичніші. Після цього із загальної кількості висловлених ідей відбираються найбільш вдалі, які можна використати на практиці [3, с. 147].

Проблемною ситуацією для мозкового штурму може стати наступна:

- З'ясуйте, за яких умов Центральній Раді вдалося б утримати владу?

- Які є шляхи вирішення проблеми «Волинської трагедії» у відносинах України та Польщі?

Ділові та рольові ігри.

У ході ділової гри навчання учнів здійснюється під час спільної діяльності. При цьому кожен учень має своє завдання і вирішує його згідно зі своєю роллю та функцією [4, с. 37]. Так, наприклад, для повторення вивченого матеріалу учитель історії може використати ділову «Герой, дата, подія» (вчитель проходить повз учнів і просить одного з них назвати історичного героя (ім'я), іншого учня – дату, пов'язану з цим героєм, а третього учня – історичну подію, у якій брав участь герой. Наприклад: Володимир Великий – 988 – хрещення Русі) або ділову гру «Реставратор», сенс якої полягає у відновленні пошкодженого історичного тексту.

Рольова гра є маленькою сценкою, яку розігрують учні [1, с. 49]. Її мета – оживити історичні обставини чи події, знайомі учням. Наприклад, вивчаючи теми Другої світової війни, можна розіграти рольову гру – зустріч 3-х глав

держав на 3-х конференціях (Тегеран, Ялта, Потсдам). Ще одна рольова гра – «Хто я?». Учень у костюмі якогось персонажа розповідає про нього. Учні вгадують, хто цей персонаж.

Case-study (ситуаційний аналіз, аналіз конкретних ситуацій).

Аналіз конкретної ситуації – це технологія, заснована на моделюванні ситуації чи використанні реальної ситуації з метою аналізу цього випадку, виявлення проблем, пошуку альтернативних рішень та прийняття оптимального вирішення проблем. Використовувати кейси під час вивчення історії можна за схемою: один розділ – один кейс. Так, курс історії, який включає 12 тем, може містити 12 проблемних ситуацій. Наприклад, робота над кейсом (папка з історичним джерелом) базується на роботі з історичним джерелом, що стосується певної ситуації. Учні на уроці приймають рішення від історичної особи [2, с. 59].

Інтерактивна екскурсія є такою формою навчання, коли учнями знання сприймаються і засвоюються на місці розташування об'єктів, які вони вивчають (виставки, музеї, історичні місця та пам'ятки і т.д.). Цим підвищується інформативність та продуктивність навчальної діяльності [2, с. 59]. Наприклад, вивчаючи тему Голодомору-геноциду 1932-1933 років, клас (або кілька класів) може поїхати до Музею Голодомору у м. Києві. Або ж це музей можна відвідати віртуально на його сайті.

Проектна технологія передбачає, що учні виконують індивідуальний або груповий творчий проект з якої-небудь історичної теми. Ця технологія допомагає учням: самостійно і охоче набувати знань з різних джерел; вчитися використанню набутих знань для вирішення пізнавальних та практичних завдань; набувати комунікативних умінь, працюючи в різних групах; розвивати дослідницькі вміння (виявляти проблеми, збирати інформацію, спостерігати, проводити експеримент, аналіз, будувати гіпотези, спілкуватися); розвивати системне мислення [1, с. 47].

Сократівський діалог – це діалог, який побудований на постановці особливим чином сформульованих запитань. Це можуть бути такі питання, наприклад:

- На вашу думку, в чому полягає історична місія Запорозької Січі?
- Чому плани Івана Мазепи не були втілені у життя?
- Чому Четвертий універсал Центральної Ради, яким нарешті проголошувалася незалежність Української Народної Республіки, став лише декларацією?

Ігрове моделювання – це моделювання реальних ситуацій під час гри. Виступає одним із засобів, що активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів у процесі їх навчання історії [4, с. 44].

Прикладом такого моделювання може бути урок-суд. На такому уроці учнями паралельно із закріпленням вивченого матеріалу засвоюються основні принципи судочинства. Цей урок-суд історичний. Підсудним є будь-який діяч минулого, з яскравою особистістю, яка оцінюється неоднозначно. За підсудного може виступати історичне явище. Наприклад, судове засідання на тему: «Іван Мазепа – герой чи зрадник?» [4, с. 40].

Таким чином, інтерактивні технології на уроках історії дозволяють пробудити в учнів інтерес до предмету; ефективно засвоювати навчальний матеріал; здійснювати самостійний пошук шляхів та варіантів вирішення поставленого навчального завдання; навчитися працювати в команді; формувати життєві та професійні навички. Інтерактивне навчання, в порівнянні з іншими методами, змінює процес взаємодії: активність вчителя поступається місцем активності учнів, завдання вчителя – створювати умови для їх ініціативи. Вчитель не дає готових знань, а спонукає до самостійного пошуку.

У підсумку відзначимо, що використання у практиці викладання історії інтерактивних технологій сприяє підвищенню інтелектуальної активності учнів. Навіть найпасивніші учні входять у активну діяльність із зацікавленням та великим бажанням, у них розвиваються навички творчого підходу до вирішування проблем – усе це сприяє ефективності уроків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Генкал С. Є. Проектна діяльність учнів середньої школи. *Наукові записки ВДПУ*. 2017. №10. С.15-17.
2. Комар О. Навчання школярів за інтерактивними методами. *Рідна школа*. 2014. №5. С.57-60.
3. Комар О. Нове покоління обирає інтерактивні технології навчання. *Наше слово*. 2015. С. 145-149.
4. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до використання інтерактивних технологій навчання: метод. посібник / А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех (3-тє вид.). Київ: А.П.Н., 2017. 82 с.

Анастасія Кулікова
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **Л. В. Гуцало**)

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні відбувається становлення нової системи, яка повинна у подальшому інтегруватися у загальносвітовий простір. Ключове місце в новій освітній парадигмі відводиться розвитку аналітичних здібностей, що спонукає педагогів відмовитися від класичних підходів до організації навчального процесу. Такі нововведення вимагають наближення до проблемно орієнтованого навчання, при якому діяльність

учнів/учениць виступає перетворюючою домінантою, спрямованою на вдосконалення особистості. Проте, українська освітня система виявилася не готовою до таких змін. Особливо це стосується предметів суспільствознавчого циклу, де основна увага відводиться розвитку критичного мислення тих, хто навчається, прагненню осмислити погляд на ту чи іншу подію або явище. Нестача методичних матеріалів, посібників, дидактичних матеріалів значно загострює подану проблему. Саме тому питання щодо застосування технології проблемного навчання на заняттях з історії в умовах сучасного закладу загальної середньої освіти є надзвичайно актуальним у наш час.

Подана наукова проблема розглядається у площині практичного досвіду як професійних вчителів-істориків, так і методистів. Найбільший внесок у розробку шляхів впровадження проблемного навчання здійснили К. Маренюк [4], Л. Журба [2;3], Л. Дудка [1] та ін.

Метою роботи є з'ясування особливостей застосування технології проблемного навчання на уроках історії в закладах загальної середньої освіти.

Основоположником проблемного навчання вважають Д. Дьюї, який вбачав у ньому процес створення та програвання проблемних ситуацій, що досягається завдяки залученню усього класу у процес їх вирішення.

Маренюк К. акцентує увагу на тому, що на сучасному етапі розвитку освіти в Україні необхідною умовою є організація навчального процесу таким чином, щоб спонукати учнів/учениць осмислювати проблеми, роздумувати над їх вирішенням, застосовуючи при цьому наявні предметні знання. Аналізуючи роль учителя в активізації пізнавального інтересу, дослідниця наголошує на такій важливій навичці, як формування спеціальної системи розумових дій, що сприяє вирішенню нестандартних завдань [4, с. 61].

Впровадження елементів проблемного орієнтованого навчання на заняттях з історії сприяє розвитку розумових здібностей, викликає інтерес до навчання та формуванню мотивації учнів/учениць до вивчення предмету, а також пробудженню їх творчих нахилів.

Журба Л. рекомендує застосовувати проблемно орієнтований підхід на заняттях з історії так, щоб не лише навчити учнівство вирішувати проблеми, але й знаходити проблемні завдання та ставити їх між собою. У зв'язку з цим вона пропонує на такі інтерактивні прийоми вироблення навичок проблемної роботи:

- «пошук проблемних задач» – після оголошення теми уроку вчитель пропонує записати питання, що її стосується і після того клас обирає ті, які мають дійсно проблемний характер;

- «обмін проблемами» – учнівський колектив ділиться на групи і кожна з них формує питання з досліджуваної теми, а потім обмінюються ними;

- «змагання на краще питання» – вчитель оголошує тему, пропонує скласти питання, що записуються на дошці. Обирається найбільш «проблемний» варіант, що підлягає подальшому обговоренню;

- «експерти та журналісти» – половина учнів формує проблеми і бере своєрідне «інтерв'ю», а інша відповідає на них як експерти [2, с. 178].

В умовах сучасності надзвичайно важливу роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології, що легко поєднуються з проблемними ситуаціями. Методисти виділяють такі напрямки застосування їх на уроках історії: використання засобів комп'ютера як джерела інформації, а також як джерела пошуку оптимальних рішень та моделювання ситуації. Для реалізації репродуктивних методів навчання найкраще підходять презентації, що дозволяють краще впроваджувати проблематизацію, а моделюючі системи сприяють інтегруванню проблемно-пошукового методу в навчальний процес [3, с. 204].

Незважаючи на те, що проблемне навчання має значний вплив на організацію освітнього процесу на заняттях з історії, не варто надмірно «проблематизувати» зміст уроку. По-перше проблемно орієнтований підхід не вимагає використання всього навчального матеріалу. По-друге, історичні знання складаються ряду з фактів, які не підлягають осмисленню. До того ж, є значна частина навчального матеріалу, який вимагає простого запам'ятовування [1].

Таким чином, застосування проблемного навчання на уроках історії в сучасному закладі загальної середньої освіти сприяє розвитку творчих здібностей та формує пізнавальний інтерес. Важливу роль відіграють і інформаційно-комунікаційні технології, що дозволяють активніше впроваджувати проблемний метод. Однак не слід зловживати проблематизацією навчального матеріалу, оскільки не завжди він підходить під матеріал навчального заняття з історії.

Список використаних джерел та літератури

1. Дудка Л. Проблемне навчання на уроках історії (на прикладі теми «Утворення Української Гетьманської держави – Гетьманщина»). URL: <https://vhetelsibagatova.blogspot.com/p/8.html> (Дата звернення: 14.10.2024)
2. Журба Л. Використання прийомів проблемного навчання на уроках новітньої історії. *Дослідження і розвідки з всесвітньої історії і правознавства*. 2007. Вип. 5. С. 176-181. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10022/1/%d0%96%d1%83%d1%80%d0%b1%d0%b0%20%d1%81.176-181.pdf> (Дата звернення: 14.10.2024)
3. Журба Л., Прахова С. Інформаційно-комунікаційні технології в системі проблемного навчання історії. *Дослідження і розвідки з всесвітньої історії і правознавства*. 2010. Вип. 8. С. 201-208. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10038/1/%d0%96%d1%83%d1%80%d0%b1%d0%b0%20%d1%81.201-208.pdf> (Дата звернення: 14.10.2024)
4. Маренюк К. Проблемне навчання на уроках історії. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення*. 2020. Вип. 2. С. 60-64. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/6560/document.pdf#page=60> (Дата звернення: 14.10.2024)

Ілля Оболєшев,
здобувач I курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор, заслужений працівник
освіти України **І. А. Коляда**)

ГОЛОВНОКОМАНДУЮЧИЙ ЗСУ, ГЕНЕРАЛ В. ЗАЛУЖНИЙ: МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНОЇ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ ПРИ ФОРМУВАННІ УЯВЛЕНЬ ПРО ІСТОРИЧНУ ПЕРСОНАЛІЮ

В умовах війни, що триває в Україні, важливим завданням освіти є формування патріотичної свідомості серед молоді. Головнокомандувач ЗСУ генерал Валерій Залужний став символом національної єдності та відваги, що знайшло відображення у сучасній пісенній творчості. Інтеграція таких пісень у навчальний процес сприяє розвитку громадянської позиції та підсиленню патріотичних почуттів серед учнів.

Цей підхід рекомендований багатьма освітніми проектами, такими як «З Україною в серці», що пропонує конкретні методики та шляхи для патріотичного виховання молоді [1; 3; 4]. Науковці наголошують на важливості культурного впливу на формування історичної пам'яті та патріотичних цінностей. У дослідженнях Інституту проблем виховання НАПН України відзначається, що виховання молоді через приклади сучасних героїв, таких як генерал Залужний, та використання символічної музики є ефективним підходом для розвитку патріотизму [5]. Крім того, публікації в рамках проекту «З Україною в серці» описують методи, як музика може слугувати інструментом емоційного та культурного залучення, що формує глибоку патріотичну свідомість [1; 3].

Метою дослідження є визначення методів використання сучасної пісенної творчості, зокрема творів, що формують образ генерала Залужного, для підвищення історичної обізнаності та патріотичних почуттів серед молоді. Дослідження аналізує шляхи інтеграції музичних матеріалів у навчальний процес для формування стійких уявлень про сучасні події в Україні.

Пісні, присвячені військовим лідерам, стають інструментами, що допомагають популяризувати героїчний образ. Наприклад, огляди на Суспільне Культура висвітлюють, як сучасні пісні, створені під впливом війни, формують у молоді глибше розуміння важливості боротьби за незалежність. Ці пісні передають образ непереможності та сили, що є основними рисами, асоційованими з постаттю Залужного [2].

Для ефективного використання пісень у навчанні варто застосовувати такі методичні прийоми:

- **Аналіз тексту пісень:** учням пропонують прослухати пісні та обговорити їх зміст, звертаючи увагу на символічні елементи, які формують образ генерала Залужного. Це сприяє розвитку критичного мислення та емоційному осмисленню сучасних подій
- **Обговорення суспільного контексту:** під час занять вводяться теми, пов'язані з війною та роллю лідерів, таких як Залужний, у боротьбі за незалежність. Учні досліджують, як музика підтримує національну ідентичність [1;3;4].
- **Порівняння з іншими джерелами:** учні порівнюють музичні твори з іншими джерелами, такими як документальні матеріали, щоб створити багатогранне уявлення про роль військових лідерів у сучасних подіях [5].
Серед інтерактивних методів використання пісень виділяються такі:
- **Групові дискусії:** учні аналізують різні пісні, порівнюючи підходи до зображення генерала Залужного, що сприяє критичному осмисленню ролі медіа у формуванні патріотичних образів [1; 5].
- **Творчі завдання:** створення учнями презентацій або відео з музикою про Залужного допомагає глибше зрозуміти його значення як сучасного національного героя [3;4].
- **Дебати на основі пісень:** обговорення та захист позицій щодо використання образу Залужного у пісенній творчості дозволяють критично оцінити культурні інтерпретації [4].

Отже, використання сучасної пісенної творчості, яка відображає події війни та образи героїчних лідерів, таких як генерал Залужний, має великий потенціал у процесі навчання історії та виховання патріотизму серед молоді. Музичні твори, присвячені сучасним подіям, допомагають створити емоційний зв'язок між учнями та національною історією. Вони роблять процес навчання не лише інформативним, але й емоційно залученим, підвищуючи цікавість молоді до вивчення історії через призму сучасного культурного контексту.

Крім цього, використання музики у вихованні патріотичних цінностей дозволяє більш ефективно формувати уявлення про історичних особистостей. Наприклад, образи генерала Залужного як символу національного опору і непохитної стійкості втілюються в текстах та мелодиці пісень, що сприяє закріпленню цих уявлень у свідомості молоді. Такі пісні не лише інформують, але й глибоко резонують з особистими переживаннями молодих слухачів, роблячи національно-патріотичні ідеї більш зрозумілими та близькими для них.

Залучення пісенного контенту також створює можливості для інтерактивного навчання: обговорення, дискусії, творчі завдання з аналізу текстів і образів. Такі методи активізують критичне мислення, розвивають навички аргументованої дискусії, що особливо важливо в сучасному освітньому процесі. Учні вчаться не тільки сприймати інформацію, але й активно осмислювати, роблячи висновки про історичні події, що підсилює їхню громадянську позицію та національну ідентичність.

Таким чином, використання пісень у навчанні не тільки доповнює традиційні методи викладання історії, але й значно розширює їх, роблячи освіту більш адаптованою до сучасних потреб суспільства та молодого покоління.

Список використаних джерел та літератури

1. Чуба О. А. Проект з національно-патріотичного виховання «З Україною в серці» <https://naurok.com.ua/proekt-z-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditey-ta-uchnivsko-molodi-z-ukra-noyu-v-serci-259051.html> (дата звернення: 20.10.2024)
2. Стасов О. Була біда, а стане музика: 15 нових пісень про війну, мир і людяність <https://suspilne.media/culture/216502-bula-bida-a-stane-muzika-15-novih-pisen-pro-vijnu-mir-i-ludanist/> (дата звернення: 20.10.2024)
3. Ящук В. Я. Музичне мистецтво – значимий засіб впливу на формування національно-патріотичних почуттів особистості <https://naurok.com.ua/muzichne-mistectvo---znachimiy-zasib-vplivu-na-formuvannya-nacionalno-patriotichnih-pochuttiv-osobistosti-406139.html> (дата звернення: 25.10.2024)
4. Краснова О. М. «З Україною в серці!» (інтегрований урок вчителя та психолога як аспект національно-патріотичного виховання учнів початкової ланки) <https://naurok.com.ua/z-ukra-noyu-v-serci-integrovaniy-urok-vchitelya-ta-psihologa-yak-aspekt-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-uchniv-pochatkovo-lanki-115112.html> (дата звернення: 27.10.2024)
5. Бех І. Д. Патріотизм у духовному злеті народу <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/356> (дата звернення: 27.10.2024)

Юрій Тітов,

здобувач I курсу другого (магістерського)
рівня вищої освіти історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(науковий керівник: докт. іст. наук,
професор, заслужений працівник
освіти України **І. А. Коляда**)

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАРОДНУ АРТИСТКУ УКРАЇНИ АДИ РОГОВЦЕВУ СУЧАСНИМИ ВІЗУАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ: МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У контексті сучасної освітньої парадигми в умовах Нової української школи візуалізація навчального матеріалу набуває особливого значення як ефективний інструмент формування історичної свідомості здобувачів освіти, їхнього естетичного виховання. Кінематографічна спадщина видатної української акторки Ади Роговцевої становить потужний освітній ресурс для вивчення культурно-мистецького життя України другої половини ХХ - початку ХХІ ст. [1].

Методологічне підґрунтя використання художніх фільмів за участю Ади Роговцевої базується на принципах наочності, системності та

міжпредметних зв'язків. Кінострічки дозволяють не лише ознайомити здобувачів освіти з творчим доробком мисткині, але й розкрити складні суспільно-політичні процеси відповідних історичних періодів засобами кінематографії [3].

Організація роботи з кінематографічним матеріалом передбачає ретельний відбір фрагментів відповідно до навчальної програми та вікових особливостей здобувачів освіти. Перегляду має передувати підготовчий етап, під час якого вчитель історії знайомить школярів з історичним контекстом створення стрічки, подає необхідні біографічну інформацію про Аду Роговцеву, використовуючи прийоми історико-психологічного портрету чи опису, окреслює проблемні питання для подальшого обговорення [4, с. 68].

Продуктивним видається застосування методу кінострічки в поєднанні з іншими інтерактивними технологіями навчання. Зокрема, після перегляду доцільно провести дискусію, під час якої здобувачі освіти зможуть висловити власні враження, проаналізувати художні образи та провести паралелі між кінематографічною інтерпретацією подій та історичними фактами [1].

Фільми та вистави за участю Ади Роговцевої періоду незалежності України порушують гострі соціальні проблеми, утверджують національні цінності та сприяють формуванню української ідентичності [4, с.72].

Інноваційною технологією у системі самостійної роботи здобувачів освіти з кінематографічною спадщиною Ади Роговцевої можуть стати дослідницькі проекти, які охоплюватимуть декілька тематичних напрямків. Так, напрямок біографічного дослідження передбачає створення розгорнутого життєпису Ади Роговцевої. Результати пошукової роботи можуть бути представлені у форматі документального нарису, відеопрезентації або інтерактивної карти життєвого шляху мисткині. Кінематографічний напрямок зосереджується на аналізі акторських робіт різних періодів. Здобувачі освіти обирають декілька знакових фільмів, досліджують особливості створених образів, специфіку акторської майстерності. Порівняльний аналіз може включати вивчення режисерських прийомів, особливостей художнього оформлення, музичного супроводу. Матеріали дослідження доповнюються відгуками кінокритиків, спогадами колег, архівними фотографіями зі знімального майданчика. Історико-культурологічний напрямок передбачає дослідження суспільно-політичного контексту створення фільмів за участю Ади Роговцевої [2]. Здобувачі освіти аналізують відображення історичних подій у кінострічках, вивчають документальні матеріали відповідного періоду, зіставляють художню інтерпретацію з реальними фактами. Особлива увага приділяється дослідженню побутових деталей, костюмів, архітектури, які допомагають відтворити атмосферу епохи. Мистецтвознавчий напрямок зосереджується на дослідженні еволюції українського кінематографу через призму творчості Ади Роговцевої. Здобувачі освіти вивчають особливості різних кінематографічних жанрів, простежують розвиток акторської школи, аналізують вплив соціально-політичних змін на характер кіновиробництва. Результати дослідження можуть бути представлені у форматі аналітичного есе або мультимедійної презентації. Краєзнавчий напрямок передбачає дослідження географії зйомок фільмів за

участю акторки. Здобувачі освіти створюють віртуальні екскурсії місцями кінозйомок, вивчають історію відповідних населених пунктів, збирають спогади місцевих жителів про роботу знімальних груп. Матеріали дослідження можуть бути використані для створення інтерактивної карти з позначенням локацій зйомок та відповідними історичними довідками. Літературознавчий напрямок зосереджується на вивченні літературної основи фільмів за участю Ади Роговцевої. Здобувачі освіти досліджують особливості екранізації літературних творів, аналізують трансформацію літературних образів у кінематографічні, порівнюють авторський текст та сценарну інтерпретацію. Результати роботи можуть бути представлені у форматі інтерактивної карти.

Методика роботи з кінематографічним матеріалом має враховувати специфіку конкретного класу, рівень підготовки здобувачів освіти та технічні можливості навчального закладу. Учитель історії повинен забезпечити органічне включення фрагментів художніх фільмів у канву уроку, створити умови для активного сприйняття та аналізу переглянутого матеріалу. Моніторинг ефективності використання візуальних засобів навчання може здійснюватися шляхом проведення усного опитування, виконання проєктних завдань. Результати діяльності здобувачів освіти дозволяють оцінити рівень засвоєння навчального матеріалу та скорегувати методику роботи з кінематографічним доробком Ади Роговцевої.

Отже, кінематографічна спадщина Ади Роговцевої є надзвичайно цінним ресурсом для формування історичної свідомості та патріотичного виховання здобувачів освіти в умовах НУШ. Використання фрагментів художніх фільмів за участю акторки дозволяє значно збагачувати освітній процес, активізуючи емоційну та пізнавальну діяльність здобувачів освіти. Фільми, в яких вона брала участь, не лише ілюструють культурно-мистецьке життя України, але й відображають складні суспільно-політичні події минулого, що дає можливість для глибшого, багатостороннього засвоєння історичних знань. Застосування кіноматеріалів як навчального інструменту сприяє формуванню критичного мислення: здобувачі освіти здобувають практичний досвід порівнювати художнє бачення історії з документальними фактами, аналізувати та переосмислювати культурний зміст і художні образи. Візуалізація історичного матеріалу кінематографічними засобами навчання не лише стимулює інтерес до вивчення історії, а й допомагає формувати національну ідентичність, утверджує патріотичні та етичні цінності у здобувачів освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Роговцева А.: 85 років життя і творчості. *Справи Сімейні*. URL: <https://familytimes.com.ua/kultura/ada-rohovtseva-85-rokiv-zhyttya-i-tvorchosti> (дата звернення: 29.10.2024)
2. Роговцева А., народна артистка. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3529817-ada-rogovceva-narodna-artistka.html> (дата звернення: 29.10.2024)
3. Башманівська Л.. Методика навчання української літератури: від теорії до практики: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 148 с.

4. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.

Юлія Поліщук,
здобувачка III курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент **І. М. Власюк**)

ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА В ІСТОРІЇ НОВОГО ЧАСУ ТА ВИВЧЕННЯ ЇЇ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Епоха Просвітництва – це інтелектуальний та культурний рух XVII – XVIII століття в Європі, який відзначився прагненням до знань, раціоналізму і прогресу. Просвітителі (науковці, філософи, письменники, митці) акцентували увагу на використанні розуму, наукових методів і критичного мислення для боротьби із забобонами, релігійним догматизмом і соціальною нерівністю. Даний період сприяв розвитку науки, філософії, мистецтва і спричинив значні зміни в суспільному житті, а також закликав до соціальних і політичних реформ.

Мета дослідження полягає в тому, аби з'ясувати ключові моменти епохи Просвітництва, який безпосередній вплив вона мала на хід історії, та яким ключовим подіям передувала в період нового часу. Також розглянемо, як епоха Просвітництва вплинула на культурний розвиток європейських країн. Окремим пунктом розглянемо питання про вивчення епохи Просвітництва на уроках історії, важливість даної теми та методи для її кращого засвоєння.

Епоха Просвітництва – це традиційно XVIII ст., хоча межі її в кожній країні різні: приблизно кінець XVII – XVIII ст. – перша чверть XIX ст. Початком цієї доби вважається поява праці англійського філософа Д. Локка «Дослід про людський розум» (1691), де важливий «конфлікт розуму і віри».

Термін «просвітництво» вперше використав у Франції Вольтер, у Німеччині – Гердер. Проте остаточно він закріплюється після виходу статті І. Канта «Відповідь на питання: що таке просвітництво?» (1784) [5, с. 44].

Як відомо, просвітницький рух зародився в Англії у другій половині XVII ст., однак найчисленніша когорта просвітителів сформувалася у Франції в XVIII ст. і саме з цієї країни ідеї Просвітництва поширились по всій Європі [4, с. 54]. В основу світогляду французьких просвітителів була покладена концепція освіченого абсолютизму, гуманізму, критика церкви, патріотизм та утвердження громадянської самосвідомості. З ідеологією французького Просвітництва тісно пов'язаний духовно-інтелектуальний феномен

європейської культури другої половини XVIII ст. – енциклопедизм. Автори «Енциклопедії» Дідро, Д'Аламбер, Монтеск'є, Вольтер, Руссо та ін. стали опозицією віджилому феодальному режимові та захисниками прав та свобод людини [4, с. 54].

Також необхідно зазначити, що доба Просвітництва була досить важливим етапом у розвитку соціально-політичного та правового утвердження ідей свободи думки, совісті та релігії. Головним питанням цієї епохи було вже не досягнення релігійних свобод, а її правове закріплення та розширення. Такі правові документи, як американська Декларація незалежності (1776), Білль про права (1789 – 1791), французька Декларація про права людини і громадянина, проголосили невід'ємні права людини і громадянина [6, с. 338].

Важливим є те, що XVII – XVIII ст. були зламними в світовій історії, з історичної арени сходила стара соціальна система – феодальна, і стверджувалася нова – капіталістична [3, с. 150]. Ідеологічна підготовка революційних подій, хід самих революцій та наступні події, які закрутили в своєму коловороті величезні людські ресурси, всі стани і верстви населення, що вплинуло на духовне життя всіх народів, не могло не відбитися на загальному розвитку культури та економіки.

Зокрема, Англія, яка випередила майже на півтора століття Францію в соціальному і політичному розвитку, змогла зайняти становище лідера як в економічній, так і в культурній сфері, головним чином, у філософії. Вона висунула в XVII ст. трьох потужних філософів – Френсіса Бекона, Томаса Гоббса і Джона Локка.

Інші ж європейські країни, на противагу Англії, відставали в економічному і соціальному розвитку, відставали вони й у культурній сфері. Так трапилося з Італією. Переміщення світових торгівельних шляхів підірвало її внутрішню економіку. Країна, яка була центром світової культури в XIV – XVI ст., до XVII ст. втратила свою роль лідера в культурі Західної Європи ще й у зв'язку з тим, що неодноразово потерпала від постійних воєн на її території.

XVII ст. в культурному житті Західної Європи – це століття Франції. Саме в цей час завершується її національне об'єднання, що принесло свої плоди. Разом з ім'ям Декарта на світову арену виходить французька філософія. Активно розвивається французька проза в жанрах афоризму та мемуарів, з'являються комедії та трагедії (Корнель, Расін, Мольєр), які мали значний успіх на світовій сцені [3, с. 150-151].

Окремо варто розглянути питання про методи вивчення епохи Просвітництва на уроках історії разом з учнями, задля розуміння та освоєння ними просвітницьких ідей, які стали основою сучасного світу. Задля кращого викладання та кращого засвоєння учнями матеріалу по темі «епоха Просвітництва в історії нового часу», вчителю необхідно користуватися рядом методик викладання та організації уроку.

Перед проведенням заняття насамперед необхідно розробити мету уроку. Мета має включати: складення уявлення учнів про епоху Просвітництва, особливо варто зупинитися на темі культури доби Просвітництва; розвивати вміння учнів здобувати нові знання, використовуючи декілька джерел

інформації. Під час вивчення матеріалу, варто використовувати додаткове обладнання: підручник, атлас, ілюстративний матеріал. Обов'язковим під час вивчення теми є виділення та вивчення основних термінів та понять, а також обов'язкове вивчення основних дат і подій. Після закріплення теми, учні будуть володіти базовим знаннями по даній темі, зможуть назвати хронологічні межі та ключових постатей доби [2, с. 12]. В ході уроку вчитель проводить з учнями бесіду, задля актуалізації опорних знань, пояснює нові поняття та терміни, задає домашнє завдання задля закріплення матеріалу. На наступному занятті, вчитель проводить узагальнення знань задля перевірки засвоєного учнями матеріалу, дає учням на розв'язання тести/проводить фронтальне опитування. Вчитель може ставити класу питання для дискусії. По завершенню уроку вчитель підбиває підсумки та задає домашнє завдання [1, с. 25].

Отже, епоха Просвітництва стала переломним моментом у розвитку західної цивілізації, заклавши основи для сучасного демократичного суспільства, правової держави та науково-технічного прогресу. Вивчення цього періоду в школі дає учням розуміння, як ідеї минулого формували сучасний світ, а також розвиває критичне мислення та навички аналізу історичних явищ.

Список використаних джерел та літератури

1. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія 8 клас: Розробки уроків до підручника О. В. Гісема, О. О. Мартинюка. Харків: Вид-во «Ранок», 2016. 80 с.
2. Мокрогуз О. П., Єрмоленко А. О., Розумієнко О. Є. Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.) 8 клас: Розробки уроків (посібник для вчителя). Харків: Вид-во «Ранок», 2008. 354 с.
3. Цебрій І., Назаренко Н. Духовне життя країн Західної Європи в епоху Середньовіччя та раннього Просвітництва: монографія. Старобільськ–Полтава: Формат+, 2021. 206 с.
4. Бучок С. Французьке Просвітництво XVIII ст. та його вплив на західноєвропейську культуру. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2023/1/16.pdf (дата звернення: 27.10.2024)
5. Зарва В. Просвітництво: тлумачення, витоки, сутність. *Слово і Час*. №4. 2009. С. 43-52.
6. Олійник У. М. Утвердження права на свободу думки, совісті та релігії в філософії права епохи Просвітництва. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. Хмельницький, 2017 №63, С. 336-346.

Наукове видання

**Матеріали II Всеукраїнської наукової онлайн конференції
здобувачів вищої освіти та молодих вчених
«Актуальні проблеми всесвітньої історії»
(м. Житомир, 5 листопада 2024 р.)**

Збірник наукових праць

Відповідальний за випуск *Ігор Власюк*